

Vlaams
Parlement

ingediend op **285** (2014-2015) – Nr. 1
12 maart 2015 (2014-2015)

Verslag van de hoorzittingen

namens de Commissie voor de bestrijding van gewelddadige radicalisering
uitgebracht door Ward Kennes en Yasmine Kherbache

over de preventie en detectie
van radicaliseringsprocessen

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: mevrouw Nadia Sminate.

Vaste leden:

de heren Matthias Diependaele, Jan Hofkens, mevrouw Kathleen Krekels, de heer Lorin Parys, mevrouw Nadia Sminate, de heer Karl Vanlouwe;

mevrouw Sonja Claes, de heren Ward Kennes, Joris Poschet, Koen Van den Heuvel;

de heren Jo De Ro, Bart Somers;

de heer John Crombez, mevrouw Yasmine Kherbache;

mevrouw Elisabeth Meuleman.

Plaatsvervangers:

de heren Koen Daniëls, Piet De Bruyn, mevrouw Annick De Ridder, de heer Willy Segers, mevrouw Miranda Van Eetvelde, de heer Peter Wouters;

mevrouw Caroline Bastiaens, de heer Michel Doomst, de dames Kathleen Helsen, Katrien Schryvers;

de heer Lionel Bajart, mevrouw Mercedes Van Volcem;

de dames Caroline Gennez, Yamila Idrissi;

de heer Imade Annouri.

Toegevoegde leden:

de heer Chris Janssens.

INHOUD

I.	Hoorzitting van maandag 19 januari 2015 over veiligheid en (de)radicalisering	5
1.	Professor Lieven Pauwels, vakgroep Criminologie UGent, directeur Onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse	5
2.	De heer André Vandoren, directeur Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse (OCAD)	20
3.	Mevrouw Anissa Akhandaf, deradicaliseringsambtenaar stad Antwerpen	20
4.	Mevrouw Jessika Soors, deradicaliseringsambtenaar stad Vilvoorde	20
II.	Hoorzitting van maandag 26 januari 2015 over de rol van het onderwijs in de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen.....	21
1.	De heer Lieven Boeve, directeur-generaal, en de heer Chris Wyns, stafmedewerker VSKO.	21
2.	Mevrouw Karin Heremans, directeur van het Koninklijk Atheneum Antwerpen, de heer Kurt Meeus, algemeen directeur Scholengroep Midden-Brabant en mevrouw Raymonda Verdyck, afgevaardigd bestuurder van het GO!.....	44
III.	Hoorzitting van maandag 2 februari 2015 over de rol van het jeugdbeleid in de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen.....	67
1.	Professor Nadia Fadil, Centrum Interculturalisme, Migratie en Minderheden	67
2.	Marion van San, onderzoekster	67
3.	Patrick Bedert, afdelingshoofd Beleidsontwikkeling Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin	67
4.	Jan Deduytsche, coördinator, en Nina Henkens, stafmedewerker vzw Uit De Marge en Sahd Jaballah, coördinator vzw Regionaal Open Jeugdcentrum Mechelen.....	82
IV.	Hoorzitting van maandag 9 februari 2015 over veiligheid en (de)radicalisering in Nederland.....	102
1.	De heer Martijn Meeder, internationaal adviseur NCTV Nederland....	102
V.	Hoorzitting van maandag 9 februari 2015 over het diversiteitsbeleid en de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen	114
1.	De heer Bilal Benyaich, politicoloog Vrije Universiteit Brussel en UGent	114
2.	De heer Wouter Van Bellingen, directeur, en de dames Siham Benmammar en Meryem Kanmaz, medewerkers van het Minderhedenforum vzw	133
3.	De heer Khalid Benhaddou, voorzitter/woordvoerder van het Platform van Vlaamse Imams	146

VI. Hoorzitting van woensdag 25 februari 2015 over de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen.....	147
1. De heer Bruno Vanobbergen, Vlaams kinderrechtencommissaris.....	147
2. De heer Erik de Soir, crisispsycholoog en psychotraumatherapeut...	152
3. Mevrouw Amy-Jane Gielen, onderzoeks- en adviesbureau A.G. Advies en politicoloog Universiteit Amsterdam.....	157
4. Mevrouw Saliha Ben Ali, vzw Les parents concernés.....	161
5. Mevrouw Geraldine Henneghien, vzw Les parents concernés	167
6. Vragenronde	167
Gebruikte afkortingen	179
Bijlage: Advies van het Kinderrechtencommissariaat: zie dossierpagina op www.vlaamsparlement.be	

Op voorstel van het Uitgebreid Bureau besliste de plenaire vergadering van 14 januari 2015 tot de oprichting van een tijdelijke commissie ad hoc, met als benaming 'Commissie voor de bestrijding van gewelddadige radicalisering'.

De commissie heeft zich tot doel gesteld dat het Vlaams Parlement op basis van een reeks hoorzittingen beleidsvoorstellen zou formuleren aan de Vlaamse Regering, om binnen de bevoegdheden van de Vlaamse Gemeenschap aan de problematiek van de gewelddadige radicalisering te remediëren.

In dit document is het woordelijk verslag opgenomen van alle – openbare – hoorzittingen die door de commissie werden georganiseerd tussen 19 januari en 25 februari 2015.

I. Hoorzitting van maandag 19 januari 2015 over veiligheid en (de)radicalisering

1. Professor Lieven Pauwels, vakgroep Criminologie UGent, directeur Onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse

Professor Lieven Pauwels: Ik zal een uiteenzetting geven over de stand van zaken van het wetenschappelijke onderzoek naar radicalisering. Ik heb er enkele topics uitgelicht. Er lopen op dit moment een aantal discussies over oorzaken en aanpak. Die discussies zijn belangrijk en kunnen gevoed worden door een aantal wetenschappelijke studies.

Ik zal daarvoor gebruikmaken van eigen onderzoek. Ik heb een aantal jaren geleden met collega's een onderzoek kunnen doen naar de impact van en de blootstelling aan nieuwe sociale media, en de invloed daarvan op gewelddadige radicalisering. Ik zal vooral van die resultaten gebruikmaken omdat ze afkomstig zijn van twee grote Belgische samples.

De problematiek van de jihadi-filmpjes en van het aansporen tot de jihad via nieuwe sociale media is een probleem waar de diverse Europese landen mee worstelen, niet alleen België. Alleen werden wij daar relatief laat mee geconfronteerd. In Denemarken is men al een goede tien jaar terug met dezelfde problematiek geconfronteerd. En doordat men er vroeger mee geconfronteerd is, is men het fenomeen ook al veel vroeger beginnen te bestuderen. Wij kunnen dus veel leren van wat men in het buitenland gedaan heeft.

Ik zal een aantal begrippen duiden die in de media soms door elkaar worden gebruikt. Dat is begrijpelijk, want het zijn begrippen die soms zeer eng en soms zeer breed kunnen worden geïnterpreteerd. Ik zal u vertellen hoe men die begrippen in het wetenschappelijke onderzoek doorgaans – want ook daar is er discussie – interpreteert. Ik heb het over het onderscheid tussen radicalisering, radicalisme en gewelddadig extremisme.

Daarnaast wil ik iets zeggen over risicofactoren. Hoewel we nu de indruk hebben dat terrorisme nieuw is – die indruk geven sommigen toch – is terrorisme een fenomeen van alle tijden. In de jaren 60 en 70 is ook al veel baanbrekend onderzoek gebeurd. Toen was er de problematiek van het extreemlinkse terrorisme. Het lijkt erop dat elke generatie haar eigen verschoningsgrond gebruikt, maar dat het fenomeen met golven en met ups en downs verschijnt. Het is belangrijk om te weten of de risicofactoren die men toen heeft geïdentificeerd, overeenstemmen met de risicofactoren die we vandaag menen te ontwaren. Het is enorm moeilijk. Een van de problemen is de interpretatie van die factor. Gaat het om een causale factor of gaat het om een factor die samenhangt? Er is veel discussie over. Die factoren werken ook niet als een een-op-eenrelatie in op het fenomeen, maar werken samen. Dat maakt het complex.

Ik zal ook een geïntegreerd raamwerk voorstellen dat tot stand is gekomen op basis van ons eigen onderzoek.

Ik zal verder proberen de vertaalslag te maken – en dat zal het belangrijkste zijn – naar de wijze waarop we het fenomeen kunnen aanpakken.

Het is belangrijk om te zien dat radicalisering een proces is. Niet alleen in de publieke opinie, maar ook in de wetenschap wordt in groeiende mate erkend dat het een complex en dynamisch proces is dat soms heel traag, maar soms ook heel snel kan evolueren. Het is dus een proces. Daarover is men het eens. Waarover debatteert men dan? Over de factoren die het proces in gang zetten en kunnen bestendigen.

Hoewel er verschillende visies zijn, zijn er twee elementen die altijd terugkomen in om het even welke definitie. Er is het fenomeen van de aliënatie, de vervreemding van het radicaliserende individu dat zich stapsgewijs steeds verder van de conventionele samenleving zal verwijderen en er steeds extremere alternatieven voor in de plaats wil zetten. Gepaard gaand met de aliënatie is er de groeiende bereidheid om effectief geweld te gaan tolereren en als gevolg daarvan het ook effectief te gaan gebruiken. Aliënatie en de bereidheid om geweld te gebruiken, zijn twee sleutelementen die een gevolg hebben voor de vertaling van de voedingsbodem naar het effectief plegen van geweld. Omdat dat sleutelmechanismen zijn, moeten we daarop verder gaan. Enkel en alleen wanneer we op mechanismen inwerken, kunnen we iets bereiken.

Mijn eigen definitie van radicalisering als proces is: 'het proces waarlangs het individu langzaam maar zeker de geneigdheid ontwikkelt om geweld te gaan gebruiken om politieke of religieuze redenen'. Wat ik daarbij onderstreep, is het belang van de verschoningsgrond, de neutralisatie. Het radicaliserende individu zal op een bepaald moment gebruikmaken van die 'hogere morele loyaliteit'. Men zal een bepaalde verschoningsgrond kiezen: politiek of religie. Die verschoningsgrond houdt in dat men geweld mag plegen – het is een soort van goedkeuring – omdat de morele loyaliteit het toelaat. Het is aanvaardbaar vanwege het feit dat men zich voor 'het goede doel' inzet. Dat element is cruciaal en is een van de elementen waarop men moet inwerken.

De verschoningsgrond komt bij diverse strekkingen terug. Het discours vandaag richt zich op moslimradicalisering, wat begrijpelijk is door wat er is gebeurd. Maar het gaat om dezelfde processen die zich in het verleden ook al hebben afgespeeld en een rol blijken te spelen bij de verklaring van andere vormen van extremisme: dierenrechtenextremisme, extreemlinks extremisme en extreemrechts extremisme met als voorbeeld Anders Breivik. Bij die verschillende gevallen is er altijd sprake van een bepaald moment waarop de klik wordt gemaakt en waarbij men het normale gaat verlaten. Men kiest een hoger doel. In naam van dat hoger doel – of het nu Allah, God of het dierenwelzijn is – mag men doden, mag men geweld plegen. Die loyaliteit is belangrijk. Een van de boodschappen die ik graag breng, is dat men moet opletten om de factoren die men inroept als verschoningsgrond, niet te verwarren met de zogenaamde 'root causes', met name de mechanismen die aan de basis liggen van een bepaald proces.

Ondanks het feit dat de verschoningsgrond heel specifiek is, merken we een algemene tendens over de diverse vormen van radicalisering. Dat is interessant omdat het net dit is wat we proberen te vermijden. Het is belangrijk om te onderstrepen dat dezelfde mechanismen werkzaam zijn over de diverse groeperingen. Daar ligt een belangrijk aanknopingspunt voor het beleid.

Radicalisme is niet hetzelfde als extremisme. Radicalisme wordt er vaak mee verward. In de wetenschappelijke literatuur is men het gloeiend eens dat extre-

misme het gebruik van geweld inhoudt. Radicalisme op zich is een proces waarbij men streeft naar politieke en sociale veranderingen en men de sociale status quo in vraag stelt. Een status quo in vraag stellen, is op zich niet slecht. De vraag is natuurlijk hoever men mag gaan en waar de grenzen liggen. Volgens onderzoek liggen die grenzen overal en steeds meer daar waar men effectief bereid is om tot geweld over te gaan. Het is absoluut een dunne lijn, maar we mogen het ene niet met het andere verwarren.

Terrorisme is niet meer of niet minder dan de overtreding van de terrorismewetgeving. Dat is zeer variabel in tijd en ruimte. Wij beschouwen dit doorgaans als de meest extreme uitingsvorm van het gewelddadig extremisme. Dit fenomeen bestaat ook al langer. Indien we het aantal terroristische aanslagen in West-Europa van de jaren 60 tot nu bekijken, blijkt dat we momenteel, ondanks een relatieve stijging, nog niet aan 25 procent zitten van het aantal terroristische aanslagen in de jaren 70. Ten tijde van organisaties als de Rote Armee Fraktion waren er veel meer aanslagen in Europa. Daarbij werd dezelfde mate van geweld gebruikt.

Het is voor het beleid belangrijk te beseffen wat eigen is aan het terrorisme. Die eigenheid stelt ons in staat daar iets mee te doen. Terrorisme is doorgaans rationeel. Ik bedoel dat niet letterlijk. Het is doelgericht. Er is over nagedacht. Het is de bedoeling specifieke doelwitten te raken. De terrorist streeft naar de verspreiding van angst. Om die angst onder de bevolking te verspreiden, worden heel selectief doelwitten gekozen. Net vanwege hun kenmerken vormen die doelwitten een extreme machtsprovocatie. De destabilisatie van de staat of van een gebied staat hierbij centraal.

Voor de situationele preventie is dit enorm belangrijk. We moeten goed beseffen dat niet alle doelwitten een even groot risico lopen. De maatregelen zijn steeds beperkt, zeker in een besparingsklimaat. Het is dan ook belangrijk de middelen zo veel mogelijk in te zetten waar ze structureel het meest nodig zijn.

Wat het onderzoek naar de oorzaken betreft, moeten een aantal zaken worden beklemtoond. Er is te veel anekdotisch onderzoek. Ik ben niet de enige die dat vindt. Toonaangevende terrorismeonderzoekers als Horgan, Schmid en Jongman, die hierover al veel boeken en studies hebben gepubliceerd, zijn het daarmee eens. Sinds de aanslagen van 11 september 2001 hebben we een ongelooflijke stijging gezien van het aantal studies, artikelen en boeken over het onderwerp. Iemand heeft uitgerekend dat het aantal publicaties met 300 procent is gestegen, maar dat slechts 5 procent daarvan is gebaseerd op wetenschappelijk, empirisch onderzoek, waarbij data zijn verzameld en geïnterpreteerd. Wie in de literatuur duikt, heeft een veel grotere kans opiniestukken terug te vinden dan gestoffeerde stukken die op basis van empirisch onderzoek zijn geschreven.

In de algemene criminologie is het al jaren bekend dat er honderden risicofactoren zijn. We kijken naar risicofactoren voor criminaliteit en regelovertredend gedrag. Gelukkig is het logisch dat niet alle risicofactoren oorzaken kunnen zijn. De meeste factoren hangen samen met een kenmerk of correleren met de gevolgen. Het zijn symptomen.

Hoewel er een sterke samenhang met het fenomeen is, kunnen een aantal factoren geen oorzaken zijn. Het is belangrijk dat te onderstrepen. Indien we inzetten op factoren waarvan we weten dat ze eigenlijk geen causale betekenis hebben, proberen we eigenlijk een aantal zaken te veranderen die weinig successen zullen opleveren.

Welke mechanismen gaan achter gewelddadig extremisme schuil? Wat zorgt er effectief voor dat binnen een persoon een verandering plaatsvindt? Het zijn de elementen die een persoon effectief veranderen die we moeten aanpakken om

de klok terug te draaien. We willen komen tot wat in de vakliteratuur 'disengagement' wordt genoemd. We trachten de mensen te deradicaliseren en ervan te overtuigen de gewelddadige handelingen te laten vallen en zich te herintegreren. Aangezien we zonder kennis van die mechanismen niet gericht kunnen interverneren, is onderzoek naar de oorzakelijke factoren cruciaal.

Wat is de sleutel om van de theorie naar de praktijk te kunnen gaan? Wanneer we over radicalisering praten, is het enorm belangrijk dat we, waar mogelijk, gebruikmaken van onze kennisbasis. We moeten werken met de beste kennis die op een bepaald ogenblik beschikbaar is. We moeten kijken naar de evidentiebasis. We moeten weten hoeveel ondersteuning er voor bepaalde maatregelen is. Op basis daarvan moeten we handelen.

Als we met fenomenen als terroristische aanslagen worden geconfronteerd, is de boodschap dat er snel moet worden gehandeld. Dat is begrijpelijk. Het is noodzakelijk snel te handelen, maar we moeten ook niet sneller dan nodig handelen. Veel onderzoekers waarschuwen ervoor dat we ons niet mogen vergalopperen. Als we maatregelen kiezen, moeten we ook weten welke mechanismen we hiermee trachten aan te pakken. Dit moet zo veel mogelijk op een evidentiebasis worden gesteund.

Ik wil nog even een korte stand van zaken op het gebied van de geïntegreerde theorie geven. De meeste theorieën om de huidige radicalisering te verklaren, zijn geïntegreerd en bevatten doorgaans twee elementen. Enerzijds zijn er de 'root causes', de theorieën die verklaren waarom individuen gradueel radicaliseren. We noemen dit het sociaal ontwikkelingsmodel. Anderzijds zijn er de theorieën die verklaren waarom doelwitten worden geselecteerd of waarom geradicaliseerde individuen bepaalde doelwitten kiezen.

Die twee samen geven een geïntegreerd beeld, dat empirisch getoetst is in verschillende studies: een Nederlandse studie van onder andere mijn collega Bertjan Doosje naar de wijze waarop die voedingsbodemeffect heeft op radicaal gedrag, en ons onderzoek naar de impact van nieuwe sociale media op radicalisering en politiek geweld. Wij hebben dit model bijgespijkerd om het te doen sporen met andere elementen. Onze studie wijst uit dat gepercipieerde onrechtvaardigheid een van de factoren is die heel sterk in relatie staan met politiek en religieus getint geweld. Over dat 'gepercipieerd' bestaat er wel discussie.

In de media, maar ook onder onderzoekers en op straat, wordt gediscussieerd over de vraag of het nu over discriminatie gaat of over iets anders. Het gaat vooral over gepercipieerde onrechtvaardigheid. Men heeft daar verschillende ideeën over. Het moet niet altijd gaan om de zelf ervaren discriminatie. Het gaat om percepties van onrechtvaardigheid die ofwel aan zichzelf gelinkt zijn ofwel aan de groep waarmee men zichzelf identificeert. Iemand kan perfect nooit zijn blootgesteld aan discriminatie, maar toch, als hij vindt dat de groep waarmee hij zich identificeert negatief behandeld wordt, daarin een voedingsbodemeffect vinden. Van dat ongenoegen maken de extremistische organisaties gebruik om op die elementen in te spelen.

Samen met sociale integratie kunnen die elementen leiden tot vervreemding. In ons onderzoek waren dat geen sterke predictoren voor vervreemding. Met 'vervreemding' bedoel ik: het groeiende gevoel van machteloosheid, samen met een groeiend wantrouwen in het systeem. Dit 'system blaming' komt heel vaak terug. Men bekritiseert de samenleving en men legt de schuld bij de samenleving. Zo heeft men een verschoningsgrond om het eigen extreme gedrag goed te keuren. Zo kan men het geweten uitschakelen en in groeiende mate een steeds extremer geweld gebruiken. Zonder die sociaal-psychologische mechanismen kan dat niet.

Integratie is belangrijk. Het is een cumulatief fenomeen. Op hoe meer levensdoemenen men integreert, hoe groter de kans dat de gevoelens van onrechtvaardigheid zich niet zullen vertalen in die vervreemding. Wij noemen dat denkfouten. Inwerken op die denkfouten kan enorm belangrijk zijn bij de preventie van radicalisering. Zeker wanneer we individuen detecteren die op het punt staan om de knik te maken, moeten we op die denkfouten doorgaan. Men mag die discussie niet uit de weg gaan. Het is moeilijk, maar er zijn praktijken die tonen dat het kan lukken. Ik denk aan de voorbeelden van programma's in Denemarken.

Die denkfouten leiden ertoe dat men in groeiende mate politiek of religieus geweld legitiem vindt. Op een gegeven ogenblik komt het radicaliseringsproces in een stroomversnelling. Wanneer men het geweld als legitiem begint te beschouwen, gaat men zelf actief op zoek naar bekrachtiging. Hier is de impact van de nieuwe sociale media en van contacten in het dagelijkse leven cruciaal. Men selecteert groepen en op basis daarvan zal men verder radicaliseren. Hier speelt de simpele economie van de wet van vraag en aanbod. Het aanbod van radicale groepen is er. Vandaar de grote populariteit van al die filmpjes. Ze worden weggehaald, maar er komen er altijd bij. Er zijn altijd mensen bij wie die filmpjes gehoor vinden. Het is een zeer eenvoudige manier om te rekruteren. Wanneer de jongeren daar toehappen, zijn die reële contacten noodzakelijk. Men moet in sociale interactie kunnen treden. Dan gebeurt de actieve 'bekneding' door de organisatie in kwestie.

Dat verklaart nog niet waarom het geweld effectief gepleegd wordt. Er is een wisselwerking tussen de blootstelling en de mate waarin men geweld aanvaardt. We hebben een aantal resultaten van ons onderzoek samengevat. Er is bijvoorbeeld de relatie tussen blootstelling aan extremistische boodschappen en zelfgerapporteerd politiek geweld, en dat voor verschillende groepen: een groep die zeer gevoelig, een groep die matig gevoelig en een groep die ongevoelig is voor politiek extremisme. Wanneer men niet blootgesteld wordt, plegen individuen die geweld als legitiem beschouwen evenmin delicten als individuen die 'resiliënt' zijn. Met andere woorden: de blootstelling is cruciaal. Zodra men wordt blootgesteld, zien we een enorm groot verschil. Het probleem stelt zich wanneer de groep die heel ontvankelijk is voor extremisme, wordt blootgesteld. Dan nemen we een enorm sterke impact op het geweld waar. Er is dus een soort extremistisch potentieel dat wordt getriggerd door blootstelling in de omgeving. Te allen tijde, of het nu gaat om het vermijden van radicalisering in de prefase of om het deradicaliseren, is het uit de omgeving halen cruciaal voor alle groepen.

Ik zei daarnet al dat sociale integratie belangrijk is, maar geen een-op-eenrelatie heeft. Dat is heel gemakkelijk te verklaren door het feit dat de integratie samenwerkt met andere factoren, met name vervreemding. Wanneer de vervreemding gepaard gaat met zwakke integratie, dan krijgen we een exponentiële toename in het radicaal geweld. Wanneer men sociaal geïntegreerd is, dan is de impact van de vervreemding bijna verwaarloosbaar. Verschillende factoren werken altijd op elkaar in.

Het is daarom dat in sommige studies wordt gedacht dat een factor wel samenhangt en in andere studies dat die niet samenhangt. Ze werken op elkaar in. Bij de aanpak moet men daarmee rekening houden. Men moet bekijken welke individuen voor ons staan, of het gaat over iemand die situationeel, via de omgeving, heel sterk is beïnvloed, of over iemand die al veel verder in het proces zit en het geweld al tolereert. Bij de aanpak van radicalisering en terrorisme moeten we die vraag stellen.

Als men een maatregel bedenkt of uitvoert, dan zijn er drie grote vragen. Wat is de doelstelling, met andere woorden: wat kan de maatregel concreet bereiken? Zit er een mechanisme achter? Zijn er onbedoelde neveneffecten? Maatregelen werken

immers altijd op diverse mechanismen in en kunnen soms onbedoelde gevolgen hebben.

Wat de meeste criminologen tegenwoordig steeds meer voorstellen, is een holistisch model voor terrorismepreventie. Dat is een model waarbij men ervan uitgaat dat de klassieke elementen niet voldoende zijn, dat ze eerder beperkt zijn. Kort gezegd: sociale en situationele preventie moeten samenwerken omdat elke maatregel apart weinig of geen effect heeft indien er geen back-up is door een andere maatregel.

Een mooi voorbeeld is ontwikkeld door de Noorse politiek wetenschapper en criminoloog Tore Bjørgo. Hij wijst in zijn model op het belang van negen mechanismen. Een aantal worden gerelateerd aan kortetermijnstrategieën, een aantal aan lange-termijnstrategieën. Een aantal worden soms gecontesteerd, ze worden minder door empirisch onderzoek bevestigd. Van een aantal andere weten we dat ze meer werken. Bijvoorbeeld van de bescherming van kwetsbare doelwitten is het effect in empirisch onderzoek meer aangetoond dan het effect van afschrikking. In de ene situatie schrikt een maatregel af, in een andere niet. Het is een van de maatregelen waarover het meest wordt gediscussieerd in heel veel criminologisch onderzoek.

Situationele maatregelen kunnen op een bepaald moment enorm belangrijk en ook erg duurzaam zijn. Men kan niet voor altijd gebruikmaken van verhoogde inzet, want dat kost geld. Zonder tegelijkertijd aan de toekomstige generaties te denken en aan de voedingsbodem, zullen situationele maatregelen enkel en alleen een beperkt situationeel effect hebben.

Het is belangrijk om twee soorten maatregelen op lange termijn te bedenken. Aan de ene kant zijn dat maatregelen die de organisatie in de kern van de zaak raken. Aan de andere kant zijn het maatregelen die ervoor zorgen dat individuen de stap naar het geweld niet zetten. Dat laatste is natuurlijk heel belangrijk. Het is waarschijnlijk ook het moeilijkste om te realiseren. Het gaat om het proberen stellen van normatieve barrières. Om jongeren, de toekomstige generaties, te vrijwaren van het zetten van die stappen, is het van belang om ervoor te zorgen dat er zo veel mogelijk vangnetten zijn alvorens te moeten grijpen naar het ultieme vangnet van Justitie.

Ik heb een overzicht gegeven van waar welke soort maatregelen kunnen worden gebruikt en waarom ik vind dat het heel belangrijk is om ook in te zetten op de morele overtuiging tegen de bereidheid om geweld als handelingsalternatief te zien. Er zijn twee wegen: één naar boven en één naar beneden. In de weg naar boven ziet men extremisme als alternatief. In de weg naar beneden is extremisme geen alternatief. Als we dit kunnen verkrijgen met algemene sociale preventieve maatregelen, dan doet er zich later geen probleem voor, want dan zal men geen extremistisch geweld plegen.

Indien men wel extremisme als alternatief overweegt, dan zijn er twee soorten situaties. Er zijn de jongeren in een beginnende situatie die overwegen om geweld te plegen. Zij kunnen nog worden afgeschrikt. Al heel snel zal het overgaan tot een soort gewoontevorming. En daar zitten we met de meest problematische groep: de groep bij wie geweld een gewoonte is geworden en deel uitmaakt van de levensstijl. Het is enorm belangrijk dat die groep zo snel mogelijk uit het milieu wordt gehaald, ofwel door hen in de gevangenis te steken, ofwel via alternatieve maatregelen zoals exitprogramma's.

Er bestaan een aantal van die initiatieven. Erg interessant zijn de voorbeelden van al bestaande exitprogramma's. Ik hoor dat er nu veel wordt gediscussieerd over het samen zetten van een aantal individuen in de gevangenis. Normaliter ben ik tegen concentraties, maar daar is dat een goed idee, omdat men vermijdt dat anderen

met ideeën worden besmet. Het mag wel niet blijven bij die concentraties alleen. Het belangrijkste is natuurlijk dat men beseft dat op een goede dag persoon x of y opnieuw in die samenleving terecht komt. De vraag is dan wat er daarmee moet gebeuren: zal dat een nieuwe tijdbom zijn, of is dat iemand die uiteindelijk uit de oude fout heeft geleerd? Daar is men het ook niet over eens in de literatuur, maar het is ook nog niet zo heel veel onderzocht.

Qua exitprogramma's ken ik het Aarhusmodel, dat op vrijwillige basis gebeurt. In dat model probeert men terugkerende Syriëstrijders te begeleiden in een een-op-eenmentorprogramma, waarbij men ervoor zorgt dat die jongeren niet meer gevaarlijk zijn. In 2012 had Denemarken een enorm groot probleem met jongeren die naar Syrië vertrokken. In 2013, een jaar later, toen het exitprogramma was geïmplementeerd, was dat er maar één. Dat is natuurlijk geen absoluut bewijs, absoluut niet, maar het is interessant genoeg om de discussie daarover te openen. Is zoiets zinvol? Er zijn een aantal indicaties dat het voor een bepaalde groep wel werkzaam is. Het is een element dat we niet naast ons kunnen neerleggen.

Los van die theoretische uitleg is het belangrijk dat u steeds nadenkt over de implementatie en evaluatie van maatregelen die worden genomen. Soms kan een maatregel immers werkzaam zijn, maar kan het bij de uitvoering ervan mislopen. Als die implementatie ook mee wordt geëvalueerd, dan kunnen we daar in elk geval uit leren voor de toekomst. Laten we immers eerlijk zijn, het is een fenomeen van alle tijden. We moeten daar realistisch in zijn: elke generatie maakt haar vormen van extremisme mee. Het is dus belangrijk dat we ook leren uit datgene wat vandaag gebeurt. Daarvoor moeten alle actoren rond de tafel gaan zitten.

Mevrouw Yasmine Kherbache: Professor Pauwels, ik dank u voor het zeer duidelijke kader dat u hebt geschetst als het gaat over het leren kennen van het radicaliseringsproces en het achterhalen van oorzaken. U hebt in uw uiteenzetting benadrukt dat we rekening moeten houden met situationele factoren en integratiefactoren. U hebt aangegeven dat de politiek daarover de afgelopen dagen heeft gediscussieerd. Eenvoudig gesteld: sommigen minimaliseren op zijn minst de impact van integratiefactoren of situationele factoren, anderen benadrukken het belang daarvan. Die discussie wil ik hier nu niet opnieuw opvoeren.

Wel belangrijk vind ik dat u aangeeft dat het voor de politiek een grote uitdaging is om ervoor te zorgen dat korte- en langetermijnstrategieën elkaar ondersteunen, en vooral ook om te vermijden dat die elkaar ondermijnen. De langetermijnstrategie speelt in op de voedingsbodem – de situationele en sociale integratiefactoren – de kortetermijnstrategie op de veiligheidsrisico's. Kunt u dat concreet maken? In welke zin zouden ze elkaar kunnen ondermijnen, en hoe zouden ze elkaar kunnen versterken? Hebt u ter zake voorbeelden in uw hoofd?

Kunt u nader ingaan op het Aarhusmodel? Kunt u dat concreter illustreren?

De heer Michel Doomst: Professor, ik vond het intrigerend dat u zegt dat er heel wat Europese expertise voorhanden is. Stroomt die genoeg door? Wordt die voldoende gebundeld op een bepaalde plaats? Kunnen we iets doen om het werk dat ter zake al is gebeurd beter te doen doorstromen naar Vlaanderen?

U zegt dat het detecteren van mechanismen eigenlijk essentieel is. Dat betekent dat we heel veel terreinkennis nodig hebben. Volgens u moet het lokale niveau eigenlijk het startcentrum van processen zijn. Het belang van het lokaal daaraan werken mag dus niet worden onderschat.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Ik vond uw analyse zeer interessant, volledig en genuanceerd. U stelt een holistische aanpak voor, een soort ketenaanpak waarbij op korte, maar ook op langere termijn moet worden gedacht en gewerkt.

U verwees naar Denemarken, waar men al tien jaar bezig is met het bestrijden van dit fenomeen. U sprak over het Aarhusmodel, dat specifiek werkt rond terugkeer. Hebben zij al meer ervaring met de preventieve aanpak? Met het radicaliseringsproces zelf? Kunnen we iets concreets leren uit de buitenlandse aanpak?

De heer Bart Somers: U had het over twee mechanismen. Een ervan is de aliënatie van de samenleving. Deze mensen ervaren de samenleving als onrechtvaardig, ze voelen zich uitgesloten. Dat is toch een voedingsbodem? Samen met racisme en discriminatie is dat een niet te onderschatten element.

U had het verder over integratie. Is dat de integratie in de klassieke betekenis van het woord zoals bij onze inburgering? Of bedoelt u eerder: met elkaar in plaats van naast elkaar leven? Dat betekent dat er in de leefomgeving mensen zijn die niet noodzakelijk tot de peergroep behoren, maar tot een ander deel van de samenleving, zodat men een sterkere empathie ontwikkelt met de rest van die samenleving.

U wilt de normatieve drempels verhogen. Is het daar niet de grote uitdaging – en dat is dan niet zo eenvoudig – dat men in die groepen naar 'peer persons' moet gaan zoeken? Mensen met autoriteit en gezag, dat kan een sporttrainer zijn, een leraar, een oom, kunnen mee die drempel verhogen. Of kan een samenleving als geheel mechanismen inzetten om de drempel om tot de legitimatie van geweld over te gaan, te verhogen?

De heer Chris Janssens: U verwees naar het buitenland, daar heeft men al wat voorsprong genomen. Ik vermoed dat u zowel op wetenschappelijk onderzoek doelt als op beleidsmatige voorsprong in de aanpak van radicalisering. Kunt u die voorsprong verwoorden? Welke bevindingen heeft men al? U verwees naar Denemarken, waar men al tien jaar bezig is. Er zijn ongetwijfeld nog landen in Europa die met deze problematiek werden geconfronteerd en daaruit conclusies hebben getrokken. Tot welke bevindingen is men al gekomen en wat kan Vlaanderen daaruit leren?

Mevrouw Nadia Sminate: U zegt dat er een verband is tussen de zwakke integratie van jongeren en de uiteindelijke goedkeuring van geweld. Dat wil niet zeggen dat het ook de oorzaak is van het gepleegde geweld. Het debat is veel complexer. Sommigen zeggen: jongeren krijgen weinig kansen en dus zijn ze vatbaar voor gewelddadig radicalisme. Ik denk dat het model dat u aanhaalde dat ook bewijst. Er is een verband, dat ontkennen we zeker niet, maar het is niet noodzakelijk een oorzakelijk verband. Dat is een belangrijke nuance.

Kunt u eens inzoomen op de technieken die ronselaars gebruiken om jongeren aan te zetten tot gewelddadig radicalisme? Ik veronderstel dat die technieken dienen om bij die jongeren een totaal nieuwe identiteit te installeren.

Professor Lieven Pauwels: Ik kan vooral voorbeelden geven van versterken. Om ervoor te zorgen dat men geweld niet meer ziet als handelingsalternatief moeten we morele barrières stellen, de grens tonen. Dat gebeurt door in gesprek te gaan, maar ook in het onderwijs, via traditionele kanalen waar de normen en waarden van de samenleving worden bijgebracht. Als de sociale maatregelen niet voldoende zijn, moet er een stok achter de deur zijn. Ik vereenvoudig het nu een beetje.

Nu, er is meer onderzoek naar de factoren die ermee samenhangen dan naar wat werkt. Het is een nieuw model, die holistische benadering. Heel veel empirisch onderzoek ter ondersteuning is er niet. Er zijn wel praktijken, en daaruit kunnen we een aantal lessen leren, met in het achterhoofd dat alles natuurlijk contextgebonden is.

Het Aarhusmodel is een geïntegreerd voorbeeld, waarbij men tracht om jongeren die er heel radicale, extremistische ideeën op nahouden, te begeleiden met een een-op-eenmentoring. Dat gebeurt op vrijwillige basis. Daarbij wordt, soms heel moeilijk, de dialoog aangegaan. Men heeft geprobeerd om die elementen die ik daarnet noemde, het wij-zij-denkbeeld, te doorbreken, maar ook om die jongeren opnieuw een plaats te geven in de samenleving. Dat betekent dat men ervoor zorgt dat zij opnieuw werk vinden, opnieuw aansluiting vinden bij de traditionele samenleving.

Het is vooral de techniek van het counsellen die mij aansprak, omdat het ten eerste vrijwillig en ten tweede op individuele basis gebeurt. De les die men daaruit getrokken heeft, is dat het wel degelijk kan, ook bij moeilijke groepen. Dat vergt expertise, het is niet iets waar je zomaar de eerste de beste leerkracht, die daar geen specifieke opleiding voor heeft gevolgd, voor kunt inzetten. Als het gebeurt met personeel dat daarvoor een specifieke training krijgt, leek dat alvast succesvol.

Het belangrijkste daarbij is de aansluiting bij de leefwereld. Als het over radicalisering in de moslimgemeenschap gaat, moet het gaan over iemand die gezag heeft. Dat is belangrijk. Het moet iemand zijn die in de eigen omgeving al een soort natuurlijk gezag heeft over die persoon. Gaat het over extreemrechtse radicalisering van een jongere, die bijvoorbeeld vanwege andere factoren voor een neonazistische jeugdbende kiest, dan is het belangrijk dat de individuen die die counseling uitvoeren, de leefwereld van die jongere kennen. Met andere woorden: bekendheid met de lokale entourage.

Dat is natuurlijk gemakkelijker gezegd dan gedaan, maar daar komt het wel op neer: zo geïndividualiseerd mogelijk werken op de redenen van het ongenoegen en een alternatief aanbieden, zodat er ongenoegen geventileerd kan worden, maar er een constructieve wending aan wordt gegeven, in plaats van die destructieve wending, die negatieve spiraal waar men anders in terechtkomt.

Dan kom ik bij de vragen van de heer Doomst. Het is een globaal fenomeen, maar uiteraard kent het zijn lokale variaties en ontstaat het lokaal. In een geïntegreerd beleid is er geen dichotomie tussen het lokale en het internationale, maar is er sprake van beide. Ik had het over de mechanismen die bij die jongeren spelen, en daarmee verwees ik veeleer naar wetenschappelijk onderzoek dat op zoek gaat naar de belangrijkste mechanismen die jongeren aanzetten tot geweld.

Er zijn een aantal studies gebeurd onder jongvolwassenen, onder andere door mezelf en collega's, maar daar houdt het natuurlijk niet op. Al die mechanismen zijn leeftijdsgebonden en moeten ook een leeftijdsgebonden invulling krijgen. De mechanismen zijn algemeen, maar de strategieën die men aanwendt om ze te counteren, moeten heel specifiek gericht zijn op de fase in de levensloop. Het ongenoegen dat een 16- of 17-jarige ervaart, is niet hetzelfde als dat van iemand van 35. Het is belangrijk om daar rekening mee te houden.

Er kunnen lokale broeihaarden ontstaan, en daarom is het lokale ook belangrijk, maar we mogen niet de fout maken die men in de jaren 80 en 90 heeft gemaakt, toen men te snel alleen maar focuste op het lokale en daarbij het bredere plaatje vergat. Bovendien is er nu de impact van de nieuwe sociale media. Aanslagen kunnen ook vanuit andere landen via de nieuwe sociale media gepland worden. Daarom is samenwerking en informatie-uitwisseling nodig tussen politiediensten en informatiediensten. Dus ja, het moet lokaal gebeuren, maar onder voorbehoud. De sociale preventie moet lokaal gebeuren, maar de interventie en het situationele zijn internationaal en vereisen dus samenwerking tussen actoren.

Mevrouw Meuleman, een van de elementen die in de genoemde landen bediscussieerd worden, is de 'empowerment conversation', die niet alleen gebruikt wordt

met betrekking tot de deradicalisering, maar ook vroeger in het proces. Het is een soort zorggesprek met een persoon die nog enigszins impact heeft op de jongere. Aan de ene kant is er een beschrijving: je bevindt je nu in een cruciale fase, als je doorgaat op het pad dat je nu volgt, stel je jezelf buiten de samenleving en zijn de gevolgen ook voor jou. Het is een soort 'wakkerschudgesprek'. Aan de andere kant zegt men wat de jongere kan doen om te vermijden dat zaken ernstig worden.

In dat gesprek wordt jongeren ook gewezen op de gevolgen van een bepaalde beslissing. Niet elke Syriëstrijder heeft immers alles effectief doordacht. Anders zouden een aantal niet gedegouteerd terugkeren. Er zijn er zeker die volledig geradicaliseerd terugkeren om hier de jihad voort te zetten, daar moeten we ons geen illusies over maken, maar er zijn er ook anderen. Het feit dat jongeren op dat moment nog beïnvloedbaar zijn, is een aanknopingspunt om zulke 'empowerment conversations' in te zetten.

In Noorwegen en Denemarken gebeurt dat vooral door de politie, maar de politie werkt daarbij ook samen met mensen in scholen en mensen uit het jeugdwerk. Dat is een beetje afhankelijk van de achtergrond van de jongere. Als het iemand is die niet naar school gaat en veel vrije tijd in de gym doorbrengt, zal men veeleer die mensen daarbij betrekken.

Dat is belangrijk om mee te nemen, omdat de resultaten in Noorwegen positief zijn, en niet alleen met betrekking tot religieuze radicalisering. De 'empowerment conversations' worden ook toegepast bij een ander, gerelateerd, fenomeen: waarom kiezen jongeren ervoor om lid te worden van een jeugdbende of een motorgang? De problematieken kunnen op het eerste gezicht soms mijlenver uit elkaar liggen, de techniek is bruikbaar. Het blijft wel contextgebonden, dus kan het zijn dat het niet werkt, maar daar is het wel in groeiende mate beproefd. Zowel vanuit de linker- als de rechterzijde is men daar heel positief over. Het is interessant om mee te nemen in de discussie, maar het is hier nog niet geprobeerd, dus als men zoiets wil introduceren, vereist dat wel een soort testperiode, om te zien of het werkt, om zaken te vertalen naar onze context, om zaken aan te passen. Als men zoiets overweegt, moet dat gepaard gaan met een soort proefproject, vanwege het lokale aspect. Men kan niet zomaar een maatregel uit een andere context meenemen en hier implementeren, hoe goed de bedoeling van die maatregel ook is. Hij moet ook hier aanslaan.

Mijnheer Somers, ik kan op uw vragen geen eensluidend antwoord geven, maar ik zal kort samenvatten wat het onderzoek zegt. De meeste onderzoekers spreken liever over 'ervaren onrecht', omdat dat breder is dan discriminatie. Discriminatie wekt de indruk dat het gaat over de persoon. In een aantal gevallen is dat ook juist, maar het gaat vooral over de persoon bij wie men zich aansluit. Jongeren die naar Syrië gaan, die vinden dat de moslims daar slecht behandeld worden, hebben zelf niet de discriminatie in dat land ondergaan, maar hebben wel die ideeën, en die ideeën kunnen tot heel krachtige gevolgen leiden.

Iets te verliezen hebben in de samenleving is ook leeftijdsspecifiek. Voor jongeren gaat het om een goede aansluiting vinden bij school, thuis, het gezin. Dat is wat ik met integratie bedoel: de algemene sociale bindingen, de aansluiting, ervoor zorgen dat jongeren het niet nodig vinden om die samenleving te moeten verlaten. Bij jongeren moet men ervoor zorgen dat ze op school goed meedraaien en niet uit de boot vallen. Het gaat dus over alle mechanismen die jongeren binnen de conventionele samenleving houden, zonder uiteraard te vervallen in extremen. Voor ouderen gaat het om werk en peer groups. Men moet ergens aansluiting kunnen vinden. Als men die heeft, heeft men iets te verliezen. En dat is erg belangrijk.

Integratie is in mijn ogen veeleer een buffer, in die zin dat het geen oorzaak is, maar een interessant mechanisme dat de werking van die negatieve percepties

kan tegenhouden. Als men iets te verliezen heeft en men voelt zich relatief gedepriveerd, zal men naar grote waarschijnlijkheid nog niet die stap zetten om dat ongenoegen te vertalen in haat en het beschuldigen van de ander, net omdat men iets te verliezen heeft. Dat is de argumentatie daarachter. Het blijft natuurlijk een complex verhaal, maar er blijft altijd een wisselwerking tussen individu en omgeving.

Een aantal studies suggereren dat verschillende instanties gebruikt kunnen worden om de overdracht van waarden en normen te maken. De peers zijn niet de enigen. De peers zijn er vooral in negatieve zin: radicale peers hebben een zeer sterke impact op de waarden en normen en de attitudes van jongeren. Omgekeerd hebben gewone peers, in termen van positief gedrag, minder effect.

De heer Bart Somers: Ik wil mijn vraag wat verduidelijken, vanuit mijn praktijkervaring. We zoeken naar mechanismen om mensen het morele besef bij te brengen dat geweld niet kan. Wie brengt dat bij? Volgens mijn ervaring zijn dat vaak gezagsfiguren uit de directe omgeving van die personen. In de praktijk is het vaak zoeken naar die personen. Mijn vraag aan u is of er ook algemene mechanismen zijn die die drempel kunnen verhogen en die we als beleid in stelling kunnen brengen – naast het onderwijs dan, waar we het allemaal over eens zijn.

Professor Lieven Pauwels: Het is evident dat op jonge leeftijd zowel onderwijs als het gezin van cruciaal belang zijn bij de normatieve evolutie en ontwikkeling van een individu. De elementen school en thuis moeten elkaar versterken, met elkaar communiceren als het fout gaat. Het is de bedoeling dat op school en in het gezin dezelfde waarden worden bijgebracht.

Misschien is het wat te eenvoudig, maar een heel algemene maatregel kan zijn dat men in algemene lessen die problematiek aankaart, op een constructieve manier, om er zo voor te zorgen dat men die stap niet gaat zetten. Ik heb een voorbeeld, waarbij men in scholen extremisme aanpakt door in bestaande lessen, bijvoorbeeld geschiedenis, de discussie aan te gaan. En dan zit je in een algemeen onderwijspakket voor iedereen. Ik zie op dit moment niet echt iets anders. Wat de peergroep betreft, weet ik niet of er vanuit wetenschappelijk onderzoek iets kan gezegd worden dat zou helpen. Bij mijn weten is dat niet zo.

Mijnheer Janssens, wat we uit de buitenlandse voorbeelden moeten onthouden, is in de eerste plaats het optimisme dat de maatregelen in elk geval voor een aantal individuen blijken te werken. Dat is belangrijk als antigif tegen het pessimisme dat er niets zou werken.

Wat we kunnen leren, zijn de condities waaronder die maatregelen slagen: wat zijn de randvoorwaarden om van een 'empowerment conversation' een geslaagde conversatie te maken. Wat zijn de ervaringen in het buitenland in verband met de exitprogramma's met betrekking tot deradicalisering? Dat zijn de twee elementen die in deze context – België en Nederland – voorlopig nog minder aan bod zijn gekomen. Met andere, traditionele methoden, zoals samenwerking tussen politie en inlichtingendiensten, die overal toegepast worden, hebben we wel ervaring.

Het gaat om nieuwe elementen in het sociale veld, om te vermijden dat mensen zo ver gaan. Daar kunnen we uit leren, maar dan liefst op basis van onderzoek. Nodig een aantal experts uit die landen uit om hun verhaal te doen. Dat kan heel leerrijk zijn. Er is daarover ook veel informatie beschikbaar. Het zou goed zijn dat die gekanaliseerd wordt, dat al die rapporten samengevat worden. Bestaande instituten kunnen dat doen. Denk bijvoorbeeld aan European Crime Prevention Centers, die samenvattingen maken van bevindingen van wat werkt. Zoiets zou ook kunnen gebeuren. Die informatiedoorstroom is cruciaal. Wij leren daaruit wat niet werkt en onder welke condities iets wel kan werken.

Mevrouw Nadia Sminate: Ik had zelf de vraag gesteld over het oorzakelijk verband tussen het gebruik van geweld en integratie. Uit uw antwoorden heb ik intussen begrepen dat het veeleer over het idee 'er is discriminatie waar ook ter wereld' gaat, dan over het beeld dat wij hebben van individueel racisme en van individuele discriminatie van personen.

Ik had ook een vraag gesteld over de technieken die ronselaars gebruiken om ervoor te zorgen dat er bij die jongeren een nieuwe identiteit kan ontstaan. Kunt u daarover ook inzicht geven?

Professor Lieven Pauwels: Over het eerste kan ik heel kort zijn: het is A en B, en niet A of B. Voor een deel is het reële discriminatie, voor een deel is het perceptie. Wanneer die twee gecombineerd voorkomen, dan stijgt de kans exponentieel. Dat toont onderzoek aan.

Ronselaars gebruiken heel laagdrempelige technieken. Ik geef een aantal voorbeelden uit Malmö. De ronselaars wandelden gewoon de gymzaal binnen en praatten er met jongeren: "Zou je niet in plaats van je spierballen te trainen in een gymlokaal, die spierballen aanwenden om bij ons de jihad te voeren?". Ze gaan op zoek naar plaatsen waar jongeren zijn. Vrije tijd is één element. Ze gaan ook naar school: niet in de school, maar rond de school. Ze gaan naar de moskee: niet in de moskee, maar rond de moskee. Toch is er ook het voorbeeld van de moskee in Denemarken waar extreme vormen van salafisme werden gepredikt. Maar in de meeste gevallen gaan de ronselaars niet in de moskee, maar staan ze te wachten op jongeren die de moskee in- of uitgaan.

Het gebeurt niet anders dan bij de criminele netwerken die proberen jongeren voor hun kar te spannen. De ronselaars gebruiken dezelfde eenvoudige technieken. Die ronselaars zitten wel in netwerken: ze werken samen. De ronselaars aanpakken, is een deel van de keten doorknippen. Er staan natuurlijk altijd anderen klaar. Waar leidt die keten naartoe? Binnen welk netwerk zitten de ronselaars? Wordt er gezorgd voor transport naar Syrië? De organisaties in hun hart treffen, is de keten doorknippen en de legitimiteit van die organisatie aantasten.

De heer Jo De Ro: Professor, ik probeer wat u hebt gezegd te linken aan wat er de voorbije twee jaren in mijn thuisstad Vilvoorde is gebeurd. U had het in het begin over de snelheid waarmee radicalisering gebeurt. Dat valt ons ook op. Men vraagt van de omgeving van jongeren – school, jeugdclubs, sportclubs – enige alertheid. Wat ik geleerd heb, is dat het moment dat men het kan opmerken, vaak zo snel na de detectie komt, dat het nog weinig impact heeft. Iedereen die dan nog een vertrouwensband kan hebben – leerkracht, een ouder, broer of zus, iemand uit de geloofsgemeenschap – behoort in hun hoofd dan al tot de vijand en spreekt niet meer de waarheid. Soms gebruikt men al fysiek geweld tegen die vertrouwenspersoon. Wie kan er op dat moment nog ingrijpen? Het gaat dan wel niet meer over de algemene, preventieve fase, wel over de fase voor men tot geweld overgaat.

We hebben al gehad over de perceptie van de onrechtvaardigheid. U hebt aangevoerd dat die perceptie bij mensen die al vatbaarder zijn, bij een grotere blootstelling exponentieel stijgt. Zijn er voorbeelden van hoe men probeert die blootstelling te vermijden? U hebt gezegd dat men hen moet isoleren, maar ik heb het over de fase waarin er nog geen detectie is. Of is daar het contraverhaal net belangrijk: geloofwaardige bronnen die aan jongeren duidelijk maken dat geweld niet de oplossing is en dat de context misschien toch wel anders is dan zoals door extremisten voorgesteld? Hoe vermijd je de exponentiële stijging van de blootstelling?

De heer Matthias Diependaele: U legt één puzzeltje over het grotere geheel, en dat is het puzzeltje van de criminologische invalshoek. Dat is zeer interessant.

Als ik uw verhaal hoor, dan hoor ik een dubbele invalshoek. Enerzijds is er de brandstof, de voedingsbodem, en anderzijds is er de lucifer.

Ik wil een vraag stellen over de brandstof – en we moeten er niet flauw over doen want die discussie is bezig – namelijk in welke mate de samenleving als schuldige kan worden aangeduid voor het plegen van terroristische daden. Ik denk dat de samenleving zeer veel fouten maakt, maar die zullen nooit een excuus kunnen zijn voor het plegen van geweld. Dat is mijn invalshoek en mijn overtuiging. U zegt dat er honderden risicofactoren zijn. In welke mate lopen die risicofactoren ook samen met de probleemstelling bij misdadigers in het algemeen, bij pathologische misdadigers, bij jeugdbendes, gewelddadige motorbendes? U hebt zelf gezegd dat er honderden risicofactoren zijn die op zeer veel plaatsen terugkomen, ook bij andere misdadigers, niet alleen bij Syriëstrijders. Ik denk dat dat een heel belangrijke nuance is. Als wij inderdaad op zoek gaan naar de voedingsbodem en naar wat er precies misloopt, moeten we onderstrepen dat die problemen er niet alleen zijn bij allochtonen. Die voedingsbodem bestaat ook elders.

Dan is er ook de lucifer. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de lucifer niet tot bij de brandstof komt? U hebt zelf verwezen naar de criminele netwerken die op dezelfde manier te werk gaan. Hier wordt een godsdienst misbruikt als instrument om de brandstof te doen ontvlammen. Op welke manier kunnen we dat vermijden? Zijn de ronselaars zelf onderhevig aan de risicofactoren of gaat het enkel om de brandstof? Dat is volgens mij een groot onderscheid. De brandstof zijn – en ik ben huiverig om er namen aan te geven – de 'sukkelaars' die beïnvloedbaar zijn en ook beïnvloed worden, maar de onruststokers en de ronselaars zijn eigenlijk de mensen met kwade bedoelingen, met politieke motieven, met een gewelddadige ideologie. Dat zijn meestal de mensen die niet onderhevig waren aan de risicofactoren.

Op lange termijn moeten we inderdaad inzetten op de voedingsbodem en op alle risicofactoren – niet alleen op discriminatie en racisme – maar op korte termijn zullen we ervoor moeten zorgen dat de lucifer niet meer tot bij de brandstof kan.

De heer Imade Annouri: De afgelopen dagen hebben we heel wat opinies en begrijpelijke reacties gelezen en gehoord. U slaagt erin om ons een soort van structuur aan te reiken om beter te begrijpen wat er gebeurt.

Wat mij betreft, is een van uw kernboodschappen: verwar de verschoningsgrond niet met de oorzaak. U hebt toegelicht dat er oorzaken zijn waarom jongeren radicaliseren, maar in het maatschappelijk debat van de voorbije dagen wordt er al te vaak naar de verschoningsgrond gekeken. Jongeren radicaliseren, vallen uit de boot, gaan naar Syrië. Sommigen willen ook overgaan tot gruwelijke daden. Maar al te vaak wordt religie hier als verschoningsgrond gebruikt en we merken dat er niet genoeg duiding wordt gegeven binnen het maatschappelijke debat. Hebt u misschien een idee hoe wij als politici, die hierin een verpletterende verantwoordelijkheid dragen, onze bijdrage kunnen leveren om de juiste nuance te brengen en het debat op een correcte manier te voeren?

U toont aan dat het radicaliseringsproces bij jongeren, wanneer ze een bepaalde fase van radicalisering hebben bereikt en dan worden blootgesteld aan beelden die geweld verheerlijken en de toestemming geven om dat geweld te gebruiken, plots in een zeer snel stijgende lijn kan gaan. Denkt u dat het mogelijk is om die blootstelling volledig weg te nemen of om ervoor te zorgen dat die jongeren er absoluut niet mee in contact komen? Of is dat zeer naïef? Als dat niet zo is, is het dan niet vooral nodig om te investeren in 'counternarratives', in tegenverhalen die duidelijk aantonen dat de gevoelens van onrechtvaardigheid niet geheel ongegrond zijn maar die die gevoelens wel op een heel andere manier counteren? Jongeren organiseren zich tegen gevoelens van onrechtvaardigheid, gaan betogen, zetten acties en manifestaties op. We moeten 'counternarratives' brengen zodat jongeren

het gevoel hebben dat ze deel kunnen uitmaken van iets anders en we de voedingsbodem van radicalisering kunnen wegslaan. Er bestaat een voorbeeld in Groot-Brittannië: Abdullah-X, een Twitteraccount. Het is een groep van vier voormalig geradicaliseerde jongeren die iedere dag inspelen op de actualiteit om het gevoel van agressie en kwaadheid bij die jongeren weg te nemen. Heeft dit volgens u resultaat? Is dit een vruchtbaar pad dat wij ook moeten overwegen?

De heer Ward Kennes: U hebt in de inleiding gezegd dat er op dit moment vooral gekeken wordt naar onderzoek dat empirisch is gevoerd in Scandinavische landen. Hebt u weet van empirisch onderzoek dat bij ons bezig is, empirisch onderzoek op basis van gerechtelijke informatie, enquêtes of andere vormen van gegevensvergaring?

U hebt een schema geprojecteerd. Ik heb de indruk dat de ronselaars dit op dit moment beter beheersen dan de overheid. Het schema kan in twee richtingen werken. Waar wil je uitkomen? Sommigen willen misschien net uitkomen bij geweld. Hoe krijgt men hen zover dat ze tot geweldpleging overgaan? Wordt daar onderzoek naar gedaan? Gaan de ronselaars ook 'wetenschappelijk' te werk?

Waar kunnen we het best ingrijpen? U zult misschien zeggen: via een holistische ketenaanpak en dus op alle punten werken. Maar op een bepaald moment kom je bij actoren – ouders, nabije omgeving – en moet je een aantal stappen zetten op dat pad. Waar zet een overheid op dit moment het best op in om die ultieme stap van gewelddadig extremisme af te blokken, ervan uitgaande dat niet alles in één keer zal kunnen gebeuren?

Mevrouw Yasmine Kherbache: Als het gaat om het beschermen van kwetsbare doelwitten, zijn volgens u de afschrikwekkende technieken minder effectief dan gerichte beveiliging. Wat bedoelt u daar concreet mee?

Aansluitend bij wat de collega's al hebben gezegd over het profiel van geradicaliseerden, zou ik willen vragen of er in België al onderzoek is naar het profiel van de Syriëstrijders. We kennen wel wat voorbeelden, maar is er al diepgaander onderzoek gedaan?

U hebt aangegeven dat de intensieve counseling van geradicaliseerden – het Deense model – resultaten heeft opgeleverd. Zijn de betrokkenen nadien ook ingeschakeld in verdere trajecten om jongeren aan te spreken omdat hun impact op die groep misschien groter is?

Mevrouw Nadia Sminate: Ik wil me graag aansluiten bij de vraag over het gezagselement van de begeleider. Ik denk dat jongeren die al in de fase zitten dat ze geweld gaan goedkeuren of zelf gaan gebruiken, mechanismen hebben ontwikkeld om zich af te sluiten van alles wat met de traditionele samenleving te maken heeft. Hen confronteren met sleutelfiguren uit de samenleving, is eigenlijk onvoldoende. De begeleider moet effectief iemand zijn uit de directe omgeving die nog vertrouwen kan wekken bij die jongere, voor zover dat nog mogelijk is. De sleutelfiguren die gezagsfiguren zijn, hebben volgens mij wel een rol te spelen bij jongeren die nog in een vroegere fase zitten, die nog niet zover zijn dat ze geweld gaan goedkeuren. Klopt die analyse of denkt u dat er wel een rol is voor die sleutelfiguren?

Professor Lieven Pauwels: Er was een vraag over hoe de exponentiële stijging van de blootstelling te vermijden. Dat heeft te maken met de attitudes van de jongeren. Er woedt hierover een groot debat: 'what works?'. Zelfs in de algemene jeugdcriminologie is het algemeen geweten dat er geen 'sleutel op de deur'-oplossing bestaat om de algemene geneigdheid naar beneden te krijgen. Het is een combinatie van factoren. Een aantal studies tonen aan dat vroegdetectie belangrijk

is maar dat het ook niet negatief mag worden geïnterpreteerd. Hoe vroeger, hoe beter, in die zin dat jongeren gemakkelijker kneedbaar zijn dan volwassenen. Het is belangrijk om te focussen op die fase van de levensloop, maar ik kan er niet één actor op plaatsen. Er zijn studies die wijzen op het belang van scholen, dialoog en vrijetijdsbesteding. De effectiviteit van die maatregelen staat echter ter discussie. Zeker over maatregelen met betrekking tot de vrije tijd is er veel discussie. Zolang iets niet zwart op wit is aangetoond, zal ik niet stellen dat we een bepaalde weg moeten volgen. Ik baseer me op mijn ervaringen. We begrijpen beter welke factoren samenhangen dan op welke wijze we de problematiek nu het best kunnen aanpakken. Gezien het veeleer nieuwe karakter kan ik hier veel minder over zeggen.

In verband met de pushfactoren is de vraag naar de rol van religie gesteld. Religie wordt vaak misbruikt. Om het fenomeen te begrijpen, vind ik het het gemakkelijkst het fenomeen als een vorm van totalitarisme te beschouwen. Het gaat dan om een zwart-witdenken en het volgen van de regels. We hebben dat in het verleden ook gezien bij stalinistische en fascistische voorbeelden. In een totalitaire staat heeft niemand vrijheid. Door het op die manier te bestuderen, vind ik het eigenlijk gemakkelijk de linken te zien. Ik zie beter de gelijkenissen tussen de diverse vormen van radicalisering en polarisering.

De religie wordt misbruikt en het is moeilijk de totale religie de schuld te geven. Ik vind het heel moeilijk religie als een oorzaak te zien. Er bestaat niet zoiets als dé religie. De mensen creëren een eigen knip-en-plakideologie. Net zoals neofascistische groeperingen kleven ze elementen aan elkaar. Ze beweren hiermee dan eenvoudige en pasklare oplossingen voor het ongenoegen te geven.

Ik zou hier sterk op inzetten. De voedingsbodem, die effectieve of gepercipieerde discriminatie, draagt bij tot de 'grievances'. Als iemand een reden heeft om misnoegd te zijn, is dit een belangrijke sleutel om erger te vermijden. We moeten op die grievances inwerken.

Het ongenoegen wordt gevoed en is op een zwart-witvoorstelling gebaseerd. Er is niet zoiets als een algemene voedingsbodem. De organisaties maken gebruik van en spelen in op verschillende factoren. Zonder dat ongenoegen is er geen enkele reden om het proces verder te doorlopen. Het ongenoegen en de haat vinden natuurlijk ergens hun oorsprong. Dat is de belangrijke brandstof. Die groepen spelen hier handig op in. Dat is van alle tijden.

De voedingsbodem is belangrijk. Het individu bevindt zich in een context, maar hoe verder iemand in de keten zit, hoe minder sterk het effect zal zijn. Dat is misschien tegengesteld aan wat veel mensen denken. Er zijn echter veel verbanden tussen een voedingsbodem en het gedrag. Het is belangrijk in te zien dat in het midden een keuze wordt gemaakt. Daar bevindt iemand zich heel dicht bij wat wij willen vermijden, namelijk de vertaling van de grievances in geweld.

Als we rekening houden met de maatregelen die in dit verband kunnen worden ingezet, kunnen we haast 'à la tête du client' zien wat de voedingsbodem van het ongenoegen is en hoe we het zwart-witdenken kunnen doorbreken. Dat is vrij belangrijk.

Over de motieven van de Belgische Syriëstrijders kan ik heel weinig zeggen.

De afschrikking komt in het algemeen onderzoek aan bod. Het idee is dat iemand beseft dat hij zal worden opgepakt en gestraft als hij over de schreef gaat. Veel onderzoek toont aan dat de perceptie van de pakkans weinig of niet sterk met de andere factoren samenhangt. Het effect van 'deterrence' is volgens de literatuur overschat. Enkel hierop inzetten, valt volgens mij af te raden. Er kan een verster-

kend effect op andere maatregelen zijn. Op zich lijkt het me echter geen goed idee. Dit geldt natuurlijk voor elke eenzijdige aanpak.

De mensen die rekruteren, hebben die fasen ook doorlopen. Ze zijn zo ver geraakt dat ze belangrijke elementen van de organisatie zijn geworden. Een organisatie als IS heeft een rekruteringsafdeling. Er is ook een e-jihad-afdeling die de propagandastrijd voert. Die afdeling is overigens zeer effectief. Hoe extremer de beelden zijn, hoe beter ze bij de potentiële geïnteresseerden aanslaan. Die mensen weten goed wat ze doen. Ze hebben hetzelfde proces doorlopen. Ze zijn binnen de criminele of extremistische organisatie succesvol geworden. Ze teren op een ongenoegen dat ze zelf hebben beleefd. Ze hebben het op die manier vertaald.

Een organisatie heeft altijd een harde kern. Iemand als al-Baghdadi heeft heel bewust voor een knip-en-plakideologie gekozen. Hij kent het ongenoegen van de moslims in die contreien heel goed. Bovendien laat hij zich omringen met mensen die nog met Saddam Hoessein hebben samengewerkt. Net omdat hij goed weet wat hij doet, is hij gevaarlijk. Iemand die zo ver in dat proces gaat, kan nog steeds elementen naast elkaar leggen. Die organisaties zijn dan ook zeer gevaarlijk.

Dan waren er nog de vragen van de heer Annouri. Als we naar de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek kijken, merken we dat de correlatie tussen geloof en politiek geweld als sneeuw voor de zon verdwijnt. Ik heb de factoren daarnet al vermeld.

Criminele en extremistische organisaties gebruiken steeds meer de nieuwe sociale media. We mogen op dat vlak natuurlijk niet achterblijven. In het Verenigd Koninkrijk wordt een deradicaliseringsbeleid gevoerd. We moeten dat zeker overwegen. De leefwereld van jongeren wordt immers in toenemende mate de virtuele leefwereld. Ze gebruiken de nieuwe sociale media steeds vroeger. De aankomende generatie zal die media nog meer gebruiken. We mogen de nieuwe technologieën niet alleen door radicale en criminele organisaties laten gebruiken. De conventionele samenleving moet volgen. Dat moet niet worden betwijfeld. Ik heb tijdens conferenties al in positieve zin over 'counternarratives' horen praten. We moeten dit element zeker in overweging nemen.

2. De heer André Vandoren, directeur Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse (OCAD)

Deze hoorzitting verliep achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b)¹.

3. Mevrouw Anissa Akhandaf, deradicaliseringsambtenaar stad Antwerpen

Deze hoorzitting verliep achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b).

4. Mevrouw Jessika Soors, deradicaliseringsambtenaar stad Vilvoorde

Deze hoorzitting verliep achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b).

¹ Artikel 28, 3, b): "Besloten zijn bovendien de vergaderingen van commissies waarin iemand gehoord wordt, op voorwaarde dat de betrokken persoon gemotiveerd heeft verzocht om te worden gehoord in besloten vergadering en de commissie dat verzoek niet heeft verworpen bij tweederde-meerderheid van de aanwezige leden."

II. Hoorzitting van maandag 26 januari 2015 over de rol van het onderwijs in de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen

1. De heer Lieven Boeve, directeur-generaal, en de heer Chris Wyns, stafmedewerker VSKO

De heer Chris Wyns, stafmedewerker VSKO: Voorzitter, dames en heren volksvertegenwoordigers, ik ben een onderwijsmens met een jarenlange ervaring als lesgever en directeur in het Brusselse onderwijs. Het verhaal dat ik breng, is persoonlijk gekleurd. Het is misschien ook wat schools, in vergelijking met wat u gewoon bent.

Ik heb Lieven Boeve meegebracht, directeur-generaal van het VSKO, tot vorig jaar nog academicus aan de KU Leuven. In die hoedanigheid deed hij onderzoek naar de relatie tussen het komen tot een levensbeschouwelijke identiteit en de actuele context waarvoor wij hier vandaag zitten. Waar nodig zal hij mijn verhaal aanvullen, verbreden en nuanceren. Dat zal allicht op een minder schoolse, meer academische wijze gebeuren.

Wij sluiten met onze bijdrage heel nauw aan bij het principe van een inclusieve samenleving met gelijke kansen voor iedereen. Dat is ook het uitgangspunt van de conceptnota van de Vlaamse Regering. Een aantal van de actieterreinen die daarin aan bod komen, dragen onze bijzondere aandacht weg. Het gaat dan over vorming in het algemeen, maar specifiek voor ons vorming van leraren, overleg met vertegenwoordigers van levensbeschouwingen, ondersteuning van ouders, weerbaarheid van jongeren en hun zoektocht naar identiteit. Eigenlijk gaat dit verhaal over dat alles.

Ik begin met het verhaal van Walid. In een Brusselse context is Walid een leerling van mij. Hij komt met de metro naar school. En geloof mij: bij een leerling die 12 jaar is en met de metro naar school komt, zit het wat anders in elkaar dan bij een leerling die 12 jaar is en door papa of mama met de auto aan de schoolpoort wordt afgezet.

Walid woont in Molenbeek en pubert. Op school heeft hij voornamelijk – en dat is zijn eerste en in zijn ogen ook voornaamste probleem – last met de taal. Hij worstelt met taal en vindt of krijgt daar niet meteen een oplossing voor. Thuis hebben ze het financieel niet breed. Voor de school is het moeilijk om zijn ouders te bereiken en te betrekken bij dat onderwijs, vooral ook omdat Walid regelmatig in conflict gaat met andere leerlingen – of andere leerlingen met hem – met leraren enzovoort. Wat opvalt, is dat Walid regelmatig de boel op stelten zet. Dat gebeurt vooral na vakanties, wat wij niet zo goed begrijpen.

Het verhaal van Chris is mijn verhaal. Ik ben een ervaren leraar. Ik sta al een hele tijd voor de klas. Ik woon op het platteland en kom met de wagen naar school. Mijn contact met de stad beperkt zich in de meeste gevallen tot wat ik op en rond de school doe. Ik ben misschien zelfs niet zo'n fan van de stad. Ik kom hier niet zo graag, ik werk hier alleen.

Het klinkt bijna als een verwijt, maar het is een vaststelling: ik kom uit een middenklassegezin. Zelf kom ik uit een arbeidersgezin, maar intussen behoor ik tot de middenklasse. Ik ben dus niet geboren in de middenklasse, maar ben het wel geworden. En dat gaat verbazend snel.

Ik weet niet goed hoe ik met dat taalprobleem van Walid moet omgaan, hoewel mijn directeur zegt dat elke leerkracht een taalleerkracht is. Het is een moeilijk

grijpbaar gegeven. Het is niet evident om daarmee in de lessen wiskunde of aardrijkskunde, of zelfs in de lessen Nederlands, om te gaan.

Wanneer Walid in conflict gaat, doe ik dat geregeld ook. Wij botsen geregeld. Ik vind niet altijd een goed antwoord op zijn gedrag. Ik schrijf dan een nota in zijn agenda, maar er komt geen reactie van zijn ouders. Ik vind dat zijn ouders onvoldoende betrokken zijn bij de school, hoewel ik daartoe al het mogelijke onderneem. Ik nodig hen uit om na schooltijd langs te komen en nodig hen ook uit op oudercontacten, maar ik slaag er niet in om met hen in gesprek te gaan. Ik ken mijn school en houd ervan. Ik vind de cultuur van die school heel belangrijk. Die moet behouden blijven, maar ik heb schrik dat het onderwijsniveau zal zakken.

Deze toestand zorgt voor conflicterende kaders. Alle jongens op mijn school spelen voetbal, maar ze spelen wel twee totaal verschillende sporten. De enen, uit Molenbeek, voetballen op een zakdoek. Ze tikken de bal rond naar elkaar, doorgaans zonder een doel. Soms staat er eentje in het midden, en die wordt dan vakkundig uitgetikt. De anderen zijn het gewoon om op een groot grasveld te spelen. Ik breng beide groepen samen, maar het duurt geen 10 minuten of er ontstaat heibel. Op een grasveld loopt de tweede groep gewoon over de eerste; op een klein veld wordt de tweede groep weggetikt. In beide gevallen ontstaat er ruzie. Als leraar heb ik voor dat soort van conflicten geen oplossing.

Dat heeft gevolgen voor pubers zoals Walid. Er is onvoldoende constructief contact tussen hem en zijn ouders. Hij heeft ook het gevoel dat zijn ouders en datgene waarvoor ze staan, niet ernstig worden genomen. De kaders van Walid en die van zijn leraren zijn niet compatibel. Walid heeft ook een zwak sociaal netwerk, en van die kant krijgt hij dus weinig steun. Ik was enorm verrast toen ik vaststelde dat sommige van die kinderen na een vakantie 'ontploffen'. Veel van die kinderen uit Molenbeek of Kuregem-Anderlecht worden in de vakantie binnengehouden: twee weken vakantie betekent twee weken binnen. Die ouders willen immers niet dat hun zonen in contact komen met louche mensen op straat. Ze denken dat dit oké is, want hun zoon zit achter zijn laptop. Maar de dag na de vakantie is voor hen de school te klein. Zij komen niet uitgewaaid, fris en vrolijk naar school. Zij breken dan 'het kot' af.

Walid heeft ook het gevoel dat zijn cultuur en religie niet echt ernstig worden genomen. Zijn zelfbeeld is laag. Hij heeft meer kans op een B- of een C-attest dan andere leerlingen. Hij dreigt dus in het watervalstelsel terecht te komen. Onderzoek ondersteunt die conclusie, en dat verbaast niet, gezien de conflicterende kaders. Bovendien loopt hij meer dan anderen het risico om definitief van school te worden gestuurd.

In zijn hoofd is hij een typische puber. Hij denkt extreem, of beter: erg zwart-wit. Hij kan geen rem zetten op zijn gedrag. Zoals volwassenen reageert hij beter op positieve dan op negatieve feedback. Maar wat gebeurt er? Hij krijgt vooral negatieve feedback. Hij is heftig, ongecontroleerd, neemt vaak kortetermijnbeslissingen – wat in zijn geval vaak geen goed idee is – neemt risico's, reageert vaak onbezonnen en is extra gevoelig, vooral als hij weet dat er een beloning aankomt.

Wat ik schets, vind je bij elke puber. Heel wat van dat gedrag heeft te maken met puberende jongeren, jongeren op een moeilijk moment in hun leven, in een omgeving waarvan ze het gevoel hebben dat ze niet helemaal de hunne is. Walid wil net als elke puber erkenning, een vriendenkring, succes en een toekomstperspectief. Hij voelt zich geïsoleerd, uitgesloten en onrechtvaardig behandeld. Hij is van oordeel dat zijn omgeving, die is en denkt zoals hij, ook onrechtvaardig wordt behandeld.

Dat is een beetje de voedingsbodem en maakt hem beïnvloedbaar voor een proces van radicalisering. In een eerste stap is dat willen meedoen. Hij wil een netwerk hebben om op terug te vallen. Hij wil erbij horen en aanvaard worden. In de school lukt dat niet al te goed. In de vakantie thuis lukt dat ook niet want hij mag niet buiten. In die zoektocht komt hij in contact met wat men 'het ware geloof' noemt. Hij gaat daarin op en wordt daarin bevestigd. Op een bepaald moment komt hij voor de keuze te staan: ga ik hiermee door of stop ik ermee? Het is niet iets wat van vandaag op morgen gebeurt. Het wordt mee bepaald en ingevuld door wat hem allemaal overkomt op school of in verschillende scholen. Dan zetten die jongeren de stap naar geweld of het goedkeuren ervan. Ze willen ingaan op die uitnodiging en worden extremist.

Voor de school brengt dit veel uitdagingen met zich mee. Een eerste betreft de attestering. Het is voor scholen die hiermee worden geconfronteerd, een gigantische uitdaging om goed te attesteren. Wanneer een school wordt geconfronteerd met een plotse verandering van het doelpubliek, en in een reflex om het 'niveau' te bewaren, schiet zo'n school in een kramp. Dan stijgt het aantal B- en C-attesten exponentieel. Attestering is een heel belangrijke uitdaging.

Komt daarbij dat in een stad als Brussel 66 procent van de leerlingen in het aso zit. Over heel Vlaanderen ligt dat 20 procent lager. We hebben een paar weken geleden gehoord dat de West-Vlaamse studenten het beste scoren. Een van de redenen is dat ze het beste kiezen. Die cijfers liggen daar nog anders dan in de rest van Vlaanderen. In Vlaams-Brabant zit 53 procent in het aso, in Brussel dus 66 procent. Zitten al die leerlingen daar op hun plaats? Ik durf dat niet zeggen. Ik stel de vraag. Het is een vaststelling dat er in Brussel een discrepantie is tussen vraag en aanbod, tussen wat je nodig hebt en wat er wordt aangeboden.

Taal blijft een uitdaging. Ook welbevinden, orde en tucht zijn uitdagingen. Om de kaders te doen matchen, moet de school heel erg begaan zijn met het ordebeleid. Het moet herstelgericht en verbindend zijn. Andere uitdagingen zijn pest- en spijbelbeleid en hard werken aan ouderbetrokkenheid. Er moet naar oplossingen worden gezocht om de ouders op school te krijgen zodat men ermee in gesprek kan gaan.

Het schoolkostenbeleid is eveneens een uitdaging. Het moet kostenbewust en kostenbeheersend zijn. Dat begint op de werkvloer bij de leraren. De impact van leraren is gigantisch wat dat betreft. Ook het personeelsbeleid is een uitdaging, wat in Brussel geen evidentie is. Ik ben als directeur in Brussel verschillende keren heel blij geweest dat ik één kandidaat had. Brussel heeft geen eigen vijver om in te vissen als we leraren nodig hebben. We leven een beetje van de overloop van Mechelen, Aalst en Leuven. Dat is het probleem in deze stad. Er wordt soms letterlijk gevochten voor leraren die in Brussel wonen.

Ook de schoolse ruimte vormt een uitdaging. Die jongeren hebben dikwijls die ruimte thuis niet en vinden die op school. De schoolse ruimte overstijgt de ruimte die een school op zich al biedt, maar wordt nog belangrijker in het concept brede school.

Ook de vragen omtrent multiculturaliteit en werken aan de identiteit van iedereen, zijn uitdagingen. Daar gaat Lieven Boeve verder op in.

De heer Lieven Boeve, directeur-generaal VSKO: We hebben het daarjuist gehad over de individuele ontwikkeling van Walid en hoe hij het conflict in zijn schoolomgeving ervaart. Uiteraard is het goed om het hele kader te bekijken. Er zijn een aantal maatschappelijke veranderingen die onze samenleving grondig veranderd hebben de laatste dertig, veertig jaar en die ervoor zorgen dat identiteit zoeken,

wat voor jongeren sowieso al een opgave is, in onze context nog meer een opgave geworden is.

Er gebeuren een aantal grote maatschappelijke veranderingen inzake levensbeschouwing, maar ook inzake arbeidspatronen, gezinspatronen, in alle patronen die op een of andere manier zinstichtend zijn, die voor mensen betekenisverlenend zijn.

Die veranderingen kunnen met een drietal termen worden aangegeven. Een eerste is detraditionalisering. Alle tradities die op de een of ander manier bijna vanzelfsprekend identiteitstichtend waren tot in de jaren 80, worden nu heel sterk bevraagd. Dat betekent niet dat deze tradities er niet meer zijn, wel dat ze niet meer vanzelfsprekend van de ene generatie op de andere worden doorgegeven. Het betreft dus levensbeschouwelijke tradities, maar ook familiale tradities, arbeidstradities enzovoort.

Het betekent dat identiteit niet meer vanzelfsprekend is en dus dat de identiteit in grote mate geconstrueerd moet worden, gekozen moet worden. Mensen kiezen bewust, of minder bewust, voor identiteit. Identiteit vormen wordt een opdracht. Een bijkomende complicatie is dat de bronnen van identiteit ondertussen vervelvoudigd zijn. We hebben een heel aantal tradities, ook levensbeschouwelijke tradities, die zich in een marktsituatie aandienen om de levensbeschouwing mee te gaan invullen. Dat kan zowel binnen de eigen godsdienst zijn of binnen de eigen levensbeschouwing, want daarbinnen bestaat een enorme pluraliteit, maar dat kan uiteraard ook tussen de verschillende levensbeschouwingen.

De gevolgen daarvan zijn dus dat identiteit niet vanzelfsprekend is en dat we ons er in toenemende mate van bewust worden dat alles anders had kunnen zijn, dat identiteit ook met toevalligheid te maken heeft, met wie we ontmoet hebben, met waar we terechtgekomen zijn. Met een aantal van die toevalligheden moeten we constructief aan het werk om de identiteit te stabiliseren. Er zijn tekenen genoeg om die identiteit telkens opnieuw te bevragen.

Jongeren dienen kritisch-creatief te leren omgaan met de 'veronzekering' van identiteit, met het feit dat identiteit niet zomaar een gegeven is, maar een blijvende opgave. Waar identiteit 'veronzekerd' wordt, zijn er twee extremen. Er zijn de mensen die er niet veel werk van willen maken omdat de identiteit toch zo onzeker is. We zitten dan al snel in het relativisme. Anderen kunnen heel moeilijk om met de onzekerheid zelf, met de toevalligheid van de identiteitsvorming. Zij verhardden de identiteit en schakelen de vragen vanuit de andere aanbodzijde uit. Ze verhardden in het fundamentalisme.

Daartussenin moeten we jongeren leren omgaan met de vraag naar identiteit in de context van tradities die op zich niet meer beklippen, maar waarvan zich een veelvoud aandient, zowel van de klassieke als van de nieuwe tradities. Dat is de uitdaging van het onderwijs, zeker van het levensbeschouwelijke onderwijs.

Er is de uitdaging voor de identiteitsvorming aan de vraagzijde. Het gaat om vier vragen of uitdagingen die telkens op hetzelfde neerkomen. Hoe leren omgaan met detraditionalisering, individualisering en pluralisering? Er is het feit dat identiteit niet vanzelfsprekend is, dat het een opgave is en dat met een veelheid aan bronnen. Hoe identiteit vormen in een situatie van levensbeschouwelijke veelheid, een identiteit die in staat is om met 'andersheid', met verschil om te gaan? Hoe komen tot een 'reflexievere' identiteitsvorming, een identiteit die in staat is om rekenschap te geven van de identiteit in relatie tot de context? Hoe komen tot het vermogen tot 'afstandname binnen de betrokkenheid'?

Eigenlijk is identiteit in onze context een identiteit die in staat is om met veelheid, andersheid en veronzekering van identiteit om te gaan. Daarbij houdt men wel vast aan die identiteit, maar is men tegelijk in staat om haar in vraag te stellen zonder haar op te geven. Men moet tegelijk in staat zijn om een aantal vragen die op de identiteit afkomen, serieus te nemen zonder de identiteit als dusdanig op te geven. Vaak wordt hierover gezegd dat bepaalde tradities door de verlichting zijn gegaan.

Er is ook een uitdaging aan de aanbodzijde. Het betekent dat alle aanbieders van identiteit, zowel klassieke als nieuwe, die willen inspelen op de behoefte tot afstandname binnen de betrokkenheid, de tradities moeten bevragen. Ze moeten worden uitgedaagd tot kritisch-reflexieve zelfverheldering. Als we alleen naar de christelijke traditie kijken, zien we diverse reacties op dit soort veronzekering: van eerder traditionalisme tot heel sterk progressivisme. Dit is het geval in alle levensbeschouwingen die op de ene of de andere manier moeten omgaan met de bevraging van veronzekering, met identiteit in verhouding tot andersheid. Die andersheid is zowel een bedreiging als een kans voor de identiteit.

Welk project wil het katholiek onderwijs de komende jaren uitrollen? Het betreft het project van de 'katholieke dialogeschool'. We willen er de komende tien jaar mee aan de slag. Het is uiteraard gemotiveerd vanuit de eigen levensbeschouwelijk-pedagogische traditie en het gaat natuurlijk uit van de vrijheid van onderwijs, maar vertaald naar een nieuwe context, een context gekleurd door detraditionalisering, individualisering en pluralisering. Het is ook een project dat gastvrij is voor iedereen die dat project wil delen, van welke levensbeschouwelijke origine ook.

Zeer kort door de bocht gaat het over het bevorderen van een dialoog omwille van het leren over de eigen identiteit vanuit het verschil. Het is dus zeer bewust inzetten op de reflexieve identiteitsvorming waar ik het daarstraks over had: het leren bedachtzaam zijn, het leren communiceren over de identiteit, het leren nadenken binnen die identiteit, zonder dat die identiteit daardoor wegvalt, maar veeleer op een nieuwe manier versterkt terugtreedt. Versterkt niet in de fundamentalistische zin, maar in de zin dat het een betekenisgeving biedt, waarmee mensen in een zeer complexe samenleving aan de slag kunnen.

Het betekent dat we in een dergelijke dialoog het verschil niet gaan uitvlakken, maar in het geding brengen, het verschil ter sprake brengen, dat we leren spreken in respect voor de ander – in onze context hebben we vaak geleerd te zwijgen uit respect voor de ander – dat we veel leren over de ander, maar in het leerproces over de ander vooral iets leren over onszelf, dat we interlevensbeschouwelijke bedachtzaamheid en communicatie inoefenen.

Kort door de bocht: christenen worden er betere christenen door, moslims betere moslims, atheïsten betere atheïsten. Het is een eigen en eigentijdse kritisch-constructieve bijdrage van het katholiek onderwijs aan de samenleving van de toekomst.

De heer Chris Wyns: We hebben een aantal aanbevelingen samengebracht voor scholen in het bijzonder en voor onderwijs in het algemeen.

Als we preventief willen werken, moeten we ervoor zorgen dat Walid zich welkom en goed voelt op school. Dat zal in veel gevallen betekenen – er zijn heel wat scholen die daar werk van maken –: herstelgericht werken en mee een netwerk uitbouwen waarop hij kan terugvallen. Met herstelgericht werken bedoel ik dat men niet vertrekt vanuit een bijna primair dader-slachtofferpatroon, waarbij de dader wordt bestraft en het slachtoffer in de kou blijft staan. Ik kom uit zo'n systeem. Ik heb het in mijn school meegemaakt. Wanneer jongeren met elkaar in de clinch en soms letterlijk op de vuist gaan, is er geen duidelijke dader of duidelijk slachtoffer. Dan moet je rond de tafel gaan zitten en samen herstellen wat fout is gegaan.

We moeten vertrekken vanuit diversiteit als norm. We moeten aan Walid duidelijk maken en echt laten voelen dat hij 'norm' is, dat hij 'normaal' is, in de zin dat hij norm is zoals elk van ons dat is. We moeten dus een wij-gevoel creëren.

Alle racisme bannen, lijkt en is evident, maar is niet gemakkelijk, want een school brengt binnen wat buiten de school leeft. Scholen zijn geen eilanden. Ik heb honderd personeelsleden en dat is, zoals men in Brussel zegt, een 'tranche de vie', daar zit een beetje van alles in. Bij mijn leraren is er een grote diversiteit, ook aan ideeën en overtuigingen. We weten allemaal wat een leraar met ons kan doen of niet kan doen. Dat geldt zeker in even sterke mate voor Walid.

Ban alle racisme, respecteer ten volle zijn etnisch-religieuze achtergrond. Wat ons betreft: maak ook het dragen van hoofddoeken en andere religieuze kentekenen breed maatschappelijk bespreekbaar. Vandaag zijn er steeds minder scholen waar het dragen van een hoofddoek acceptabel is, waar dat mag van de school. Dat is ten volle te begrijpen. Als er steeds minder zijn, krijgen ze een aanzuigeffect.

Ik heb het in mijn school nooit ter sprake durven brengen vanwege dat aanzuig-effect. Als directeur trek je ook een doos open met maatschappelijk belang, waarvan je heel sterk het gevoel hebt dat je dat niet in de hand hebt. Je zult die discussie niet meester kunnen blijven. Dit is een warme oproep om het dragen van religieuze kentekenen bespreekbaar te maken.

Ga in gesprek met ouders en omgeving. Ouderbetrokkenheid, ook vandaag met de problemen die in scholen rijzen, is absoluut noodzakelijk. Ouders moeten we als partners zien. Scholen hebben het daar dikwijls moeilijk mee, omdat ze de indruk hebben dat zij de professionals zijn. De ouder in zijn rol en verantwoordelijkheid van ouder als een partner zien, is een uitdaging.

Daadwerkelijk voor gelijke kansen zorgen, is werken aan evaluatie en attestering, en ook ingrijpen om de waterval te stoppen waar vooral Walid het slachtoffer van wordt. Dit is een oproep aan het parlement met het oog op de onderwijshervorming. We moeten aan een kostenbeheersend schoolbeleid werken, zodat hij alle kansen krijgt die ook andere jongeren krijgen.

Ik krijg vandaag nogal wat vragen van leerkrachten. Ze verwijzen dan dikwijls naar de godsdienstleraar, en ik begrijp dat wel. Ik denk dat we scholen duidelijk moeten maken dat de discussie bijlange niet alleen over het religieuze hoeft te gaan. Veel heeft te maken met zich onrechtmatig behandeld voelen. Zo voelt Walid zich ook. Dat is iets wat elke leraar in zijn klas kan behandelen. Elke leraar kan en moet het daarover hebben. Als hij zich voldoende sterk voelt, moet hij natuurlijk ook de levensbeschouwelijke en religieuze elementen ter sprake brengen. Dat moet zo breed mogelijk gebeuren. Dat mag niet tot enkel de levensbeschouwelijke vakken of de godsdienstvakken beperkt blijven.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Mijnheer Wyns, u hebt tijdens uw uiteenzetting heel duidelijk verwezen naar het verschil in kaders en leefwerelden tussen uw leerlingen en het onderwijzend personeel in de Brusselse scholen. Moeten we er niet voor zorgen dat beide dichter bij elkaar komen? Is dat niet een taak voor de lerarenopleidingen en voor het beleid? Moeten we niet absoluut proberen de diversiteit in het lerarenkorps te bewerkstelligen? Daar is vaak over gesproken. Het beleid blijft op dit vlak echter tekortschieten. Volgens mij moeten we daar absoluut werk van maken. Hebt u daar een mening of ideeën over?

U hebt het over Walid gehad. Walid zit in uw school, hij is 12 jaar oud. Ik neem aan dat hij dan ook al zes jaar op die school zit. Maar hij heeft nog steeds een probleem met taal. Is Walid als zesjarige op die school toegekomen of zat hij daar

al als kleuter, vanaf de leeftijd van 2,5 jaar? Hoe komt het dat Walid nu nog steeds een taalprobleem heeft? Wat moeten we doen om dat aan te pakken?

Uw voorstellen zijn zeer preventief van aard. U gaat ervan uit dat u de problemen op voorhand kunt aanpakken en dat Walid niet in een situatie zal terechtkomen waarbij hij zich ernstig vragen begint te stellen, geen erkenning voelt, weinig succeservaringen heeft en een toekomstperspectief ontbeert. Op dat ogenblik kan hij beginnen twijfelen en vatbaar worden voor het radicaliseringsproces. Volgens mij staan veel jongeren in ons onderwijs helaas al een stuk verder dan de jonge Walid. Ze haken af of staan op het punt af te haken. Zelfs in het radicaliseringsproces staan ze al een stuk verder.

Als ik de verhalen uit de Brusselse en Vilvoordse scholen hoor, lijken de problemen die u hebt beschreven nog gemakkelijke situaties. Ik vraag me af wat u in die gevallen doet. Beschikken uw scholen en uw leerkrachten momenteel over de expertise om jongeren die zich verder in het proces bevinden aan te pakken? Het verschil tussen de kaders is een probleem. Volgens mij zitten leerkrachten nog meer met de handen in het haar als het gaat om jongeren die veel verder in het proces zitten en die ze moeten trachten te deradicaliseren. Hoe zit het op dat vlak in de scholen in Brussel, Vilvoorde en andere steden die te kampen hebben met mensen die radicaliseren en die op het punt staan te vertrekken? Hebben die scholen niet meer nood aan ondersteuning vanuit het beleid? Hoe ervaart u dat?

De heer Ward Kennes: Mijnheer Boeve, hoe zijn uw eerste ervaringen met de dialoogschool? Welke feedback krijgen jullie uit de scholen? Hebt u de indruk dat we hiermee aan de slag kunnen gaan? Het is een mooi concept, maar hoe werkt het in de praktijk?

Iets wat u niet hebt vermeld en wat in het ruimer kader van de hoorzittingen misschien toch aan bod mag komen, is de islamitische theologische opleiding aan de KU Leuven. Ik heb vernomen dat de meeste ingeschrevenen voor deze opleiding geen moslims zijn. Worden initiatieven genomen om die opleiding binnen de moslimgemeenschap beter bekend te maken? Volgens mij zou dat heel zinvol zijn.

Dan was er ook een initiatief van alle aanbieders van levensbeschouwelijke vakken, de erkende instanties, om de interlevensbeschouwelijke competenties te versterken. Daarover is in het Vlaams Parlement een akkoord ondertekend met toenmalig minister Pascal Smet. Hoe werkt dat door? Is het een aanvulling op de dialoogschool? Is het iets anders? Ik hoor mensen zeggen dat het 'te mager' is, dat het te weinig kansen biedt om die dialoog op gang te brengen en om interlevensbeschouwelijke competenties bij leerlingen bij te brengen. Wat is jullie ervaring daarmee?

Een vierde vraag gaat over de aanspreekpunten voor de scholen. Vorige week heeft de minister van Onderwijs bekendgemaakt dat er een aanspreekpunt 'deradicalisering onderwijs' is geopend. Ik dacht dat het VSKO ook zo'n aanspreekpunt heeft. Wordt er gebruik van gemaakt? Ik heb de indruk dat er redelijk veel aanspreekpunten – niet alleen in het onderwijs – worden gelanceerd. De mensen die deze commissie volgen, zien wekelijks ergens een nieuw aanspreekpunt opduiken in verschillende beleidsdomeinen. Het moet ook nog een beetje overzichtelijk blijven. Is er een backoffice zodat er kan worden doorverwezen als het complexer wordt? Kan men de juiste informatie geven? Kan men ook de meer complexe problemen op een goede manier aanpakken?

In uw presentatie ging het ook over 'de zoektocht naar het ware geloof'. Dat punt is de voorbije weken in het binnen- en buitenland vaak aan de orde geweest. De geradicaliseerde en extremistische en zeker terroristische moslims hebben een zeer specifiek beeld van de islam dat ze voor een deel via internet en via discussiebronnen hebben geconstrueerd. Slaagt ons onderwijs erin om de moslimleer-

lingen te begeleiden bij hun zoektocht naar het ware geloof, in dit geval de islam, en om er een ander beeld van te brengen? Men zegt dat de traditionele moskeeën onvoldoende werken, niet genoeg aanspreken, maar kan het onderwijs een rol spelen om een meer gematigde, tolerante vorm van islam te ontwikkelen bij de leerlingen?

De heer Jo De Ro: Ik kom uit een van de genoemde steden, Vilvoorde. Ik heb dit weekend nog met leerkrachten gesproken die leerlingen hebben die geradicaliseerd of vertrokken zijn. Het moet mij van hart: voor mij was het vandaag een wat te algemene presentatie. Ik ga dus proberen om met mijn vragen wat dieper te gaan.

Ik ben zeer geïnteresseerd in wat het VSKO, maar ook de koepel van vrije CLB's, de afgelopen jaren concreet op poten heeft gezet voor leerkrachten en directies die met vertrekkers worden geconfronteerd. Uit de eerste hand kan ik toch wel zeggen dat dit bij de verschillende schoolteams voor menselijke ravages zorgt: mensen gaan twifelen, vragen zich af waar ze meer hadden kunnen doen. Hoe ondersteunen jullie scholen met geïdentificeerde geradicaliseerde jongeren die op de lijsten staan, en soms terugkeerder zijn? Leerkrachten en directies vragen zich af hoe het recht op onderwijs voor die leerlingen moet worden afgewogen tegen het recht op veiligheid voor de andere leerlingen.

Ik heb met veel interesse geluisterd naar de uitleg over de dialoogschool. Ik heb ooit van de voorgangster van mijnheer Boeve een uitleg gekregen over de verschillende types van katholieke scholen. De dialoogschool was er toen een van. Ze was toen zeer voorzichtig en zei dat geen enkel model voorrang had op een ander. Ik merk nu dat het toch wel een bewuste keuze is van het VSKO. U zegt heel duidelijk: "Ieder individu, welke zijn levensbeschouwing ook is, is welkom.". Als ieder individu met zijn levensbeschouwing welkom is, hoe gaat u dan om met die levensbeschouwingen binnen dat project? Is er openheid om daarover te spreken? Zit dat in de verschillende lesprogramma's? Hoe gaat men ermee om op scholen waar de levensbeschouwing waar jullie van vertrekken, al lang niet meer de grootste levensbeschouwing is? In de steden waar de heer Wyns over sprak, zijn er heel wat scholen in die situatie, niet alleen in jullie net.

'Een school moet gastvrij zijn', vind ik persoonlijk heel belangrijk. In de centrumsteden en een aantal andere steden zijn er nog heel grote verschillen tussen scholen, ondanks de zeer diverse samenstelling van de wijken, de deelgemeenten of de steden zelf. Hoe gaan jullie om met scholen binnen jullie net die niet gastvrij zijn, die proberen de mazen van het net te vinden en het niet al te nauw nemen met het Inschrijvingsdecreet?

Als ik het goed heb begrepen, heeft Walid altijd op dezelfde school gezeten. Ik kom veel jongens als Walid tegen, ook vertrekkers, die al op drie, vier, vijf, zes, tot acht scholen hebben gezeten. Wat is uw houding daarin, vanuit de koepel? Hoe kunt u daarop inspelen, samen met de CLB's? De informatie van de vorige school gaat bijna altijd verloren, hoor ik op het terrein. In deze gevallen is anonimiteit of het niet tijdig detecteren van bepaalde signalen een cruciaal gebrek.

De hoorzittingen van deze tijdelijke commissie hebben als doel om aanbevelingen te doen aan de Vlaamse Regering. Als deze hoorzittingen echt iets in beweging kunnen zetten, wat moet er dan volgens u veranderen? Wat zou de Vlaamse Regering kunnen doen?

In de voorstelling ging het over een leraar die de ouders van een leerling nooit zag opdagen. Misschien moeten we naar andere formules zoeken. Mensen pleiten ervoor om de ouders te verplichten om twee keer per jaar op school te komen. Of

misschien moeten we de leerkrachten meer, zoals vroeger, op huisbezoek sturen, of iemand van het CLB of een leerlingenbegeleider. Wat vindt u van die suggestie?

Net instromende leerkrachten in de Vlaamse Rand en in Brussel, die enkel stages hebben gelopen op een weinig diverse, Nederlandstalige school, schrikken als ze zien hoe het er in het echt aan toe gaat. Hoe gaan we daarmee om? Het is in een Vlaanderen dat zo divers is bijna misdadig om nog leerkrachten te laten afstuderen die in hun stage geen ervaring hebben opgedaan met een diverse, anderstalige klas. Bij sommigen moeten we bijna van nul beginnen.

Mevrouw Caroline Gennez: Mijnheer Wyns, u hebt het proces geschetst van vervreemding, van de voedingsbodem voor mogelijke radicalisering tot en met extremisering. Dat ligt volledig in de lijn van de uiteenzetting van professor Pauwels die we vorige week hebben gehoord. U stipt het grote belang aan van een sterke identiteit bij jongeren, die uiteraard thuis wordt gevormd, maar ook het grote belang om die op school te respecteren. Het concept van de dialoogschool vertrekt van de veelheid aan identiteiten, van het pluralisme. Dat kan vandaag niet anders, het is de normaalste zaak van de wereld.

Kunt u ook inschatten hoe groot de problematiek van radicalisering of tolerantie voor extremistisch geweld in uw scholen is? Hebt u concrete voorbeelden van mensen die vertrokken zijn? Ziet u een rode draad? Kunt u er profielen op plakken, zonder uiteraard de privacy te schenden? Kunt u dat ook regionaal verklaren? We hebben vorige week geleerd dat de rode draad is dat al die jongeren vroeg of laat in contact komen met de gerechtelijke instanties. Vanaf welke leeftijd tekent zich dat af? Is dat verschillend naargelang het thuismilieu?

U sprak over detectie. Dat is uiteraard zeer belangrijk. De minister van Onderwijs heeft al aangegeven daar een rol te zien voor de leerkrachten levensbeschouwelijke vakken. Zij zeggen zelf in een reactie dat zij daarvoor misschien niet het beste zijn uitgerust. Wie is volgens u de beste persoon of instantie binnen de school- of onderwijsstructuren om probleemgedrag te detecteren? Zijn dat de leerkrachten, vakleerkrachten, CLB's, GOK-leerkrachten? Worden de gegevens bijgehouden binnen de scholengroep? Wordt dat gecentraliseerd?

Dezelfde vraag heb ik bij ontrading, want dat is natuurlijk de volgende stap. Als men radicalisering detecteert, hoe kan men dan een proces van ontrading inzetten? Welke leerkrachten of instanties ziet u daarvoor het best geschikt? Als ze dat niet zijn, of onvoldoende, zoals veel leerkrachten aangeven, welke mogelijkheden ziet u dan om leerkrachten te versterken? De lerarenopleiding uiteraard, maar ook binnen het schoolteam, binnen scholengroepen, het net.

U benadrukt het grote belang van ouderbetrokkenheid. Dat is essentieel. Mensen worden thuis gevormd, en op school. Die twee-eenheid moeten we zo veel mogelijk met elkaar verbinden. Ik sluit me aan bij de vragen van de heer De Ro daarover. Ik neem aan dat u een aanklappend beleid voorstelt. Hebt u goede praktijken die we kunnen delen? Ziet u een verschil tussen het kleuter-, basis- en secundair onderwijs? Of trekt u één lijn, die als blauwdruk kan dienen?

In de beleidsnota van de minister van Onderwijs wordt er sterk de nadruk op gelegd dat het onderwijs niet alle problemen die elders zijn ontstaan, kan oplossen. Allicht klopt dat, maar ik denk ook dat het onderwijs wel een rol te spelen heeft en een aantal problemen transversaal minstens bespreekbaar kan maken en waar mogelijk ook oplossen.

Vindt u vanuit uw praktijkervaring überhaupt dat er transversaal een beleidslijn moet komen inzake radicalisering? Of blijft het volgens u een eerder marginaal

fenomeen en is uw visie dat u daar niet de doorslaggevende actor kan zijn of een actor die het ultieme verschil kan maken?

Wat willen scholen dat er gebeurt met probleemjongeren, al dan niet radicaliserend of tolerant voor extremistisch geweld of blootgesteld aan te veel prikkels of triggers die kunnen leiden tot extremistisch geweld? Pleit u voor een sterkere samenwerking met bijvoorbeeld de welzijnssector en voor een versterking van welzijnstrajecten, ook binnen het onderwijs? Of vindt u het in een aantal gevallen eerder raadzaam om jongeren te isoleren uit een groep, een klas of een school met time-outprojecten, waarbij men samenwerkt met de gerechtelijke instanties, het parket en de politie? Of is het volgens u voor de identiteitsvorming het beste dat men de kinderen zo lang en zo veel mogelijk op school houdt, zonder dat ze geïsoleerd worden?

Er worden hier en daar cases beschreven van jongeren die echt zijn vertrokken. Dat heeft een grote impact op de klas en op de leerkrachten. Worden er groeps-gesprekken georganiseerd – groepstherapieën zou ik bijna durven te zeggen – op het moment dat er echt een groot probleem ontstaat of dat jongeren effectief verdwijnen en dat dit ook duidelijk wordt via sociale media of de klassieke media?

De heer De Ro heeft gepeild naar de identiteit, niet alleen van de leerlingen maar ook van de dialoogschool. De heer Boeve heeft uitdrukkelijk gezegd dat de samenleving pluralistisch is. Er is het fenomeen van ontzuiling, daarnaast worden traditionele of socialiserende verbanden zwakker. Er is heel veel dialoog over de rol van levensbeschouwing in het onderwijs, maar ook over de vraag hoe we levensbeschouwingen met elkaar in contact brengen. Ik neem aan dat het VSKO nog altijd sterk inzet op en zwaar gelooft in het protocol dat is afgesloten met de vorige minister over die interlevensbeschouwelijke dialoog. Maar hebt u het gevoel dat dit voldoende impulsen geeft om het in elke school gerealiseerd te zien? Of vindt u het te vrijblijvend?

Een ander element dat vaak opduikt in de discussie, is het belang van een vakburgerschapsvorming, filosofie, ethiek voor elk kind op elke school, ongeacht het net. Ziet u dat compatibel met de interreligieuze dialoog? Volgens mij is het een en-enverhaal. Het kan perfect samengaan. Men kan perfect mensen socialiseren of opvoeden en ze daarnaast ook laten kennismaken en leren over religie en tradities en ze zo verder met elkaar in contact brengen. Ziet u dat ook als een mogelijke evolutie binnen het VSKO?

Ik weet dat er bezwaren zijn met grondwetsbepalingen die niet voor herziening vatbaar zijn verklaard, maar mijn vraag is of u minstens het debat kunt opstarten met de stakeholders – de ouders, de kinderen, de leerkrachten, de teams, de zorgleerkrachten, de CLB's – om te peilen naar hoe zij de verschillende aspecten van identiteitsvorming en levensbeschouwing met elkaar verzoend zien en hoe die kunnen worden ingepast in onze curricula, naast de vakoverschrijdende eindtermen die we vandaag hebben.

De lerarenopleiding is cruciaal. In het bijzonder een aantal hogescholen beginnen samen te werken rond een aantal tools en pakketten armoedebestrijding, het oppikken van welzijnsproblematieken enzovoort. Mijnheer Wyns, wat is volgens u de grootste lacune in de lerarenopleiding om de complexe welzijnsproblematiek van vervreemding en identiteitsvorming daarin te introduceren?

De heer Koen Daniëls: Mijnheer Wyns, ik denk dat wij een aantal leerlingen gemeenschappelijk hebben. Wij noemden die leerlingen de 'lemba's': leerlingen met bijzondere aandacht. In dit kader gaat het over radicalisering. In welke mate zijn de zaken die u opsomt typisch voor die groep, dan wel algemeen geldend voor leerlingen die het in het onderwijs moeilijk hebben?

In uw betoog komt dialoog vaak naar voren. Op het einde zegt u: ga de dialoog nooit uit de weg. U hebt het ook over: overleg met ouders, inoefenen van communicatie, leren spreken. Er was ook een zin die ik, in zijn complexiteit, fantastisch vond: "Jongeren dienen te leren om kritisch-creatief om te gaan met de 'veronzekering' van identiteit.". Dat roept bij mij toch wel heel wat vragen op rond taal. U hebt het over het leren spreken, dialoog, het aangaan van een gesprek. Dat omvat natuurlijk allemaal taal. U haalt terecht aan dat deze jongeren een taalprobleem hebben. Ik denk dat het niet alleen een registerprobleem is, een andere wereld waarin zij leven, maar soms vooral ook een puur taalmatig gegeven. De vraag is daarnet al gesteld: je krijgt ze in de klas als ze 12 jaar zijn, maar wat hebben ze de zes jaar voordien gedaan?

Inderdaad, in het spreken met jongeren die niet alle nuances – ik heb het over de non-verbale en verbale rijkdom – kunnen hanteren, wordt het heel moeilijk om te komen tot een genuanceerd en kritisch-creatief omgaan met de veronzekering van identiteit. Welke mogelijkheden ziet u nog op het vlak van taal zodat die kinderen en jongeren mee zouden kunnen?

De ouders worden één keer aangehaald. Hoe gaat u dat gesprek aan? Ziet u linken met inburgering en integratie? Wat zijn de mogelijkheden op dat vlak?

Mevrouw Gennez heeft daarnet gezegd dat onderwijs wel een rol speelt, maar dat het niet alles kan oplossen. U haalt aan dat u al blij mocht zijn als er zich in Brussel één leerkracht kwam aanbieden. Als ik hoor wat hier allemaal gezegd wordt, weet ik niet of er nog mensen aan de lerarenopleiding zullen beginnen. Ik vind het heel uitdagend, mijnheer Boeve, wat u hier presenteert. Maar je moet toch al stevig in de schoenen staan om de dialoog aan te gaan. Ik weet niet welke 21-jarige het zou zien zitten om als regent die dialoog aan te gaan met puberende 14-jarigen, al dan niet met ondersteuning. Wat is er hier mogelijk in de lerarenopleiding?

U haalt nogmaals dat verschrikkelijke woord aan: waterval. Sommige van mijn oud-leerlingen zouden u – ik durf het woord bijna niet te gebruiken – afknallen. Zij waren geheroriënteerd naar het beroepssecundair onderwijs en passen nu op mijn kinderen in de kinderopvang. Als ik zeg dat zij het resultaat zijn van de waterval, zeg ik daarmee eigenlijk: "Wat jullie doen, is niet veel waard, maar jullie passen wel op mijn kinderen.".

Ik denk dat we heel goed moeten nadenken over het woordgebruik. U pleit zelf voor dialoog en zegt dat we moeten opletten voor stigmatisering. Ik denk dat we zelf ook moeten opletten dat we niet stigmatiseren.

Mijnheer Boeve, u noemt de katholieke scholen katholieke dialoogscholen. Wat is dan eigenlijk het verschil met een dialoogschool? Straks krijgt mevrouw Raymonda Verdyck het woord. Gaan we naar een grote samensmelting? Of is er toch nog een verschil? Wat is dat verschil dan?

De heer Bart Somers: Ik zal mij een beetje aligneren op de twee bronnen die vorige week zijn aangehaald door professor Pauwels als oorzaken of gevaarlijke determinerende factoren met betrekking tot het gewelddadig radicalisme: aliënering en een groeiende bereidheid tot het legitimeren van geweld om zijn doelstellingen te realiseren. Ik heb ter zake vijf vragen.

Wanneer u stelt dat scholen diversiteit als norm naar voren moeten schuiven, zie ik dat in de praktijk, in de realiteit van een centrumstad als Mechelen, maar ook elders in Vlaanderen, toch niet altijd zo gebeuren. Ik vind dat er nogal wat scholen zijn waarbij ofwel de directie ofwel het schoolbestuur nog altijd met een zekere kramp kijken naar die diversiteit in de samenleving. Mijn vraag is: welke initiatieven worden er ontwikkeld of ontplooid, ook in de stedelijke context, om dat con-

cept diversiteit als norm, als uitgangspunt waarop men een schoolproject bouwt, te versterken en te verstevigen? Met andere woorden, hoe zorgen we ervoor dat de afspiegeling van de samenleving meer zichtbaar wordt in alle scholen?

Mijn tweede punt past in diezelfde context. U haalde het voorbeeld aan van Walid, ik geef u een uit het leven gegrepen voorbeeld. Afgelopen vrijdag kwam er een vrouw bij mij die vertelde dat haar dochtertje Nora, 5 jaar oud, schoolloopt in een katholieke school in Mechelen. Op de speelplaats werd ze geconfronteerd met twee kindjes die zeiden: "Wij mogen niet meer met je spelen van onze mama, want je bent een terroriste.". Dat meisje komt wenend thuis. De moeder is leesmoeder op die school. Ze is zelfstandig ondernemer en heeft samen met haar echtgenoot twee handelszaken in de stad. Ze gaat in shock met het verhaal naar de directrice. De directrice herleidt het verhaal tot 'kindjes die niet meer goed overweg kunnen met elkaar'. De kwestie wordt daar geparkeerd. De moeder zit daar dusdanig mee dat ze samen met haar man een afspraak maakt bij mij als burgemeester om dat probleem aan te kaarten.

Ik ervaar dat als het minimaliseren van een probleem. Ik vraag mij dan ook af welke extra inspanningen er kunnen gebeuren zodat, wanneer een schooldirectie of een leerkracht met zoiets wordt geconfronteerd, men echt de dialoog opzoekt met de ouders van de kinderen die zo'n onaantwoordbare boodschap brengen en men dat pedagogisch goed aanpakt en omkadert. Dit is een klein incident, maar zoals u Walid naar voren brengt, vrees ik dat er vandaag in al onze scholen Noraatjes rondlopen. Gelukkig is dat meisje maar 5 jaar oud. Maar mocht dat meisje 10 of 11 jaar zijn, was ze getekend voor het leven. Dat is een kras op je ziel die je niet meer kwijtraakt. De vraag is: als een moeder, die nog meer geraakt is, met die zaak naar de directie gaat en die directie parkeert dat op die manier, zijn we dan niet mensen aan het beschadigen? Moeten we daar niet met meer affectie, inlevingsvermogen, empathie en voluntarisme mee omspringen?

Mijn volgende vraag gaat over de dialoog. Ik vind de dialoogschool een heel mooi concept. Alleen denk ik: als we dat echt doorleefd willen doen, dan mag de dialoog niet worden geparkeerd in een afzonderlijk lesuur 'dialoog'. Wat er de voorbije dagen en weken in tal van scholen is gebeurd, is dat kinderen in de scholen aankomen met heel wat vragen en opmerkingen. Sommige van die opmerkingen kunnen choquerend zijn, van de ene of de andere kant. Die vragen worden gesteld in de les Nederlands, de les aardrijkskunde, zelfs in de les wiskunde, waarbij men bij de gezagsfiguur die de leraar of lerares toch is, die vragen aankaart.

En het is niet eenvoudig om leraar te zijn. Ik volg daarin de vorige spreker: wees maar eens een leraar van 21 of 22 jaar oud en word maar eens geconfronteerd met die moeilijke vragen over het beledigen van de profeet enzovoort, het hele debat daarover, met de wereld in je klas, met alle emoties en gevoeligheden, en ongenueanceerde, puberende kinderen. Welk kader wordt er aan leraars aangereikt om dat dialoogconcept ook in de praktijk hard te maken en te realiseren en, met andere woorden, die dialoog op te pikken en gewapend te zijn om die dialoog in goede banen te leiden? Het is mijn overtuiging dat een samenleving in diversiteit een samenleving is die veel meer zal moeten dialogeren dan vroeger. We moeten veel meer met elkaar praten om elkaar beter te begrijpen. Dat moet dus ook in de klas, in de scholen gebeuren. Hoe wordt dat georganiseerd? Hoe wordt daarvoor ruimte gecreëerd? Natuurlijk zit men al met een takenpakket, met een leerplan dat moet worden gerealiseerd. Misschien heeft men al wat achterstand en schuift men het graag naar elkaar door. Uiteindelijk wordt er dan niet op geantwoord. Hoe creëren we daar ruimte en energie voor?

Ouderbetrokkenheid is een heel belangrijke sleutel. Het versterken van het netwerk, dichter bij de leefwereld van de kinderen staan: dat vraagt ouderbetrokkenheid. Ik denk dat we het daarover allemaal eens zijn. Alleen is de grote vraag: hoe

organiseren, versterken we die? Mijn vraag is wat provocerend: moeten we ter zake niet naar een meer rigide kader gaan? Moeten we aan ouders in onze samenleving niet meer durven te vragen en dat tot een logisch, natuurlijk onderdeel maken van het schoolse traject van de kinderen? De samenleving doet enorme inspanningen, onder meer op financieel vlak, om dat onderwijs te financieren. Kunnen, mogen, moeten we van ouders niet meer terugvragen? Hoe staat u tegenover een meer rigide kader om die ouderbetrokkenheid te organiseren? Misschien wat kort door de bocht uitgedrukt: moeten we van ouders niet kunnen vragen dat ze vier keer per jaar op de school met de leraren over hun kind en de school praten? Deelt u die mening, of hebt u een alternatief?

Een volgend punt is het casusoverleg. Wanneer jongeren dreigen te radicaliseren, is dat vaak niet enkel een probleem van de school, maar van de hele samenleving. Zou het nuttig zijn om systematisch casusoverleg met andere partners – zoals preventiewerkers, straathoekwerkers of verantwoordelijken van jeugd- en sportclubs – te organiseren, zodat we een radicaliserende jongere vanuit verschillende invalshoeken kunnen ondersteunen en weer op het rechte pad krijgen? Dat roept vragen op inzake het beroepsgeheim en de noodzaak om dan een gedeeld beroepsgeheim uit te bouwen. Hoe staat u daartegenover?

Een laatste vraag, voorstel of idee betreft ouderbetrokkenheid, dialoog en een goede invulling van de islam. Vandaag worden lessen Arabisch en lessen islam vaak in bijgebouwtjes van moskeeën gegeven. In mijn stad zijn er zo twee. Vaak gebeurt dat in suboptimale omstandigheden. De kinderen volgen er acht, negen, soms tien uur les, na schooltijd. Die kinderen hebben het op school vaak al niet gemakkelijk, want hun moedertaal is niet het Nederlands. Zou het geen idee zijn om in het kader van de brede school de twee netten te vragen om de klaslokalen open te stellen om de lessen Arabisch en islam daar te geven, aansluitend bij het gewone onderwijs? Het zal Walid misschien minder laten voelen dat zijn cultuur en godsdienst worden genegeerd. Misschien zullen ouders ook gemakkelijker naar de school komen. Er zijn ook nadelen, en ik twijfel zelf een beetje, maar wil het idee hier toch ter sprake brengen. Ik zie er toch wel wat in. Is dat niet iets wat scholen zouden moeten doen? Vanzelfsprekend zijn het niet de scholen die de lessen moeten geven.

De heer Joris Poschet: Mijnheer Wyns, een brede school slaat bruggen naar de omgeving: naar jeugd- en sportverenigingen, sociaal-culturele verenigingen, bibliotheken en gemeenschapscentra. In Brussel slaat dat aan. De Vlaamse Gemeenschapscommissie investeert daarin, en 28 scholen doen er al aan mee. Wat is uw oordeel hierover? Heeft de brede school een rol te vervullen bij het wegwerken van een voedingsbodem van radicalisering?

De heer Imade Annouri: Los van de actualiteit lijkt me dit een heel mooie denkoefening over wat een school in het superdiverse Vlaanderen van vandaag moet zijn. Er is al veel gevraagd naar de rol van de leerkrachten. De school ligt in het verlengde van de samenleving. Veel mensen zijn angstig. Als leerlingen met vragen komen, zijn er nogal wat leerkrachten die het er in de klas niet over willen hebben. Ze verwijzen door naar de leerkracht islam bijvoorbeeld. Leerkrachten die wel op de vragen ingaan, voelen zich overbevraagd en overweldigd. Weet u welke tools we leerkrachten in handen kunnen geven om daarmee om te gaan?

Walid betekent 'vader' of 'ouder'. In een vorige job, aan de KU Leuven, heb ik met concentratiescholen – een vies woord – samengewerkt om ouders meer bij de school te betrekken. Ik vrees dat er maar één middel is: een arbeidsintensief optreden. Zo hebben wij voor het Scheppersinstituut in Deurne de ouders drie keer gebeld en hun twee brieven gestuurd. Met positief gevolg: dertig van de vijftig ouders konden we bereiken. Erkent u dat we arbeidsintensief moeten optreden om ouders beter bij het schoolgebeuren te betrekken? Of ziet u andere manieren?

De standpunten van de partijen over het hoofddoekenverbod zijn duidelijk. Maar toen het verbod werd ingevoerd, kregen veel jongeren het gevoel dat de school niet de plek is waar ze zich thuis kunnen voelen, dat ze op school zichzelf niet meer kunnen zijn. Deelt u die mening? En hoe moet daaraan worden geredigeerd? Hoe moeten we ervoor zorgen dat er op een open manier kan worden gesproken?

In Reyers Laat zei Joël De Ceulaer dat scholen vooral plekken moeten zijn waar jongeren leren dat er andere meningen en geloofsovertuigingen zijn, en dat ze hun eigen plek moeten vinden, tussen en naast die andere meningen. Is dat een verantwoordelijkheid voor de scholen? Hoe kunnen scholen die taak waarmaken?

De heer Jean-Jacques De Gucht: Ik ben ervan overtuigd dat we, om kritische burgers te vormen, naar een systeem moeten gaan waarbij leerlingen in hun schoolcarrière in contact komen met andere levensbeschouwingen. Dat moet zowel in een historisch kader als in de realiteit van elke dag worden geplaatst. Ik heb daar in 2010 al een voorstel over ingediend. Mijn voorstel was om de helft van het aantal uren levensbeschouwing op zo'n manier in te richten dat de andere erkende levensbeschouwingen aan bod konden komen. Dat is aangepast om door de Raad van State als billijk te worden beschouwd, en uiteindelijk ging het om de twee laatste jaren.

Dat zou een eerste stap kunnen zijn, maar ik ben ervan overtuigd dat dit bij wijze van spreken vanaf het eerste studiejaar moet worden meegegeven. Op dat moment komt men in de school in contact met levensbeschouwing. Is de school de plaats waar je één levensbeschouwing geeft of is de school de plaats waar je kritische burgers vormt? U komt uit het katholieke net, maar ik ben ervan overtuigd dat u hetzelfde doel hebt als de andere netten, namelijk zorgen dat er jongvolwassenen worden gevormd die een toekomst hebben, die naar de universiteit of een beroep kunnen doorstromen en die kritisch staan ten opzichte van anderen en zichzelf. Dat laatste missen jongeren in de puberteit nogal eens.

Mijnheer Wyns, u bent verbonden aan een school in Brussel. Ik heb mijn aggregatie in Brussel gedaan en ook begeleidingen op school gedaan met betrekking tot cultuur. Dat was in het gemeenschapsonderwijs. Ik ben ook al naar verschillende debatten in het katholiek onderwijs gegaan. Er doet zich iets bizar voor. In Brussel bevinden de concentratiescholen zich vooral in het stedelijk en gemeenschapsonderwijs en veel minder in het katholiek onderwijs. Ik wil niemand met de vinger wijzen, maar in een school in Laken bijvoorbeeld zaten twee allochtone kinderen. Voor Laken is dat bizar. Dat betekent dat er een barrière is binnen het katholiek onderwijs. Dat betekent helemaal niet dat u dat in de hand werkt, maar die barrière moet overwonnen worden. De vraag is op welke manier.

Een ander probleem betreft de taalbarrière van de ouders. Op welke manier ga je daarmee om? In de school waar ik stage heb gelopen, was het een fundamenteel probleem dat de ouders de taal niet spraken. De Franstalige ouders hadden schrik om Nederlands te spreken en vanuit het onderwijs kan niet in het Frans worden gecommuniceerd, waardoor nog een extra conflict optreedt. Op welke manier moet daarmee worden omgegaan? Op welke manier kan worden geprobeerd om de ouders in de schoolse context de taal beter bij te brengen? Er moet meer dan vier keer worden geprobeerd om ze te betrekken. Er moet echt een dialoog worden gevoerd. Hoe kijkt u daarnaar?

Ik heb nog een vraag over de vertegenwoordigers en voorbeeldfiguren van de islam. Op welke manier ziet u hun vorming? Ziet u het als een doorstroming vanuit de universiteit? Op die manier krijg je eenzelfde systeem als vandaag, waarbij er wordt gegaan naar een volwaardige islam binnen Europa die binnen de context van de samenleving groeit. Dat is een steeds terugkerende vraag.

De heer Peter Wouters: Ik ben blij te vernemen dat Antwerpen al tien jaar verder staat dan Brussel qua katholiek onderwijs. Ik mis in het hele verhaal wel 'meester Mo' en 'juf Fatima'. U hebt duidelijk het verhaal geschetst van meester Chris en onze vriend Walid. Die andere twee figuren mis ik in uw discours.

Mevrouw Nadia Sminate: Mijnheer Wyns, ik begrijp dat jongeren die geweld goedkeuren, in de laatste fase van een heel proces zitten. De laatste tijd hoor ik vaak dat jongeren op school in toenemende mate geweld goedkeuren. Ze zijn er dikwijls van overtuigd dat het de schuld is van de westerse maatschappij. Voor mij maakt dit duidelijk dat we ons niet enkel moeten concentreren op die ene jongere die misschien kan worden geradicaliseerd. We moeten echt oog hebben voor het feit dat er een brede steun groeit voor het fenomeen radicalisering. U hebt zelf al een aanzet tot antwoord gegeven door te zeggen dat er in dialoog met de jongeren moet worden gegaan en dat er een wij-gevoel moet worden gecreëerd. Dat is geen evidente opdracht voor de individuele leerkracht. Hoe wordt dat concreet aangepakt? Worden er opleidingen gegeven? Zijn er aanbevelingen om kinderen die op de speelplaats aanslagen naspelen, te begeleiden?

Ik vraag me af of we het hoofddoekendebat moeten linken aan wat er zich vandaag afspeelt. Het hoofddoekendebat is in het verleden erg gepolariseerd gevoerd. We hebben twee extremen gezien: zij die er zich door de polarisatie tegen afzetten en zij die er juist door aangetrokken worden en een hoofddoek gaan dragen door het gevoerde debat en – ik probeer me voorzichtig uit drukken – niet altijd ingegeven door de religie en de eigen overtuiging. Als we dit debat linken aan radicalisering, krijgen we dan niet opnieuw de polarisatie die we toen hebben gecreëerd?

Stel dat u voor één dag minister van Onderwijs was en u mocht op de minister-raad één maatregel laten goedkeuren in de strijd tegen radicalisering, welke zou dat zijn?

De heer Lieven Boeve: Ik begin met de vragen over de dialoogschool. Ik ben met het model begonnen in 1999, toen het ging over de K van de KU Leuven. Het is ondertussen wat gerijpt. In Leuven werd er ook door professor Pollefeyt, hier aanwezig, aan gewerkt. Er is onderzoek naar gedaan in Australië. Pas sinds 2010 is het draagvlak in Vlaanderen groot genoeg om het model verder in te voeren. Het gaat immers uit van de aanvaarding van pluraliteit in de school, dus ook in de katholieke school. Het is een aanvaarding van het feit dat niet iedereen die naar een katholieke school gaat, katholiek is. Het betreft de aanvaarding van de pluraliteit op het niveau van de leerlingen, maar ook in toenemende mate op het niveau van de staf, de directies en de besturen.

Er is empirisch onderzoek naar gedaan. We hebben scholen bezocht en onderzocht. Het betreft een heel ruim staal. We zien dat het draagvlak voor de katholieke dialoogschool er ruim boven twee derde zit. Dat zit dus goed. Natuurlijk zijn er verschillen tussen jonge leerlingen, oudere leerlingen, ouders en staf. Kinderen zitten in een leerproces.

Waar staan we nu met het concept van de dialoogschool in het katholiek onderwijs? We hebben er uitdrukkelijk voor gekozen. Mijn aanstelling is in dat verband ook duidelijk. Het is de bedoeling om tegen 1 september 2016 met een strategisch plan voor de uitrol van dat model in het katholieke onderwijs te komen. Het is een uitrol die inzet op het vaardig maken van leraren, lerarenteams en schoolteams om de dialoog als model te gebruiken om met levensbeschouwelijke vorming en met vorming in het algemeen om te gaan.

Mijnheer Daniëls, u vroeg waarom het een katholieke dialoogschool is. Ik heb ook gemerkt dat het woord 'dialoog' steeds meer opduikt in andere recente documenten. Ik vind dat een goede evolutie. Het toont wellicht aan dat degenen die nu

focussen op dialoog, ook hebben gezien waar het op dit moment in onze samenleving op aankomt. Dialoog is geen neutraal begrip. Het is een generiek begrip als het niet verder wordt ingevuld. Wij vullen het uitdrukkelijk in vanuit de rijke pedagogische traditie die we hebben in ons onderwijs.

Het is een dialoog die begrepen wordt – en nu word ik wat filosofisch, maar dat is mijn achtergrond – in termen van Levinas als een soort dubbele asymmetrie. Het is geen uitwisseling onder gelijken. Het gaat erom om werkelijk in de asymmetrie te gaan staan van het aangesproken worden, van het kunnen leren van de ander. We hebben het al gehad over de sterke identiteit, over moslims die betere moslims worden en christenen die betere christenen worden. 'Beter' slaat hier precies op de mogelijkheid om in die asymmetrische verhouding tot de ander te staan, om te kunnen leren van de ander. In de katholieke dialoogschool werken we dus aan identiteit, aan sterke identiteit, maar ook aan open identiteit. Er is geen noodzakelijke tegenstelling tussen die twee.

De heer Kennes stelde een vraag over de islamitisch theologische opleiding aan de KU Leuven. Ik heb die masteropleiding vorig jaar inderdaad mee boven de doopvont gehouden. Mensen die het programma willen opnemen moeten al een academische bachelor of een andere academische master hebben. Op dit moment zijn er vier studenten ingeschreven. We hebben het ook mogelijk gemaakt voor mensen die een professionele bachelor 'onderwijs met optie islam' hebben en bijvoorbeeld uit de Groep T hogeschool komen of uit de Erasmushogeschool, om via een schakelprogramma in te stromen.

Via de lerarenopleiding die aan de KU Leuven aangeboden wordt, is er tegelijk de mogelijkheid dat wie het masterprogramma volgt zich ook kan bekwamen als leraar. Zo zullen we op termijn een traject hebben – het is in opstart en dus een experimenteel traject – waardoor we mensen kunnen vormen om op een professionele manier islamonderwijs te geven in onze scholen. Het is een nieuw traject naast het bestaande.

Dit sluit bijna naadloos aan bij de vraag hoe het zit met de moslims en onze islamopleiding. De Vlaamse samenleving heeft er alle belang bij om eerder op korte dan op lange termijn tot een volwaardige theologische opleiding voor moslims te komen. We hebben die ook voor de andere erkende godsdiensten en levensbeschouwingen in België. Op de een of de andere manier moet er academische rigueur in de studie van de islam gekregen worden.

Wat is het wezen van theologie? Dat betreft het verschil met religiewetenschap. Religiewetenschap is trouwens een heel betwistbare term, want vaak zijn het mensen die hun godsdienst hebben verlaten die ze beoefenen vanuit een heel ambigue verhouding ten aanzien van de godsdienst die ze verlaten hebben. Het wezen van de theologie is precies de reflexieve afstandname binnen de betrokkenheid. Het gaat om het gebruikmaken van filosofie, van menswetenschappen om die afstandname ook argumentatief vorm te geven. Dat is wat men in een academisch theologisch programma doet.

We hebben er alle belang bij om dat te doen voor de islam, net zoals we dat voor het protestantisme, het anglicanisme, de katholieke godsdienst, de joodse studies en voor de moraalwetenschappen hebben. Het is van belang om dit ook te hebben voor mensen die in de samenleving als betrokken expert de islam kunnen vertegenwoordigen.

Er was een vraag over de interlevensbeschouwelijke competenties. Ik spreek uiteraard namens het katholiek onderwijs. De interlevensbeschouwelijke competenties zijn wat ons betreft niet alleen een zaak van 6 uur aandacht in de levensbeschouwelijke vakken, maar moeten het gehele programma uitmaken. Dat is het wezen

van de katholieke dialoogschool. Het godsdienstonderwijs is dan de plaats waar dit expliciet gemaakt wordt.

Wat de katholieke dialoogschool betreft, staan we al veel verder met het godsdienstonderwijs. Reeds in 1997 was ik, samen met collega Pollefeyt, betrokken bij de vorming van de nieuwe leerplannen. We hebben toen reeds, zowel voor het basisonderwijs als voor het secundair onderwijs, de interlevensbeschouwelijke competenties mee ingeschreven in de leerplannen. Het is uiteraard zo dat we nu in het licht van het uitrollen van de katholieke dialoogschool toe zijn aan een restyling van de leerplannen in dat opzicht. Het rooms-katholiek godsdienstonderwijs is precies opgezet vanuit het feit dat het christendom zich dient te vertalen, zich dient te 'be-reflecteren' in een context van pluraliteit, van andersheid.

Ik ben persoonlijk van mening dat alle onderwijs, alle vakken in welk net ook, moeten inzetten op de interlevensbeschouwelijke competenties. Ik kan uiteraard alleen voor het katholieke net spreken en wij zullen dat uitdrukkelijk doen. U kunt straks wellicht dezelfde vraag stellen aan de andere sprekers.

Dat brengt ons tot de volgende discussie. LEF werd al genoemd, en ook het voorstel van de heer De Gucht. Deze voorstellen zijn nooit helemaal waarde vrij, want onderwijs is niet waarde vrij. Er zitten een aantal vooronderstellingen achter dergelijke voorstellen. Om me voorzichtig uit te drukken: ik ben niet zeker of ik die ideologische vooronderstellingen volledig deel. Er zijn verschillende manieren om neutraliteit te poneren. Er zijn secularistische manieren om dat te doen. Ze gaan ervan uit dat religie er eigenlijk niet toe doet op het publieke forum, dat religie tussen haakjes moet kunnen worden gezet. Ze gaan ervan uit dat er een vocabulaire mogelijk is, dat seculier is en algemeen menselijk, waaraan religies louter toevoegen. Levensbeschouwing en religie zijn meer aan de menselijke identiteit gekoppeld. We kunnen wel afstand nemen van die betrokkenheid, maar we zijn niet zeker, door dat tussen haakjes te zetten, dat we de religie zelf en de betrokkenheid ervan, kapot maken.

Misschien bent u op de hoogte van de paradox van Habermas, die zegt dat de democratie leeft van waarden, waardepatronen en tradities die ze zelf niet onderhoudt. Ze verbruikt de grondstof waar ze mee bezig is. Waar kan die grondstof worden gehaald? De latere Habermas komt daarop terug. Dat is precies door het activeren van de levensbeschouwelijke religieuze tradities die in de samenleving aanwezig zijn. Dat is precies het project waar we op moeten inzetten. Dat kun je maar doen door die levensbeschouwingen, die religies au sérieux te nemen en ook de betrokkenheid van mensen daarop au sérieux te nemen.

Als we mensen willen vormen in termen van levensbeschouwing, moet praten over levensbeschouwing zeker kunnen, maar dat kan het best in een perspectief dat onmiddellijk gepaard is aan praten vanuit levensbeschouwing. Met andere woorden, het is niet de twee naast elkaar – bijvoorbeeld een vak eigen religie, en een vak praten over andere godsdiensten – maar het is in elkaar verweven. Dat is wat we in het rooms-katholieke godsdienstonderwijs sinds een tijd willen doen. Dat is het project dat we met het geheel van het katholieke onderwijs in de toekomst willen uitvoeren.

Anders zijn we ons vaak te weinig bewust van het feit dat een aantal ideologische vooronderstellingen spelen, die misschien onmogelijk maken wat men precies beoogt. Dat is de vorming van interlevensbeschouwelijke competenties en communicatie. Uiteraard is dit een debat dat we nog verder zullen moeten voeren. Het invoeren van een en-enverhaal naast elkaar, waarbij de groepen uit elkaar worden gehaald, draagt zeker niet mijn voorkeur weg.

De heer Chris Wyns: Er waren heel wat vragen over Walid. Wat als Walid wel in de problemen komt in mijn school? Wat als hij een carrousellerling is? Hoe kun je daarop inspelen? Hoe kan ik de leerkrachten dichter bij Walid brengen?

In heel wat scholen komt de dialoog met Walid preventief op gang. Ik zal dat niet veralgemenen. Als die traditie niet bestaat in een school, dan zit je met een probleem. Dat heb ik zelf ervaren. De heer Daniëls had het over de lembas. Daar kan ik me helemaal in vinden. Het gaat over de zeven principes van handelingsgericht werken. Aan elke individuele leerling probeer ik te geven wat hem of haar toekomt. Als ik diversiteit als uitgangspunt neem, dan stap ik volledig af van een wij-zijverhaal. Dan kijk ik niet naar problemen, maar bekijk ik de leerlingen op een andere manier.

We moeten er in ons onderwijs in slagen leerkrachten ervan te overtuigen dat het gaat over eigenaarschap. Als leraar moet ik eigenaar zijn van wat er tussen mij en de leerling gebeurt. Het gaat dan over het leren, maar ook over attitude, over conflicten die we hebben, over dialoog. Bij mij op school was dat zo. Er waren nogal wat collega's die zeiden dat het niet aan hen was besteed. Dat zie je ook weer in 'de dialoog': "Het is niet voor mij, het is een probleem voor iemand anders. Ik heb een probleem met Walid in de klas, ik stuur hem naar de tucht prefect, die het voor mij oplost. Hoe hij dat doet, interesseert me au fond niet. Hoewel ik graag wil dat Walid een sanctie krijgt.". Walid komt terug en het probleem is opgelost.

Dat is het systeem waarin ik ben grootgebracht. Dat is min of meer gelukt omdat ik ben opgevoed om te zwijgen en te accepteren. Soms zeggen leerkrachten me dat de jongeren vandaag dat respect niet meer hebben. Ik deel die mening niet en heb die nooit gedeeld. Ik vind dat jongeren evenveel respect betuigen als toen ik jonger was, met dat verschil dat men zwijgen vroeger nogal eens verwarde met respecteren. Dat is vandaag niet meer zo. Een leerling beseft heel goed, als je hem of haar niet de baas kunt en je stuurt hem of haar weg, dat je dat eigenaarschap afstaat. Je geeft iemand anders de opdracht, het wordt een soort van helpdesk-onderwijs, en dat werkt niet. We hebben voor alles en nog wat telefoonnummers waar we naar kunnen bellen, maar waar we zelden direct worden geholpen.

We moeten van dat principe in ons onderwijs af. Onze leraren moeten dat eigenaarschap opnemen. Eigenaarschap heeft een rechtstreekse correlatie met respect. Dat maakt het niet gemakkelijker, maar het is essentieel. Ik ga daarin zeer ver, misschien te ver, ook als het gaat over leerlingen definitief van school wegsturen. Dan is het eigenlijk aan de school om eigenaar te blijven van die leerling tot die goed en wel in een andere school zit, en die dus eigenlijk nooit los te laten.

Het grootste deel van de leerlingen die ik ooit heb weggestuurd, besepte dat heel goed. Ze wisten waarom het was gebeurd en konden het accepteren. Maar wat ze niet accepteren, is dat je hen aan hun lot overlaat en ze het zelf moeten uitzoeken. In Nijmegen bijvoorbeeld blijven leerlingen geaffecteerd aan hun oorspronkelijke school. Ze komen terecht in een andere school. De overheid daar zegt: "We laten niemand los.". Als ze geen plaats meer vinden in welke school ook, worden die leerlingen niet aan hun lot overgelaten. Dat wordt ook ondersteund.

Wat met een leerling die vandaag terugkeert? Mag je van een school redelijkerwijs verwachten dat de leraren en directies en leerlingenbegeleiding, zelfs CLB's, over de tools beschikken om die leerling op te vangen, als het ware te deradicaliseren? Dat gaat te ver, een school kan dat niet aan. Dit betekent niet dat het onderwijs die leerlingen op dat ogenblik moet loslaten. We moeten een heel duidelijk signaal geven: deze maatschappij laat de leerling niet los. We moeten dat principe doorheen heel ons onderwijs blijven hanteren. Ook als we een leerling wegsturen of als we denken dat een leerling beter in een andere richting zou zitten, moeten we die

leerling vasthouden. We moeten duidelijk maken dat we de leerling niet laten gaan. Dit lijkt me een zeer cruciale opdracht.

Ik ben binnen het VSKO het aanspreekpunt rond de problematiek van radicalisering. Ik krijg niet veel vragen. Om de vragen die ik krijg te beantwoorden, hoef ik niet echt iets nieuws uit te vinden. Het moeilijke is dat het over een cultuur en over een werkwijze gaat.

Ik ben een groot voorstander van het herstelgericht werken. Ik ben in mijn eigen school geconfronteerd met gedrag van kinderen die mijn leerkrachten en ikzelf niet konden sanctioneren. We konden het proberen, maar het pakte niet. Het ging niet enkel om een ander kader. Bij sommigen ging het zo ver dat binnen dat andere kader het bestaan van sancties niet werd onderkend. Op dat ogenblik moet ik me afvragen hoe ik duidelijk kan maken dat de gemeenschap het gesteld gedrag niet kan aanvaarden omdat het ons kwetst.

Op dergelijke ogenblikken kan ik enkel herstelgericht werken. Ik moet rond de tafel gaan zitten. Ik moet iedereen duidelijk maken waarom een bepaald gedrag niet kan of mag worden getolereerd. Daar zijn geen eenvoudige oplossingen voor. Dit vraagt om een aanpak waarin een school moet groeien.

Binnenkort trekken we door Vlaanderen met een vorming betreffende het herstelgericht werken in een verbindend schoolklimaat en het leren verbindend communiceren. Vaak krijg ik van schooldirecties en leraren te horen dat dit een beleid is waar tijd voor nodig is. Zij willen op dat ogenblik een pasklare oplossing krijgen. Jammer genoeg is die oplossing er niet altijd. Dat is een probleem.

Hoe kunnen we aan de betrokkenheid van de ouders werken? Ik heb recent een van onze scholen in het Gentse bezocht. Ik heb daar ervaren dat gigantisch in het contact met de ouders wordt geïnvesteerd. Dit is zeer arbeidsintensief. Aangezien er geen alternatief is, zal dit ook altijd arbeidsintensief blijven.

Het gaat om heel gewone zaken. De leerlingen moeten op tijd komen. Ze moeten op school blijven. Ze moeten huiswerk maken. Ze moeten materiaal aankopen en dat materiaal ook betalen. Hoewel het een complex gegeven betreft, is er een constante die ik altijd terugvind.

De scholen communiceren met de ouders en nodigen de ouders uit op het ogenblik dat er een probleem is. Ik heb die fout zelf ook gemaakt. Voor veel ouders vormt de school het verlengde van de andere instituties in de maatschappij waarmee ze worden geconfronteerd. Die instituties tikken hen op de vingers en vertellen hun dat ze niet goed bezig zijn. De eerste keer dat ze op school worden uitgenodigd, reageren ze op dezelfde wijze. Ze denken dat ze het niet goed hebben gedaan en dat ze op de vingers zullen worden getikt.

Wat werkt, is de ouders uitnodigen op het ogenblik dat het begint of zelfs nog voor het begin. Op dat ogenblik moet de school proberen een band te smeden en een vertrouwensrelatie op te bouwen. De ouders moeten weten dat er nog geen probleem is, 'het' is immers nog niet bezig. Ze gaan naar de school om kennis te maken. Ze horen wie wie is, wie wat zegt, wie waarvoor staat en waarom dit zo is. Voor de ouderbetrokkenheid is het heel belangrijk dat de school hiermee begint. Eerst moet die band er zijn. Daarna kan een school de ouders uitnodigen als het nodig is. Dit is zwaar werk. Jammer genoeg is er ook op dit vlak geen alternatief.

Ik wil het nog even over het eigenaarschap hebben. Ik ben een paar keer in Mechelen geweest. In Mechelen is er het Problemen Op School-project (ProS-project). Daarbij wordt heel sterk ingezet op time-outs en op herstelgericht wer-

ken. Ik ben geen voorstander van time-outs. De reden is heel eenvoudig: time-outs en het eigenaarschap gaan moeilijk samen.

Hoewel het een spel met woorden is, probeerde ik in mijn school time-ins te organiseren. Ik hield de leerlingen op school. De school moet een duidelijk signaal geven. Het eerste wat in een school gebeurt, is leren. Dat is de kernopdracht. Iedereen moet samen leren. De school laat de leerling echter niet los. Dat is het eigenaarschap.

Het is een goede zaak dat nu wordt geprobeerd de time-outprojecten bij te sturen. Stel: een leerling maakt het zo bont dat de medeleerlingen en de leraren het eigenlijk niet meer zien zitten. Bijgevolg verdwijnt die leerling voor een aantal weken. Iedereen is opgelucht. Eigenlijk neemt iedereen echter ook afscheid. De band verdwijnt. De leerling is een aantal weken weg. Hij werkt en heeft het idee dat hij opnieuw wil beginnen. Als hij terug in de school en in de klas komt, voelt hij niet dezelfde uitnodigende houding bij zijn leraren en medeleerlingen. Het duurt geen week voor het opnieuw fout gaat. Om die reden ben ik nooit een voorstander van time-outs geweest. Ik vind dat we dat in de school moeten aanpakken. Het gaat om het eigenaarschap. Leraren moeten duidelijk maken dat ze verwachten dat leerlingen de lesinhoud verwerken, taken maken, toetsen afleggen en dergelijke. In dat geval kunnen dan ook een aantal andere zaken gebeuren.

Een aantal mensen hebben me gevraagd hoe een school dit momenteel moet aanpakken. Dit is geen manco in alle scholen, maar wel in een aantal scholen. Dit moet in een team worden aangepakt. Als een leerling vraagt om een gesprek te voeren, is dat voor een directeur of voor een leraar immers moeilijk. Als ik niet zeker ben, hoef ik niet onmiddellijk tegen die leerling te zeggen dat we eraan kunnen beginnen. De kans is dan immers heel groot dat het een welles-nietesspelletje wordt. Binnen tien minuten is de klas een heksenketel. In veel scholen en klassen hebben leraren al na tien minuten moeten beslissen ermee te stoppen omdat het niet werkt. Dat zijn moeilijke momenten. Het team moet rond de tafel zitten. Dat slaat op het kleuteronderwijs, het basisonderwijs en het secundair onderwijs. Het team moet afspreken wat moet gebeuren, waarom dat moet gebeuren en hoe dat het best wordt aangepakt. Het hoeft niet klassikaal te gebeuren. Het hoeft niet binnen de klassieke contexten te passen. De scholen hebben de vrijheid dat aan te pakken zoals ze zelf willen.

Leraren hoeven dat niet alleen aan te pakken. Leraren moeten heel goed afspreken wat ze ermee gaan doen. Er speelt veel emotie mee, die een plaats moet krijgen. Hoe pak je zoiets aan in een klas? Het klinkt gemakkelijk, maar het zou moeten vertrekken vanuit een principe van beperkende communicatie, dat wil zeggen dat men zich vrijwillig beperkt tot wat dit met hen doet. Als er iets gebeurt met Charlie Hebdo in Parijs, doet dat iets met ieder van ons. Wij kunnen er vrij en rustig over praten als we één grote voorwaarde accepteren, namelijk dat we ons beperken tot wat dit met ons doet. Je gebruikt dus niet het woord 'jij' of 'zij'. Je wijst niet met het vingertje. Je gaat niet verwijten. Je zegt: "Ik ben hier bang van", "Ik vind vrije meningsuiting belangrijk", "Ik vind humor belangrijk.". Iemand anders kan zeggen dat hij humor ook belangrijk vindt, maar dat dit hem om die en die reden raakt.

Vorige week was er op de livestream van Klasse een vraag over humor. Een leraar zei: "Als ik hiermee al niet meer mag lachen, mag er dan nog wel worden gelachen?". Ik zou graag kunnen lachen met alles en iedereen, maar ik moet me de vraag stellen wat dat met de ander doet. Ik moet de ander de kans geven om te zeggen wat het met hem of haar doet. Dan gaan we in dialoog. Op het einde van de les zou ik aan mijn leerlingen vragen wat zij hiervan hebben geleerd. Ik leer van mijn idee in die vele gedachten.

Wat doen wij op zulke momenten? Wij gaan in discussie over het absolute van de vrije meningsuiting. Die discussie is op zulke momenten eindeloos, is niet te winnen en verhardt de standpunten. Het gaat dus over manieren van dialoog voeren. Het zijn praktische tools.

De heer Lieven Boeve: Ik heb de indruk dat we de leerkrachten serieus aan het overbevragen zijn. De uitrol van het M-decreet is net begonnen. Bij die competenties zit ook socio-economische diversiteit. Cijfers tonen aan dat er toch socio-economisch wordt geëvalueerd. Uiteraard is er ook de multiculturele diversiteit. Die diversiteiten zijn niet zomaar 'optelbaar'. Een aantal basishoudingen helpen wel voor al die diversiteiten, maar ze hebben toch elk hun specificiteit.

Bovendien zien we dat er een lerarentekort aankomt en dat het aantrekken van goede, jonge leerkrachten toch belangrijk is. Vandaar dat het debat over de lerarenopleiding, over de aantrekkelijke lerarenloopbaan en over de diversificatie van die loopbaan – aanvangsbegeleiding, professionalisering – hieraan moet worden gekoppeld. Als de samenleving dit alles van een leraar verwacht, zullen we de leraren toch ook moeten wapenen.

Betekent dat dat we op dit moment niets doen en wachten tot de Vlaamse samenleving daarover heeft beslist? Zeker niet. Een aantal hogescholen – het gaat over Odisee – zijn met trajecten bezig om na te gaan of er niet meer moslimleerkrachten in het katholiek onderwijs terecht kunnen. Mijnheer Mo en juffrouw Fatima kunnen als rolmodel werken in het onderwijs. Onze ervaring is dat die match nog niet automatisch gegeven is. Voor het kleuter- en basisonderwijs zitten we in een experimentele fase. We hebben nog een weg te gaan. U weet dat we werken met een geïntegreerd model van basisonderwijs. Dat betekent dat we dus ook daarover moeten gaan nadenken en onderzoeken hoe we het geïntegreerd model van basisonderwijs eerder kunnen profileren als een opdracht van een schoolteam ten aanzien van een klas, zodat er ook kan worden gediversifieerd.

Ik vind het idee om, in het kader van brede school, de school open te stellen voor islamlessen als dusdanig, geen slecht idee. Ik denk dat we ook eens moeten nagaan of er in het gewone katholieke onderwijs geen bijkomende aandacht aan islam moet worden besteed. Wat van belang is, is dat we dat blijven doen vanuit het project waarvoor we gaan, vanuit de dialoogschool dus, om te komen tot een reflexieve identiteitsverheldering rond de islam.

Wij zien drie rollen bij de godsdienstleraar. Ten eerste heeft hij een moderatorrol. Hij is iemand die duidelijk het gesprek moet kunnen voeren op een luisterende, attentvolle manier om zowel de cognitieve als emotionele vragen op te pikken. Hij moet uiteraard ook een expert zijn, niet alleen in de eigen godsdienst, maar hij moet ook voldoende kennen van de andere godsdiensten om net de interlevensbeschouwelijke vaardigheden aan te leren. Ten derde is het iemand die zelf reflexief moet kunnen spreken vanuit de eigen levensbeschouwelijke positie, welke die ook is, en die ook niet te beroerd is om dat te doen. Hij moet de eigen twijfels, de eigen problematiek, de eigen uitdagingen ter sprake kunnen brengen. Dat hoeft natuurlijk niet iedere dag, maar het moet te gepasten tijde ter sprake kunnen komen zodat het voor de leerlingen duidelijk wordt dat identiteitsvorming een project is dat nooit af is, dat altijd doorgaat. De leraar kan een rolmodel zijn door de manier waarop hij dit aanpakt.

Mensen die zeer concreet materiaal willen, verwijs ik naar de Thomaswebsite, www.godsdienstonderwijs.be. Daar staan een heel aantal tools, bijvoorbeeld rond humor, om in de klas mee aan de slag te gaan.

Wordt het onderwijs overbevraagd? Andere pedagogische milieus – en ik zeg dat voor alle zaken die naar het onderwijs komen – moeten worden aangesproken: het

gezin, de jeugdbeweging, het verenigingsleven. Het betrekken van de ouders bij de school is één zaak, het is een andere zaak om als samenleving opnieuw duidelijke verwachtingen te stellen aan het gezin, of waar de opvoeding ook gebeurt. Dat mag een samenleving verwachten, het onderwijs mag ook verwachten dat kinderen thuis mee worden opgevolgd.

Het onderwijs wordt ook overvraagd op een ander vlak. Als je opleidt voor een inclusieve samenleving, maar die samenleving beantwoordt niet aan de verwachtingen van de jongeren, welk beeld geven we dan aan onze jongeren? Als jongeren met de verkeerde familienaam minder gemakkelijk een appartement kunnen huren, minder gemakkelijk aan een job geraken, voeden we toch ook iets waarmee we in het onderwijs wel kunnen omgaan, maar dat we als onderwijs aan het einde van de rit niet kunnen oplossen. Dat werkt eerder contraproductief en voedt de frustratie.

Men zegt soms dat niet alle scholen een correcte afspiegeling van de samenleving zijn. Dat is zo. Er is vrijheid van onderwijs, vrijheid van schoolkeuze. We merken in alle netten dat niet elke school een afspiegeling is van de omgevende samenleving. Methodescholen vormen dan nog een andere problematiek in dat verband. We hebben nog een lange weg voor de boeg naar een meer inclusief onderwijs. De systemen die we tot nu toe in het leven hebben geroepen om dat te regelen, voldoen blijkbaar niet. Er moet dus worden gewerkt aan het Inschrijvingsdecreet. Ik meen begrepen te hebben dat die opdracht op uw tafel ligt.

De heer Chris Wyns: Hoe ga je om met de taal? Waarom blijft de taalachterstand dikwijls een realiteit? In Brussel komen er verschillende dingen samen. Wat spreekt de jongere thuis? Dat kan Arabisch zijn, Frans, een andere taal. Wat spreekt hij op straat? Negen op de tien is dat geen Nederlands. Het Nederlands is enkel de schooltaal. U moet zich dat voorstellen: die taal is verbonden met naar school gaan. Ik vind dat voor een taal zelf – ik ben germanist van opleiding – niet zo'n fijn vooruitzicht.

Ik had een campus met een kleuterschool, een lagere school en een secundaire school. In de kleuterschool stonden alle ouders op de drempel. Oudercontact en -betrokkenheid is in de kleuterschool een ander verhaal dan in de secundaire school. Dat heeft ook te maken met het ouder worden van de kinderen. Mijn collega in de kleuterschool vroeg de ouders om Nederlands te praten aan de schoolpoort. Daar stond ik niet achter in de secundaire school. Dan hoor je een verkleuterd Nederlands waar die kinderen niet mee gediend zijn.

Wat moeten we doen met die taal? Het is een persoonlijke overtuiging en het wordt ook ondersteund door onderzoek dat taalrijkdom in welke taal ook – en dat begint bij de moedertaal – een garantie is voor taalrijkdom in een andere taal. Te lang en te veel hebben we die moedertaal opzijgeschoven. We doen er niets mee. Toen ik Engels of Nederlands gaf, rukte ik me soms de haren uit het hoofd. Die leerling heeft de verleden tijd in zijn moedertaal moeten kennen. Dan probeer je de 'simple past' uit te leggen. Hij kent dat in zijn eigen taal, maar we gebruiken die ervaring niet. Ik ben ervan overtuigd – en dan spreekt de taalleraar – dat we meer met die moedertaal moeten doen: we moeten die gebruiken.

Hetzelfde geldt voor hoe je met ouders omgaat. Er waren leerkrachten die protesteerden als er Frans werd gesproken op het secretariaat. Maar als er een doktersbriefje nodig was, moesten de ouders vaak worden opgebeld. Dat gebeurde in het Frans. Een school moet manieren zoeken om daarmee om te gaan, ook in Brussel. Het is een moeilijke discussie, zeker als we een monoculturele bril opzetten. Dan gaan we veel tijd verliezen en weinig resultaat boeken.

Een ander punt is samenwerking. Wat doe je met een leerling die terugkeert? Hoe ga je om met een leerling die echt radicaliseert, die je niet op school kunt houden, of net wel? Ik pleit ervoor dat scholen, binnen welke structuur ook, gaan samenzitten, transparant hun problemen met elkaar bespreken en de problemen proberen op te lossen, in het voordeel van de kinderen. Die samenwerking kan worden gefaciliteerd.

Mijnheer Somers, het is belangrijk dat de scholen samenzitten, maar dat ze daarbij worden ondersteund door Welzijn. Die ervaring hadden wij ook op school. Er is veel knowhow in veel gebieden, maar in Onderwijs komen die zelden of nooit samen. Ik denk ook aan ouderbetrokkenheid en het ondersteunen van ouders. Het is erg belangrijk om al die mensen samen te brengen op een forum, binnen een stad of binnen regio's in die stad, waar ze samen die problematiek aanpakken.

In Brussel zijn er 28 projecten brede school. Ik heb het geprobeerd met mijn school, maar ik vond het niet evident als secundaire school. Het concept brede school vertaalt zich op dit moment gemakkelijk naar kleuter- en vooral lagere scholen. We moeten een manier zoeken om het ook te vertalen naar het secundair onderwijs. Dat is een uitdaging.

Wanneer we het hebben over de waterval, kan het gaan over bijvoorbeeld spijbelen. De spijbelproblematiek manifesteert zich het sterkst in het bso en in het deeltijds onderwijs. Het is dus daar dat er iets moet worden gedaan aan die problematiek. Maar waar begint het probleem? Wij kijken zelden naar het aso wanneer het over die problemen gaat. Wanneer leerlingen worden doorgestuurd en beginnen aan de zogenaamde afdaling, hun betrokkenheid verliezen, zich veel minder aangetrokken voelen tot die school en de binding kwijt geraken, dan doet dit probleem zich voor daar waar het eigenlijk niet meer opgelost kan worden. Hoe werkt men aan een spijbelproblematiek als er geen binding is met de school? Er moet dus worden gewerkt aan de binding met de school. Daaraan beginnen na een proces van soms tien jaren, is niet evident. Ik ben verantwoordelijk voor GOK, voor elk kind met zijn eigen talenten en een beroep dat aansluit bij die talenten. Dat heeft op zich niets met waterval te maken.

Wat de hoofddoeken betreft, heb ik het in mijn school niet aangedurfd. Ik denk dat de meeste directies dat niet aandurven omdat het zo'n maatschappelijke draagwijdte heeft. Ik neem alle dagen de metro in Brussel en ik zie hoofddoeken in alle kleuren en vormen. Ik zie dat vooral als een statement. Ik denk dat onze scholen dat moeten durven toestaan als religieus symbool en het gesprek daarover moeten aangaan. En natuurlijk zal dat zorgen voor druk en bekeringsijver. Moeten we bekeringsijver als excuus gebruiken om het niet te doen of moeten we het doen en dan, als er bekeringsijver is, met onze school en vanuit ons schoolklimaat daartegen optreden? Als we dat niet breed aanpakken, zal het volgens mij nooit gebeuren.

De scholen die ermee beginnen, zullen onder druk komen te staan. Maar kunnen we het aanvaarden dat meisjes vandaag niet naar school gaan omdat ze geen hoofddoek mogen dragen en er in die regio of stad geen enkele school is die het dragen van een hoofddoek toelaat? De moeder van zo'n meisje zei tegen mij aan de telefoon dat zij dat destijds wel nog mocht doen. Nu wil ze haar dochter naar dezelfde school sturen en mag het niet meer. En er is geen andere school in de regio. Die ouders willen geen thuisonderwijs, zij worden daarin geduwd en dat vind ik persoonlijk een zeer spijtige zaak.

Er is gigantisch veel te doen. Dat heeft te maken met de opleiding van leerkrachten, met een visie op onderwijs, met het belang van het vak en met de vraag hoe wij leerkrachten naar de school sturen. Hoe zorgen wij ervoor dat wij leerkrachten op een professionele manier begeleiden in scholen? Als we daarin stappen vooruit

willen zetten, dan moeten we naar een leraarschap waarbij een leraar datgene wat hij leert, omzet in de praktijk. We wijzen nogal gemakkelijk naar de lerarenopleiding. Er ontbreekt iets aan de schakel tussen opleiding en school, daar gaat zo gigantisch veel verloren. De stageschool weet immers niet wat er allemaal moet worden omgezet. Het is ook niet zeker dat er een match is tussen wat wordt aan-geleerd en wat er in die stageschool effectief gebeurt. Aan die link moet worden gewerkt.

2. Mevrouw Karin Heremans, directeur van het Koninklijk Atheneum Antwerpen, de heer Kurt Meeus, algemeen directeur Scholengroep Midden-Brabant en mevrouw Raymonda Verdyck, afgevaardigd bestuurder van het GO!

Mevrouw Karin Heremans, directeur van het Koninklijk Atheneum Antwerpen: Vilvoorde is Antwerpen niet, en Antwerpen is Vilvoorde niet, dat is al meermaals gezegd. Toch hebben we ervoor gekozen samen deze presentatie te doen, zij het vanuit een andere context. Wij doen dit vanuit het pedagogisch project van het gemeenschapsonderwijs. Ik zal dat kort toelichten.

Wij willen leerlingen begeleiden in hun persoonlijke ontplooiing en in hun ontwikkeling naar samenleven in diversiteit en harmonie. We willen kritische, mon-dige wereldburgers vormen, die eigen, persoonlijke, verantwoorde keuzes kunnen maken. Het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap spitst zich toe op onderwijs en opvoeding, op de ontwikkeling van de gehele persoonlijkheid, op de ontplooiing van het individu én het maatschappelijk project. Heel veel van onze scholen zijn dan ook brede scholen en hebben heel wat van de dingen waarover hier daarnet vragen werden gesteld, al heel sterk geïmplementeerd.

Het GO! is verplicht tot neutraliteit volgens artikel 24 van de Belgische Grondwet. Dat wil zeggen dat de gemeenschap neutraal onderwijs inricht. Die neutraliteit houdt onder meer de eerbied voor de filosofische, ideologische of godsdienstige opvattingen van de ouders en de leerlingen in. De scholen, ingericht door openbare besturen, bieden de keuze aan tussen onderricht in een der erkende godsdiensten en de niet-confessionele zedenleer.

Pedagogisch vullen wij dat in via actief pluralisme. Dat wil zeggen dat we de verschillen tussen de mensen als een verrijking beschouwen. We nemen als uitgangspunt dat iedereen met een andere bril kijkt en niet dat iedereen neutraal is of kan zijn. Voor ons is het evident dat een dialoog over de levensbeschouwingen en culturen heen noodzakelijk is. Neutraliteit als actief pluralisme impliceert ook de niet-preferentialiteit van één levensbeschouwing in deze dialoog. Wij voeren die dialoog op basis van gelijkwaardigheid, waarbij iedereen op gelijke voet in gesprek kan gaan.

Daarnaast hebben we een gemeenschappelijke sokkel basiswaarden gedefinieerd waarmee we werken en die een kader garanderen van neutraliteit om de dialoog op grond van gelijkwaardigheid en wederkerigheid te voeren. We vervangen reeds meerdere jaren het woordje 'verdraagzaamheid', dat passief is en eenrichtingsverkeer impliceert, door 'wederkerigheid': behandel de ander zoals je zelf behandeld wilt worden.

De heer Kurt Meeus, algemeen directeur Scholengroep Midden-Brabant: Voor ik directeur werd van de Scholengroep Midden-Brabant van het GO! was ik eerst leerkracht en nadien directeur in het Atheneum van Vilvoorde. En bovendien woon ik in Vilvoorde en lopen mijn drie kinderen er school.

Leerkrachten die starten in een school van het GO! krijgen naast hun opdracht met- een een aantal documenten voorgeschoteld. Die hebben wel degelijk een waarde.

We vragen aan directies of adjuncten om daarvoor de nodige tijd vrij te maken. Uiteraard is er het document 'pedagogisch project'. We gaan ervan uit dat ze, wanneer ze in een GO!-school willen werken, dat toch even ter hand nemen.

Maar in de 'verklaring van gehechtheid aan het GO!' en de 'neutraliteitsverklaring' staan een aantal voor ons onwrikbare waarden. Ik geef hier een aantal passages weer: "Ik wil bijdragen tot het wederzijds begrip (...)." Verder ook: "Ik begeleid en stimuleer de kritische zin van leerlingen en cursisten.". En: "Ik engageer me om de meningsverschillen tussen levensbeschouwelijke overtuigingen niet uit de weg te gaan.". Of nog: "Ik weet dat ik mijn persoonlijk engagement kan en mag bekendmaken als de opvoedings- of onderwijssituatie daartoe aanleiding geeft."

Wanneer u dit leest, denkt u vast dat het logisch is en vraagt u zich wellicht af of dat niet bij iedereen zo is. Wel, voor ons is dat toch wel een basis, een startsituatie, waarbij elke leerkracht bij de start sterk staat om op die manier een basishouding, een routine aan te kweken in differentiatie, in diversiteit en in de manier waarop we daar het best mee omgaan.

Zo evident is dat dus niet. Het vraagt wat uitleg en kader. Maar het is iets waar we nadien, in de loopbaan van leerkrachten, graag aan refereren of dat we opnieuw ter hand nemen.

We zullen nu de twee cases bespreken, eerst Antwerpen en dan Vilvoorde. We willen duidelijk stellen dat het onder de grote GO!-paraplu valt waaronder wij graag werken.

Mevrouw Karin Heremans: Het Atheneum Antwerpen situeert zich in hartje Antwerpen. Wij hebben meer dan zestig nationaliteiten. Onze missie is: van kleuter tot wereldburger. Dat spreekt voor zich in een stad als Antwerpen, waar wereldburgerschap een belangrijk streefdoel is.

Ik vind het belangrijk om u het socio-economisch profiel van de binnenstad mee te geven, alsook de buurten waar onze kinderen wonen en dan vervolgens over te gaan naar het profiel van onze leerlingen. Op de rekruteringskaarten ziet u dat het merendeel van onze leerlingen uit het centrum van Antwerpen komt. Op de kaarten van de Databank Sociale Planning ziet u de schoolse vertraging en de kansarmoede-index. U kunt de verschillende kaarten downloaden via de Buurtwijzer van de stad Antwerpen. Ze laten zien dat de kansarmoede in verschillende buurten vicieuze cirkels zijn en dat die van generatie op generatie worden doorgegeven. Voor een stad als Antwerpen en voor de scholen in die stad vormen die een gigantische uitdaging. Ik denk dat we voor het Brusselse een gelijkaardig verhaal zouden kunnen vertellen.

In het centrum van Antwerpen heeft 63 procent van de leerlingen een andere thuistaal. 57 procent is leerling die in aanmerking komt voor ondersteuning in het kader van het gelijke onderwijskansenbeleid, GOK-leerling dus. De schoolse achterstand is in Antwerpen dubbel zo hoog als in de rest van Vlaanderen. Ik vermeld dat heel expliciet, opdat u minister Crevits er toch van zou kunnen overtuigen dat ze echt niet moet besparen op die leerlingenkenmerken, omdat scholen in de grote steden daardoor enorm in de problemen zouden komen. Die middelen worden ook effectief aangewend: de laatste vier jaren, tussen 2009 en 2013, is de schoolse achterstand gedaald. Dat wil zeggen dat het beleid van de scholen in de stad zeer effectief is.

Er wordt een reportage van ATV van 18 januari 2015 getoond.

85 procent van onze leerlingen komt uit kansarme buurten, 71 procent is GOK-leerling. In de binnenstad stijgt het aantal moslimleerlingen: van bijna 50 procent

evolueert het aandeel naar 80 procent in 2008-2009 en 70 procent vandaag. Sinds 2010-2011 bestaat 50 procent van de nieuwe inschrijvingen in de eerste graad uit niet-moslims, zodat de diversiteit weer sterk toeneemt, met een groot aantal nationaliteiten.

Het beleid steunt op drie pijlers. De eerste is toegespitst op de interlevensbeschouwelijke dialoog en het actief pluralisme. Na 11 september 2001 hebben we op school een dialoog gestart tussen culturen en levensbeschouwingen rond vier universele thema's die mooi aansluiten bij het pedagogische project. Het gaat over 'tijd', waaraan een spijbelbeleid is gekoppeld; over 'keuze', waaraan de ontwikkeling van kritische zin, de vrijheid van het individu en studiekeuzebegeleiding zijn gekoppeld; over 'ruimte', met het belang van dialoog in de ruimten grootstad, stad en school, en de concretisering van de wederkerigheid; en ten slotte over 'de mens' die centraal staat.

Dialoog is de eerste beleidspijler van de school. Samenleven in diversiteit vereist dialoog, berustend op een sokkel van gemeenschappelijke basiswaarden. Dat is structureel verankerd, over de drie graden heen. Vertrekkend van de eigen levensbeschouwing gaat men naar de ontmoeting met de anderen en het contact met de maatschappij, naar de maatschappelijke problemen en de politieke discussies.

We gaan de confrontatie niet uit de weg, want we hebben een gemeenschappelijke sokkel bindende basiswaarden, die aansluit bij de sokkel van het GO! We voeren een pleidooi voor de actief-pluralistische school, met de nadruk op 'actief'. Dat is geen vrijblijvende zaak, want het gaat steeds om het evenwicht tussen vrijheden. De sokkel bestaat uit eerbied voor de universele rechten van de mens; wederzijds respect en actieve verdraagzaamheid; de vrije keuze; het zelfbeschikkingsrecht van het individu; de vrijheid van meningsuiting; de gelijkwaardigheid van man en vrouw; de scheiding van kerk en staat; de neutraliteit van de overheid en het vrij wetenschappelijk onderzoek.

De school heeft twee pieken van radicalisering meegemaakt. De eerste dateert van 2009, met het hoofddoekendebat. Ik waarschuw om te veel mee te gaan met het voorstel om de levensbeschouwelijke kentekens opnieuw toe te laten, want zeker in het huidige klimaat weet je dan niet waaraan je begint. Mijn standpunt daarover, dat ik hier in 2009 heb verwoord, is nog steeds ter beschikking. Ons pedagogisch project stond onder druk. De individuele vrijheid en de vrije keuze stonden onder druk. Het debat en tussenoplossingen – zoals een verbod op lange gewaden en de verplichting om het hoofd volledig vrij te houden – leverden niks op. Er was sprake van proselitisme. Er moest dus een verbod op levensbeschouwelijke kentekens komen.

Paradoxaal genoeg heeft dat verbod vijf jaar later geleid tot een grotere vrijheid van erediens. Europese rechtspraak onderschrijft de beslissing. Vrijheid van erediens is niet absoluut en mag in een democratische maatschappij bij wet worden beperkt als het hoger doel legitiem is – hier: gelijke kansen en emancipatie – en de beperking in verhouding staat tot het beoogde doel. Bij ons op school was en is dat zeker het geval. In het arrest van oktober 2014 staat dat de school een dossier moet bijhouden waarin wordt aangetoond dat er daadwerkelijk proselitisme is. Dat is evenwel onbegonnen werk voor de schooldirecties. Scholen moeten de meerderheid en het pedagogisch project beschermen tegen druk en manipulatie. Het betreft dus geen beslissing tegen symbolen an sich, maar wel een bescherming van leerlingen tegen druk en manipulatie, een bescherming van de individuele vrijheid en de vrije keuze. Elke vrouw heeft het recht om een hoofddoek te dragen. Het gaat evenwel over de vrouw die ook in alle vrijheid moet kunnen beslissen om dat niet te doen.

Dankzij ons project en die dialoog die we structureel hebben verankerd, merkten we zeer snel dat er een plotse radicalisering rond Syrië ontstond. Het gebeurde in een periode van vier tot zes weken. Een klein groepje leerlingen vroeg om op school op vaste tijdstippen de lessen te mogen onderbreken om te bidden, omdat de Koran dat zogezegd voorschreef. Het waren jongens van 14 of 15 jaar, met mooie blauwe ogen. Ik zei dat dit niet kon. Ze gingen terug buiten. Ze dropen af.

Gaandeweg werd duidelijk dat er binnen de school een soort leiderstype was die die jongens met die boodschappen naar mij stuurde. Elke dag stonden ze er opnieuw met nieuwe vragen en nieuwe dingen die ze probeerden te weerleggen. Ik haalde er dan ook de leraar islam bij, waarvan ze zeiden dat hij geen goede moslim was. Ze gebruikten een soort taal die de hunne niet kon zijn. Omdat ik dat in 2009 al had meegemaakt en omdat achteraf bleek dat de onruststokers die de dagen na het verbod en begin september de school onveilig maakten, terechtstaan in het proces omtrent Sharia4Belgium, ging er meteen een belletje rinkelen dat dit een gestuurde operatie was.

Ik wil meegeven dat het om extremisten gaat die jongeren in een kwetsbare positie benaderen en die van die kwetsbaarheid misbruik maken om ze op een cruciaal moment in hun leven te brainwashen. De technieken die worden gehanteerd, zijn vergelijkbaar met die van een sekte. Ik zat er met mijn neus op en het werd elke dag erger. Zo erg dat er op een bepaald moment gebeden met rituele voetwassing plaatsvonden in de gangen boven. We hebben de leider geïsoleerd, uiteraard na gesprekken met alle ouders, die trouwens zeer versteld stonden. We hebben hem geïsoleerd en hij is in een time-outproject van de stad Antwerpen terechtgekomen. De cel Radicalisering van de stad bestond toen nog niet.

We hebben de andere leerlingen verder begeleid in dat proces. Dit speelt zich af tussen de krokus- en de paasvakantie. Tijdens de paasvakantie was ik met onze laatstejaars in Istanboel toen ik telefoon kreeg van de federale politie dat een van de jongens was vertrokken. Ik had die jongen tijdens het gesprek over het bidden gezegd dat we in onze samenleving toch niet alles kunnen stilleggen om te bidden. Ik gaf het voorbeeld van een tramchauffeur die met een bomvolle tram niet opeens kan stoppen omdat hij moet bidden. Hij antwoordde: "Mevrouw, ik word geen tramchauffeur," – ik moest er nog om lachen omdat ik dat naïef vond – "maar ik ga mijn leven geven voor Allah.". Ik vroeg of hij later geen gezin en kinderen wilde, maar hij zei dat Allah daarvoor zou zorgen. Op het moment dat hij dat zei, heb ik er echt niet bij stilgestaan dat hij bedoelde dat hij naar Syrië zou vertrekken. Blijkt achteraf – en nu word ik wat emotioneel – dat die jongen van 15 daar een kind en een vrouw heeft en ondertussen is overleden.

We hebben dat groepje geïsoleerd en daarrond in nauw overleg met het CLB, de leerlingenbegeleiding en de leraar islam gewerkt. We hebben dan nog een tweede jongen gehad die in de herfstvakantie van het volgende schooljaar is vertrokken. Op de luchthaven van Istanboel is hij in paniek geslagen, heeft de leerkracht gecontacteerd en we zijn hem gaan terughalen. Hij wordt ondertussen verder begeleid.

Ik vertel die dingen om duidelijk te maken dat de jongeren in de identiteitsontwikkeling door radicale groeperingen worden benaderd. Ik heb de leerkrachten het ontwikkelingsmodel van Jan Geurtz gegeven. Ook onze laatstejaars krijgen dat mee. Dat stelt dat een omgeving waarin jongeren opgroeien, zeer bepalend is voor hun gedrag. Die jongeren groeien vaak in twee en soms zelfs drie contexten op: de schoolomgeving, de thuisomgeving en de straat. Ik zwijg dan nog over de omgeving van het internet. Daaraan gekoppeld vertonen ze een gedrag in de verschillende contexten. Om een gedrag te vertonen, zijn er bepaalde capaciteiten nodig. Elk kind heeft capaciteiten. Het is door die onderliggende drie lagen dat ze tot bepaalde waarden en overtuigingen komen. Als ze opgroeien in twee verschillende werelden, dan krijg je een botsing tussen de waarden en overtuigingen en ontstaat

een probleem van dubbele identiteit. Ze vertonen sociaal wenselijk gedrag in een bepaalde context, afhankelijk van de context waarin ze zich bevinden.

Als dat gebeurt in een opgroeiproces van een puber die op zoek is naar een eigen identiteit en een doel in zijn leven, dan is die in de war. Op dat moment grijpen die groeperingen in met een heel duidelijke boodschap van de radicale islam, de islam van het internet. Ze stellen bepaalde dingen voor. Vorige week waren op Canvas de filmpjes te zien die worden verspreid op het internet waarin wordt geprobeerd om die jongeren aan te zetten. Het wordt allemaal mooi voorgesteld. De jongen die vertrokken is, deed dat ook met zijn klasgenoten. Ze volgden hem op Facebook. Hij zei dat het er het paradijs was, in een villa met een zwembad en mooie meisjes. Ze raken helemaal in de war. Net daarom is de opdracht van het onderwijs zo belangrijk om die dingen op tijd op te merken en het begeleidingsproces aan te vatten.

Als je aan jongeren vraagt wat ze nu eigenlijk willen, dan antwoorden ze dat ze een goede moslim of een goede christen willen worden. Eigenlijk is dat hetzelfde als dat ze een goede mens willen worden. Op dat moment is het erg belangrijk om door te vragen wat ze verstaan onder een goede moslim. Dat komt vaak overeen met een goede mens. Vanaf het moment dat ze onder een goede moslim de factor geweld zetten, is er een probleem.

Die dubbele identiteit wordt ook bevestigd door wetenschappelijk onderzoek. Ik zit sinds 2006 in het begeleidingscomité Islam en Moslims in België van de Koning Boudewijnstichting. Ze hebben onderzoek gedaan naar integratie van Turken en Marokkanen in Brussel, Wallonië en Vlaanderen. Er zijn opmerkelijke verschillen tussen 2007 en een recent onderzoek van de ULB. Bij de Turken is er een stijging van 2 tot 3 procent die vindt dat moslims zich moeten aanpassen aan de Belgische samenleving. Er is ook een stijging inzake scheiding tussen kerk en staat. Bij de Marokkaanse gemeenschap is de stijging heel opmerkelijk. In 2009 stelde men nog dat niemand zich moest aanpassen en mocht leven volgens de eigen principes. Het onderzoek van de ULB stelt dat vandaag 73 procent vindt dat ze zich moeten aanpassen aan de wetten van Belgische samenleving. Ik vind dat heel hoopgevend. Hiermee wil ik duidelijk maken dat het om een heel klein segment van de moslimgemeenschap gaat, over echt extremistische groeperingen die religie gebruiken om hun gemeenschap in een slecht daglicht te stellen. Eigenlijk zorgen ze voor een segregatie in onze samenleving en proberen ze op die manier het sociaal weefsel onderuit te halen.

Onmiddellijk na de moorden in Parijs was de verontwaardiging erg groot. We zien dat nu kantelen. Het is niet dat er geen verontwaardiging meer is, maar de link met de islam als verbindende factor, met de collectieve moslimidentiteit, wordt weer heel sterk voelbaar. Je moet echt op eieren lopen om gesprekken te voeren. Ik geef een voorbeeld. Een leraar komt vorige week in de leraarszaal met een krant met artikels over Boko Haram en zegt dat het nogal iets is met de islam. Een islamleerkracht neemt dat heel persoonlijk omdat ze gelovig is, omdat ze moslima is. Dat is een gigantisch conflict geworden. Ik heb die achteraf bij mij geroepen. De ene had eigenlijk 'de extremisten' moeten zeggen en de andere had moeten weten dat haar collega haar niet aanviel. Die dingen zijn binnen een school nog onder controle, maar ik maak me veel zorgen over dergelijke gesprekken op straat, waar de nuances niet zo kunnen worden geplaatst.

De islam is een sterk verbindende factor. Uit alle wetenschappelijke onderzoeken blijkt ook dat er een rechtstreekse link is tussen kansarmoede en sterke religiositeit. Het is niet zo dat kansarmen extremisten worden, het is wel zo dat ze kwetsbaarder zijn en meer vatbaar voor radicale groeperingen.

Door het twee keer te hebben meegemaakt en door mevrouw Soors, die u hier vorige week hebt gehoord, tweemaal op school uit te nodigen, heb ik zelf vijf fases in het radicaliseringsproces onderscheiden.

Zich afzetten tegen democratische waarden en de samenleving, en een vreemde paradox tussen denken en doen. Ze hebben bijvoorbeeld wel een gsm met internet, maar willen leven volgens de extreme voorschriften van de Koran.

Het plots heel gelovig worden in woorden en daden. Ik heb dat gemerkt zowel bij meisjes als bij jongens. Op zich is daar in een eerste fase niets mis mee, maar wel als het extreem wordt, als het manipulatie wordt, als de mate van gelovigheid eraan wordt afgewogen en als de gelijkwaardigheid in een klas in vraag wordt gesteld.

Het obsessief op het internet zitten. Als we dit koppelen aan het heel gelovig worden, dan leidt dat tot een acuut slaapttekort. Ouders vertellen ons vaak dat jongeren om 5 uur opstaan om het eerste gebed te doen. Als ze dan ook tot een stuk in de nacht op internet zitten, ontstaat er een slaapttekort, en daardoor zijn ze opnieuw heel vatbaar voor de radicale groeperingen.

Verkopen van bezittingen. De jongen die vertrokken is, had de week ervoor zijn gsm verkocht en de dag ervoor zijn trui, en dan nog wel aan zijn beste vriend.

Het breken met vrienden en verwanten. Dat is een heel geleidelijk proces. Als je iemand hoort die een lezing geeft over wat een sekte doet, merken we dat het eigenlijk hetzelfde is.

Één vertrouwenspersoon. Bij ons was het een leerkracht. Die is op een bepaald moment gecrasht onder de grote druk en heeft mij dan op de hoogte gebracht. De laatste breuk is die met de vriend of de vertrouwenspersoon.

Radicalisering verbergt dus andere, diepere problemen. Mevrouw Akhandaf heeft dat hier vorige week ook gezegd: radicalisering is altijd een jasje dat een andere, een diepere problematiek verhult.

De problemen heb ik eigenlijk al opgenoemd. Er is de sociale achterstelling. Er is het gebrek aan hoop. Jongeren hebben vaak geen hoop doordat ze rolmodellen missen binnen hun gemeenschap. Er is de taalachterstand. Er is het botsen van de vrijheden. Er is het probleem van de dubbele identiteit. Er is de digitale oemma, de virtuele islam van het internet. En er is de broederlijkheid. Ik was de afgelopen weken heel blij om in de kranten zo veel opiniestukken van moslims te zien en om eindelijk hun stem te horen. Het is voor hen heel moeilijk om daarmee naar buiten te komen, ze moeten echt heel sterk zijn om aan de druk te weerstaan.

Wat doen we nu heel concreet op school? Ik vertelde net al dat de dialoog bij ons structureel verankerd is, niet alleen binnen de verschillende levensbeschouwingen, maar ook uitgebreid naar de andere vakken. Ik heb een denktank, een werkgroep 'Athena-syntax'. Die staat voor een link tussen levensbeschouwingen, wetenschap, kunst en de vakken van de basisvorming.

Waarom kunst? Kunst is een sublimerende factor en komt eigenlijk niet bedreigend over bij kinderen. We werken met artistieke projecten rond moeilijke thema's zoals abortus, euthanasie en identiteit. We nemen een omweg via de kunst.

We doen ook een driejaarlijkse bevraging van alle leerlingen. We doen dat in opdracht van het arrest van de Raad van State. Dat stelt dat we moeten blijven meten naar proselitisme op school. Ook voor onszelf is het nuttig om te zien hoe

de ervaring van de levensbeschouwing, van het mensbeeld, van het wereldbeeld van de jongeren is.

We zijn in 2010 gestart met een vorming van leerkrachten rond het historisch en politiek kader van de islam. Jessika Soors was lang voor ze deradicaliserings-ambtenaar was in Vilvoorde, al bij ons op school geweest om dat kader te schetsen. Ook Marion van San kwam praten over de digitale oemma. Professor Adriaenssens kwam praten over identiteitsontwikkeling.

We hebben ook diverse leerkrachten opgeleid en een heel doorgedreven communicatiecursus laten volgen. We hebben vorming gegeven over hoe te communiceren met jongeren die dreigen te radicaliseren, over welke vragen ze dan moeten stellen. Het is heel belangrijk om die vragen te concretiseren, om te vragen wat er precies bedoeld wordt.

We zetten sterk in op ouderparticipatie. We organiseren lezingen voor ouders. We vragen ook dat ouders altijd naar school komen om het rapport te komen halen. We hebben telefonisch contact met de ouders. Er wordt heel sterk op gefocust.

Er is de deelname aan de werkgroep van de Koning Boudewijnstichting. En er is de signaalfunctie die de school heeft ten aanzien van het CLB, het centraal meldpunt van de stad Antwerpen, het team deradicalisering en dan verder naar de politie.

Het team deradicalisering werd vorig jaar opgestart. We hebben een heel goede samenwerking. Het levert echt heel goed werk. Als ik naar de omvang van de stad kijk en dan zie dat ze maar met zes zijn, lijkt het me niet evident. Ze hebben persoonsgerichte casussen, maar gaan ook in moskeeën en proberen er groepsgericht te werken.

Onze algemene doelstelling is een management van verbondenheid. Dat hebt u ook gezien in het filmpje. Ik vond dat het er heel sterk uit kwam. Het was niet voorbereid, vandaar dat ik het wilde laten zien. Ik stond versteld van de volwassenheid van de leerlingen.

Het versterken van de identiteitsontwikkeling is een doelstelling. We proberen het algemeen welbevinden te stimuleren, daarvoor is de eerste pijler heel belangrijk. We beperken de voedingsbodem voor radicalisering en vergroten de sociale cohesie. We proberen de binding met de samenleving te versterken.

We zijn een brede school. Onze school is open tot 23 uur. We hebben ook avondonderwijs dat de ouders van de leerlingen kunnen volgen. De leerlingen kunnen zelf tot 18 uur op school blijven om hun taken te maken of om bijlessen te krijgen. We zijn eigenlijk heel ruim en open ten aanzien van de samenleving. We proberen dat stukje vrije tijd te matchen met de school om op die manier de weerbaarheid van de jongeren te vergroten.

Recent heeft de werkgroep Athena Syntax zich uitgebreid met leerkrachten Nederlands en geschiedenis. De dialoog loopt verder met de projectdagen. We hebben twee lezingen gepland rond identiteitsontwikkeling met Mark Nelissen en Gerard Bodifée. De vorming voor leerkrachten en leerlingen gaat door.

Er zijn de afgelopen weken en dagen veel gesprekken geweest tussen leerkrachten en leerlingen. De leerlingenbegeleiding volgt dit alles op. De sterke diversiteit en de sterke dialoog zijn eigenlijk de basis van ons beleid geworden.

Heel belangrijk voor de jongeren is het historisch en politiek kaderen van de waarden van de verlichting en het begrijpen van het beeldverbod. Leerlingen stileren het beeldverbod, ze herleiden het tot: geen enkele afbeelding. We confronteren

hen dan met miniaturen van de Arabische mystiek uit de 14e eeuw waarop de profeet Mohammed staat afgebeeld. Het zijn dergelijke dingen die door de leraar islam begeleid worden en die hen een andere kijk leren hebben. We proberen ook de traditie van cartoons en karikaturen uit te leggen.

Opdat niet al deze dingen bij de leerkracht islam zouden terechtkomen, hebben we een kernteam van een twaalfstal leerkrachten gevormd. Ze kunnen op die vragen antwoorden en ze kunnen ook interveniëren in de klassen indien er zich een probleem voordoet.

En dan is er de universele regel van de wederkerigheid. We leggen heel sterk de nadruk op wederkerigheid in plaats van verdraagzaamheid.

Toch moeten we er ook aan denken dat radicale ideeën eigen zijn aan de adolescentie. Het is niet omdat iemand zijn baard laat groeien dat hij sowieso een extremist wordt. Het is anderzijds wel een signaal dat er zich een probleem van radicalisering voordoet.

Het is heel belangrijk leerlingen hoop en een toekomstperspectief te geven. Het is belangrijk te werken met rolmodellen. Iemand die bij ons op school zat, was zo'n rolmodel. Ondersteun je leerlingen ook, luister en probeer concreet te zijn. Realiseer je dat het om individuele gevallen gaat, die je moet traceren en isoleren. Het zijn de individuele gevallen die we het best begeleiden.

Ik heb persoonlijk enkele aanbevelingen. Ik pleit al meerdere jaren voor de verlaging van de leerplicht naar drie jaar. Iedereen weet dat de schoolse achterstand start in de kleuterklas. Het aantal spijbelaars is het grootst in de laatste kleuterklas en zelfs in het eerste leerjaar. Hoe vroeger we kinderen naar school sturen, des te minder achterstand er komt.

Leerkrachten zijn slechts een deel van de oplossing. Het is een maatschappelijk gedeelde verantwoordelijkheid tussen Onderwijs, Welzijn, het verenigingsleven en Samenlevingsopbouw. We moeten investeren in vertrouwen en verbinden tussen mensen. We moeten voorzien in ondersteuning en investeren in een theologisch-literaire lezing van de Koran en de islam. De kennis van het Nederlands is voor leraars islam en imams noodzakelijk.

Ik hoor de inspecteur graag spreken over meer islam, maar is er een leraar islam ziek, dan moet je echt gaan zoeken, en dan krijg je heel vaak iemand die het Nederlands onvoldoende kent. Vandaar dat ik sinds 2003 pleit voor het structureel bindend maken van die dialoog. Dan zijn die zes uur en die interlevensbeschouwelijke competenties te weinig. We zijn er ons van bewust dat je een project dat uit de context van een school is gegroeid, niet zomaar kunt overplaatsen naar een andere school. Dan duurt dat heel lang. Daarom pleit ik voor het structureel bindend maken van dat één uur levensbeschouwing naar keuze en één uur dialoog-wereldgodsdiensten-levensbeschouwingen-filosofie. Dit is een maatregel die vrij snel kan worden doorgevoerd en waar grondwettelijk geen bezwaar tegen kan zijn.

De heer Kurt Meeus, algemeen directeur Scholengroep Midden-Brabant: Ik zal een casus uit Vilvoorde brengen, en dat wil ik positief doen, met dank aan de goede bedoelingen van de Vilvoordse burgemeester. Door collega's uit het GO! word ik aangesproken over het Beiroet aan de Zenne. Daarom een positieve insteek vanuit de stad Vilvoorde.

Vilvoorde kan een model zijn voor het omgaan met dergelijke problematiek voor andere steden in Vlaanderen. In Kortrijk en Maaseik zitten ook Syriëstrijders. Alleen is de schaal waarop dat in Vilvoorde gebeurt helemaal anders dan in Antwerpen. We zitten in het traject van ontwikkeling van de stad heel wat jaren achter op

Antwerpen. Maar het gaat bijzonder snel. De snelheid van verandering in een relatief kleine stad is indrukwekkend. Vilvoorde is de snelst groeiende stad van Vlaanderen, met een grote groene druk, een sterke verjonging. Dat heeft een effect op capaciteit. Een dossier dat hier ook wel eens op de tafel ligt.

Er is een hoge anderstaligheid en een sterke diversiteit. We liggen tegen Brussel, en eigenlijk zijn we bijna Brussel, behalve als het gaat over middelen. Er zijn wel wat verschillen tussen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en het Vlaamse Gewest. We hebben helaas niet de ondersteuning van een stad als Antwerpen. De eerste piek van radicalisering op een opvallende, zichtbare manier hebben we pas meegemaakt in 2013.

Vandaar Vilvoorde als model, eventueel voor andere steden om van te leren. Voor het GO! is dit een deel van de realisatie van ons project. De problematiek waarmee we werden geconfronteerd, hebben we vanuit het pedagogisch project aangepakt. Het is geen klaagzang, maar een getuigenis uit het veld.

Vilvoorde evolueert snel. Bij 0- tot 5-jarigen is ongeveer 60 procent van de kinderen van vreemde origine. In Vlaanderen is dat 25 procent. Gelet op de grootte van de stad, is de impact meer zichtbaar. In Vilvoorde heb je een cocktail van verschillende elementen. Die zijn niet allemaal rechtstreeks causaal in verband te brengen met radicalisering, maar zullen dat wel versterken. Anderstaligheid speelt mee, kansarmoede, een sterke schoolse vertraging. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Mechelen, waar de tweede taal onder de jongeren op straat het Nederlands is, is dat in Vilvoorde het Frans, of toch een straatfrans.

De sterke schoolse vertraging is bijna een op twee. Ongekwalificeerde uitstroom: een op vier jongens haalt geen getuigschrift. Er is een groot aandeel van jongeren van vreemde origine in een relatief kleine stad. Bij 0- tot 17-jarigen gaat het om meer dan 50 procent. Er is een beperkte ondersteuning. Dat is historisch gegroeid. Er was een beperkte ondersteuning, een aanbod sport en cultuur, een straathoekwerking, buurtwerking en jongerenwerking: dat is er niet of nauwelijks geweest. Ook daar is er een verschil met Mechelen, Boom of Wilrijk. Dat in combinatie met de aanwezigheid van een aantal predikers die in Vilvoorde een plek vonden en de invloed van een aantal terugkeerders, heeft voor die cocktail gezorgd, die maakt dat Vilvoordse jongeren vatbaarder zijn voor extreme radicalisering die verder gaat dan een puberteitseffect. Een aantal jongeren van die doelgroep is blijven zitten met een sterk gevoel van onrecht.

Ik wil een verhaal vertellen. Het is in tegenstelling met het verhaal van de collega daarnet, waarbij er een zichtbaar proces was in de klas en de school dat tot dat vertrek leidde. In Vilvoorde was dat niet zo.

Op een vrijdagnamiddag in oktober 2013 wandelde ik het secretariaat binnen van een van onze scholen in Vilvoorde. Ik was er getuige van verontwaardiging en ongeloof bij de papa van Nabil. Nabil is een leerling van het zesde jaar wetenschappen-wiskunde – geen bso dus. Die ochtend was hij thuis vertrokken met de mededeling aan zijn ouders: "Ik zal vanavond wat later thuis zijn, want we hebben een uitstap met de school.". Toen de vader in de loop van de voormiddag door de school werd gebeld met de melding dat Nabil afwezig was, kwam die man persoonlijk naar de school om uitleg te vragen.

Ik was daar en kende die man persoonlijk van vroeger. Hij trok zich dat erg aan. Hij was bijzonder fier op zijn zoon. Hij zag in hem de verwezenlijking van zijn eigen idealen en dromen. Die grote, struise, een beetje norske man was een man van zijn woord. Met hem kon je een afspraak maken. Nabil was zeker geen doetje, maar wel een clevere, jonge kerel met een voorliefde voor de wetenschappen. Je moest achter hem aan zitten en hem voortdurend trachten te motiveren. In een mindere

periode verwittigden we de vader: "Het is het moment dat je met hem praat, want het gaat iets minder nu.". Nadien ging het gegarandeerd een tijdje beter.

Nabil was de oogappel van zijn vader. Hij was zijn enige zoon, wat in die cultuur niet onbelangrijk is. Op dat ogenblik konden we in de ogen van de vader lezen wat er aan het gebeuren was. Zijn wereld stortte in toen het duidelijk werd dat Nabil niet op uitstap was. Hij was naar Turkije vertrokken om vanuit Turkije naar Syrië door te reizen.

Ik denk dat we ons niet kunnen voorstellen wat het moet zijn. Jongens die 17 of 18 jaar oud zijn, laten hun agenda niet meer zien om aan te tonen dat er een schooluitstap is. Ze zeggen 's ochtends dat ze wat later zullen zijn. We kunnen ons niet voorstellen wat het voor die man moet zijn geweest op dat ogenblik en zeker later, toen eind maart 2014 het bericht kwam dat Nabil nooit meer uit Syrië zou terugkeren.

Het is een verhaal uit een GO!-school. De verhalen in de scholen in het katholiek onderwijs, waar we overigens goed mee samenwerken, zijn ondertussen identiek. Onze scholen, leerkrachten, leerlingenbegeleiders en directeurs zijn ondertussen een en ander gewoon. Dit heeft ons echter overvallen. Dit was nieuw.

Er zijn draaiboeken voor crisissituaties en noodplannen voor situaties waarin leerlingen pogingen tot zelfdoding ondernemen en dergelijke. Na dit drama en andere situaties in en rond Vilvoorde zijn we echter in gang geschoten. Dit heeft ons echt overvallen. Het is ook anders dan in Antwerpen, waar het proces gefaseerd is verlopen.

We hebben de afgevaardigd bestuurder van het GO! gemeld dat we hier iets aan moesten doen. Dit is op een vergadering met mijn net vermelde collega's als een variapunt behandeld. Deze problematiek situeerde zich ver van hun bed. Ondertussen bellen ze naar Vilvoorde om te vragen hoe wij het hebben aangepakt en wat wij hiermee doen. Het kan een model zijn.

Dankzij de ondersteuning van de diversiteitsambtenaar van het GO! en van de pedagogische begeleidingsdienst en dankzij de expertise die daar aanwezig is, hebben we de handen in elkaar kunnen slaan. We hebben bijzonder snel een traject voor leerkrachten kunnen opzetten. Op die manier hebben we tijd gewonnen.

Aan deze jongen, die overigens een introverte kerel was, hebben we het niet gezien. Als zo iemand het project van het GO!, met de interlevensbeschouwelijke dialoog in alle vakken, na zes jaar verlaat, kan iemand zich de vraag stellen of dit niet het failliet van het project inhoudt. Dat klopt niet. Wat het GO! betreft, ken ik de cijfers. Op een totaal van 1800 leerlingen in het secundair onderwijs zijn drie jongens vertrokken. Ik weet niet hoeveel we er misschien hebben kunnen thuis houden.

Het gebeurt. We vinden het dramatisch, maar de school heeft alles gedaan wat ze kon. Helaas blijkt het aandeel van de school onvoldoende om hen tegen te houden. In een klas waar een lege stoel blijft staan, zorgt dit echter voor veel vragen.

Een van de vragen is waarom dit in hun ogen een vorm van idealisme is. Hoe kunnen we leerlingen op bepaalde ogenblikken tegen zichzelf beschermen? Had de secretariaatsmedewerkster vroeger moeten bellen? Ze had een lijstje met de afwezigheden en ze moest contact opnemen. Hadden we hem misschien kunnen tegenhouden? Wat vertellen we de leerlingen die in de klas achterblijven? Hoe reageren we op de vragen van ouders?

We hebben met de leerkrachten van de school een traject doorlopen. De islamleerkrachten zijn hierbij betrokken. De heer Adriaenssens is een avond komen spre-

ken. We hebben ook met de heer Azzouz samengewerkt. We hebben in vorming voorzien. Ik zal straks nog een overzicht geven van wat we precies hebben gedaan. Dit heeft een impact op het leven op de school. Dit geldt vooral voor de klas en voor alle leerkrachten, niet enkel de leerkrachten levensbeschouwing.

In Vilvoorde zijn we in dialoog gegaan. We hebben een traject met betrekking tot kansarmoede doorlopen. Dat traject loopt ook voor het basisonderwijs. De leerkrachten uit de middenklasse weten soms echt niet wat er achter de gevels van de Vilvoordse arbeiderswoningen schuilt. We willen de nuancering in het debat stimuleren. Een rijkdom en afwisseling aan meningen is echt nodig. Ten gevolge van de afwezigheid van het sociaal netwerk ontbrak dat in Vilvoorde. Het is nodig de bijzonder geëngageerde leerkrachten, die het beste van zichzelf geven, op hun rol en hun verantwoordelijkheid in het proces te wijzen. Die rol is beperkt. Geëngageerde leerkrachten en medewerkers krijgen vaak een schuldgevoel. Ze kunnen dit niet alleen.

We zijn de interlevensbeschouwelijke dialoog met de leerlingen vanuit een neutraal kader aangegaan. We stimuleren tevens het welbevinden. We zetten in op de verbinding vanuit een respect voor het idealisme. Verder hebben ook medeleerlingen een sterke invloed.

We zijn aan de slag gegaan. We hebben onze collega's vorming gegeven en gesensibiliseerd. Dat is in samenwerking met het stadsbestuur verlopen. Het daarnet al aangehaald element van de time-in komt hier ook aan bod. Ik geloof hierin. Het al aangehaalde eigenaarschap kan individuele en handelingsgerichte oplossingen bieden.

We moeten die leerlingen niet van de school sturen. We moeten ze op school houden. Een time-in betekent dat die leerlingen naar school blijven komen. In plaats van ze les te laten volgen, maken we echter middelen vrij om ze in kleinere groepjes andere projecten te laten uitvoeren. Dat maakt hen trots. Ze leren op een technische school werkstukken maken die enkel zij kunnen maken. We geven natuurlijk de nodige uitleg en we voorzien in omkadering. Het biedt hun echter een fierheid, een betrokkenheid en een eigenaarschap. We bouwen die vertrouwensband weer op.

We blijven op de ouderbetrokkenheid inzetten. Dat is zeer arbeidsintensief. Het gaat immers om meer dan enkel de ouders koekjes te laten bakken of Marokkaanse thee te drinken. Ouderbetrokkenheid gaat veel verder. Het vraagt bijzonder veel van een school.

Aangezien beide nodig zijn, zoeken we in alle vakken en voor elke individuele leerling steeds naar een geïntegreerde en integrale aanpak. De rol van de school speelt zich vooral af op het preventieve vlak. Het repressieve is voor de politie en de andere diensten die daarmee bezig zijn. Een stadsbestuur kan het curatieve element voor zijn rekening nemen. Met betrekking tot preventie kan een school zeker meedraaien.

Ik overloop even wat momenteel in de stad Vilvoorde gebeurt. De mensen van het vrij en het stedelijk onderwijs hebben samen het Vlaams Parlement gevraagd daar aandacht aan te besteden. Er is een ambtenaar aangesteld en de cel radicalisering is opgericht. Daar is een meldpunt aan verbonden. Dat is zinvol, zeker om een klankbord te hebben en om informatie door te geven aan een aantal instanties, in de hoop dat ze het oppikken. Er zijn vormingen georganiseerd. We plannen nu een vorming in samenwerking met de vzw Motief. In de conceptnota wordt daarvoor verwezen (*Parl.St.* VI.Parl. 2014-15, nr. 239). Een intervisienetwerk voor het onderwijs wordt gepland.

Er zijn een aantal belangrijke uitdagingen. Het zelfvertrouwen in de eigen competenties is bij de leerkrachten zeker aanwezig. Elke leerkracht kent zijn leerlingen wel. Ze kunnen dat echt aan. De school is zeker en vast een afspiegeling van de maatschappij. Dit komt er nog bij. Naast de verkeersopvoeding, het M-decreet, Rijbewijs op School, de milieuzorg, de gezondheid en het antipestbeleid kunnen ze dit er nog bijnemen. Ze kunnen dat, en wij geloven in die leerkrachten.

Hun competenties moeten hier en daar wel wat worden verfijnd. We moeten hun basiskennis aanscherpen. Het mag niet enkel bij kennis blijven, het moet echt een handelwijze worden. Wie vijf tot tien jaar geleden is afgestudeerd en nu voor een dergelijke klas komt te staan, merkt dat het heel anders is dan tijdens die studies. We blijven inzetten op het kritisch en genuanceerd denken in alle vakken. Ook op dat vlak is de startpositie van de leerkrachten belangrijk.

Binnen de hervorming van het secundair onderwijs moet de rol van zelfsturende teams worden onderzocht. Het zou goed zijn dat leerkrachten van het derde tot het zesde jaar een leerling volgen zodat ze er een veel betere band mee kunnen hebben.

Leerlingen vormen in geweldloze communicatie is belangrijk en is hier al besproken. Men moet ervoor zorgen dat er geen polarisering komt, geen stigmatisering van die leerlingen, maar een school moet wel steeds denken vanuit het algemeen belang.

De rol van het CLB moet gevaloriseerd blijven. Het CLB kan nog prominenter aanwezig zijn in het zorgbeleid van scholen. Ik laat deze kans niet liggen: de middelen staan hier ter discussie. Het CLB is de draaischijf ten aanzien van externen. De informatiedeling moet in bepaalde gevallen toch gemakkelijker kunnen worden ontsloten. Als we denken in het belang van kinderen, moet die deling met partners die men kan vertrouwen, mogelijk zijn.

De opleiding voor leraren levensbeschouwing zou transparanter kunnen en mag worden afgestemd op het net waar ze nadien in terecht zouden komen. Wij pleiten niet voor een tijdsbeperking: die zes uren zijn echt wel absurd.

Andere uitdagingen zijn samenwerking en coördinatie tussen de verschillende elementen. Die samenwerking moet structureel zijn en niet ad hoc, want na het wegebben van de emotie en de actualiteit – de uitnodiging voor deze hoorzitting dateert van november – moet de samenwerking blijven. In Vilvoorde zijn de problemen volgende week niet weg.

Ook de plaats van het onderwijs in de moskee is belangrijk. Er is weinig of geen zicht op. Zijn die lesgevers leerkracht? Hebben zij een pedagogisch bekwaamheidsbewijs? Vaak zijn het de mondigen uit de gemeenschap. Logistiek kan dat op school gebeuren, maar het gaat erom wie dat onderwijs verstrekt.

De aantrekkelijkheid van Vilvoorde als onderwijsstad, zowel voor leerkrachten als leerlingen, komt onder druk. Als een leerkracht de keuze heeft tussen een school in Grimbergen, 5 kilometer verder, of in Kapelle-op-den-Bos, waarom zou hij dan die problemen in Vilvoorde opnemen? Gelukkig vinden we de leerkrachten en zijn ze geëngageerd.

Ik wil ook even de relativiteit aantonen: bij ons gaat het om drie leerlingen die vertrokken zijn.

Probeer dit momentum te gebruiken om ons en de samenleving in het algemeen te doen nadenken over de veelheid aan verschillen. In tijden van besparingen moet het evenwicht tussen welzijn en repressie zeer goed worden bewaakt om niet nog

meer polarisering op te wekken. Pluralisme en diversiteit is voor ons het beste schild tegen extremisme. We moeten segregatie tegengaan. Het Inschrijvingsdecreet heeft gefaald en moet worden herbekeken. Er zijn te veel witte scholen waar jongeren opgroeien in een andere context en nadien in botsing komen met de samenleving.

Maak het aangekondigde meldpunt concreet. We rekenen ook op de vorming die wordt beloofd. We vragen om de rol van het CLB te bevestigen en niet te beperken. Voor ons is het afsprakenkader rond teruggekeerde strijders onduidelijk.

In Vilvoorde is er een zeer gekke situatie wat het inschrijven in een school betreft. Aan de ene kant van de straat staat een school die in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt. Een van de ouders moet dus kunnen aantonen dat hij of zij Nederlands spreekt. Aan de andere kant van de straat staat een school op Vilvoords grondgebied en daar moet dat niet. Waar komen de ouders die geen Nederlands kunnen, terecht?

We moeten ook zorgen dat er aandacht blijft voor ouders. We kunnen ons niet voorstellen wat een impact zo iets op een gezin kan hebben. De moeder durft niet meer buiten te komen. We kunnen nog contact hebben via de leerkracht islam. Het schaamtegevoel bij dat gezin is gigantisch.

Mevrouw Sonja Claes: De Limburgse mijnregio heeft een gelijkaardig profiel als het profiel van de bevolking van Antwerpen en Vilvoorde. Het valt mij op dat radicalisering in Limburg, buiten Maaseik, veel minder aanwezig is. Ik heb met de burgemeester van Maaseik gesproken, en hij zegt dat het om een geïsoleerde familie gaat. Zijn er volgens u bepaalde redenen waarom er minder radicalisering in Limburg is?

Vorige week is gezegd dat het vooral Marokkaanse jongeren zijn die radicaliseren en Syriëstrijder worden. Nochtans is voor Turkse jongeren de islam even nabij als voor Marokkaanse jongeren. Is dat ook uw ervaring? Zijn er redenen voor?

Hoe positioneert de moslimleerkracht in het GO! zich ten opzichte van de problematiek? Hoe positioneert hij zich in de school? Welke rol speelt hij in het team?

De heer Bart Somers: Na zo'n uiteenzetting zijn er honderden vragen te stellen, maar ik zal me beperken tot één vraag, namelijk over het hoofddoekenverbod. Mevrouw Heremans verdedigt dat verbod met verve en plaatst dat binnen een welbepaald kader. Ze onderbouwt het ook op een geloofwaardige en authentieke manier. Ik doe er geen afbreuk aan. Het is een moeilijk debat.

Wat stel ik in mijn stad vast? Door het hoofddoekenverbod is er een groeiende groep meisjes die niet meer naar school gaat en die thuisonderwijs krijgt. Dat thuisonderwijs wordt deels georganiseerd in de moskee, deels op andere plaatsen. Die meisjes komen in een isolement terecht. Het schoolse traject is volgens mij kwalitatief minder waardoor ze minder kansen op een toekomst hebben. In mijn stad ontstaat daardoor een groeiende vraag, bij sommigen, naar een afzonderlijk moslimscholennetwerk. Op basis van de vrijheid van onderwijs ontstaat er een wil en een bereidheid om, als er een hoofddoekenverbod is in het GO! en in sommige scholen van het vrije net, eigen moslimonderwijs te organiseren.

Dat vind ik een nefaste evolutie. Dan organiseren we de segregatie tot op de schoolbanken. Ik kan me voorstellen dat het een winst betekent in een bepaalde school, maar bent u zich bewust van de nefaste effecten? Dat staat nog los van de principiële discussie. Doordat we vasthouden aan het hoofddoekenverbod in de scholen, stel ik op het terrein vast dat er een zoektocht komt naar hoe er scholen kunnen worden opgebouwd waar de religieuze kentekens wel mogen, waar islam-

onderwijs wordt gegeven en dergelijke. Misschien lijkt dat niet altijd een negatieve ervaring, in de praktijk ondergraaft dat toch het moeizaam opbouwen van een gedeelde wij-identiteit. Heel wat mensen in een stedelijke omgeving gaan elkaar niet meer ontmoeten en volledig terugplooiën in het eigen intellectuele, religieuze of culturele getto. Dat is nefast, zeker in een grootstedelijke context. Ervaart men dat zo? Neemt men die beschouwing mee, ook vanuit deze problematiek? Is dat niet het gevaarlijke neveneffect? De discussie bestaat niet enkel in Mechelen, ook elders.

We hebben al heel wat deskundigen gehoord. Meer en meer valt me op dat er wordt gezegd dat er absoluut geen een-op-eenrelatie is tussen uitsluiting, discriminatie, armoede en radicalisering. Maar in elk verhaal staat de aanpak van uitsluiting, discriminatie en armoede centraal, net als het creëren van hoop, het verminderen van vervreemding en een meer inclusieve aanpak. We horen dat misschien niet graag, maar ik bekijk het empirisch in alle nota's die we hebben gekregen, van de twee netten vandaag en van de deradicaliseringsambtenaren vorige week. Dat is een beleidslijn, en gelukkig zit die ook heel prominent in de beleidsnota van de Vlaamse Regering, die we heel ernstig moeten meenemen indien we in de diepte willen werken aan dit fenomeen. Het loskoppelen van de twee blijkt niet helemaal wenselijk, zo betoogt ook u.

Mevrouw Kathleen Krekels: Ik dank de twee sprekers, om twee mooie voorbeelden te brengen van wat het onderwijs kan betekenen en hoe sterk het op preventief vlak kan zijn. Er is een visie opgebouwd, het was een proces van jaren, om te komen waar u nu staat. Er zijn ook scholen die helemaal niet zo ver staan. Hoe kunt u deze good practices overbrengen naar andere scholen, over de netten heen? Andere scholen zijn nog niet helemaal mee, ook niet alle leerkrachten. Als je dat nu op hun bord legt, wordt dat een belasting. Wat kunnen wij eventueel betekenen, om ervoor te zorgen dat andere scholen die manier van werken ook kunnen opnemen, en dat proces ook kunnen doorlopen, zij het misschien iets sneller?

De heer Jo De Ro: Ik dank u ook voor het verhaal en de getuigenissen. Een deel ervan ken ik natuurlijk uit eerste hand, mijnheer Meeus. Uw getuigenis over Nabil zet wel iets recht. Mijn collega's en ik zoeken naar een profiel, altijd bij onderwijs, omdat we zo de doelgroep kunnen verkleinen. Wij hebben in onze stad vastgesteld dat er een aantal profielen zijn, en die zijn zeer breed.

Er is een grote groep vertrokken die heel duidelijk was afgehaakt in het onderwijs. Het zijn kleine crimineeltjes die grote criminelen werden. Nadien is er een zeer diverse groep gekomen, zoals perfecte leerlingen uit het aso, zelfs van ouders die bijna seculiere of zeer voorzichtige, helemaal geen extreme gelovigen waren, als ik me dat mag permitteren. Zij vertrekken ook. In Vilvoorde heeft het ons ook de ogen geopend toen we geconfronteerd werden met bekeerlingen uit een atheïstische of christelijke familie, die ook vertrokken zijn.

Nu zit u hier als algemeen directeur van het GO!, maar destijds hebt u, toen de plenaire vergadering zich boog over een motie van de heer Bouckaert, mevrouw Meuleman en mezelf over deze problematiek, met uw twee collega's van de andere netten zeer betrokken het parlement aangeschreven en gevraagd om de kloof tussen meerderheid en oppositie te overstijgen en alstublieft te helpen. Dat is vandaag ook duidelijk aanwezig in de aanbevelingen. We zijn nu zoveel maanden verder.

U hebt net als mevrouw Heremans een aantal keer gezegd wat het GO! heeft gedaan en u als directeur of algemeen directeur, waar de pedagogische begeleiding heeft geholpen. Ik stel de vraag opnieuw die ik ook aan de collega's van het VSKO heb gesteld: als er nog op terreinen echt dringend werk moet worden gemaakt van ondersteuning door de Vlaamse overheid, waar moet die zich situeren? Moet er nog iets extra zijn en zo ja wat?

Detectie, ondanks het feit dat het onderwijs niet altijd even happig is om die rol op te nemen, was nadrukkelijk aanwezig in beide verhalen. Waar ziet u daar nog ruimte voor verbetering, om in die rol gesteund te worden?

U hebt verwezen naar het belang en de rol van leerkrachten van levensbeschouwelijke vakken. Hoe schat u dat in? De minister van Onderwijs heeft daarover ook al uitspraken gedaan.

Een belangrijk element voor mij was: begin te werken in het basisonderwijs en bouw zo op. Dat ging over het vreedzaam met elkaar omgaan en in dialoog treden. Hoe pakt u dat aan? Ik kan me inbeelden dat het voor directies in het basisonderwijs nog een stuk verder af is. Of gaat het dan om broers en zussen van geradicaliseerde jongeren?

De heer Peter Wouters: In het filmpje viel me op dat er enkel meisjes aan het woord kwamen. Als ik in Antwerpen over straat loop, en ik praat met die jongens, lijken zij me toch net iets harder en meer uitgesproken dan wat de meisjes hier zeggen.

Getallen en percentages zijn heel gevaarlijk. 73 procent van de moslims vindt dat ze zich moeten aanpassen aan onze samenleving. Ik ben blij dat dat aantal stijgt. We komen aan hetzelfde getal maar u vertelt het wel iets anders. Een op vier verlaat de school zonder diploma. Cijfers zijn altijd gevaarlijk om het grote gelijk aan te tonen.

Ik wil het nog even hebben over de situatie bij Nabil thuis. Dat lijkt me geen kansarme jongen, hij zat in het laatste jaar aso. U had duidelijk voordien al contact met zijn vader. Kunt u zonder indiscreet te zijn, nog wat meer uitleg geven over die gezinssituatie? Waren zijn ouders eerstelijnsmigranten? Ik vind dit zo'n boeiend en triest verhaal dat ik daar graag wat meer omkadering rond zou hebben.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Ik was erbij in 2009 toen we in het parlement het hoofddoekendebat hebben gevoerd. Mevrouw Heremans heeft daar toen over getuigd, vanuit de praktijk en vanuit de ervaringen op haar school. Wat ik me vooral nog herinner, is dat de school van mevrouw Heremans op het eind van de rit de enige school was die nog leerlingen met hoofddoeken toeliet. Zij heeft het eigenlijk heel lang uitgehouden. Maar precies dat was problematisch omdat haar school de facto een concentratieschool aan het worden was, wat betekent dat de segregatie in stand werd gehouden. De problematiek van de hoofddoeken verborg een andere problematiek, wat zeer duidelijk bleek uit de hoorzitting. Door het feit dat er op sommige plaatsen een verbod was en in sommige netten veel minder leerlingen een hoofddoek droegen, bijvoorbeeld omdat het niet toegelaten was, ontstond er een probleem van witte en zwarte scholen, van segregatie, van concentratiescholen.

Ik heb altijd gevonden dat dit probleem moet worden opgelost met andere middelen en instrumenten. Het Inschrijvingsdecreet is daartoe een belangrijk instrument. We hebben nu een zekere openheid gehoord van het VSKO, dat denkt dat die hoofddoeken moeten worden toegelaten. Dat zeggen betekent nog niet dat veel leerlingen ook met een hoofddoek naar het katholieke net zullen gaan en dat het concentratieprobleem daarmee opgelost is. Daar bestaan andere instrumenten voor. Via het Inschrijvingsdecreet moeten we op die weg verder gaan. De doelstelling van sociale mix bij het Inschrijvingsdecreet is daartoe belangrijk. Ik hoor de schooldirecteur zeggen dat we het Inschrijvingsdecreet moeten herzien omdat het zijn doelstellingen niet heeft gehaald. Ik denk dat dat correct is, maar momenteel is het gevaar eerder dat men het volledig loslaat en dat de doelstellingen van het Inschrijvingsdecreet, namelijk het zo goed mogelijk nastreven van de sociale mix, nog meer zullen worden losgelaten. We moeten dat bewaken en nagaan hoe

we dit nog meer kunnen bewerkstelligen. Een algemeen hoofddoekenverbod mag nooit een antwoord zijn op een andere problematiek, los van het feit dat ik erken dat er soms moeilijkheden zijn en dat er van bekeringsijver sprake kan zijn. In dat geval, en daar zijn wij altijd voorstander van geweest, moet men tijdelijk een verbod kunnen instellen dat in verhouding staat tot de problematiek.

De heer Koen Daniëls: In de algemene aanbevelingen staat dat kennis van het Nederlands voor leerkrachten islam en imams noodzakelijk is. Ik kan me daar iets bij voorstellen, maar ik vind de ouders en de leerlingen daar niet in terug. Hoe denkt u daarover?

De vijf fases in het radicaliseringsproces worden uiteengezet. Ik zie daarin heel wat zaken terugkomen die ik ook in andere processen bij jongeren zie terugkomen. Waarom zetten die jongeren dan wel de stap en anderen niet? Als ik terugdenk aan mijn vroegere leerlingen, dan waren sommigen daarvan bijna obsessief bezig met internet, verkoop van bezittingen, breuk met vrienden. Dat is nog iets anders dat de stap zetten om effectief de maatschappij achter te laten en geen enkele connectie meer over te houden. Wat is de klik die dat proces veroorzaakt?

Mevrouw Verdyck, u zet de dialoog cruciaal. Ik probeer de vinger te leggen op het wezenlijke verschil tussen de dialoog die u naar voren brengt en de dialoog in het katholieke onderwijs. Kunnen we daar iets gezamenlijk aan doen of organiseren we hier een Babylonische spraakverwarring over dialoog?

Ik wil het nog even hebben over het hoofddoekenverbod. Ik wil het iets ruimer stellen dan een verbod op een levensbeschouwelijke kenteken. Dat is een debat dat we in het verleden al meermaals hebben gevoerd. Mevrouw Verdyck, dat heeft binnen de centrale raad gezorgd voor vergaderingen waarbij men extra eten moest laten aanrukken en extra vervoer moest organiseren om thuis te geraken. Zoals ik het nu begrijp, zegt u dat elke school die het nodig heeft, het moet kunnen doen en dat u het om die reden centraal handhaaft. Kunt u daar nog even op inzoomen?

Mevrouw Caroline Gennez: De heer Wyns zei daarnet dat hij het ownership van een leerling belangrijk vindt. Men houdt mensen best zo veel mogelijk op school en men probeert ze zo veel mogelijk binnen die schoolse context te socialiseren. Men probeert die groep te versterken en het lerarenteam daarvoor uit te rusten. Dat is een correcte benadering. In een stedelijke context heeft men echter veel carrousel leerlingen die binnen een scholengroep, maar ook tussen netten, nogal vaak de rit doen en op die rit nogal eens durven zot draaien, letterlijk en figuurlijk.

Het Inschrijvingsdecreet is aan herziening toe. Hoe zullen we er dan voor zorgen dat er effectief meer spreiding komt in plaats van minder? Het zomaar naar de prullenmand verwijzen lijkt me niet wenselijk. Binnen scholengroepen en op stedelijk niveau moeten we elkaar over de netten heen echt in de ogen durven kijken. We moeten bij wijze van spreken een stand nul bekijken en nagaan hoe we mensen eerlijk kunnen spreiden. Dat doen we vandaag onvoldoende.

Meer nog, en dat blijkt uit OESO-studies, de schoolkeuze is heel erg sociologisch of door de thuissituatie bepaald, veel meer nog dan de richting waarin een kind terecht komt. Een kind kiest sociologisch sneller voor school x of y omwille van het imago of de reputatie. En als het dan richting x of y niet blijkt te lukken, zie je dat die jongeren in dezelfde school blijven, eerder dan dat ze naar een andere school gaan waar misschien richtingen worden aangeboden die meer zijn aangepast aan hun talenten en capaciteiten. Ik denk dat het onderwijs, de netten, scholengroepen en scholengemeenschappen over het muurtje moeten durven kijken. Ik zou graag jullie aanbevelingen horen over hoe het beter kan.

De heer Meeus zegt dat er in Vilvoorde een historisch zwak uitgebouwd netwerk van jeugdorganisaties, jeugdclubs, sportorganisaties is. Dat maakt dat jongeren vatbaarder zijn om te vervreemden en te vereenzamen. Het maakt ook dat ze vatbaarder worden voor de triggers die leiden tot radicalisme en uitlokking tot geweld.

Ziet u een rol weggelegd voor de scholen om niet alleen de onderwijsopdracht te vervullen, maar ook een soort van platform te zijn om de vrije tijd en naschoolse activiteiten mee te ondersteunen? Kan men vanuit de school, samen met buurtverenigingen, sportverenigingen, academies, de stad, tussen bijvoorbeeld half vier en zes uur, jongeren laten proeven van veel verschillende mogelijke activiteiten? Dat zou kunnen gaan van Arabisch op school om jongeren te laten kennismaken met de moderne en verlichte interpretatie van de Koran, tot een samenwerking met de sportclub, de voetbalclub, de hockeyclub, de basketclub of de tekenacademie. Is het volgens jullie mogelijk om dat effectief te organiseren zodat die brede school ook echt een school is die de blik naar buiten richt en mogelijkheden biedt om de spil van een wijk en een buurt te zijn?

Ik hoor mevrouw Heremans sterk pleiten voor minder vrijblijvendheid in de interreligieuze dialoog. "Zes uur is eigenlijk te weinig", zegt ze letterlijk. Het gebeurt, maar het gebeurt op heel vrijblijvende gronden. Zij stelt voor om enerzijds de levensbeschouwelijke vakken te reduceren tot één uur per week en anderzijds dan toch een vak LEF, levensbeschouwing, ethiek, burgerschapsvorming te geven, dat wat breder gaat en niet alleen over religieus onderwijs handelt, maar ook over de principes van de democratische rechtsstaat en over mogelijke snijpunten of conflictpunten tussen wetenschap en religie.

Dat vak zouden we één uur per week kunnen initiëren, opnemen in de eindtermen en in alle scholen geven. Ik neem aan dat dat in het GO! vandaag eigenlijk al mogelijk is. Waarom gebeurt het nog niet? Ik heb het ook aan de collega's van het andere net gevraagd. Zij waren er niet echt happig op. Maar als je kijkt naar de sociologische samenstelling van hun scholen, dan lijkt mij dat ook daar geen overbodige luxe. Dat erkennen ze ook. Ik denk dat het tijd is om én levensbeschouwing aan te bieden op school én die interreligieuze dialoog te versterken, maar daarnaast ook dat LEF-vak, dat net de weerbaarheid van jonge mensen moet versterken.

Zien jullie het zitten om die bevraging te doen bij alle stakeholders? Ik denk dat de samenleving er sociologisch anders uitziet dan het grondmodel van ons onderwijs nog altijd weerspiegelt. Het is volgens mij het moment om met leerkrachten, ouders en jongeren dat debat aan te gaan en een duidelijk zicht te krijgen op wat zij, over de netten heen, wensen.

Ik weet dat jullie met hart en ziel achter het actief pluralisme staan. Ik denk echt dat het effectief veel verder gaat dan passieve tolerantie. Ik denk dat we die fase voorbij zijn. Dat we elkaar gewoon tolereren, is niet genoeg om aan de samenleving en de school van de toekomst te bouwen. Actief pluralisme vertrekt van wederkerigheid, wederzijds respect, vanuit sterke identiteiten en een aangescerpere kritische zin bij leerlingen en leerkrachten. Ik denk dan ook dat een algemeen verbod op het dragen van levensbeschouwelijke symbolen bijna een zwaktebod is, omdat iedereen die passieve tolerantie wel weerspiegelt – iedereen gelijk, iedereen neutraal – maar eigenlijk is geen mens ooit neutraal. Want men probeert neutraliteit wel eens te definiëren als geurloos, kleurloos en smaakloos. Dat is niet het project van het GO!, maar men heeft wel vaak de neiging om het als dusdanig te omschrijven. Als we dat actief pluralisme ook in de praktijk brengen, vertrekt dat van de identiteit van mensen, hun religieuze, culturele identiteit, en van het wederzijdse respect voor de verschillen.

Ik heb de opening van het VSKO inzake het dragen van de hoofddoek op school gehoord. Ik zou het bijzonder zinvol vinden als dat geen opbod wordt van het ene net tegen het andere. Is er bereidheid om over de netten heen en samen met de scholen te bekijken hoe men dat verbod op levensbeschouwelijke symbolen effectief kan herbekijken en heranalyseren?

Mijn laatste vraag gaat over ouderbetrokkenheid. Hoe ziet u die concreet, zowel in het kleuter- als in het basis- en secundair onderwijs? Zijn er good practices? Worden die uitgewisseld tussen scholen? Wordt er van lokale overheden en CLB's verwacht dat ze daarin een rol spelen? Zo ja, is het mogelijk om daarrond een standaardpakket uit te werken dat kan worden uitgerold naar de verschillende scholen?

De heer Joris Poschet: U sprak daarnet de nogal boude woorden: "Vilvoorde is Brussel.". Sociologisch gezien zal dat in grote mate ook wel kloppen, dus lijken mij samenwerking en informatie-uitwisseling van absoluut groot belang. Ik vroeg mij af wat u precies verwacht van de Brusselse niveaus op het gebied van onderwijs. Wat kunnen zij bijdragen, bijvoorbeeld op het vlak van hulp rond spijbelcontrole? Kunt u daarover meer informatie geven?

Mevrouw Nadia Sminate: Eén zaak is niet aan bod gekomen in de vragenronde, namelijk de opmerking van mevrouw Heremans over de vergelijking met een sekte. Ze vergelijkt het radicaliseringsproces met het toetreden tot een sekte. Dat vond ik een interessante opmerking. We zien namelijk dat er weinig ervaring is op het vlak van terugkeerders, over hoe we met hen moeten omgaan. Maar er is wel veel ervaring op vlak van de psychologie die achter het toetreden tot een sekte zit. Ik heb met een aantal psychologen-onderzoekers over dat thema gesproken. Zij zeggen dat ze de ervaring die ze hebben met het uittreden uit sektes, kunnen toespitsen op die problematiek. Ik denk dat het de moeite waard is om dat te bekijken. Daarom wil ik voorstellen om de hoorzittingen uit te breiden met het psychologische aspect van terugkeerders en de eventuele manier om die mensen te benaderen.

Ik voel ook dat een aantal mensen nog andere thema's in de hoorzittingen aan bod willen laten komen.

Wat het hoofddoekendebat betreft, is uit de ervaring van mevrouw Heremans duidelijk gebleken dat de groepsdruk zo groot is dat de individuele vrijheid van mensen wordt ingeperkt. Dat kan niet de bedoeling zijn. Vraag is dan wel hoe moet worden omgegaan met de tegenreactie van een aantal jongeren die weigeren om nog langer onderwijs te volgen.

De heer Kurt Meeus: Het gaat om een samenspel van factoren, die daarom niet allemaal op zichzelf rechtstreeks aanleiding geven tot het probleem. Dat samenspel zorgt ervoor dat daar jongeren veel vatbaarder zijn voor radicalisering dan elders. Als het in Maaseik om slechts één familie gaat, dan mag u zich gelukkig prijzen.

Ik ben niet zeker dat er een verschil is tussen Marokkaanse en Turkse jongeren. Bij Turkse jongeren zal het feit dat de Turkse staat seculier is, wellicht voor wat meer nuancering zorgen. Maar daarnaast is het zo dat een jongen uit Tildonk – bij wijze van spreken uit Vlaamse klei opgetrokken – absoluut wou worden ingeschreven in een school in Vilvoorde.

Hoe positioneren moslimleerkrachten zich in het team? Wel, zij zijn nog het hardst aangedaan van wat in Parijs en Verviers gebeurde. De verontwaardiging in de moslimgemeenschap is des te groter. Vanuit de idee van een Europese islam kunnen zij de gebeurtenissen niet plaatsen. Het veroorzaakt schaamte. Er is nood aan

verantwoording en contextualisering. Vrouwelijke leerkrachten zijn vaak een brugfiguur naar het gezin en de moeder. De moeders zien we in dit debat erg weinig of zelfs niet. We vernemen wel dat moeders soms op de gang overnachten, om toch maar te voorkomen dat hun zoons 's nachts zouden wegglijpen. Islamleerkrachten kunnen wel degelijk een brugfunctie vervullen. Ook als moderator van gesprekken zijn ze bijzonder waardevol.

Mevrouw Raymonda Verdyck: Eenduidige antwoorden op de gestelde vragen zijn echt niet mogelijk. De vragen bevatten onderliggende vragen, wat aantoont hoe complex het probleem wel is. In de zoektocht naar antwoorden mag dan ook niet enkel worden gekeken naar de scholen, maar moet veel breder, naar de hele samenleving worden gekeken. Uitsluiting is een bredere kwestie dan het item levensovertuigingen. Kansarmoede is een zeer belangrijke factor. Kansarme jongeren zijn erg kwetsbaar voor de lokroep van radicalisering, zoals ook mevrouw Heremans zei.

Er is een mooi pleidooi gehouden voor het herbekijken van het Inschrijvingsdecreet. Ik heb steeds gezegd dat het heel erg is dat een samenleving zo iets nodig heeft. Als zo'n decreet nodig is om iedereen te verplichten om de sociale mix en de spreiding te organiseren, dan is er nog veel werk aan de winkel.

Segregatie is niet enkel een probleem van het onderwijs; het is er ook eentje van de samenleving. In mijn nieuwjaarspeech had ik het onder meer over het feit dat we graag praten over gelijke onderwijskansen en diversiteit op de werkvloer, maar dat we misschien beter een lans zouden breken voor gelijke arbeidskansen. We horen vandaag uitsluitend over diversiteit spreken, maar niet over het feit dat onze jonge mensen van vreemde origine moeilijk een job vinden, zelfs al hebben ze een diploma op zak. Eenvoudige antwoorden op deze complexe problemen zijn er dus niet.

Wat het hoofddoekendebat betreft, verwijs ik eerst naar ons pedagogisch project, waar mijn twee collega's het al over hadden. Jonge mensen moeten leren om samen te leren, maar ook om samen te leven. Op basis daarvan namen we de moeilijke beslissing. De beslissing heeft een achtergrond en oorzaken, en er zijn er hier al een aantal vermeld. We hebben een complex onderwijslandschap waar onderwijsverstrekkers niet altijd even vriendschappelijk met elkaar omgaan. Als op een bepaald ogenblik nog slechts één net het dragen van levensbeschouwelijke kentekens toelaat, dreigen jonge mensen een school te kiezen niet omdat er een bepaalde opleiding wordt aangeboden, maar wel omdat de school toestaat een levensbeschouwelijk kenteken te dragen.

Een tweede, nog belangrijker, element is het feit dat het samenleven, de dialoog en de wederkerigheid in een aantal van onze scholen niet meer mogelijk was. Dat was vooral zo in een grootstedelijke context.

Ik bespaar u de juridische historiek, maar op een bepaald ogenblik konden we niet anders – gelet op wat de auditeur van de Raad van State had gesteld – dan een algemene beslissing, voor alle scholen, nemen. Zo niet zou in de scholen waar het verbod al bestond, een uitspraak van de Raad van State ervoor zorgen dat het verbod zou worden opgeheven, hoewel de praktijk uitwees dat het verbod ervoor zorgde dat de dialoog en het wederzijds respect in die scholen opnieuw mogelijk was geworden.

Er is intussen een nieuw arrest van de Raad van State. De raad heeft in december beslist om alles te laten zoals het is. Het generieke verbod, de beslissing van 2009 die geïmplementeerd is in 2013, blijft gehandhaafd. Waarom heeft de raad zo beslist? Precies omdat er op dit moment rust is in onze scholen, omdat er gesprek en dialoog in onze scholen mogelijk is en omdat de wederkerigheid en het res-

pect, waar we zo op zoek naar waren, opnieuw in onze scholen te vinden zijn. Men kan opnieuw praten, over de levensbeschouwingen heen, zonder dat men in een scherpstelling tegenover elkaar komt te staan. Door het symbool weg te nemen, is ook het vuur uit de lont gehaald zodat de dialoog opnieuw mogelijk is.

We hebben altijd gezegd dat we dit niet kunnen oplossen in een onderwijsland-schap waarin alle partners zich niet op dezelfde manier opstellen. We kunnen dit ook niet oplossen als we niet erkennen dat dit zich ook voortzet in de wereld buiten het onderwijs. Het is niet fair om jonge mensen op te leiden om ze dan later in de arbeidswereld geen kansen te geven omdat daar dezelfde verboden gelden. Er is een breder maatschappelijk debat nodig dan alleen over het verbod binnen het gemeenschapsonderwijs.

Wat we zeker niet wensen, is dat de vraag gesteld wordt om het telkens opnieuw in de scholen te laten evalueren. Een van de moeilijkste vragen die je hierover aan een school kunt stellen, is: "Wanneer is de grens overschreden?". Ik ga het een beetje cru stellen: is het als er 49 procent, 50 procent, 51 procent een hoofddoek draagt? Is het als er een conflict in een school is geweest en als ze zeer agressief tegen elkaar zijn geweest vanwege een levensbeschouwelijk kenteken, dat we maatregelen moeten nemen? Het is heel moeilijk. Men vraagt om continu te her-evalueren, maar je kunt maar herevalueren op basis van moeilijke situaties. Als we nu zeggen dat we ermee stoppen, kan ik u garanderen dat we naar conflictsituaties zullen gaan om er iets mee te doen.

Er zijn ongetwijfeld mensen die meer dan ik in de materie beslagen zijn en dus meer pertinente antwoorden kunnen geven, maar voor mij blijft het moeilijk waar je de grens trekt. Wat bedoel ik daarmee? Het is makkelijk om alleen over het verbod op levensbeschouwelijke kentekens te spreken, maar mevrouw Heremans heeft ook verwezen naar de vraag om te kunnen bidden tijdens de lesmomenten. Ik kan u mijn inbox laten lezen met de vele vragen om terug te keren naar gescheiden klas-groepen van jongens en meisjes, om terug te keren naar gescheiden zwemmen van jongens en meisjes. Ik heb andere onderwijsverstrekkers horen zeggen dat ze daar geen probleem mee hebben. Wel, wij hebben daar wel een probleem mee. Als we met z'n allen een engagementsverklaring rond genderbewustzijn tekenen, rond gezond omgaan met seksualiteit en samenleven tussen jongens en meisjes, dan vind ik het een groot knelpunt om op dat soort vragen in te gaan. Dan zetten we toch een aantal basiswaarden uit ons onderwijs heel erg onder druk.

Wat het actief pluralisme en het begrip neutraliteit betreft, moest ik van De Standaard in vierhonderd woorden – meer kreeg ik niet – reageren op wat men tegenwoordig een gevaarlijke ideologie noemt. Ik zeg het hier luidop: ik lees mijn krant 's ochtends en mijn koffie heeft me toen veel minder goed gesmaakt. Neutraliteit is geen ideologie maar iets positiefs dat veel kansen kan bieden. En dan kom ik meteen tot een antwoord op dat fundamentele verschil van de dialoogschool binnen het GO! en wat daarstraks in de dialoogschool van het VSKO is naar voren geschoven – en dat is in het bijzonder decreet vertaald in de opdracht van het GO! – met name dat de neutraliteit onlosmakelijk is verbonden met de invulling van een pedagogisch project. De grondwetgever heeft dat heel goed gezien.

Toen men de bevoegdheid heeft overgedragen om het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap in te richten, werd de neutraliteit mee overgedragen als in te vullen begrip, precies omdat neutraliteit een vertaalslag moet zijn van een pedagogisch project en dus inderdaad evolutief is in de tijd. Het Grondwettelijk Hof heeft dat in zijn arrest in 2011 nog eens geëxpliciteerd. Het is belangrijk om dat vandaag mee te geven in die opdracht.

Neutraliteit is niet kleurloos en geurloos. Integendeel, we gaan uit van ongelofelijk fundamentele waarden in het GO! waarin de waarden van de universele rechten

van de mens terug te vinden zijn. Dat wil zeggen dat wij uitgaan van wat jonge mensen verbindt en niet van wat hen onderscheidt. We gaan uit van het leren samenleven als mens die een toekomstige burger wordt in deze samenleving. Dat moeten mensen kunnen doen in respect, wederkerigheid en gelijkwaardigheid.

En dat is het verschil in de dialoog. Het referentiekader dat wij hebben, is inderdaad Levinas: de ander die u appelleert en een beroep doet op u. Ik ben om die reden ook nogal een grote fan van Levinas. Levinas gaat zeer sterk uit van het respect van die ander, zonder een eigen referentiekader aan te bieden, maar door ervan uit te gaan dat ieder zijn referentiekader heeft waarrond men in gesprek en dialoog kan gaan.

Dat is een fundamenteel verschil in het GO!. Ons referentiekader is de ander, en niet, met alle respect, de christelijke leer zoals dat voor het VSKO geldt. Het gaat bij ons om de veelheid aan leren die er in onze samenleving aanwezig zijn. Dat is wat we willen doen met onze jongeren. Dat is ook wat we bereikt hebben, jammer genoeg met een verbod. Ik zeg soms al lachend dat ik al wat ouder ben geworden, maar het is daarom niet minder triest. Ik ben mijn job in het GO! gestart met dat verbod, het was mijn eerste publieke debat. Ik hoop dat ik er op een positieve manier mee kan eindigen en dat we daarover inderdaad een breed maatschappelijk debat kunnen voeren. Maar het debat voeren ten aanzien van slechts één onderwijsverstrekker is in het onderwijslandschap dat we hebben niet fair en eerlijk.

De heer Kurt Meeus: Ik zal nog ingaan op een aantal concrete vragen over de Vilvoordse situatie en de onderwijspraktijk in het algemeen.

U vroeg hoe we andere scholen kunnen laten delen in de opgebouwde kennis. In het GO! zijn er een aantal interne kanalen beschikbaar via nieuwsbrieven, sites enzovoort om het thematisch te bundelen en aan elkaar aan te bieden. Het traject dat we vorig jaar in Vilvoorde hebben gelopen, is ook door Klasse opgepikt en werd deze week opnieuw meegegeven via Schooldirect. De PBD en het Centrum voor Nascholing van het GO! hebben in hun werking voor 2015 een aantal accenten opgenomen.

Algemeen moeten we in Vlaanderen inzetten op het jongerenbeleid. De middelen ervoor mogen niet worden beperkt. Het is zo droef om vast te stellen dat er wordt bespaard op bepaalde vlakken in het onderwijs waar dat eigenlijk niet kan.

Inzetten op de verbinding, op het faciliteren van de jongerenwerking vanuit de stad kan zinvol zijn.

Er werd gevraagd naar de aanpak in het basisonderwijs. Er is een verschil met het secundair onderwijs. Vanuit hun opleiding kleuterleidster of onderwijzer zijn die leerkrachten meer gevormd in het differentiëren dan hun collega's in het secundair onderwijs. Het is bijzonder verhelderend wanneer collega's van het secundair onderwijs gaan hospiteren in een basisschool om er een les rekenen mee te maken: de hoekenwerking en de manier hoe er aan contractwerking wordt gedaan, zit er volledig ingebakken.

Als we in de scholengemeenschap basisonderwijs binnen onze scholengroep bespreken hoe we het M-decreet zullen aanpakken, wat de impact ervan zal zijn, dan zeggen alle directies: "Maar wij doen dat allemaal al, het zit standaard vanuit ons project al in ons aanbod.". Dat is in het secundair onderwijs anders, dat klopt.

Er werd gevraagd naar de situatie van Nabil. De thuissituatie is, ook al is het derde generatie, toch nog van die aard dat die jongen weinig of geen aansluiting vond tot het genuanceerd kunnen nadenken vanuit een rijkdom aan meningen. Zowel

thuis als in zijn directe omgeving op straat was die verscheidenheid er niet, alleen op de school viel er een andere klok te horen. Vanuit dat eenzijdige discours was er waarschijnlijk meer toegang om de stap te zetten.

Waarom de mensen uiteindelijk de stap zetten, ondanks het feit dat de begeleiding er is, is natuurlijk de vraag van 1 miljoen. Als we dat zouden weten ...

U hebt gelijk, mijnheer Daniëls, dat de aanpak voor een stuk gelijkloopt met die voor andere problematieken. Zoveel jaar geleden werkten we rond drugs, ook toen kwam dit heel vaak aan bod en hebben we een expertise opgebouwd. De radicalisering heeft ons echter in snelheid genomen. Het overviel ons. Onze aanpak is daarom niet altijd effectief gebleken.

Er werd gevraagd of we bereid zijn om als brede school een rol op te nemen in het aanbod voor vrije tijd in samenwerking met de stad. Concreet in Vilvoorde is dit het momentum om dit met de collega's van het vrij onderwijs en de stad aan te pakken. In Vilvoorde zijn er acht secundaire scholen voor een stad van 42.000 inwoners: drie van het GO!, drie van het katholiek onderwijs, één buitengewone school van de stad en één centrum deeltijds onderwijs van het GO! Alles is er aanwezig, op een zakdoek groot, om de samenwerking intenser te maken dan vandaag.

Zo goed als elke school heeft een bouwproject op stapel staan. Tussen dit en vijf of maximaal tien jaar zitten alle scholen in een nieuwbouw of in gerenoveerde gebouwen. Het momentum is daar om de gebouwen te delen, om samen te werken met de stad, om er vanuit een flankerend onderwijsbeleid van de stad mee in te stappen, indien de middelen er zijn om dingen te faciliteren. Interne concurrentie speelt niet mee in Vilvoorde. Alle scholen zitten vol en het vrij onderwijs is ongeveer even groot als het gemeenschapsonderwijs. De handen kunnen wat mij betreft zeker in elkaar geslagen worden.

Mevrouw Genez vroeg naar ouderbetrokkenheid in basisonderwijs en secundair onderwijs, naar 'good practices'. Wij hebben in heel wat scholen praatcafés, moedergroepen, vadergroepen, moskeebezoeken, verplichte aanwezigheid om het rapport te komen ophalen, brugfiguren die getuigenissen komen doen.

Daarnaast is er ook in elke school, zeker in Vilvoorde, nood aan respect voor de gemeenschap. Dat uit zich bijvoorbeeld bij het opstellen van de kalender. Hoe vaak gebeurt het niet dat er oudercontact is op de dag van het Offerfeest? Het is zo eenvoudig om die kalender in het oog te houden. Het is belangrijk om aan de directies en leerkrachten mee te geven dat ze attent moeten zijn voor dat soort kleine, maar voor de gemeenschap belangrijke dingen. Er moet respect zijn voor de overtuiging.

Vilvoorde is Brussel niet. Het gaat om het ondersteuningsaanbod dat vanuit de grootstedelijke problematiek historisch is opgebouwd. Er is heel wat meer expertise aanwezig in aanbod, bijvoorbeeld rond taal. Er worden ook middelen ter beschikking gesteld vanuit de VGC om een kwalitatief ondersteuningsaanbod te hebben, specifiek op maat van Brussel. Wij vallen daarbuiten, wij kunnen er geen gebruik van maken. Brussel is iets meer gestructureerd en heeft ook een aantal uitzonderingsmaatregelen om dingen te kunnen inrichten.

Mevrouw Raymonda Verdyck: Wij zijn er in het GO! zeer sterk voorstander van om voor de verschillende levensbeschouwelijke vakken die in ons onderwijs worden aangeboden, de opportuniteit veel meer te benutten om de interlevensbeschouwelijke dialoog aan te gaan vanuit de levensbeschouwingen. We hebben daarvoor zelf ook projecten. Sowieso zitten het pedagogisch project van het gemeenschapsonderwijs (PPGO) en burgerzin over alle vakken heen. Samen met de leerkrachten van de levensbeschouwelijke vakken ontwikkelen we een gemeenschappelijk project om tijdens verschillende uren, zowel van de algemene vakken als de levensbe-

schouwelijke vakken, met elkaar in dialoog te gaan over het levensbeschouwelijke aspect.

Moeilijker op dit ogenblik is dat de erkende instanties en verenigingen en ook de inspecties zich erachter hebben geschaard om een aanbod van maximaal zes uur op jaarbasis te realiseren. Wij vinden dat veel te beperkt. Graag zouden wij evolueren, zoals ook in het memorandum van het GO! staat, naar een indeling in één uur pure levensbeschouwing en daarnaast een ander uur. Dat zouden we anders invullen dan wat u zei, mevrouw Gennez. We blijven binnen de levensbeschouwing, maar een leerkracht katholieke godsdienst of islamitische godsdienst kan dan met alle leerlingen van alle levensbeschouwingen rond die bepaalde godsdienst werken. Dan kun je vanuit de eigenheid van wie die mensen zijn, het gesprek over de verschillende groepen laten plaatsvinden.

Dat voorstel wordt nu naar voren geschoven. Het tornt veel minder aan wat zich in de onderwijspraktijk voordoet. De Grondwet stelt natuurlijk niet hoeveel uur en wanneer, maar het is een jarenlange traditie dat het in twee uren per week wordt gegeven voor alle leerlingen. Je hebt ondertussen veel mensen die daarin hun tewerkstelling vinden. De realiteit dwingt ons ertoe te bekijken hoe we daar op een constructieve manier mee kunnen omgaan als we dat evolutief willen benaderen. Dat mag ons er niet van weerhouden belangrijke stappen te zetten, maar we hebben de open hand gereikt aan inspecties, erkende instanties en verenigingen, met wie we de dialoog willen voeren met de vraag om dat breder in te vullen dan we vandaag doen. Dat is omdat we het heel belangrijk vinden dat we het pedagogisch project samen vormgeven, ook samen met de leerkrachten levensbeschouwelijke vakken. We moeten vanuit het schoolbeleid nadenken hoe we naar de leerlingen toestappen.

Het uitwisselen en het bespreekbaar maken van de verschillen en hoe ieder naar zijn eigen levensbeschouwing kijkt, moet met alle leerlingen gebeuren. Ik beklemtoon: alle leerlingen, omdat dat ook niet in het charter staat, dat nu is goedgekeurd door de verschillende verenigingen. Dat kan ook nog binnen de eigen klas, maar naar een andere levensbeschouwing. Die dialoog kan nog veel meer worden verbreed vanuit de levensbeschouwing over de verschillende vakken heen.

Er werd verwezen naar de ouderbetrokkenheid en de kennis van het Nederlands door de ouders. In het volwassenenonderwijs zitten ook mensen voor taalverwerking, en dat moeten we benutten als een opportuniteit om met de ouders in dialoog te gaan.

In het hele debat is het volwassenenonderwijs nog niet aan bod gekomen. Ook daar zijn heel veel opportuniteiten voor gesprek tussen de volwassenen en de leefgemeenschap en de jongeren. Wij zijn ermee bezig die bruggen te slaan. We kunnen met mensen aan de slag gaan in een onderwijscontext. Het zijn mensen die ook in de leefgemeenschappen aanwezig zijn. We moeten hen meekrijgen in dit verhaal en zo knelpunten en problemen vermijden.

Men detecteert gemakkelijker haantjesgedrag bij jongens die wat expressiever zijn in hun uitlatingen. Diversiteit verenigen we heel vaak tot een component, kleur of geen kleur. Maar diversiteit gaat over alle jongeren, tussen jongens en meisjes, achtergronden die een rol spelen, en dat heeft allemaal een impact op de dynamiek van het onderwijs. Het is dus belangrijk om met die puberende jongeren te kunnen omgaan en in te spelen op die verschillende elementen.

We praten ook over de levensbeschouwelijke vakken en de levensbeschouwelijke dialoog. Een collega merkte op dat het belangrijk is om die dialoog te voeren in de regio's waar het nodig is. Als jullie beslissingen nemen, wil ik vragen om dat niet te beperken tot waar het nodig is. De kinderen die vandaag schoollopen in

de Westhoek, komen naar Brussel. Als ze volwassen zijn, gaan ze werken in een andere context.

De prognoses wijzen uit dat tussen nu en vijftig jaar Vlaanderen helemaal kleurrijk en divers wordt. Ook al leven de jonge mensen daar nu in een witte context, het is belangrijk om hen daar vaardig voor te maken. Het interlevensbeschouwelijke moet je overal meenemen. De wereld is ondertussen piepklein geworden en de jongeren hebben een levensverwachting van honderd jaar en zullen dus nog met heel veel dingen in aanraking komen.

III. Hoorzitting van maandag 2 februari 2015 over de rol van het jeugdbeleid in de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen

1. Professor Nadia Fadil, Centrum Interculturalisme, Migratie en Minderheden

Deze hoorzitting verloopt achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b).

2. Marion van San, onderzoekster

Deze hoorzitting verloopt achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b).

3. Patrick Bedert, afdelingshoofd Beleidsontwikkeling Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Patrick Bedert: Na de twee vorige sprekers is het bijna vermetel om het woord te nemen onder de titel 'Preventie, hulpverlening en (de)radicalisering – stand van zaken en verdere aanpak'. Er zit nogal wat voluntarisme in, geloof dat de zaken kunnen veranderen. Ik zal dat een bescheiden invulling geven.

Uit de vele contacten van de afgelopen weken en maanden met hulpverleners heb ik ervaren dat er behalve vragen en onmacht, ook een grote bereidheid en betrokkenheid is bij wat gebeurt. Want, waar radicalisering in het geding is, gaat het over identiteitsontwikkeling, 'identiteitszoeken', 'identiteitsvinden'. Het gaat over individuele processen, maar ook over maatschappelijke processen en een maatschappelijke context. Als de zaken daar scheeflopen – en wanneer het over extreem geweld gaat, lopen ze scheef – dan voelt de hulpverlening zich aangesproken, betrokken en bereid om te doen wat ze kan. Maar wel in alle bescheidenheid.

Mijn betoog vertrekt van een aantal uitgangspunten. Ik wil ook kort blijven stilstaan bij het referentiekader. Er gebeurt dezer dagen heel veel rond radicalisering. We moeten proberen de acties en de krachten wat te richten en te bundelen. Essentieel is volgens mij, ook vanuit het oogpunt van de legitimiteit van de instituten, dat we nu niet veel nieuwe dingen gaan uitvinden, maar ons richten op wat we regulier aan instrumenten hebben om in te grijpen in de individuele maatschappelijke processen, en die ook met alertheid in te zetten in de dossiers van radicalisering.

Ik zal daarom ingaan op wat het reguliere aanbod kan inzetten. Ik denk dat we ook een aantal bijkomende specifieke keuzes kunnen maken.

Mijn eerste uitgangspunt is dat hulpverlening belangrijk is, maar slechts een deel van het verhaal kan zijn. De hulpverlening situeert zich in een en-enaanpak. Wanneer we de vertrouwensbreuk willen herstellen, wanneer we de voedingsbodem willen wegnemen als het erover gaat de stap naar radicalisering niet te zetten, wanneer we de samenleving waarvoor we staan en die we als inclusief zien, willen realiseren, zullen we die gezamenlijke en-enaanpak moeten uitdragen. Dat

betekent dan: in de hulpverlening maar ook in het onderwijs, ook als het erom gaat economische achterstelling weg te werken, zelfs als het erom gaat op een bepaald moment repressief op te treden.

Ik denk dat het hele scala in een en-enverhaal maximaal consistent naast elkaar moet worden ingezet. De twee volgende punten vertrekken van het reguliere aanbod en specifieke acties. Ik herhaal ze opzettelijk. Laat ons vooral niet geloven in toveroplossingen, maar werken met wat we regulier in handen hebben en laat ons daarbovenop accenten enten. Dat is de dubbele invalshoek die de hulpverlening concreet richting kan geven als het erom gaat de radicalisering tegen te gaan en deradicalisering alsnog te bereiken.

Het blijft belangrijk om structurele aandacht te hebben voor toegankelijkheid van de hulpverlening. Wat dat laatste betreft, kunnen we echt wel nog drempels verlagen. Diversiteit binnen hulpverlening is zodanig laag dat we structureel aandacht moeten blijven hebben, niet alleen vanuit de invalshoek radicalisering, maar ook globaal, voor een laagdrempelige, toegankelijke en een diverse, gekleurde hulpverlening.

We moeten een spanningsveld onderkennen. We hebben in het najaar 2014 aan de regionale overlegfora van de jeugdhulp een dubbele vraag gesteld. Daar zitten vertegenwoordigers van alle voorzieningen van de jeugdhulp samen op provinciaal niveau. We hebben gevraagd: is het probleem van radicalisering kwantitatief belangrijk? Toen kwam een dubbele boodschap. Wat we boven de waterlijn zien – als we denken aan het beeld van een ijsberg – dan is het kwantitatief zeker hanteerbaar. We voelen dat – ik keer dan terug naar de voedingsbodem, naar de vertrouwensbreuk – in de hulpverlening aandacht nodig is, niet alleen voor wat er zich aan radicalisering boven de waterlijn, maar ook onder de waterlijn bevindt.

De mensen gaven aan dat veel hulpverleners op het terrein door een spanningsveld worden gevat, met name tussen hulpverlening en veiligheid verzekeren. De finaliteit van de hulpverlening is altijd met mensen in een proces stappen vanuit de integriteit die in het gedrang komt. Dat is een andere finaliteit dan het verzekeren van de veiligheid die we op het maatschappelijke niveau zien.

In dossiers van radicalisering zien we een aantal contacten tussen hulpverlening, politie en justitie, waar hulpverleners zich niet altijd even gemakkelijk bij voelen. We moeten dit spanningsveld onderkennen. De beide invalshoeken hebben hun legitimiteit. We moeten er goed over waken dat we in de manier waarop de hulpverlening wordt gevat, zeker wanneer de veiligheid van de samenleving in het geding is, in dialoog met de betrokkenen maximaal werkbare afspraken maken.

Heel veel beleidsdomeinen zijn bezig met radicalisering. We doen er goed aan de inspanningen af te stemmen en te coördineren. We moeten niet te snel te veel willen doen, maar even de tijd nemen om doordacht en in onderling overleg te zien waar we accenten leggen.

Dat brengt me bij het referentiekader. Als we als afdeling Beleidsontwikkeling aan beleid werken, zien we dat we een gelaagd referentiekader hebben. Op het Vlaamse niveau hebben we het regeerakkoord, beleidsnota's, moties, het Vlaams actieplan. Van het op stapel staande Vlaamse actieplan van de Vlaamse Regering ben ik erg bang, maar ik verwacht er ook heel veel van. Ik ben er ongerust over als ik zie hoe men nu maximaal snel tot een volledig consistent actieplan wil komen. We zullen even de tijd moeten nemen om goed, bescheiden, maar daarom niet minder gedreven na te denken over welke acties we daarin formuleren.

Tegelijk zijn er de federale beleidsmaatregelen. Maar als het over bevoegdheidsniveaus gaat, wil ik met stip het lokaal bestuur naar voren schuiven. Dat kan, gelet

op het feit dat het heel dicht bij de gezinnen en de jongeren staat, het verschil maken. We kunnen hier niet altijd gemakkelijk spreken over Vlaams of federaal. We kunnen een kader creëren, maar het lokaal bestuur, ook vanuit hulpverleningsperspectief, is de prioritaire partner. Zelfs dan kunnen we niet in algemene zin spreken, want de lokale realiteit verschilt sterk – 308 gemeenten kun je niet zomaar over één kam scheren. In overleg met de betrokkenen moeten we de lokale realiteit de bepalende factor laten zijn die ze de facto is.

Het referentiekader voor de hulpverlener is altijd zijn eigen rol en positie. Er zijn drie sleutelwoorden. Een hulpverlener heeft nooit pasklare oplossingen, zeker niet in deze problematiek. Wat hij wel doet, is in een proces stappen met zijn cliënt. Dan is vertrouwen een sleutelwoord. Als ik het heb over het spanningsveld tussen hulpverlening en veiligheid verzekeren, dan moeten we die hulpverlener toestaan een vertrouwensband te creëren met zijn cliënt. We moeten hem ook durven vertrouwen en vertrouwen geven. Hij moet niet alleen vertrouwen kunnen winnen, hij moet ook ons en jullie vertrouwen krijgen om op een bepaald moment een inschatting te kunnen maken, onvermijdelijk vasthangend aan een hulpverleningsproces. De inschatting of hij verder kan met de cliënt in kwestie, of er elementen zijn die ertoe nopen dat de veiligheid in het gedrang is, dat hij meer moet doen dan louter het proces in vertrouwen laten lopen met zijn cliënt.

Laat ons vooral niet veel nieuws uitvinden. In alle bescheidenheid zeg ik dat niet alles wat op het terrein gebeurt, perfect gebeurt. Er gebeurt heel veel goeds, dat wil ik ook zeggen. Ik wil in mijn opsomming vanuit een driedelige invalshoek – vertrouwensbreuk herstellen, voedingsbodem wegnemen, maar ook optreden in processen van radicalisering op een gepaste, snelle manier – aantonen dat we al heel wat instrumenten hebben.

Ik ga even door de lijst, niet als een pleidooi pro domo, maar om het besef te voeden dat er niet onmiddellijk nood is aan iets totaal nieuws. Als we vertrekken vanuit preventie en snel gepast ondersteunen, dan hebben we de hele eerste lijn: de brede instap in de jeugdhulp. We hebben het gehad over de ouders, over oudergroepen – en dat kan werken. Inzake opvoedingsondersteuning zijn er in Vlaanderen heel wat zaken operationeel, zoals de Huizen van het Kind. Dan denken we aan de kleine kinderen. We zien de herpositionering in het nieuwe decreet Preventieve Gezinsondersteuning. We kijken naar de opdracht van sociale inclusie voor de Huizen van het Kind. We weten dat het Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning (EXPOO) ook doende is om handvaten te verzamelen om ouders te versterken als ze worden geconfronteerd met hun kinderen die in hun identiteitszoektocht soms radicaliserende tendensen vertonen. We hebben de centra voor leerlingenbegeleiding. In sommige steden met een belangrijke radicaliseringsproblematiek zijn er al concrete afspraken waarbij CLB's een soort van schakelfunctie vervullen. Als in een gezin een minderjarige wordt gesignaleerd, neemt het CLB dat op. In overleg met de partners van de stad, de gemeente en andere hulpverleners volgt het de zaken op.

Enkele weken geleden zag ik iemand van de federatie Algemeen Welzijnswerk, die me vertelde dat ze dat in hun directieoverleg hebben besproken en dat ze van plan zijn voor de radicalisering de invalshoek te verbreden. Ze willen niet enkel focussen op de top van de ijsberg. Ze willen ook daar instrumenten voor inzetten. Geconfronteerd met de toenemende problematiek zetten ze in op drie dingen. Ze willen versterkt inzetten op het werken met jeugdadviseurs, jongeren die ten opzichte van andere jongeren zaken vaststellen, maar er ook steun voor krijgen in een centrum algemeen welzijnswerk over hoe ze daar het best mee omgaan. Ze willen het bestaande instrument van outreachend werken naar jongerenwerkingen opnieuw versterken. Ze willen inzetten op het begeleiden van ouders. Ze willen het onthaal van jongerenadviescentra alert maken voor signalen van radicalisering.

Verder deze week is er een denkdag waarin de stad Antwerpen, Motief, Uit de Marge en Samenlevingsopbouw samen nagaan hoe de hulpverlening het best kan worden ingezet. Ik zeg het nog eens: niet om aan te geven dat er geen problemen zijn, niet om te melden dat al deze instrumenten als vanzelfsprekend tot oplossingen leiden, maar het zijn wel instrumenten die we kunnen inzetten en gebruiken.

Als we het meer probleemgebonden aanbod bekijken, dan zien we de laatste jaren een tweeledige trend. Waar vroeger residentiële opvang, het residentieel begeleiden van mensen, belangrijk was, zien we nu een trend naar een meer ambulante aanpak, zelfs mobiel bij de mensen thuis. Zo zien we dat er een heel aanbod in de integrale jeugdhulp van achter de poort naar voor de poort verschoven wordt. Dat betekent dat het rechtstreeks toegankelijk wordt voor ouders en hun gezinnen. Je moet dus niet eerst door de toegangspoort passeren. De werkvormen zijn bijvoorbeeld thuis- en contextbegeleiding. We zien ook steeds meer instrumenten die rondom een cliënt de betrokkenen samenbrengen in cliëntoverleg en bemiddeling. Zelfs als we in het gerechtelijke circuit zitten, zien we dat bemiddeling, gemeenschapsdiensten of herstelgerichte leerprojecten een hefboom zijn om in individuele situaties soms nog het verschil te maken en in andere individuele situaties ook niet meer.

We moeten blijven proberen om die instrumenten een meerwaarde te laten hebben. Zo ook de time-outprojecten, die bijvoorbeeld toelaten dat er in een wisselwerking tussen jeugdhulp en onderwijs bepaalde jongeren uit een context worden gehaald in de hoop ze enigszins te kunnen heroriënteren.

We hebben meer specifieke instrumenten. We hebben de ondersteuningscentra jeugdhulp. Die handelen bij uitstek bij verontrusting. Het zijn de vroegere comités voor bijzondere jeugdzorg, nu binnen het jeugdhulplandschap losgekoppeld als autoriteit voor alles wat verontrusting is, maar ook niet vanzelfsprekend in te brengen. Als die mensen spreken over verontrusting, dan gaat het over verontrusting met betrekking tot de ontwikkelingskansen van een minderjarige en zijn integriteit. Als we in de context van deradicalisering en radicalisering over verontrusting spreken, dan hebben we het ook daarover, maar tegelijkertijd ook over veiligheid die moet worden verzekerd.

Ondersteuningscentra jeugdhulp kunnen advies geven, kunnen ook tussenkomen en kunnen de stap naar het parket zetten. Ik denk dat we hier een kans hebben om hun processen ook geënt op de problematiek van de radicalisering te laten renderen. Moeilijk zijn de ondersteuningsteams allochtonen. Ze hebben een driedelige opdracht: hulpverleners begeleiden die met allochtonen te maken hebben, cliënten zelf begeleiden en instaan voor hun vorming. Maar dat is niet evident, want ze zien zichzelf een rol opnemen met betrekking tot die radicalisering. We kunnen natuurlijk daar niet zomaar de enige en meest absolute verantwoordelijkheid leggen, want anders leg je weer een link die radicalisering als al te vanzelfsprekend koppelt aan een bevolkingsgroep, waardoor je soms contraproductieve effecten krijgt en je de perceptie bevestigt dat mensen door het systeem niet worden aanvaard.

Gemeenschapsinstellingen zijn tot hiertoe in beperkte mate, maar wel een aantal keer vrij heftig, geconfronteerd met jongeren die geradicaliseerd waren. Er is een dienstorder van 1 juli 2014 die handelt over risicotaxatie, begeleiding en contacten binnen en buiten de leefgroep, want ook daar bleek het ronselen een zeer belangrijk deelaspect te zijn. Er is ook crisismanagement.

Ik zeg 'een aantal keer vrij heftig' omdat na contacten met de lokale politie en diensten zoals het OCAD en de Staatsveiligheid soms keuzes moeten worden gemaakt, waarbij de jongere in kwestie geïsoleerd moet worden en geen contact mag hebben met de buitenwereld of toch niet op de manier die hij zelf kiest. We zien dan dat een directeur van een gemeenschapsinstelling gevat wordt door een

'local taskforce' waarin al die organisaties die als initieel oogmerk het behouden van de veiligheid hebben, samen rond de tafel zitten. Dat zijn toch elementen die voor individuele situaties terecht en relevant zijn maar waar we maximaal geformaliseerd tot afspraken moeten komen tussen hulpverlening enerzijds en politie en justitie anderzijds.

Sinds 1 januari 2015 zijn de justitiehuisen ingekanteld. Justitieassistenten werken in opdracht van het gerechtelijk apparaat, doen maatschappelijke enquêtes en huisbezoeken en hebben wel duidelijke communicatieafspraken met justitiële partners, vooral omdat de problematiek van radicalisering niet uitsluitend kan worden toegespitst op minderjarigen, 20-jarigen, 25-jarigen of zelfs ouderen. Ik denk dat we met de justitieassistenten, opnieuw in alle bescheidenheid, een mogelijke invalshoek hebben om toch te proberen die vertrouwensbreuk te herstellen, de voedingsbodem weg te nemen, maar ook wanneer het erom gaat te controleren en bij te sturen, repressief op te treden en te controleren.

Dat laatste geldt zeker wanneer ik het heb over gedetineerden. Jullie kennen het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden voor begeleiding van gedetineerden. Ik heb in een recent document vanuit die invalshoek kunnen leren dat men op dit moment uitgaat van een vijftigtal sterk geradicaliseerden binnen het gevangeniswezen. We moeten uiteraard afwachten of die samengebracht zullen worden op één of twee locaties. Dat zal bepalend zijn voor de manier waarop we samen met de federale partners die begeleiding kunnen opnemen.

Ik kan in elk geval zeggen – opnieuw in alle bescheidenheid maar toch met de bereidheid om hier en daar een bakken te verzetten – dat er een dialoog gaande is tussen de beleidscoördinatoren van de Vlaamse overheid en de directeurs van de gevangenissen. Het justitieel welzijnswerk van de centra algemeen welzijnswerk plant een aantal zaken specifiek rond radicalisering. De beleidscoördinatoren zullen versterken wat ze al hadden en oog hebben voor die gedetineerden die niet deelnemen aan het begeleidingsaanbod. Ook daar zijn dus een aantal hefboomen die we kunnen inzetten, ook in de breedte, ook in situaties van radicaliseringsprocessen, zelfs situaties van verregaande radicalisering.

Daarbovenop kunnen we een aantal specifieke zaken doen. Het eerste heb ik al gezegd. We kunnen de gemeenten in Vlaanderen niet over één kam scheren. We kunnen in Vlaanderen niet zomaar een Vlaams actieplan gaan decreteren. We moeten een focus leggen en ruimte maken voor de steden en gemeenten. Of het hebben van een deradicaliseringsambtenaar een absoluut criterium moet zijn, weet ik niet, maar er zijn toch te objectiveren elementen die erop wijzen dat de aard van de problematiek naar omvang groter is in de ene gemeente dan in de andere. Wanneer we een Vlaams actieplan maken, moeten we ruimte voor diversificatie hebben. Als we het hebben over uitbreiding van de schaarse middelen moeten we accenten leggen en keuzes maken met netwerkvorming als centraal element. Ik bedoel netwerkvorming in een gelaagde betekenis: netwerkvorming rond de minderjarige, de jongvolwassene, de jongere in kwestie, maar ook netwerkvorming tussen alle betrokkenen, namelijk ambtenaren van de stad, hulpverleners, mensen van politie en justitie. Dat is niet altijd evident.

Bovenop het reguliere aanbod kunnen we het 'aanspreekbare' aanbod versterken. We hebben zelf als afdeling beleidsontwikkeling in de maanden oktober, november en december ontmoetingen georganiseerd tussen de deradicaliseringsambtenaren van een aantal gemeenten en de hulpverlening in de regio. We merken dat niet alleen kennisuitwisseling, maar ook persoonlijk contact op een bepaald moment kan helpen om in individuele dossiers bruggen te slaan en doorbraken te creëren.

De minister wil werken met 'radicaliseringsconsulenten' in de Ondersteuningscentra Jeugdzorg en met radicaliseringsjustitieassistenten in de justitiehuisen. De bedoe-

ling is om binnen die twee voorzieningen een aantal consulenten respectievelijk justitieassistenten verder expertise te laten verwerven, zodat ze kunnen worden aangesproken. Als we van hulpverleners horen wat er schort, dan blijken ze echt wel vragende partij te zijn om kennis te mogen maken met methodieken. Ik weet dat dit heel instrumenteel klinkt, maar als het er op een bepaald moment om gaat om een geradicaliseerde, die we kunnen vergelijken met een sektelid, te deradicaliseren, dan kunnen we het zeer operationele en instrumentele van een methodiek niet uit de weg gaan. Dan moeten we die ook een plaats geven.

Wat specifieke acties en keuzes betreft, vind ik het uitwisselen van informatie bijzonder moeilijk. Ik meen dat in de motie van het Vlaams Parlement die uitwisseling ook een plaats heeft. Er zijn een aantal 'tafels': er is cliëntoverleg, bemiddeling, er zijn partnertafels in steden, er wordt gewerkt met brugfiguren. Ik las zaterdag nog in de krant over een geneesheer die werd geconfronteerd met een gezin dat een probleem van radicalisering had. Hij kon zijn beroepsgeheim niet schenden, maar heeft de ouders in kwestie verwezen naar een brugfiguur. Er zijn dus een aantal mogelijkheden om tot die informatie-uitwisseling te komen, maar voor hulpverleners ligt dat erg gevoelig.

Vorige week zag ik een nieuwsbrief van een organisatie op het terrein. Die handelde over radicalisering en bevatte twee elementen. Ten eerste werd heel boudweg gezegd dat het beroepsgeheim blijft gelden. Dat was bijna een geruststelling voor de hulpverleners. Ten tweede werd gesteld dat, als men met een vraag zit, men terecht kan bij het meldpunt. Dan was er een link. Ik heb daar eens op geklikt. Dan kwam men terecht bij het meldpunt van de FOD Binnenlandse Zaken. Dat was echter een e-mailadres. Het was heel onduidelijk wat men dan kon melden, wat men kon verwachten. Ik meen dus dat we over die informatie-uitwisseling verder operationele afspraken moeten maken, zodat we van mekaar weten wie wat meldt en met welke finaliteit.

Los van radicalisering is er al jaren een vraag met betrekking tot het beroepsgeheim, het schuldig verzuim en de noodtoestand. Dat is zeer relevant voor de problematiek van radicalisering. Ik denk dat we daarop moeten blijven inzetten.

Ik vind ook het volgende moeilijk. Er bestaat een protocol tussen Onderwijs en de Staatsveiligheid. Er wordt gevraagd of er ook zoiets komt voor Welzijn. We zijn dat aan het bekijken, in overleg met federale instanties. Nu, Onderwijs kent geen beroepsgeheim, maar een ambtsgeheim. Daar werkt het nu als volgt. Als de Staatsveiligheid een vraag heeft, dan is er volgens dat protocol één iemand binnen de administratie Onderwijs aangeduid waaraan die vraag kan worden gesteld, en die geeft dan het antwoord aan die ene en steeds dezelfde persoon van de Staatsveiligheid. In het gediversifieerde veld van Welzijn en Volksgezondheid is dat natuurlijk moeilijker te realiseren. Stel dat we iets analoogs doen en een ambtenaar aanduiden die kan worden aangesproken door de Staatsveiligheid voor informatie, moet die ambtenaar zich dan op het werkveld begeven bij de betrokken hulpverleners, die beroepsgeheim hebben? Daar moeten we zeker verder de dialoog over aangaan.

We zijn daar trouwens mee bezig. We zitten samen in een politiek-ambtelijk overleg, dus tussen ambtenaren, mensen van de kabinetten van Justitie en Binnenlandse Zaken als het gaat over de politie en mensen van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. We proberen ter zake ook aansluiting te vinden bij wat we eerder hebben geprobeerd, bijvoorbeeld bij het Protocol van Moed. Dat was echter heel specifiek gericht op kindermishandeling en intrafamiliaal geweld, waarbij de integriteit van de minderjarige of van het gezin in het geding is. Dat is een totaal ander uitgangspunt, ook met betrekking tot het delen van informatie. Daar heb je dan de figuur van het gedeeld beroepsgeheim tussen hulpverleners. Dat is een totaal andere

finaliteit dan wanneer de veiligheid in het geding is en politie en/of justitie mee aan tafel zitten. We moeten in dialoog verder uitzoeken wat wel en niet kan.

Ik rond af met iets dat vrij vanzelfsprekend is, namelijk de brede kennisverwerving. Er zijn een aantal methodieken, zoals Signs of Safety en Rots en Water, die omgaan met verontrusting als onderdeel hebben. Daar moeten we verder op inzetten. We hebben dat in het kader van de integrale jeugdhulp heel breed gedaan.

Ik denk dat we een opdracht hebben om qua cultuursensitieve zorg meer te doen dan vandaag. Er zijn een aantal elementen ter zake. Er is het Vlaams Instituut voor Vorming en Opleiding in de Social Profit (VIVO). Dat heeft een zeer interessante website, www.pigmentzorg.be maar die wordt weinig gebruikt. Er zijn projecten geweest om in die zin gegevens over cultuursensitieve zorg te ontsluiten. Ik denk dat we ter zake een stap vooruit kunnen en moeten zetten.

Kan men nog iets doen als er al sprake is van radicalisering? Het lijkt me te vroeg om een definitief oordeel te vellen over een aantal zaken die lopen, maar het project 'Samen leven In de Maatschappij en het voorkomen van het ontwikkelen van een Radicaal gedachtegoed' (SLIM-R) van Elegast in Antwerpen geeft toch aan dat ze af en toe het verschil kunnen maken. Er is BOUNCE, een methodiek en een initiatief dat zich richt tot zowel jongeren als ouders en train-de-trainerformules. Er is de vzw Motief met heel haar aanbod, dat zich situeert op het snijpunt tussen levensbeschouwing en samenleving. Ik meen dat we daar verder aan moeten werken, ook wat de effecten betreft: kan er met die aanpak effectief een verschil worden gemaakt of niet? We moeten dan die goede praktijken ontsluiten, ook als het gaat om het installeren van programma's van deradicalisering. Ik meen dat er ook niet één altijd werkend programma van deradicalisering is. We moeten op vele niveaus een en-en-enverhaal schrijven, ook hier.

Radicalisering krijgt vorm in maatschappelijke processen en in individuele processen en die zijn altijd complex. De hulpverlening moet zich op dat gegeven enten en reageren op maat van de noden. Als ik zeg dat radicalisering tot op vandaag kwantitatief hanteerbaar lijkt, dan gaat het over de cijfers die altijd worden genoemd. Wat de top van de radicalisering betreft, spreken we van een paar tientallen. Ik heb daarnet echter niet toevallig het beeld van de ijsberg gebruikt: als het erom gaat hulpverlening in te zetten, dan kunnen we niet enkel focussen op de top van de ijsberg die zich boven de waterlijn bevindt, maar ook op wat eronder zit. Als het om radicalisering gaat, is de impact immers nooit relatief, niet voor de betrokken jongvolwassene zelf, niet voor zijn gezin, en jammer genoeg vaak ook niet voor de samenleving.

In alle bescheidenheid, Marion van San heeft gelijk. Toch moet de doelstelling iets ambitieuzer zijn dan zij het verwoordde. Dat is onze verantwoordelijkheid. We moeten op zijn minst proberen om binnen het reguliere aanbod die accenten te leggen die ook voor radicalisering een effect kunnen hebben, en hier en daar, waar dat een meerwaarde is en voor mijn part zeker gevat in actieplannen en doordacht tot stand gekomen, moeten we bijkomend het verschil proberen te maken.

De heer Lorin Parys: Mijnheer Bedert, we zijn natuurlijk allemaal zeer benieuwd naar het succes dat u al hebt kunnen boeken met een aantal programma's. U hebt daarnet een aantal initiatieven opgesomd, zoals Elegast, BOUNCE en Motief, die daarmee bezig zijn. Weet u of er al gevallen zijn waarbij men de radicalisering op een of andere manier heeft kunnen stoppen of de deradicalisering heeft kunnen inzetten? Hoe is dat dan precies verlopen? Het lijkt me voor deze commissie belangrijk om te weten. Wat werkt en wat werkt eventueel niet?

Dan heb ik een vraag over de gesloten instellingen. We weten allemaal dat daar te weinig plaats is. Tegelijkertijd is het belangrijk dat ronselaars niet samen wor-

den gezet met die jongeren. Dat geldt ook voor andere niveaus. Is daar vandaag genoeg plaats voor in de gesloten jeugdinstellingen? Hoe kunnen we die gescheiden houden? Als we dan zo iemand in een gesloten jeugdinstelling opnemen, hoe gaan we daar dan heel concreet mee om? Hebben we daar al resultaat kunnen boeken? Een verblijf in een gesloten instelling is immers altijd van heel beperkte duur. Wat gebeurt er daarna? Kan het succes of falen van ons optreden in kaart worden gebracht?

Mijn derde vraag betreft de justitiehuisen. Ik vind het heel positief dat al die kennis wordt gebundeld bij een aantal justitieassistenten en consultants inzake radicalisering. Hebben wij echter voldoende justitieassistenten die de tijd en expertise hebben om zich daarmee bezig te houden binnen het heel uitgebreide takenpakket dat zo'n justitiehuis vandaag heeft?

De heer Bart Somers: Mijnheer Bedert, u zegt dat we geen nieuwe sporen moeten ontwikkelen, dat we een heel sterk arsenaal aan instrumenten hebben dat maatwerkgericht kan worden ingezet. Ik geloof dat ook: ik denk niet dat we behoefte hebben aan een volledig nieuw spoor. Ik heb echter wel vragen over de capaciteit. Er zijn heel veel sporen denkbaar waarmee we jongeren kunnen begeleiden. Bent u van mening dat we daar een zekere prioritering moeten hanteren? Vaak zitten die programma's redelijk vol en zijn er wachtlijsten. Hoe pakken we dat aan?

Een volgende vraag betreft het gedeeld beroepsgeheim. Dat is volgens mij een sleutelverhaal. Heel vaak zijn veel verschillende hulpverleners los van elkaar met dezelfde jongeren bezig. We kunnen die informatie niet uitwisselen, Nederland staat daar verder in, daar kan de casus op tafel worden gelegd en kan iedereen zijn verhaal doen. Iedereen weet wat hij moet weten maar is gebonden door datzelfde beroepsgeheim. Daarvoor is een juridisch kader nodig. Hoever staat het daarmee? Wordt daar ernstig aan verder gewerkt?

Ik ben helemaal niet zo pessimistisch, en u blijktbaar ook niet, omdat we er naast het feit dat zoveel jongeren geradicaliseerd zijn, de voorbije jaren in geslaagd zijn er tientallen, zo niet honderden tegen te houden op het pad van radicalisering. Er zijn heel wat succesverhalen te vertellen van jongeren die niet verder geradicaliseerd zijn en teruggehaald zijn naar de samenleving. We mogen dan ook niet te pessimistisch zijn en moeten vertrouwen op de mogelijkheden die we hebben om mensen van dat pad af te houden.

Mevrouw Katrien Schryvers: Mijnheer Bedert, u verwijst in eerste instantie naar het reguliere aanbod, en dan hebt u het over opvoedingsondersteuning en de Huizen van het Kind. Ik begrijp dat u dit binnen het algemene aanbod vernoemt. Wanneer ik echter zie wat vandaag het aanbod is aan opvoedingsondersteuning in de Huizen van het Kind, dan vraag ik me af welke reële bijdrage men in deze problematiek kan leveren. De Huizen van het Kind worden vandaag in veel steden en gemeenten pas georganiseerd als samenwerking met minimale opvoedingsondersteuning en preventieve consultatie- en ontmoetingsbureaus. Ik heb begrepen dat er nu juist 118 erkend zijn, maar die bevinden zich echt op lokaal niveau. Ik denk dat daar de expertise ontbreekt. Wanneer we dit vooruitschuiven als iets dat preventief kan helpen, dan moeten we ervoor zorgen dat die expertise aanwezig is, wat volgens mij niet mogelijk is. We kunnen hen misschien wel helpen door middel van een goede doorverwijsfunctie. We kunnen het beter op die manier stellen dan te laten uitschijnen dat die expertise daar aanwezig is voor ouders die met een probleem zitten.

Wat de ondersteuningscentra jeugdzorg betreft, is de vraag vanaf wanneer iets gekwalificeerd wordt als verontrusting. Zullen we maatregelen nemen in het kader van jeugdzorg? Hebt u al weet van voorbeelden daarvan? Het zou nuttig zijn om te weten hoeveel OCJ's die beslissingen al hebben genomen en een doorverwijzing

hebben gedaan op basis van de kwalificatie verontrusting voor radicaliserende of extremistische jongeren.

Het zou ook goed zijn indien er afstemming zou komen tussen de verschillende OCJ's. Het ene zal er vaker mee geconfronteerd worden dan het andere. In die zin volg ik uw opmerking dat er nood is aan een consulent op dat terrein bij de OCJ's. Ik wil ook verwijzen naar wat mevrouw Van San heeft gezegd wanneer het gaat over bijvoorbeeld ronselaars. Vanaf welk moment wordt iets strafrechtelijk beteugelbaar? Wanneer is de strafwet van toepassing? Vanaf wanneer is iets verontrustend? Dezelfde vraag geldt voor de justitiehuisen. Ook daar is afstemming en eenvormigheid van groot belang.

U hebt zelf verwezen naar het Protocol van Moed. Het is ook aan deze commissie om voorstellen te doen over de problematiek van het gedeeld beroepsgeheim. We moeten vermijden dat er missing links komen in de informatie-uitwisseling waardoor jongeren mogelijk verder radicaliseren of kunnen vertrekken.

De heer Matthias Diependaele: Mijnheer Bedert, u zegt dat we niet te veel nieuwe zaken moeten uitvinden, en dat heb ik altijd een heel goed principe gevonden voor een overheid. Als we instrumenten hebben die we kunnen gebruiken, laat ons die dan gebruiken en geen nieuwe uitvinden.

Uit ons gesprek met de deradicaliseringsambtenaren van Vilvoorde en Antwerpen is echter gebleken dat we die twee niet door elkaar mogen halen. We hebben enerzijds ons algemeen welzijnsbeleid dat zich richt op de totale maatschappelijke context, en anderzijds het specifieke deradicaliseringsbeleid. Die twee mogen we niet door elkaar halen. Zo niet, krijgen we problemen, onder meer van stigmatisering en dergelijke meer. En dat is nu precies wat we niet willen. Ik begrijp uw uitspraak: als algemeen overheidsprincipe is het altijd goed om niet onmiddellijk nieuwe instrumenten bij te creëren, maar dit leek me daar een beetje in tegenspraak mee. Ik zou daar graag wat verduidelijking over krijgen.

De heer Jo De Ro: Eind 2013 hebben we in dit parlement bijna kamerbreed een resolutie goedgekeurd met een dringend verzoek aan de Vlaamse Regering om een gemeenschappelijke cel op te starten met alle expertise over de grenzen van departementen en agentschappen heen. Over een aantal weken dienen wij een motie in met een aantal aanbevelingen. Maar wat is er in de tussentijd gebeurd? U hebt de focus op een aantal zaken gelegd maar op het terrein had men tot voor kort het gevoel dat er weinig gebeurde.

U zegt terecht dat er minstens zal moeten worden ingegrepen in regio's waar het probleem acuter is dan op andere plaatsen. Nu zijn er regio's waar welzijn historisch gezien al een achterstand heeft en waar de bevoegde minister al vaak heeft gezegd dat het niet gemakkelijk is om in die regio's initiatieven te nemen omdat er weinig lokale partners zijn in het welzijnswerk. Ik denk dan aan mijn eigen regio Halle-Vilvoorde, die al meermaals is onderzocht door de provincie Vlaams-Brabant. Dat is echt wel een historische woestijn op het vlak van jeugdzorg, crisisopvang, algemeen welzijnswerk en time-out. Daar is zeer weinig of geen aanbod. Hoe gaat u daar te werk? Wordt het iets van Vlaanderen, of zoekt u partners buiten de regio? Welke wettelijke middelen zijn er nu nog niet of al wel, die sommige interventies door Welzijn tegenhouden?

Ik verwijs naar uw ijsberg, maar ook naar het vasteland waar die is afgebroken. Wat met familie, vrienden, leerkrachten en coaches die ook met hulpvragen zitten of die mee het slachtoffer zijn van de situatie? Komen zij bij jullie terecht en hoe worden ze opgevangen? Er zijn ook wachtlijsten in de sector. In deze materie is het enige antwoord dat men niet wil horen: "Wacht even."

De heer John Crombez: De vraag naar de coördinatie en de afstemming van de inspanningen horen we vaker. Dat betekent dat er ruimte is voor verbetering. Kunt u iets concreter zeggen wat dat zou moeten zijn?

U zegt tegelijk dat we niet te snel moeten hollen, dat we beter een goed plan maken. Daar ben ik het mee eens. Maar de discussie is al ettelijke maanden bezig. Er ligt al heel wat neer. Er worden ook lokale besturen mee geconfronteerd. Zijn er niet bepaalde zaken in de coördinatie die het best snel gebeuren?

U wijst op de nabijheid van de lokale besturen. Dat klopt. De heer De Ro heeft daarstraks nog gezegd dat er op dit moment niet altijd een correcte verhouding is tussen de problematiek en de draagkracht van de lokale overheid. Misschien moet ook dat snel worden bekeken, zodat er bij de ondersteuning snel kan worden gecorrigeerd, zeker voor hulp- en zorgverleners, maar ook voor andere aspecten. Dat is niet de gebruikelijke manier. We hebben er ook al over gediscussieerd in de plenaire vergadering. De bevoegde minister was er wel voor te vinden om dat redelijk snel te doen. Als er wordt vastgesteld dat er een grotere problematiek is, moet er misschien sneller worden bijgestuurd dan enkel met de typische, budget-tair beschikbare middelen.

De minister sprak over het opleiden en uitsturen van experts. Men is zeer breed vragende partij voor ervaren aanspreekpunten. Wat is de termijn? Wat is de situatie in de gesloten instellingen? Wat zijn de richtlijnen in verband met het omgaan met bijvoorbeeld terugkeerders? Waar staat men heel concreet?

Ziet u het operationeel-methodische als een belangrijk element in de eerste fase, nog naast deradicalisering? Ik denk aan opvoedings- en gezinsondersteuning.

Ik herhaal de vraag over het gedeelde beroepsgeheim niet, maar verwijst naar de bredere informatie-uitwisseling. Het is een zoektocht naar een oplossing voor een groot probleem. Het evidente kan soms niet worden gedaan. Er is nood aan een bredere informatie-uitwisseling tussen de verschillende diensten. We weten dat er pijnpunten zijn, we moeten ze benoemen. Wat zijn ze volgens u?

De heer Imade Annouri: Mijnheer Bedert, ik onthoud vooral dat er een grote bereidheid is bij veel actoren om hieraan te werken en er mee de schouders onder te zetten. Er is nood aan een en-en-enbenadering, een ketenbenadering om het probleem te tackelen. Ik sluit me aan bij de vraag van de collega's naar de coördinatie.

U toont aan dat het middenveld een belangrijke rol te spelen heeft. U hebt enkele organisaties genoemd. Ik mis de verwijzing naar andere actoren voor de radicaliseringsproblematiek, naar de islamitische gemeenschap. Hebt u een zicht op de contacten met brugfiguren? Wordt dat meegenomen in de denkoefening?

Op dit moment zijn er zeer weinig islamitische consultants in de gemeenschapsinstellingen en is dat een deeltijdse betrekking. Is het nu niet het moment om daarop in te zetten en om die mensen een voltijdse opdracht te geven, eventueel tijdelijk? Minister Geens haalde aan dat zij een belangrijke rol hebben in de deradicaliseringsprocessen. Studies tonen dat ook aan. Is daar ruimte voor?

Mevrouw Kathleen Krekels: Ik sluit me aan bij de vraag van mevrouw Schryvers over de ondersteuningscentra voor jeugdhulp. Bent u vertrouwd met die werking? Hebt u er een zicht op of zij voldoende erkend worden in hun rol bij het opnemen tegen radicalisering? Hebt u een idee hoeveel zij ermee te maken krijgen, en of dat in verhouding staat met de aantallen bij de politie? Is daar een goede informatie-uitwisseling?

Zijn die centra intussen voldoende gewapend om hun opdracht uit te oefenen? De gehanteerde risicotaxatie-instrumenten richten zich vaak op verontrustende opvoedingssituaties. In hoeverre kunnen we dat linken aan die radicalisering? En wat de opleiding betreft, worden zij zelf opgeleid of worden er deskundigen aangevraagd om het team te versterken?

De heer Koen Daniëls: In uw uiteenzetting somt u bij alle accenten in het reguliere beleid op wie ermee bezig is: opvoedingsondersteuning, de Huizen van het Kind, CLB, algemeen welzijnswerk enzovoort. Er is al een paar keer gezegd dat we moeten zorgen voor de doorstroom van de informatie. In het LARS-systeem van de CLB's is er op dit moment in de nomenclatuur niet echt iets dat daaronder valt. We zouden kunnen zeggen: identiteitsproblemen, cultuur, religie of onaangepast sociaal gedrag. Het kan wel ergens thuishoren, maar het is niet specifiek. Moet daar iets aan gebeuren, zodat we allemaal over hetzelfde spreken?

De heer Joris Poschet: Mijnheer Bedert, u had het enkele keren over 307 Vlaamse gemeenten. Ik wil er graag op wijzen dat er 327 gemeenten zijn waarvoor uw departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin ten volle bevoegd is. De 19 Brusselse gemeenten mogen niet worden vergeten. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heeft onlangs een meldpunt opgericht. Het zou zeer goed zijn als uw departement daarmee contact opneemt, om mee ondersteuning te verlenen.

Mevrouw Katrien Schryvers: Mijnheer Bedert, in verband met de gemeenschapsinstellingen hebt u verwezen naar het dienstorder van 1 juli. Wordt dat geëvalueerd? Dat dienstorder is specifiek opgesteld voor de aanpak van jongeren die zijn geradicaliseerd en die in een gemeenschapsinstelling zijn opgenomen. Is er geen nood aan een veel breder preventief beleid in de gemeenschapsinstellingen dat zich niet enkel tot de reeds geradicaliseerde jongeren richt?

Mevrouw Nadia Sminate: Mijnheer Bedert, ik wil het hebben over het spanningsveld tussen hulpverlening en veiligheid. Volgens mij is er op dat vlak een taak voor de Vlaamse overheid weggelegd. Ik geef een voorbeeld. In mijn gemeente is er een huiszoeking geweest. Er was onmiddellijk overleg tussen de veiligheidsdiensten, de politie en het lokaal bestuur. Er werd op dat ogenblik niet aan gedacht de hulpverlening ook op dat overleg uit te nodigen.

U hebt opgeroepen om een gestructureerd overleg te starten tussen lokaal bestuur en hulpverlening. Ik ben die oproep zeker genegen. Volgens mij moeten we het preventief aspect, de hulpverlening, aan het overleg tussen veiligheidsdiensten en lokaal bestuur koppelen. De drie niveaus moeten op een gestructureerde wijze worden samengebracht. Op dat vlak is er voor ons zeker een taak weggelegd. Als ik kijk naar wat in mijn gemeente is gebeurd, is daar zeker nood aan. Ik wil uw oproep dan ook ondersteunen.

De heer Patrick Bedert: Eerst wil ik me verontschuldigen voor het gebruik van het getal 307. Wat het meldpunt in Brussel betreft, hebben we contacten met de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

Wat de effectiviteit van een aantal vermelde methodieken betreft, denk ik dat er momenteel geen evidence based onderzoek bestaat. Ik vang echo's op van mensen die hiermee bezig zijn en die het verschil zouden maken, maar er is weinig effectonderzoek dat dit zwart op wit bewijst. Ik ken geen dergelijke onderzoeken, en bijgevolg moet ik het antwoord op die vraag schuldig blijven.

Wat het capaciteitsprobleem in het algemeen en in de gemeenschapsinstellingen in het bijzonder betreft, zou ik er als ambtenaar niet tegen zijn dat meer middelen worden vrijgemaakt om de capaciteit in de gemeenschapsinstellingen en in het brede aanbod te vergroten.

We kennen de budgettaire context. Er is al verwezen naar de bereidheid van de minister om eventueel niet altijd lineair uit te breiden en met betrekking tot deze problematiek regiospecifiek een aantal zaken te doen.

Ik kan wel nog iets over de jeugdhulp zeggen. In het licht van het Actieplan Jeugdhulp is voor 2015 in 3 miljoen euro aan middelen voorzien. Dat is geen bedrag om de wereld mee te veranderen. We moeten nog zien hoe dat geld zal worden toegekend.

Ik kan enkel melden dat er, mede op vraag van de minister, een gemengde stuurgroep integrale jeugdhulp is gekomen. Alle administraties, de gebruikers, de cliënten, de steunpunten en de koepels maken hier deel van uit. Deze stuurgroep heeft in consensus een advies geformuleerd over de besteding van dat bedrag.

Als ik dat advies samenvat, komt het erop neer dat we prioriteit moeten geven aan het rechtstreeks toegankelijke en meest laagdrempelige aanbod. We moeten niet blijven investeren in een aanbod dat een lid van de vergadering heeft omschreven als 'dweilen met de kraan open'. Ik laat die uitspraak voor zijn rekening. We moeten maximaal op de eerste lijn inzetten.

Dit betekent dat het mogelijk zal zijn een aantal reeds vermelde elementen, inclusief regiospecifieke zaken, uit te breiden. Dit zal met mate gebeuren, tot waar het bedrag van 3 miljoen euro reikt, en in afwachting van de politieke beslissingen die nog zullen worden genomen.

Wat de gemeenschapsinstellingen betreft, weet ik dat er tijdens deze legislatuur twintig plaatsen bij komen. Volgens mij gaat het vooral om plaatsen voor meisjes. In het licht van wat we daarnet over meisjes en jongens hebben gehoord, kan dit relevant zijn. Er blijft echter een capaciteitsprobleem.

Ik heb met de directies van de gemeenschapsinstellingen gesproken. Zij hebben weet van vier tot zes dossiers in de verschillende gemeenschapsinstellingen waarbij de problematiek van radicalisering een rol speelt. Dit is afhankelijk van de definitie van radicalisering. Het blijft, met andere woorden, beperkt.

Ik ben blij dat hier veel aandacht aan het gedeeld beroepsgeheim is besteed. Ik deel die bezorgdheid. Ik heb ooit nog deel mogen uitmaken van de werkgroepen om het Protocol van Moed te realiseren. Ik heb toen vaak horen zeggen dat de partners, politie, justitie en hulpverlening, eindelijk de moed moesten hebben om samen de grenzen van het beroepsgeheim af te tasten. In functie van specifieke problematieken, zoals in de eerste plaats kindermishandeling, waar de integriteit van de minderjarige in het gedrang is, moesten we stappen vooruit zetten.

Er is met het Protocol van Moed geëxperimenteerd. In Antwerpen liep een gelijkwaardig project met een andere finaliteit, het CO3-project. Ter afronding van die twee projecten hebben we een werkgroep opgericht. De werkgroep wil nagaan wat we uit die projecten kunnen distilleren om die praktijk op een bredere schaal in Vlaanderen of in België – want we zitten met het federale bestuursniveau – ingang te laten vinden.

We zijn met alle betrokken actoren samen uiteindelijk bij drie instrumenten uitgekomen. Er is de risico-inschatting plus. Als een aantal randvoorwaarden zijn vervuld, zijn vragen en antwoorden tussen de verschillende partners occasioneel mogelijk. Dit omvat de politie, het parket en de hulpverlening. Wat in de context van het Protocol van Moed goed werkte, was een periodiek overleg. Mensen konden dossiers aanmelden. Er was een vaste tafel. Daar werden, al dan niet in het gezelschap van een specifieke deskundige, een aantal dossiers besproken. Een derde instrument is de ketenaanpak in het CO3-project.

De eerste twee instrumenten bieden zeker mogelijkheden. Daarop voortbouwend, zijn we echter op een grens gestoten. Als het om de integriteit van een minderjarige gaat, moet de minderjarige zijn toestemming geven. Dat geldt ook voor het gedeeld beroepsgeheim. Als het echter om geradicaliseerde meerderjarigen gaat, bevinden we ons in een heel andere situatie. Aangezien we hier regelmatig onze tanden op stuk bijten, is dat erg belangrijk.

De politiek-ambtelijke werkgroep heeft vorige week vergaderd. Het is de bedoeling dit punt verder te onderzoeken. Gezien mijn betrokkenheid hierbij gedurende de afgelopen tien tot vijftien jaar zal ik hiervoor blijven ijveren. Tegelijkertijd heb ik echter oren naar wat hulpverleners me waarschuwend in het oor fluisteren. Zodra we aan het beroepsgeheim beginnen te morrelen, is de vertrouwensband, die in deze context zo cruciaal is, in het gedrang. We moeten niet te snel tafels installeren. Dat moet als het erom gaat de problematiek te erkennen en wanneer we doorwerken op basis van de verworvenheden uit het Protocol van Moed en het CO3-project. We moeten de nodige behoedzaamheid aan de dag leggen. We mogen in individuele situaties of globaal genomen geen brokken maken.

Hetzelfde gebeurt op een algemeen niveau bij de uitwisseling van informatie tussen de Veiligheid van de Staat en de hulpverlening. Die opdracht is niet dezelfde als de uitwisseling van informatie tussen de Veiligheid van de Staat en het onderwijs. Dat is nog iets anders. Daar wordt aan voortgewerkt. Wij hebben ook contacten met professoren van universiteiten en met juridische specialisten die zeggen dat toch minstens de federale wetgeving wat zal moeten worden aangepast. Dat is geen evidente en snel te klaren opdracht.

Bij de Huizen van het Kind denken de mensen vooral aan jonge kinderen. Het is nu een nieuwe setting. Ik heb het vooral een kans op termijn genoemd. Er zijn de nieuwe decretale opdrachten. Ik ben mij daar ten volle van bewust. Wat betreft de Huizen van het Kind ben ik samen met u benieuwd hoe ze zullen worden ingevuld. Er zijn verschillende erkenningen, elk met een andere focus en finaliteit. Ik erken dat dit een kans is, maar zeker nog geen verworvenheid.

Hetzelfde geldt voor de OCJ's. Ik vroeg vanmiddag nog aan het afdelingshoofd van de OCJ's of hij dossiers van radicalisering kent. Hij zei dat er in een aantal dossiers in verband met verontrusting wel radicalisering in het geding zal zijn, maar denk aan het Leerling Administratie en Registratie Systeem (LARS) van de CLB's: vaak zijn de dossiers waar de OCJ's mee bezig zijn, complexe dossiers met veel verschillende accenten. Soms is radicalisering in het geding, maar dat wordt niet geregistreerd. Die man kon er dus geen cijfer op plakken. Het aantal dossiers met radicalisering als hoofdaccent, is minimaal. Als het er is, dan regionaal geconcentreerd.

Wat is de timing voor de referentieconsulenten en referentiejustitiehuizen? Men begint daar nu werk van te maken. Men onderzoekt hoe de expertiseontwikkeling bij een aantal referentieconsulenten wordt opgezet. Het zal zeker nog enkele maanden duren vooraleer dat resultaten heeft.

Mijnheer Diependaele, er is die tegenstelling tussen het algemeen welzijnsbeleid en iets nieuws. Men zegt dat je het hele reguliere niet mag inzetten voor de specifieke aanpak van die weinige situaties van radicalisering. Ik heb daar ook mee geworsteld. Ik wil vertrekken van de instrumenten die we in het reguliere aanbod hebben, maar laat ons daar accenten in aanbrengen en daaraan een aantal acties toevoegen. Voor dat laatste geloof ik in de lokale invalshoek.

Hoe situeren de paar tientallen sterk geradicaliseerden zich op een geografische kaart? Ik zal vandaag het probleem van Halle-Vilvoorde niet oplossen. Ik erken dat daar een probleem van regulier aanbod bestaat als startgegeven. We moeten niet regio- maar wel gemeentespecifiek het onderscheid tussen het reguliere en het

specifieke overstijgen door in overleg met alle betrokkenen specifieke afspraken te maken. Ik weet niet of het criterium van de gemeente waar er een radicaliseringsambtenaar aanwezig is, absoluut een criterium moet zijn. Ik hoorde onlangs het verhaal van een stad met een radicaliseringsteam, die een signaal kreeg van een gemeente buiten het gebied waar de stad opereerde. Daar zaten ze meteen met het probleem hoe ze dat gingen oplossen. Het moet een samenspel zijn van inzet van reguliere instrumenten en regiospecifiek bijkomende afspraken maken. Dat moet je lokaal gebonden doen, want anders ga je inspanningen leveren die niet meer in verhouding staan tot de noden.

In de resolutie van het Vlaams Parlement werd inderdaad gevraagd om een gemeenschappelijke cel te maken. Zoals ze werd voorgesteld, is ze er nooit gekomen. Er was de vraag om vanuit elk beleidsdomein mensen vrij te stellen om daar samen serieus werk van te maken. Dat is nooit gebeurd. We hebben heel 2014 onder leiding van een collega-ambtenaar van Inburgering verkennende gesprekken gevoerd, maar de bedoelde cel, met vrijstelling van mensen uit verschillende beleidsdomeinen, is er niet gekomen. Op basis van die verkennende gesprekken hebben we de overlegmomenten tussen de deradicaliseringsambtenaren en de vertegenwoordigers van de jeugdhulp in de steden georganiseerd. Nu staat het Platform Radicalisering op stapel, zoals het ook in de conceptnota van de Vlaamse Regering is geformuleerd. Dat Platform Radicalisering zal de rol moeten spelen van de toentertijd bedoelde expertencel.

Inzake coördinatie en afstemming is er zeker nog ruimte voor verbetering. Maar u hebt gelijk: we moeten niet wachten tot alles helemaal rond is en tot we een doordacht en helemaal gecoördineerd en afgestemd verhaal hebben, want dan zijn we misschien weer twee jaar verder. We kunnen wel in fases werken en proberen een paar quick wins te installeren. Zo kunnen we gefaseerd een actieplan krijgen. Dan ben ik minstens vragende partij om er een rollend actieplan van te maken en er niet nu meteen alles in te steken. We moeten van dat platform iets maken dat jaren actief kan zijn want het probleem is immens, gelaagd, individueel en maatschappelijk. Om dat allemaal te kunnen vormgeven en uitdragen, zullen we er niet komen met een actiepiek. Een actiepiek is goed om iedereen wakker te schudden, maar we moeten toch ook iets neerzetten waarop we kunnen voortbouwen.

De operationele methodische lijn is zeker van bij het begin belangrijk: de gezinsondersteuning, hoe je omgaat met mensen die met radicalisering te maken hebben, gesprekstechnieken en dergelijke.

Ik weet van de betrokken directeurs in de gemeenschapsinstellingen dat ze in onmiddellijke dialoog staan met de islamconsulent om, daar waar de radicalisering zich voordoet, er gericht mee om te gaan. Het moet geënt zijn op de individuele situatie van de betrokkene. Maar dat is beperkt, het gaan om vier tot zes situaties in de gemeenschapsinstellingen. Of ze half- of voltijds moeten werken, heeft met de capaciteit en de middelen te maken. Ik zit als ambtenaar niet aan het stuur en kan daarover geen keuzes maken. Als we die problematiek proportioneel willen vertalen in functie van de capaciteit en de capaciteitsuitbreiding, dan moeten we de differentiërende link met de gemeenten en steden durven te leggen waar de noden het hoogst zijn. Zo kun je verantwoorden dat je het lineaire van de uitbreiding loslaat en regio- en gemeentespecifiek middelen inzet.

Ik heb het dienstorder van de gemeenschapsinstellingen bij. Het begint vanuit een brede invalshoek. Het dienstorder zegt dat we die jongeren moeten blijven benaderen, we moeten hen aanklampend blijven aanspreken. We moeten onze hulpverleningsrelatie methodisch blijven inzetten. Zelfs in gevallen van erge radicalisering moeten we blijven geloven in een aanpak die finaal aanstuurt op een omkering, of het nu lukt of niet. Ik denk dat de gemeenschapsinstellingen niet enkel isolerend en afsluitend moeten werken. Ze moeten overleggen met de andere actoren. Dat

is voor die directeurs een zoektocht, plots moeten ze binnen de Local Taskforce samenwerken met politie en staatsveiligheid.

Ik zou het misschien beter niet zeggen omdat het juridisch nog moet worden onderzocht, maar we denken aan de figuur van een veiligheidsmachtiging. Ambtenaren krijgen een veiligheidsmachtiging om met geclassificeerde informatie om te gaan. Die informatie is geclassificeerd als vertrouwelijk, geheim of ultrageheim. Men overweegt om de directeurs van de gemeenschapsinstellingen zo'n veiligheidsmachtiging te geven. In de laatste vergadering daarover hing alles weer af van de regelgeving rond de classificering van die informatie. Zullen de definities van de classificaties zoals ze nu wettelijk zijn vastgelegd, een directeur toelaten om in zo'n Local Taskforce informatie in te brengen die gedekt wordt door zijn beroepsgeheim?

Dat brengt ons weer op het spanningsveld hulpverlening en veiligheid, waar we behoedzaam moeten zijn en blijven.

De heer John Crombez: We hebben in de discussies over de jeugdzorg heel vaak te horen gekregen dat de mensen op het terrein snel kunnen opbranden als we niet oppassen. Ik heb het over de consultants. In deze extreme situaties speelt dat nog meer.

U zei het ook, mijnheer De Ro: we moeten af en toe sneller kunnen reageren in bepaalde regio's om te kunnen ondersteunen. Dat gaat daarover. Ik maak me daar op korte termijn zorgen over. De discussie moet snel gevoerd worden.

Het is goed dat u sprak over de veiligheidsmachtiging. Het is een goed voorbeeld van iets wat zeer lange discussies kan opleveren, maar toch snel kan worden opgelost als men vindt dat het noodzakelijk is. Hoe kan men aan een directeur van een gemeenschapsinstelling vragen om een inschatting te maken als hij de juiste context niet mag kennen? Dat is dan niet intra muros en in vertrouwen, maar in een gesloten instelling waar zorg en hulp moeten worden aangeboden.

De heer Bart Somers: U bent de man van de praktijk en de structuur. U komt heel dicht bij de praktische aanpak. Wat kunnen we doen op korte termijn?

U vindt het lokale niveau van groot belang. Ik geloof dat ook. Het gemeente- of stadsbestuur en de burgemeester zijn de sleutelementen. Ik vraag uw mening. Ga in de vijf, zes, zeven steden met de scherpste problematiek vragen wat ze op korte termijn nodig hebben. Lijst dat op. Doe dan nog een regionale navraag zoals in de Limburgse mijnstreek en Zuid-West-Vlaanderen. Met een paar miljoen euro – zeker geen 10 miljoen – gaan we heel ver geraken, maar het zal allemaal maatwerk zijn.

Met 200.000 euro zou ik als burgemeester al heel ver komen en het zou allemaal naar preventie gaan. Mijn situatie is heel anders dan deze in Vilvoorde. Ik heb met Hans Bonte gepraat. Hij zal misschien iets meer nodig hebben, het zal ook anders zijn. In Antwerpen zal het nog anders zijn. Er zal niets nieuws bij zijn. Het zal allemaal het versterken zijn van bestaande sporen. In een eerste reactie, op korte termijn, zullen we naar zoiets moeten gaan. We moeten heel gericht de gaten dichten in het bestaande netwerk en versterken waar nodig binnen de bestaande structuren. In Mechelen zal het niet naar een gesloten instelling gaan, maar naar Youth at Risk. We zouden kunnen kiezen voor vijf extra plaatsen voor die vijf mannen die het echt nodig hebben, of voor een buurtopbouwwerker of tienerwerker op Nekkerspoel, want daar loopt het fout. Elke stad of gemeente zou verschillende zinvolle initiatieven kunnen nemen. Dat zou volgens mij het meest effectieve antwoord zijn naast het algemene beleid en het politiewerk en het werk in de diepte. Deelt u die mening?

De heer Patrick Bedert: Ik zal geen enkele politieke overheid in verlegenheid brengen. Ik zal als afdelingshoofd Beleidsontwikkeling spreken. Het zal wel duidelijk zijn dat ik die mening deel. Ik denk zelfs dat dat de keuze is die we moeten maken. Zo kunnen we de inzet van de middelen proportioneel met het meeste effect inzetten. Het is dan niet aan een Vlaamse of federale overheid om te zeggen wat Mechelen of Antwerpen of andere nodig hebben. De vraag moet komen vanuit de ervaring. Ik wil geen enkele politieke beslissing insinueren. Het sluit trouwens aan bij wat de heer Crombez zegt.

Wat het informatiedelen betreft, wil ik nog eens behoedzaamheid bepleiten. Ik ben daar al jaren bij betrokken. Ik wil dat dat vooruit gaat. We gaan daarvoor blijven ijveren, maar laat ons heel voorzichtig zijn met het beroepsgeheim, een sleutel tot vertrouwenwekkend werken van de hulpverlening. Het is ook technisch. Als we dat willen, kan het snel gaan. Een wet kan op een dag beslist zijn. Everberg was er op een dag. Het boek van professor Johan Put over beroepsgeheim is centimeters dik, en dat is niet voor niets het geval.

4. Jan Deduytsche, coördinator, en Nina Henkens, stafmedewerker vzw Uit De Marge en Sahd Jaballah, coördinator vzw Regionaal Open Jeugdcentrum Mechelen

De heer Jan Deduytsche, coördinator vzw Uit De Marge: Ik wil eerst benadrukken dat wij geen wetenschappers zijn: wij zijn praktijkmensen uit het jeugdwelzijnswerk. Wij gaan niet spreken over jongeren die naar Syrië vertrokken zijn, maar wel over werken met jongeren hier in Vlaanderen, onze jongeren in onze steden en gemeenten.

Uit De Marge is een landelijk erkende jeugdwerking, erkend door de Vlaamse overheid dus. Wij werken aan empowerment en emancipatie van kinderen en jongeren door aan jeugdwerk en -beleid te doen. We zijn een organisatie die werkt op de tweede lijn, in de zin dat we lokale jeugdwerking en lokale besturen proberen te ondersteunen bij het ontwikkelen van jeugdwerk en jeugdbeleid. We hebben lokaal meer dan honderd partners. Dat geeft een idee van de achterban waarvoor wij spreken.

Centraal staat bij ons spelen – uiteraard, want het is jeugdwerk – maar ook versterken, kinderen en jongeren sterker maken, en veranderen, kinderen en jongeren de stem geven om mee te bouwen aan de wereld. Het is daarbij heel belangrijk te vertrekken vanuit de leefwereld van kinderen en jongeren. Dat zal ook blijken uit de voorbeelden die Sahd Jaballah straks zal aanhalen.

In een eerste deel zullen we uitdagingen aanhalen, observaties die we halen uit de praktijk, en een aantal dingen waarvan wij, vanuit onze ervaring en observaties, het belangrijk vinden om erop in te zetten.

De eerste observatie gaat over superdiversiteit. Ik denk dat het voor de meeste mensen geen nieuw woord zal zijn. Er is al heel wat onderzoek naar verricht in Vlaanderen. Er is een strategisch basisonderzoek Diversiteit en gemeenschap², dat gesteund wordt door de Vlaamse overheid. Het gaat over het fenomeen dat de diversiteit en de nationaliteiten in onze steden en gemeenten toenemen, maar ook dat de verbondenheid van mensen hier met mensen uit andere delen van de wereld toeneemt. Daarin spelen de sociale media een belangrijke rol.

Demografisch onderzoek, bijvoorbeeld aan de VUB³, wijst uit dat onze steden verjongen, maar ook verkleuren. Dat brengt met zich mee dat we in de vorige eeuw

² <http://www.solidariteitdiversiteit.be/>.

³ http://www.sociaalcultureel.be/jeugd/jongindestad_doc/plenum_Deboosere_demografie.ppt.

misschien nog een duidelijke witte meerderheid hadden, maar dat die in de toekomst verdwijnt en dat er dan verschillende minderheden zullen zijn die samen de meerderheid vormen.

Waarom is het heel belangrijk om dat aan te halen? Omdat dat met zich meebrengt dat er heel wat verschillende referentiekaders zijn. Er is niet meer één referentiekader, één identiteit van de natie, maar er zijn er een heleboel. Dat brengt wel wat ongemakken met zich mee in de samenleving. Zo is er angst, angst voor diversiteit, voor het andere, voor de ander en soms, heel concreet, ook angst voor de islam, voor moslims. Mijn collega Nina Henkens zal straks een aantal concrete voorbeelden aanhalen van hoe jonge mensen in hun dagelijks leven op school en op andere plaatsen effectief geconfronteerd worden met de ervaring dat anderen ongemakkelijk zijn met dat stukje van hun identiteit.

Een tweede element dat we willen aanhalen, is het aspect van het opgroeien in twee werelden. Wat willen we daarmee zeggen? Het is een observatie die al langer geleden is gebeurd. Collega's uit het jeugdwerk, het sociaal werk, hebben daarover geschreven in de jaren 90. Zij merkten op dat identiteit nooit één identiteit is. Je kunt je tegelijkertijd Vlaming, vader, voetbalsupporter enzovoort voelen. Identiteit heeft meerdere lagen. Jonge mensen, tieners, zijn meestal nog op zoek naar die identiteit. We zien hen ook van identiteiten wisselen. Denk maar aan jongeren-subculturen, bijvoorbeeld in jeugdhuizen. Mensen zijn het ene moment misschien liefhebber van één muzieksoort en een aantal jaren later zijn ze dat helemaal vergeten en hebben ze zich helemaal ergens anders op toegespitst. Dat is bij alle jonge mensen zo.

Dat maakt dat mensen met verschillende referentiekaders worden geconfronteerd: wat er thuis van hen wordt verwacht, op school, maar ook van vriendengroepen. Wanneer we spreken over het opgroeien in twee werelden, soms misschien zelfs meer werelden, gaat het ook over de moeilijkheid als zoekende jongere van het omgaan met die verschillende referentiekaders. Waarop moet je je richten? Op wat er thuis van je wordt verwacht? Op wat er op school van je wordt verwacht? Op wat je peergroup van je denkt? Op allemaal tegelijk? Dat is niet gemakkelijk. Als je daarin slaagt, kan dat ook een sociale competentie zijn van daarmee om te gaan. Het mag duidelijk zijn: het is voor jonge mensen in hun tienerjaren niet gemakkelijk om op te groeien, om voor jezelf uit te zoeken wie je nu eigenlijk bent en waaruit je identiteit eigenlijk bestaat.

Een derde observatie die we doen, is dat jongeren wel degelijk onrecht ervaren. Dat blijkt uit cijfers, maar ook uit verhalen van jongeren. Sahd Jaballah zal daar straks meer over vertellen. Maar wat mensen ervaren, kun je hun niet afpakken. Als iemand een onrecht ervaart, kun je niet zomaar zeggen dat dat er niet is. Het woord 'ervaren' wordt hier heel bewust gebruikt.

De heer Sahd Jaballah, coördinator vzw Regionaal Open Jeugdcentrum Mechelen (ROJM vzw): Ik zal kort uitleg geven over het belang van jeugdwerk in onze samenleving, vooral het werk met maatschappelijk kwetsbare jongeren.

Er is in onze samenleving nood aan een sterke jeugdwerking, die werkt aan een positieve identiteitsvorming bij jongeren. Wij merken dat dat een noodzaak is. Jongeren moeten een plaats hebben waar ze zich thuis voelen, waar ze hun beklag kunnen doen, waar er naar hen wordt geluisterd, een plaats waar er samen met hen naar een oplossing voor hun problemen wordt gezocht, een plaats waar ze hun frustraties kunnen ventileren en waar ze op een bepaalde manier worden gekanaliseerd, om op een correcte manier kritiek te kunnen geven.

Een jeugdhuis is meer dan enkel vrijetijdsbesteding. Het is ook een plaats waarvan jongeren weten dat ze er worden geholpen, dat ze er terecht kunnen met hun

vragen en problemen. Jongeren moeten het gevoel hebben dat ze altijd ergens terechtkunnen met hun problemen en dat er naar oplossingen wordt gezocht zonder dat ze worden gestigmatiseerd. Dat is voor hen heel belangrijk: het gevoel ergens thuis te horen.

We zien vandaag dat een bepaalde groep van de jongeren afstand neemt van onze maatschappij. Jongeren keren zich tegen onze maatschappij, ze radicaliseren. Er wordt veel tijd gestoken in debatten en studiedagen over de aanpak van radicalisering. Maar als jeugdwerker zie ik dat de jongeren met de perceptie zitten dat de politiek enkel aan repressie denkt en niet aan het oplossen van de problemen die aan de basis liggen van de radicaliseringsproblematiek. Dat is wat de jongeren vandaag denken in ons jeugdhuis.

Volgens de jongeren en sommige jeugdwerkers wordt er te weinig gekeken naar wat er al jaren is misgelopen inzake bijvoorbeeld onderwijs of tewerkstelling. Er moet misschien meer aandacht worden geschonken aan de vraag wat nu de factoren zijn die de voedingsbodem vormen van radicalisering. Problemen zoals gekleurde armoede, racisme, discriminatie, ongelijkheid in het onderwijs, structurele achterstelling zouden moeten worden aangepakt in onze maatschappij. We moeten durven toegeven dat racisme, discriminatie en structurele achterstelling bestaan.

We merken bijvoorbeeld dat er op beleidsniveau niet zoveel wordt ingezet op gekleurde armoede. In de beleidsnota's van de Vlaamse Regering spreekt men bij kinderarmoede over cijfers van 11 procent. Maar als we de groep categoriaal bekijken, merken we dat meer dan 50 procent van de kinderen met een migratieachtergrond in armoede leeft. Dat zijn dramatische cijfers: meer dan één op twee leeft onder de armoedegrens. Dat wordt bevestigd door verschillende onderzoeken, onder andere door het onderzoek van de Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASeS) van de Universiteit Antwerpen in opdracht van de Koning Boudewijnstichting. Ook de collega's van Uit De Marge komen tot die vaststellingen.

Jeugdwerking moet ook de strijd aangaan tegen onverdraagzaamheid, racisme en extremisme. Dat is een van de belangrijkste uitgangspunten van jeugdwerk. Jeugdwerking moet oog hebben voor de problemen van de jongeren en hen begeleiden in hun emancipatorisch proces. Ze moet de jongeren het gevoel geven dat ze hun problemen op een of andere manier kunnen oplossen door in dialoog te treden, te communiceren. Daarom is een goede band met verschillende partners een noodzaak. In Mechelen hebben we een goede band met het stadsbestuur. Die goede relatie maakt veel mogelijk.

Bij ROJM werken we samen met verschillende partners. Als we van de politie een klacht krijgen over een jongere, kunnen we die bespreken in het maandelijks overleg met de korpschef. We proberen dan te bemiddelen in die problemen. De samenwerking gebeurt ook op een andere manier. Veel van onze jongeren willen politie-inspecteur worden, maar slagen niet voor de test. De politie van Mechelen zal nu een project opstarten om die jongeren klaar te stomen om daarvoor te slagen. Zulke projecten zijn heel belangrijk, omdat ze onze jongeren versterken.

Onze jongeren verkeren in een soort van identiteitscrisis. We hebben vandaag al meerdere mensen horen zeggen dat die jongeren op zoek zijn naar hun eigenheid. Wie zijn ze nu: Marokkaan, moslim, Assyriër, Congolees, Belg of Mechelaar? In die zoektocht zoeken ze soms een toevlucht tot hun religie. Dat merken wij in het jeugdhuis. Daarom moet de religie ook worden betrokken in het jeugdhuis. We moeten daarmee kunnen omgaan, we moeten kunnen antwoorden op bepaalde vragen van jongeren over religie.

Het is belangrijk dat een jeugdwerker wordt klaargestoomd om daarmee om te gaan, zodat die jongeren niet op het internet moeten gaan zoeken naar informatie over hun religie, maar dat ze een soort van back-up hebben in hun jeugdhuis. Daarom moet er meer worden geïnvesteerd in jeugdwerkingen die omgaan met maatschappelijk kwetsbare jongeren. Die werkingen moeten streven naar een samenleving waar diversiteit als positief wordt ervaren. Diversiteit is een feit in onze samenleving. We hebben een gedeelde toekomst, dus moeten we samen bouwen aan die toekomst.

ROJM is een jeugdwerking die sterk bezig is met maatschappelijk kwetsbare jongeren, en zet heel hard in op werken van onderuit. Dat klinkt vanzelfsprekend, maar dat is het niet. De jongeren moeten de visie en doelstellingen van de jeugdwerking mee vorm geven en mee dragen. Ze moeten worden geactiveerd in het jeugdhuis, zodat ze het gevoel hebben dat het een jeugdhuis is van en voor de jongeren, en niet van bovenuit opgelegd.

Er moet ook worden gewerkt aan een positief zelfbeeld. Mensen hebben nu eenmaal nood aan een identiteit. Dat referentiekader hebben ze nodig om zichzelf te ontwikkelen. ROJM laat de jongeren deelnemen aan projecten waarvan we op voorhand weten dat ze gaan slagen, en dat geeft hun het gevoel dat ze een meerwaarde zijn. We gaan naar het buitenland om vrijwilligerswerk te verrichten. De jongeren hebben daarna het gevoel dat ze een meerwaarde zijn geweest.

In de kerstvakantie bijvoorbeeld zijn we naar Granada geweest, en daar hebben we een weeshuis mee helpen opbouwen. De jongeren die mee zijn geweest, zijn heel moeilijke jongeren, waar niemand mee wil werken. Toch hebben we die jongeren meegenomen, en hen daar individueel kunnen coachen en spreken. Als die jongeren terug zijn, merken we dat ze naar het jeugdhuis komen en me aanspreken met de vraag om bij het OCMW te worden geactiveerd via artikel 60, want in een interimkantoor maken ze weinig kans omdat ze geen werkervaring hebben. Ze zijn opnieuw geïnteresseerd om zich te engageren in onze maatschappij. Hoe meer je investeert in die jongeren, hoe meer eruit komt. Dat stellen we vast.

Een ander punt is werken met respect voor eigenheid van verschillende doelgroepen, dus ook respect voor de religie van die jongeren. In ons jeugdhuis hebben we een divers publiek. Er zijn christenen, orthodoxe christenen, moslims, en die jongeren hebben vragen over religie. Wat gebeurt er nu in Syrië? We geven verplichte vormingen. We sluiten het jeugdhuis, de muziek gaat uit, alle randanimatie stopt en ze zijn verplicht om in de filmzaal een vorming te volgen, bijvoorbeeld over Syrië. Die jongeren wringen tegen, maar ze zitten daar omdat het buiten te koud is, en ze zijn verplicht om die informatie op te vangen. Het klinkt grappig, maar het is wel zo. Ze zijn mee met het verhaal en begrijpen de problemen soms beter dan voor zo'n vorming.

Ook de strijd tegen discriminatie en racisme is een prioriteit voor de jeugdwerking. De jongeren zitten meestal met frustraties. We zijn ook een meldpunt voor discriminatie, dus vragen we hun om hun verhaal op papier te zetten. Dat helpt om frustraties te ventileren. Ze hebben hun verhaal al verteld, ze hebben het nog eens op papier gezet en dan helpen wij om het te kanaliseren. We vragen wat er is gebeurd, we vragen de tegenpartij voor een bemiddeling, we proberen een dialoog op te zetten en zo oplossingen te zoeken. Dat is ook goed voor de jongeren, omdat ze zo leren op een correcte manier een dialoog aan te gaan en oplossingen te zoeken. Dat doen we heel vaak. De burgemeester noemt ons vaak een rebels jeugdhuis, maar dat is ook nodig. De jongeren moeten weten, als ze kritiek hebben, hoe ze die op een positieve manier kunnen uiten door aan tafel te zitten, compromissen te sluiten en oplossingen te zoeken.

Een sterke jeugdwerking bouwt aan de toekomst van een doelgroep en helpt bij het vormen van een positieve identiteitsvorming. Dat is heel belangrijk. De jongeren moeten het gevoel hebben dat ze een meerwaarde zijn in onze samenleving en dat ze hier thuishoren. Vandaag is dat niet voor iedereen zo. Sommigen proberen die meerwaarde en dat thuisgevoel in het buitenland te zoeken.

Deze jongeren zijn het slachtoffer van zowel de maatschappij als van de verkeerde keuzes die ze zelf maken. Wij, het jeugdwerk, de partners van het jeugdwerk en ook politici, moeten die jongeren helpen om de juiste keuzes te maken in hun leven, om hen te doen inzien dat de keuzes die ze vandaag maken, verkeerd zijn. We moeten vooral beginnen met die jongeren het gevoel te geven dat ze hier thuishoren.

De heer Jan Deduytsche: Wij ontmoeten vandaag nog altijd jongeren die, als ze bijvoorbeeld een huis willen huren en als blijkt dat ze een vreemde naam hebben, te horen krijgen dat het huis niet meer beschikbaar is. Jongeren die een interimkantoor binnenstappen, krijgen te horen dat de job die aan het raam hangt, plots niet meer beschikbaar is. Dat gevoel van onrecht is reëel en moet worden aangepakt. Het is het gevoel dat er met twee maten en twee gewichten wordt gemeten, en dat is een belangrijke bron van de frustratie.

Heeft dat iets te maken met radicalisering? We zijn geen wetenschappers, we kunnen dat niet onomstotelijk aantonen. Voor ons is wel duidelijk dat er jongeren zijn met weinig zelfvertrouwen, met weinig perspectief op succes, en die voelen zich geblokkeerd en zitten met een gevoel van onrecht. Mevrouw Fadil had het over de legitimiteit van het gezag. Dat klopt op het moment dat mensen voelen dat ze niet thuishoren in deze samenleving. De samenleving heeft hun niets te bieden. Zo versterk je het wij-zij-denken en kom je in de situatie dat de legitimiteit van het gezag in vraag wordt gesteld. Dat is niet goed, maar het is wel een realiteit.

Dat brengt ons bij de vraag wat we vanuit het jeugdwerk met jongeren kunnen doen. Het verhaal van ROJM is het verhaal van positieve identiteitsontwikkeling. Het voorbeeld van met jongeren gaan bouwen in Granada, gebeurt ook in andere jeugdwerkingen. In Kras Jeugdwerk Kiel in Antwerpen bijvoorbeeld gingen er meisjes geld inzamelen om Syrische vluchtelingen die in kampen in landen rond Syrië verblijven, te steunen. Het zijn voorbeelden van hoe mensen hier proberen een plaats te geven aan wat er elders gebeurt, en daar ook een maatschappelijk engagement in opnemen. Dat draagt bij tot de identiteitsontwikkeling die de link legt met wat er elders gebeurt, maar waarin je ook een positieve boodschap kunt leggen.

Ik haal even de preventiepiramide aan uit het onderzoek van professor Deklerck van de KU Leuven om aan te duiden dat we ons bewust zijn van de beperking van de rol van het jeugdwerk. Die zit hooguit in de eerste en tweede trap van de piramide. Daar gaat het om een algemeen leefklimaat, maar soms is het ook gericht op extra inspanningen voor bepaalde jongeren.

In sommige gevallen is repressie nodig, maar dat is niet ons verhaal. Ons verhaal is inzetten op brede voorzieningen die voor iedereen toegankelijk zijn, ook voor die jongeren. Naast een positieve identiteit vormen is het ook belangrijk om te bouwen aan een levensbeschouwelijke ruimte. Geef religie een plaats. Jongeren zitten met vragen over geloof. Wat betekent geloof voor mij? Waar voel ik me toe aangetrokken? Welke interpretatie moet ik daaraan geven? Al te vaak worden die vragen uit de weg gegaan. In het jeugdhuis proberen we daar wel mee om te gaan. Dat is niet altijd gemakkelijk. Er zijn ook scholen en hulpverleners die daar proberen mee om te gaan, maar ook die hebben veel vragen.

Het is dus zeker belangrijk dat er verdere ondersteuning en vorming wordt geboden, ook aan die professionals, omdat het belangrijk is om de jongeren te kunnen helpen bij het zoeken naar antwoorden. Ze moeten niet de antwoorden zelf invullen, maar hen ondersteunen bij het zoeken ernaar. Als je die antwoorden zelf zou invullen, werk je weer van bovenaf. Het is belangrijk om hen van onderuit te ondersteunen om te zoeken naar die antwoorden.

Naar aanleiding van wat er in Parijs is gebeurd, hebben we enkele tips gegeven aan jeugdwerkers⁴. Geen ultieme tips, wel om het gesprek met de jongeren niet uit de weg te gaan. De vraag hoe ze dingen hebben gehoord en beleefd, wat ze erover denken. Niet om te zeggen dat het juist of fout is, wel om het gesprek te blijven aangaan.

Binnen de levensbeschouwelijke ruimte is het belangrijk te kijken naar toegankelijkheid van moskeeën voor jongeren. Het is belangrijk dat daar mensen zijn die hun leefwereld en hun taal kennen, die dicht genoeg bij de jongeren zelf staan. Heel wat van die jongeren zijn het Arabisch niet helemaal machtig. In die zin is dat betreurenswaardig vanuit ons perspectief. Mevrouw Fadil heeft ook verwezen naar De Koepel in Antwerpen. Dat was een van de moskeeën die wij vanuit de praktijk kennen als een moskee die heel goed bezig was op dat vlak. Ik weet niet wat daar fout is gelopen. Misschien zijn de veiligheidsdiensten niet altijd goed geïnformeerd over wie wel en wie niet de partners kunnen zijn.

Maatschappelijk is het belangrijk dat, als je levensbeschouwelijk ruimte wilt creëren, we ook meer erkenning geven aan de diversiteit en de diversiteit van geloofs-overtuiging. Je kunt zeggen dat er soms een debat over symbolen in zit. De hoofddoek is al genoemd vandaag. We denken dat dat belangrijk is. Geef jonge mensen die zoekende zijn en uiting willen geven aan hun geloof, de mogelijkheid om dat te doen. Daar hoeft niets bedreigends in te zitten. Er zijn lokale besturen die daarmee aan de slag gaan. Ik denk aan het OCMW van Mechelen, waar in het uniform van de OCMW-medewerkers een hoofddoek mogelijk is. Ik denk ook aan het erkennen van feestdagen. Geef op een positieve manier meer ruimte aan feestdagen als het Suikerfeest of het Offerfeest. Zoals mevrouw Fadil heeft aangetoond, komen die al te vaak op een negatieve manier in de berichtgeving. De Vlaamse overheid, de lokale besturen en de verenigingen hebben een belangrijke rol te spelen om dat eens op een andere manier in beeld te brengen.

Pak de voedingsbodem aan, dat gevoel van onrecht, van discriminatie en sociale uitsluiting. We zeggen ook dat dat geen excuses zijn, zeker niet, maar doe daar wel iets mee. Geef de jongeren niet de indruk dat er twee maten en twee gewichten zijn, maar pak de discriminatie en sociale uitsluiting strenger aan voor iedereen. Meerdere lagen van de bevolking worden met discriminatie en uitsluiting geconfronteerd, ook autochtone mensen die in armoede leven bijvoorbeeld. Het is belangrijk dat we geen twee maten en twee gewichten hanteren.

Een element dat we ook willen aanhalen, is de impact van dit hele debat op jongeren. We worden uiteraard voor grote uitdagingen geplaatst, zijnde de gewelddadige radicalisering. Wij weten daar ook het antwoord niet op. We voelen wel dat we moeten opletten dat we geen averechtse effecten creëren bij jongeren die net op een kwetsbaar moment zijn in hun opgroeien en hun ontwikkeling. Voor jongeren die helemaal niets met Syrië of radicalisering te maken hebben, maar toch worden aangesproken op hun identiteit en de vraag krijgen "Je zult toch niet naar Syrië gaan?", kan dat heel kwetsend zijn en net het omgekeerde verhaal met zich meebrengen. Ik laat mijn collega aan het woord met een aantal getuigenissen.

⁴ <http://www.uitdemarge.be/p619>.

Mevrouw Nina Henkens, stafmedewerker vzw Uit De Marge: Deze week houdt Uit De Marge een studiedag⁵. De titel is niet 'Hoe gaan we deradicaliseren?' maar 'Wat is de impact van het radicaliseringsdebat zoals we dat nu voeren op jongeren?'. Bedoeld zijn de jongeren waar wij mee werken, en dan vooral de moslimjongeren. Ik heb die studiedag samen met jongeren voorbereid. Ik vind dat we heel veel praten over jongeren maar heel weinig met hen. Ik wil vandaag een aantal van hun verhalen brengen.

Ik wil het verhaal vertellen van Sihem. Ze is bijna 18 en is acht maanden geleden de hoofddoek beginnen dragen. Ze komt uit een familie waar niemand de hoofddoek draagt. Ze omschrijft haar eigen moeder als modern. Ze heeft ervoor gekozen om de hoofddoek te dragen in combinatie met een lange rok. Ze werd op school door een leerkracht apart genomen met de deur op slot. De leerkracht vroeg haar waarom ze eigenlijk een hoofddoek draagt en of ze van plan is naar Syrië te vertrekken. Sihem is erg geschrokken dat een leerkracht haar associeert met IS omdat ze dat net zo gruwelijk vindt als wij allemaal. Als gevolg daarvan is er een conflict ontstaan op school. Haar ouders zijn daar terecht kwaad om geworden. De leerkracht heeft gezegd dat zij van de overheid de opdracht had gekregen om die vragen te stellen. Het gevolg was dat Sihem ervoor gekozen heeft om haar diploma niet meer op school te halen maar via de middenjury. Ik denk dat het moeilijk voor haar zal zijn om dat diploma op die manier te halen.

Dat is een heel concreet voorbeeld van hoe ons deradicaliseringsbeleid averechtse effecten kan hebben op jongeren. Nogmaals: laten we niet aan leerkrachten lijsten geven met uiterlijke kenmerken en dergelijke die hen moeten doen panikeren, maar laten we leerkrachten leren hoe ze in dialoog moeten gaan met jongeren.

Ik hoor verhalen van iemand die twee dagen ziek is, die de politie aan de deur krijgt omdat hij blijkbaar een potentiële vertrekkers is omdat hij ervoor gekozen heeft om als moslim een baard te laten groeien. Het is schrikken voor jongeren en voor ouders als er plots politie voor de deur staat en als mensen plots doorhebben dat ze geframed staan als potentiële jihadist. Dat is kwetsend, dat is geen blijk van vertrouwen.

We moeten hard oppassen hoe we naar jongeren kijken en hoe we over hen spreken, want zij zijn daar gevoelig voor. Ik vind het schrijnend dat vandaag een onderzoekster komt praten over Vlaamse jongeren die hier geboren en getogen zijn, en het voorbeeld van alcohol drinken vasthangt aan het al dan niet geïntegreerd zijn. Dat is echt absurd. We moeten daar echt bij stilstaan.

De discussie over het verband met racisme is al vaak gevoerd. Of het al dan niet wetenschappelijk bewezen is, kan ik ook niet zeggen, maar ik hoor wel van jongeren dat de ronselaars, de broeders en de zusters die hen aanspreken over Syrië, de uitspraken van extreemrechts gebruiken om jongeren aan te moedigen om naar Syrië te vertrekken. We moeten dat wel ernstig nemen. Het gebruiken van twee maten en twee gewichten draagt daar ook toe bij. Ik kan het aan jongeren soms niet meer uitleggen dat Fouad Belkacem in de gevangenis zit en Filip Dewinter niet. Dat is voor hen heel raar. We moeten meer proberen om door de bril van de jongeren naar dergelijke dingen te kijken.

Ik wil afsluiten met een positief verhaal, het verhaal van Yassine, die op school met zeer flagrant racisme werd geconfronteerd door leerkrachten. Hij kreeg van leerkrachten te horen dat hij te lang in de oven had gelegen en dat hij een 'makak' was. Gelukkig kon hij daarna naar een school waar op een veel positievere manier met diversiteit wordt omgegaan. Zijn held is nu Malcolm X, een zwarte moslim. Daarvoor was zijn held Osama Bin Laden. Ik heb hem gevraagd waarom hij van

⁵ <http://www.uitdemarge.be/p610>.

held was veranderd. Hij antwoordde dat hij op het ogenblik dat hij van school was veranderd, anders naar de wereld is beginnen te kijken en andere rolmodellen heeft genomen.

Die discriminatie en het racisme zijn heel belangrijk. Ik wil de politici oproepen om daar streng tegen op te treden. Ten slotte wil ik zeggen: neem jongeren serieus. Er wordt nog veel te weinig met jongeren gepraat. We weten soms niet hoe we dat moeten doen. Het is ook niet gemakkelijk. Ondersteun leerkrachten daarin. Ondersteun jeugdwerkers daarin. Geef jongeren ook zelf het woord. Hun perspectief dreigt hierin totaal verloren te gaan.

De heer Bart Somers: Ik dank de twee heren en de dame voor de uiteenzetting. Ik herken veel van wat ze vertellen. Ik heb toch een bezorgdheid over het laatste wat u zei, mevrouw Henkens. Ik denk dat mensen op het terrein in moeilijke omstandigheden alles moeten doen wat u vertelt: positieve identiteitsvorming, met mensen leren omgaan, eigenwaarde bijbrengen, leren omgaan met diversiteit, respect hebben voor hun religieus denkkader, empowerment, sterker maken en dergelijke meer.

Maar er is iets heel belangrijks dat ook moet gebeuren. Jonge mensen dwepen soms met denkbeelden die eigenlijk niet aanvaardbaar zijn. Sommige jongeren gaan vanuit hun betrokkenheid bij het Israëliësch-Palestijns conflict soms heel ver in wat zij vertellen over joodse medeburgers. Ze gaan soms heel ver als het gaat over wat ze van homoseksualiteit vinden. Ze gaan vandaag de dag soms heel ver in hun sympathie voor wat IS doet in Syrië.

Op zo'n moment is het belangrijk dat mensen op het terrein, jeugd- en tienerwerkers, vanuit een goed kader met hen in dialoog gaan, om hen op het platform te tillen van onze – en ook hún – democratische rechtsstaat, om hen uit te leggen en bij te brengen waarom bepaalde fundamentele principes in onze samenleving belangrijk zijn, ook al zijn ze soms confronterend. Ik zeg dat omdat ik over een uur met alle tiener- en jongerenwerkers van de jeugd- en tienerwerking van Mechelen een vergadering heb, op hun vraag, omdat ze nood hebben aan een duidelijker kader om dat debat op straat aan te gaan.

Als een jongere me zegt niet te begrijpen dat Fouad Belkacem in de bak zit en Filip Dewinter niet, dan kan ik dat perfect uitleggen. Voor die jongere zal het moeilijk zijn om dat te begrijpen, maar het is wel mijn plicht om te proberen uit te leggen waarom in onze rechtsstaat de ene in de gevangenis zit en de andere niet, ook al is dat voor de jongere emotioneel gezien hetzelfde, of is Dewinter zelfs erger dan Belkacem. Ik moet het hem echter wel uitleggen. Dat is mijn plicht, als democraat, om dat te doen: in hun taal, op hun niveau met hen in dialoog gaan, respect hebben voor hun mening, maar daar wel over spreken. Dat is heel fundamenteel, ook vandaag, zeker in de samenleving vandaag.

Ik weet dat u dat op het terrein vaak in heel moeilijke omstandigheden probeert te doen, en dat het veel complexer is dan ik het nu schets. Dat kader is echter wel belangrijk. Dat is ook een stukje pedagogie, ook voor een stukje het versterken van het democratisch draagvlak.

Ik ben voorstander en pleitbezorger van een keihard optreden tegen discriminatie en racisme. Ik vind dat we ter zake te weinig doen. Ik vind anderzijds echter ook dat mensen op het terrein inspanningen moeten doen om heel duidelijk en helder te zijn tegenover jonge mensen als het gaat over denkbeelden die niet stroken met de democratie, met de rechtsstaat, met de verdraagzaamheid die we prediken op andere momenten. Ik verwijs naar ROJM. Men gaat daar spreken over Syrië en proberen een genuanceerd verhaal te brengen ten overstaan van jonge mensen.

Dat is heel belangrijk. Voor de jeugdwerkers, de tienerwerkers, de buurtopbouwwerkers is dat een heel cruciale taak die ze moeten doen.

Mijn vraag aan u is heel concreet: hoe versterken en empoweren we onze tienerwerkers, buurtopbouwwerkers en jeugdwerkers om dat verhaal goed te kunnen brengen? Waar hebben ze nood aan? Hoe kunnen we dat doen, opdat zij in heel die complexiteit, in die zee van emoties, sterk genoeg zijn om dat te brengen?

De heer Imade Annouri: Ik wil me eerst vooral volmondig aansluiten bij wat de heer Somers net heeft gezegd. Dat is inderdaad iets dat we in de realiteit zien en dat heel hard moet worden gecounterd. Ik wil er nog aan toevoegen – niet om te minimaliseren of het in een bepaalde context te duwen – dat het deel uitmaakt van een breder probleem. Je ziet dat het maatschappelijk debat gewoon harder wordt, dat er veel gekke uitspraken worden gedaan. Als ik die gesprekken voer met jongeren, als ze uitspraken doen die volledig van de pot gerukt en onze maatschappij onwaardig zijn, dan krijg ik vaak een wedervraag als: waarom mocht die collega van mij bij De Lijn dan zeggen, tijdens een evaluatiegesprek waarbij een psycholoog aanwezig was, dat hij hoopt dat Hitler terugkomt om alle moslims uit te roeien? Dat is een letterlijke quote. Ik wil maar aangeven dat er heel veel bitse uitspraken worden gedaan naar alle kanten, dat we op dit moment in een heel explosieve periode zitten en dat het jeugdwerk er op dit moment inderdaad ook voor moet zorgen dat het al die uitspraken, al die uitspattingen telkens opnieuw op het veld countert. Dat is immers nodig nu: duiding geven aan jongeren die op dit moment geen houvast kunnen vinden.

Mijnheer Jaballah, u zegt dat ROJM mensen samenbrengt om het te hebben over Syrië. Ik kan me perfect indenken dat er ook jongeren zijn die op dat moment zeggen dat wat daar in Syrië gebeurt, wel goed is, dat IS een terechte strijd voert, dat wat u zegt helemaal niet klopt. Dat is ook wat ik te horen krijg van andere mensen uit jongerenorganisaties die er af en toe mee te maken hebben. Hoe reageert u daar op? Hoe doet u dat, als u bijeenzit met enkele jongeren en u dwingt die om te luisteren naar een bepaald genuanceerd verhaal, en die jongeren verzetten zich daar toch tegen, uit stoerheid of omdat ze echt aan het radicaliseren zijn? Hoe gaat u daar concreet mee om?

Mevrouw Henkens, met betrekking tot die studiedag die u net hebt voorbereid, zei u dat u met die jongeren hebt samengewerkt. Ik kan u verzekeren dat er ook heel veel leerkrachten zijn die gewoon niet anders weten. Het is een paniecreactie. Ze voelen zich heel ongemakkelijk. Ze zien een meisje dat plots een hoofddoek draagt en maken zich oprecht zorgen over haar en haar omgeving. Als ze haar op de eerste plaats gaan benaderen, dan kunnen we het erover eens zijn dat dit misschien niet de beste manier is, dat het een heel negatief effect kan hebben op dat meisje, maar dat is heel vaak omdat ze niet anders weten. Ze willen heel graag helpen. Hebt u ook gedacht aan het betrekken van leerkrachten bij het organiseren van zo'n traject, om een soort debat te faciliteren met die leerkrachten, met mensen die heel graag willen helpen, maar niet weten hoe? Neemt u dat ook mee op in de hele denkoefening die u op dit moment doet? Het lijkt me immers vooral een kwestie van afstemmen, van het met elkaar laten interageren van alle goede intenties.

De heer Matthias Diependaele: Ik sluit me aan bij de twee vorige sprekers. Om eerlijk te zijn, mij stoort het helemaal niet dat jongeren bepaalde ideeën hebben. Dat hoort nu eenmaal bij het opgroeien. Soms zijn dat heel vreemde ideeën, soms onaanvaardbare ideeën, maar voor mij is het pas echt onaanvaardbaar als daar verdere actie uit volgt. Die lijn is niet helemaal duidelijk, maar daarnet werd gezegd: radicalisme is geen probleem, maar extremisme wel. Ik wil het niet over het woordgebruik hebben. Dat staat hier los van. Dat geeft echter wel aan wat het probleem is. Jongeren hebben nu eenmaal soms vreemde ideeën. Dat hoort er allemaal bij.

Ik verwijs naar het verhaal van Sihem. Ik hoop dat ze haar opleiding kan afwerken, maar ik wil hier ook enigszins de verdediging van de leerkracht op mij nemen. Het kan zijn dat die fouten heeft gemaakt. Ik neem dat aan, dat gebeurt. Het is echter ook een zeer moeilijke positie waarin leerkrachten zich vandaag bevinden. Zeker vandaag zien we dat de veiligheidsdiensten ook fouten maken door op sommige punten te overreageren. Dat gebeurt.

Het laatste dat je echter wil meemaken, is dat iemand iets heeft gezien en heeft gedacht: er is een probleem, maar voor de veiligheid zal ik toch maar niet reageren. Dan loopt het mis, en dat wil je ook niet meemaken. De mensen in die situatie, die dat moeten detecteren en daar een of ander gevolg aan moeten geven, die zitten echt tussen hamer en aanbeeld. Wat we kunnen doen, is hen empoweren, hen zo goed mogelijk ondersteunen en wat je maar wil, maar je wil niet meemaken dat je als hulpverlener, als dokter, als politieagent of wat dan ook denkt dat er mogelijk een probleem is, maar toch besluit ervan af te blijven, want mocht het niet waar zijn, dan krijg je zelf op je donder. Dat geldt trouwens voor zeer veel problemen in de maatschappij: niet alleen voor radicalisering, maar ook bijvoorbeeld voor kindermisbruik, partnergeweld en dergelijke meer.

Ik begrijp uw voorbeeld heel goed. Er is waarschijnlijk een probleem, of het is verkeerd aangepakt. Die hoofddoek alleen is misschien onvoldoende. Dat kan allemaal zijn. De politie is altijd een verdere stap. De politie is intimiderend. Daar moet je nog meer mee oppassen. Dat spanningsveld tussen veiligheid en welzijn is echter zeer moeilijk. Ik zou dus zeker ook niet te veroordelend zijn over die mensen in het onderwijs, de welzijnswerkers of wat dan ook. We moeten die zo veel mogelijk ondersteunen, maar ik vrees dat men fouten zal blijven maken.

De heer Ward Kennes: U hebt veel pijnpunten blootgelegd. Ik meen dat we die erkennen en dat die ook al een paar keer in deze commissie door diverse sprekers zijn aangeraakt. Het gaat dan over een voedingsbodem voor onvrede, waardoor mensen afstand nemen van wat onze samenleving te bieden heeft, waardoor ze zich daar niet in thuis voelen of er zelfs vijandig tegenover gaan staan. Ik blijf echter nog altijd op mijn honger als het gaat over de vraag wat dan precies die klik, die stap is van radicalisering, afstand nemen en kritiek leveren naar het gewelddadige. Ik mis die klik, en dat is een van de zaken die deze commissie moet proberen te begrijpen.

Daarnaast is er het probleem van de onzekerheid van de leerkrachten. Ik denk dat dit voor veel mensen herkenbaar is. Hoe gaat men om met iemand die andere kleren begint te dragen of zich anders gaat opstellen? Ik kan me voorstellen dat leerkrachten, ouders en begeleiders daar heel onzeker van worden en daar ook angstig op kunnen reageren en dan fouten beginnen te maken. Begeleiders van jongeren moeten beter worden geïnformeerd over hoe ze daarmee kunnen omgaan, dit om te vermijden dat hun ingrijpen meer schade veroorzaakt dan dat het iets bijbrengt. Hebben jullie daar methodes voor? Kan daar iets voor ontwikkeld worden?

Jullie hebben het in de presentatie ook gehad over angst. En dat is nu precies wat onze samenleving ziek aan het maken is: angst voor de ander, angst voor geweld, angst voor ongekende fenomenen, angst voor zaken die men niet begrijpt. Ook jullie zullen geen pasklaar antwoord kunnen geven op de vraag hoe we daaruit geraken. De politiek kan een deeltje van de oplossing aanreiken maar verder moet iedereen die angst samen aanpakken. Welke tips of begeleiding is er voor mensen die verontrust zijn door het gedrag of de kleding van jonge mensen?

Mevrouw Miranda Van Eetvelde: Jullie komen uit het werkveld en staan dagelijks in de praktijk. Zien jullie in de jeugdsector mogelijkheden om de eerstelijns-werkers te wapenen en te vormen in het detecteren van en het omgaan met radicaliserende jongeren? Welke actoren van de jeugdsector kunnen daarbij worden

betrokken en op welke manier kan de jeugdsector bijdragen tot detectie van en informatieverbreiding over radicalisering? In hoeverre kan de jeugdsector bijdragen tot de sensibilisering van jongeren om te vermijden dat zij in de val trappen van het radicalisme?

Mijnheer Jaballah, we zien dat allochtone jongeren heel moeilijk de weg vinden naar de jeugdverenigingen, hoewel er vanuit die jeugdverenigingen inspanningen worden gedaan. Ik heb vier jongvolwassenen in huis die in de leiding staan bij jeugdverenigingen. Zij zijn ook aangesloten bij sportverenigingen en toneel. Zij vinden dat het heel moeilijk is om die jongeren aan te trekken. Het lukt af en toe maar het is niet gemakkelijk. Hoe kan dit worden doorbroken?

Mijnheer Jaballah, u hebt het ook gehad over een aantal acties die u onderneemt in uw jeugdcentrum. Maar daar zijn die jongeren al, misschien is dat in de stad gemakkelijker. In de jeugdclub van mijn eigen gemeente is het moeilijk om allochtone jongeren mee te krijgen. En vaak zijn het dan alleen de jongens die op hun beurt niet willen dat hun zussen naar de jeugdclub komen. Blijkbaar is dat een fenomeen dat de laatste tijd opnieuw veel vaker opduikt. Hoe kan men dat aanpakken?

Mevrouw Yasmine Kherbache: Eén punt trok mijn aandacht omdat het nog niet zo vaak aan bod is gekomen in de analyse. Bijna alle analyses geven aan dat een deradicaliseringsbeleid niet moet proberen te remediëren wanneer het te laat is maar vooral moet werken aan de voedingsbodem. Bovendien mag ook niet worden onderschat hoe jongeren onrecht aanvoelen op het moment dat zij nog volop hun identiteit aan het ontwikkelen zijn.

Een element dat ik heel vaak hoor bij jongeren – en ik spreek uit mijn ervaringen in de stad Antwerpen – is de problematische relatie met de politie. Dat komt heel vaak aan bod. De wederzijdse irritatiegraad is heel hoog, en daar bestaat ongerustheid over. Jullie stippen dit ook aan als een probleem. Hier gaat het dan meer over racisme bij de politie, zowel ten aanzien van allochtone collega's als ten aanzien van de burger. Hebben jullie voorstellen van aanbevelingen of oplossingen?

In het Verenigd Koninkrijk heeft men een systeem voor het registreren van de identiteitscontrole. Men onderschat immers hoe vaak sommigen, vooral jongens, worden tegengehouden voor een paspoortcontrole. Elke identiteitscontrole wordt daar geregistreerd. Het voordeel daarvan is dat men een beeld krijgt van hoe de politie omgaat met de burger. Wanneer men vaststelt dat in een bepaalde regio jongeren van een bepaalde etnisch-culturele minderheid heel vaak worden tegengehouden, dan wijst dat toch op een probleem. Hebben jullie zelf voorstellen hoe de relatie tussen politie en jongeren kan worden genormaliseerd of verbeterd?

Jullie zeggen dat jongeren mentale en fysieke ruimte moeten krijgen om na te denken over geloof en levensbeschouwing. Dat is inderdaad belangrijk. We mogen niet onderschatten hoe belangrijk levensbeschouwing is in de identiteitsontwikkeling van jongeren. Vandaag en ook tijdens de vorige hoorzittingen wordt gediscussieerd over radicalisering, maar als het dan over levensbeschouwing gaat, dan gaat het altijd over de islam. Organiseren jullie in de jeugdwerking ontmoetingen tussen de verschillende levensbeschouwingen? Jongeren zitten samen in de klas maar door de polarisering in de samenleving en door de internationale politiek begint men ook zeer veralgemenend over de ander te denken. Ik denk dan aan de moslims versus de joden. Het is niet oké hoe zij over elkaar spreken. Dat is een heel gevoelig thema. Komt het ook aan bod in jullie jeugdwerking dat men op een correcte manier met elkaar moet omgaan? Het zou wat spanning kunnen wegnemen indien we zouden kunnen aantonen dat interlevensbeschouwelijke dialoog mogelijk is. Men moet dan wel de tools krijgen om dat debat op een correcte manier te voeren.

De heer Peter Wouters: Het probleem van jongeren en het zoeken naar hun identiteit is van alle tijden. Kleur of godsdienst heeft daar heel weinig mee te maken. Ik ben zelf als jonge gast regelmatig in de brouwerij van pater Versteyleen geweest, maar ik heb dan toch een andere weg in mijn leven gekozen.

Het is maar om aan te tonen dat een leerkracht die scheldt en belachelijke grappen maakt, nooit goed te praten is. Dat moeten we veroordelen. Maar de leerkracht die een verkeerde interpretatie maakt, mag men volgens mij niet zo veroordelen zoals u hebt gedaan.

Ik heb met de mensen van het OCMW van Mechelen – het poetspersoneel en het keukenpersoneel – gewerkt in mijn vorige job. De hoofddoeken nemen het racisme niet weg. Het is misschien een geweldig symbooldossier en een geweldige symbooloverwinning, maar de mensen verstaan elkaar daarom niet beter en werken daarom niet beter samen.

Waarom vinden die jongeren de weg naar de reguliere jeugdbeweging niet? Naar een sportclub gaan, lukt blijkbaar wel. In Deurne is er een aparte jeugdbeweging. U kent ongetwijfeld de vzw JES. Er zijn door voorbeeldfiguren fouten gemaakt, waardoor de boel extra werd opgehitst. Je kunt niet alles toelaten en moet een van hen bestraffen. Er ontstaat dan een pingpongspel waarbij de overheid nooit goed kan doen want je raakt altijd iemand van hen. Men verzeilt dan in een egelstellingpositie, waardoor praten zeer moeilijk wordt.

Ik praat veel met jongeren in Deurne-Noord. Ze vinden het normaal wat er in Parijs is gebeurd, want je lacht niet met de profeet. Voor mij is een mensenleven heilig. Met zo'n mening stopt voor mij elke vorm van praten. Ik weet niet hoe jullie dat in de praktijk oplossen.

De heer Jo De Ro: Ik zal geen bekentenissen doen over waar ik in mijn jeugd heb gezeten, in ieder geval niet bij pater Versteyleen. Er bestaat wel een dossier over mij bij de Staatsveiligheid.

Er zijn al heel wat vragen gesteld aan de heer Jaballah. Het toeval wil dat mijn collega's van het college van burgemeester en schepenen bij jullie op bezoek zijn.

U vertelde over het gestructureerde maandelijkse overleg met de korpschef. Hebben jullie nog ander structureel overleg? Ik denk dan aan drie domeinen die hier al vaak aan bod zijn gekomen: onderwijs, welzijn en sport. Hebben jullie op stedelijk of regionaal niveau overleg, niet alleen om na te gaan wat er in die werelden gebeurt, maar ook omdat jullie vertrouwenspersonen zijn voor heel veel van die jongeren? Daardoor hebben jullie toch weet van uitsluiting, inschrijvingsproblematiek, doorverwijzing en kunnen jullie hun woordvoerder zijn.

Overleggen jullie ook systematisch met ouders? Zo ja, is dat een gestructureerd overleg of is het eerder occasioneel bij problemen?

Mevrouw Kathleen Krekels: Wat jullie doen, is heel belangrijk in het kader van racisme, diversiteit, discriminatie van jongeren. Vandaag hebben wij ook mevrouw Van San gehoord en zij ziet het toch een beetje anders. Zij stelt als hypothese dat hoe beter jongeren geïntegreerd zijn, hoe meer kans er is op radicalisering. Wat is jullie mening daarover?

Ik vermoed dat jullie reeds lange tijd met jeugdwerking bezig zijn. Ik vraag me af of de manier waarop jullie nu werken, erg verschilt van de manier waarop jullie tien jaar geleden werkten, voor er sprake was van radicalisering. Worden er andere accenten gelegd? Komen er andere problemen naar boven? Is de werking rond racisme, discriminatie en diversiteit in grote lijnen dezelfde gebleven?

Mevrouw Nina Henkens: Mijnheer Somers, wij moeten als professionals over de denkbeelden die jongeren hebben en die soms heel raar en niet aanvaardbaar zijn, in gesprek gaan. Maar we mogen niet vergeten dat jongeren, biologisch gezien, nog niet op dezelfde manier genuanceerd kunnen nadenken als volwassenen. De frontale cortex in de hersenen die daarvoor moet zorgen, is nog niet helemaal ontwikkeld. Daar moeten we rekening mee houden als we met jongeren praten, het zijn nog geen volwassenen.

Ik gaf het voorbeeld van Israël. De collega's van de heer Jaballah hebben vorming gegeven over de geschiedenis van de joden in Marokko om aan te tonen dat moslims en joden wel harmonisch met elkaar kunnen samenleven.

Ik hoor politici spreken over hoe we jongeren waarde kunnen laten hechten aan hun democratische rechtsstaat. Nogmaals, als we twee maten en twee gewichten blijven hanteren, lukt dat niet. Hoe kunnen we aan jongeren uitleggen dat François Hollande na de aanslag in Parijs op straat komt voor vrijheid van meningsuiting en dan naar Saoedi-Arabië afreist om zijn respect te gaan betonen aan een koning die bloggers met de zweep laat afranselen? Dat is echt heel moeilijk.

Hoe empoweren we jeugdwerkers? Wij geven vormingen, samen met vzw Motief, over hoe men in gesprek moet gaan met jongeren. De vraag is enkele keren gesteld: hoe kunnen we dan wel jongeren aanspreken over dingen die ons verontrusten? Ik heb er met de jongeren over gesproken en zij zeggen heel duidelijk dat ze graag in gesprek gaan, maar wel vanuit een oprechte interesse en niet vanuit een veroordelende houding. Jongeren praten graag over hun geloof. Jongeren praten graag over wat hen bezighoudt. Ze zeggen wel dat er twee manieren zijn waarop je iets kunt zeggen, en daar zijn ze heel gevoelig voor. Ga in gesprek met jongeren maar doe het vanuit een oprechte interesse en niet vanuit paniekzaaijerij of oordelend. Het houdt in dat je ook met je eigen referentiekader leert omgaan en dat moeten we aan professionals leren.

We kunnen die vorming inderdaad ook aan leerkrachten geven, maar weet wel dat ze anderhalve dag educatief verlof per jaar hebben. Leerkrachten hebben een zware job. Ze staan alleen voor een groep jongeren. Jeugdwerkers hebben intervisie, kunnen met collega's overleggen en krijgen vorming. Leerkrachten hebben dat niet en worden bijna niet ondersteund in hun job. Het is tijd om na te denken over hoe we dat voor leerkrachten wel kunnen doen. De structuren laten dat op dit moment nog niet toe.

De heer Jan Deduytsche: Mijn indruk is dat er de voorbije weken een klimaat is gecreëerd dat er nood was aan actie. We hebben veel aankondigingen van maatregelen gehoord, goedbedoeld weliswaar, maar op een bepaald moment begon het op een lawine te lijken voor hulpverleners en onderwijzers. Mensen voelen zich inderdaad aangesproken.

Je zou maar eens niet moeten hebben gereageerd. Een aantal jaar geleden is er in Groot-Brittannië een ernstig voorval geweest in een zaak van kinderverwaarlozing, waarbij verschillende politie- en sociale diensten niets hadden opgemerkt, tot het kind overleden was. Dat heeft tot een grote hervorming geleid. Dat willen we niet meemaken.

We hebben wel voor een klimaat gezorgd waarbij veel professionals, hulpverleners en leerkrachten zich afvragen wat ze moeten doen. Er wordt iets van hen verwacht, maar dat is vaak niet concreet. Als het bijvoorbeeld gaat over beroepsgeheim: het is goed om informatie te delen, maar er zijn ook weer valkuilen. Er zijn verwachtingen, maar het is niet duidelijk wat kan en waar de grenzen liggen.

We hebben een geseclariseerde samenleving. Sinds de jaren 60 is de katholieke kerk achteruitgegaan tot waar ze vandaag staat. Tegelijk is er nog altijd een groep praktiserende katholieken. Evengoed is er een belangrijke groep moslims. Er zijn mensen die niet in een opperwezen of wat dan ook geloven. Mijn indruk is dat we een groot ongemak hebben bij het omgaan met religie. Ik ben voor een actief pluralisme: in de samenleving moet je met verschillende opinies naast elkaar kunnen leven, maar elkaar daar ook in erkennen.

Vaak gaat men op een beoordelende manier in gesprek met jongeren, in plaats van open interesse te tonen: wat vind je van iets in de krant, wat is je ervaring? Volwassenen willen vaak al op voorhand een eigen idee meegeven. Ook het overreageren wordt in de hand gewerkt door het klimaat dat is ontstaan, ondanks de goede bedoelingen.

Mevrouw Nina Henkens: Het is belangrijk om op zoek te gaan naar de betekenis van wat jongeren zeggen. Als ze het goed vinden dat de aanslagen zijn gebeurd, welk gevoel zit daar dan achter? Daar kun je een open gesprek over hebben, maar het is moeilijk. Neem ze niet te letterlijk. Jongeren provoceren, denken zwart-wit, ze willen soms niets liever dan dat je met je mond vol tanden staat.

De heer Jan Deduytsche: Jongeren gaan soms ook op zoek naar hoever ze kunnen gaan met een begeleider, dat is niet anders voor jeugdwerkers dan voor leerkrachten. Ook voor begeleiders is dat een leerproces, de ene kan het al beter aanvoelen dan de andere, maar we moeten zo veel mogelijk proberen te vermijden dat het misloopt.

Mevrouw Nina Henkens: Ik geef een concreet voorbeeld. In Antwerpen hebben jongeren die dergelijke uitspraken hadden gedaan op sociale media een bezoek gekregen van de politie. Ze zijn gescreend. Tegelijk zijn er actiegroepen op zoek gegaan naar haatboodschappen van extreemrechts, mensen die de dag na de aanslagen zeggen dat moslims moeten worden gevierendeeld, naar Auschwitz moeten worden gebracht enzovoort. Die boodschappen zijn opgestuurd naar de politie, maar er is tot nu toe niets mee gebeurd. Reageer toch ook op de uitspraken van extreemrechts, want er is een radicalisering aan de gang langs beide kanten. Dat is duidelijk.

De heer Sahd Jaballah: Mevrouw Kherbache, u vroeg naar een ontmoeting tussen verschillende jongeren. Mijnheer Annouri, u vroeg naar de vormingen. En mijnheer Somers, u had het over antisemitisme.

Ik geef een voorbeeld uit het jeugdhuis uit de periode van de Gaza-oorlog en het Palestijns-Israëliëse conflict. We waren ook bezig met de herdenking van de Eerste Wereldoorlog en de Marokkaanse soldaten die hebben meegevochten. We hebben een nauwe samenwerking met de Kazerne Dossin, het mensenrechten- en holocaustmuseum. We zijn met hen aan tafel gaan zitten, omdat we vaststellen dat jongeren verkeerde uitspraken doen, uit onwetendheid.

Toen hebben we beslist om een verplichte vorming van de Kazerne Dossin te geven. Eerste slide: de davidster. Grote schok. We hebben het verhaal verteld van joodse mensen die naar concentratiekampen werden gebracht en van wie de identiteitskaarten nog beschikbaar waren. Een groepje van die joden was geboren in Marokko, verhuisd naar België door de economische miserie in Noord-Afrika en door de oorlog tegen Frankrijk en Spanje in Marokko. Ze hadden ook Marokkaanse namen, en ze spraken Arabisch.

We brachten ook het verhaal dat koning Mohammed V de joden in Marokko het Marokkaans staatsburgerschap had gegeven en hen niet had uitgeleverd aan het Vichyregime. De Kazerne Dossin heeft de geschiedkundige informatie gegeven. Je

zag het denkpatroon van de jongeren veranderen: ja, niet alle joden dan. Nee, het zijn vooral die met politieke standpunten, zoals er in elke gemeenschap mensen zijn met een politieke agenda.

We gaan echt in dialoog met jongeren als zij verkeerde uitspraken doen. Ik wijs erop dat er ook joden meelopen in Palestinabetogingen in Londen en New York. Ook zij gaan niet altijd akkoord met wat er aan de hand is. Er loopt een groepje orthodoxe joden met Palestijnse vlaggen: dat is echt, zeg ik, dat is niet gefotoshopt. Met het verhaal over de joden met Marokkaanse roots laten we dat ook zien. Ik heb veel vrienden in Marokko die joods zijn. Je ziet het verschil niet, ze hebben Arabische of Hebreeuwse namen, dat is nagenoeg hetzelfde in het Arabisch.

Het is niet omdat je jood bent en moslim dat je elkaar moet haten. Ook dat proberen we over te brengen, en dat is gelukt. Want daarna is de Kazerne Dossin nog vaak langsgekomen, zonder problemen. Nu nog loopt er een project met hen en met andere partners uit Antwerpen. Ons doel is om joodse jongeren in contact te brengen met onze jongeren. Daar moet je natuurlijk wel naartoe werken, je moet die jongeren er klaar voor maken, zaken uitleggen. We brainstormen nu hoe we het gaan doen, via sport of artistieke ontwikkeling. De jongeren worden er nu al bij betrokken. We werken er maandenlang aan. Het is niet zo dat we maar met twintig jongeren werken. We bereiken in Mechelen ongeveer duizend jongeren.

Dagelijks bezoeken zestig tot honderd jongeren onze werking. Er is veel volk. Het feit dat die jongeren nu accepteren dat de Kazerne Dossin, met een davidster in het logo, een vorming komt geven, is een overwinning op zich. Vroeger kon dat niet. Natuurlijk moeten we daaraan werken. We kunnen niet spontaan gewoon een vorming geven. Dat is met voorbedachten rade gebeurd. Die davidster is er ook met voorbedachten rade op gezet. Op die manier werken we aan de verandering van denkpatronen bij jongeren.

Er is me gevraagd waarom die jongeren geen toeleiding naar het reguliere jeugdwerk vinden. Jongeren hebben verschillende interessevlakken. Sommigen kiezen voor de Chiro of de scouts, anderen voelen zich in geen van beide thuis.

Een werking maatschappelijk kwetsbare jongeren is niet enkel een werking met alloctonen. Onze doelgroep is heel divers. Het is meer dan een jeugdwerking. Er is een jobclub. Jongeren kunnen een job zoeken. Er is het leer-werkproject. Wie schoolmoe is, kan in het deeltijds onderwijs terecht en kan bij ons door een sociale partner als Levanto of Manus Mechelen worden tewerkgesteld. ROJM is meer dan een gewoon jeugdhuis. Er is nood aan een jeugdwerking en niet enkel aan een jeugdhuis. Daar moeten andere aspecten aan verbonden zijn. Dat is het verschil met het reguliere netwerk.

We merken dat de jongeren met een migratieachtergrond uit de middenklasse wel hun weg naar de scouts en de Chiro vinden. Hun interessevlakken liggen dicht bij de interesses van de autochtone jongeren uit de middenklasse. Dat is de reden waarom ze bepaalde jongeren niet bereiken. Er zijn andere interessevlakken.

De heer Jan Deduytsche: Dit doet me denken aan een gegeven dat onderzoekers van het jeugdwerk al hebben gedocumenteerd⁶. Er bestaat briefwisseling tussen Cardijn, de oprichter van de KAJ, en Baden-Powell, de oprichter van de scouts. Op een bepaald ogenblik heeft Baden-Powell Cardijn uitgenodigd om de Belgische scouts op te richten er daar het hoofd van te worden. Baden-Powell heeft verklaard dat hij een jeugdwerking voor sterke jongens en meisjes wilde en heeft Cardijn gevraagd daaraan mee te werken. Cardijn heeft geantwoord dat hij ook een jeugdwerking voor sterke jongens en meisjes wilde. Hij heeft echter ook gevraagd of

⁶ Cousse (2006). *Pedagogiek van het jeugdwerk*. Gent: Academia Press.

Baden-Powell wist dat bepaalde jongens en meisjes geheel eigen noden en vragen hadden. Hij doelde op de jongens en meisjes die hij aan de fabriekspoorten opwachtte. Cardijn is niet op de vraag van de heer Baden-Powell ingegaan.

Er bestaat niet zoiets als een jeugdwerk of een onderwijs dat voor iedereen opgaat. Het Minderhedenforum heeft meer dan een decennium geleden een mooi standpunt ingenomen en voor een mozaïek aan jeugdwerk gepleit. Er moet jeugdwerk zijn voor alle kinderen en jongeren. We moeten de verschillende soorten echter naast elkaar laten bestaan.

Het kan dat het jeugdwerk zich op een bepaald moment specifiek tot meisjes, tot allochtone jongens of tot iedereen richt. We mogen niet vergeten dat we hier vroeger ook onze eigen meisjesafdelingen van de Chiro en dergelijke hadden. Het gaat erom welke verschillende groepen er zijn, welke noden die jongeren hebben en hoe we hier het best een antwoord op geven. Soms zal dat gemengd zijn en soms zal dat niet zo zijn.

Het is vooral belangrijk dat we openheid behouden om bruggen te slaan. Het voorbeeld dat de heer Jaballah net heeft gegeven, de samenwerking met de Kazerne Dossin en met bepaalde Antwerpse verenigingen, toont aan dat ook categoriale werkingen bruggen naar anderen kunnen slaan. Bruggen blijven slaan, is in onze democratische samenleving altijd heel belangrijk.

Mevrouw Nina Henkens: Er is gevraagd of de jeugdsector de radicalisering kan detecteren. Mijn antwoord is dat we dat niet kunnen. We werken met kinderen en jongeren. We vertrekken vanuit hun noden, behoeften en vragen. We zullen ons altijd bezighouden met kinderen en jongeren die zich niet goed voelen, maar niet op basis van de vraag om radicalisering op te sporen. Dat lijkt me een nefaste werkwijze.

Ik hoop dat er na dit debat niet voor zal worden gekozen jeugdwerkingen radicaliseringscenten te geven. Dat zou immers inhouden dat we ons jeugdwerk moeten toetsen aan de resultaten, meer bepaald aan het aantal jongeren dat naar Syrië is vertrokken. Dat mogen we echt niet doen. Dat zou perverse effecten teweegbrengen. De vertrouwensrelatie blijft zeer belangrijk.

Verder is er nog een vraag gesteld over de methodes. In het jeugdwerk vormt de relatie de methode. We hebben geen toverstokjes of trucjes. We werken met mensen en er moet een vertrouwensrelatie zijn. Daarmee gaan we aan de slag. Onze relatie is onze methode. Als aan het beroepsgeheim wordt geknibbeld of als we centen krijgen om ons in eerste instantie met de deradicalisering en niet met de jongeren bezig te houden, wordt er ook aan die relatie geknibbeld. Op dat vlak bestaat er volgens mij momenteel een risico.

De heer Sahd Jaballah: Mijnheer De Ro, ik wil nog kort ingaan op uw vraag of we nog op andere manieren structureel overleg plegen. Er is een maandelijks overleg met de korpschef. Als er problemen zijn met de politie, proberen we die tijdig op te lossen, en zeker voor het uit de hand loopt. Dat overleg verloopt zeer goed en is ook heel belangrijk.

Er is eveneens overleg met de scholen. ROJM maakt deel uit van het lokaal overlegplatform (LOP). De scholen vragen ons ook om op te treden als er problemen zijn. Ik geef een voorbeeld. Er is een school in Mechelen die zich zeer hard inzet voor de jongeren die ons jeugdhuis bezoeken. Als er problemen zijn, trachten we samen met de school oplossingen te vinden. De time-outprojecten van die school vinden plaats in onze lokalen. De school komt dan met een groep moeilijke jongeren om in onze lokalen les te volgen en te sporten. Het helpt dat die jongeren weg zijn van de school. Op een of andere manier houden ze zich aan de regels van het

jeugdhuis. Aangezien ze weg zijn van de speelplaatscontext en het haantjesgedrag, zijn ze braver.

Er zijn ook vergaderingen over sport met de sportdienst van Mechelen en met Bloso. Als Bloso een activiteit plant, zoals de sportdag die in september 2014 heeft plaatsgevonden, worden wij daarbij betrokken. Daardoor kan onze doelgroep ook aan dat evenement deelnemen. Onze jongeren kunnen aanwezig zijn en kunnen zich bij sportploegen inschrijven.

Wat de ouders betreft, wil ik erop wijzen dat ROJM al sinds 1978 bestaat. De ouders van onze jongeren zijn meestal oud-leden. Zij komen ook nog hun thee drinken. Aangezien ze voor 21 uur thuis moeten zijn, vertrekken ze rond die tijd. Het feit dat we die mensen nog bereiken, is echter zeer belangrijk. Onze jeugdwerkers hebben tussen zeven en achttien jaar anciënniteit. Zij kennen die ouders ook. Als er een probleem is dat niet zo maar kan worden opgelost en het tijd wordt om de ouders toch maar in te schakelen, voeren we een gesprek met de ouders. Soms weten de jongeren dat. We stomen de ouders klaar voor een gesprek met de jongeren.

Ik geef een voorbeeld. Een jongere is mee naar Granada geweest en wil nu werken. Aangezien hij zonder werkervaring niet bij een interimkantoor aan de slag kan, wil hij worden tewerkgesteld in toepassing van artikel 60 van de OCMW-wet. Hij vraagt zijn moeder om informatie. Hij heeft haar loonfiches nodig en stelt nog andere vragen. Hij wil een bankrekening openen. Zijn moeder stelt zich vragen en belt me. Ze vraagt me even thuis langs te komen. Ze snapt immers niet waar haar zoon mee bezig is. Hij stelt haar allerlei vragen en kan eigenlijk ook niet uitleggen hoe het allemaal werkt. Ik ga daar langs en op die manier heb ik contact met de ouders. Ik leg uit dat de jongere wil werken, maar moeilijk werk kan vinden. Hij heeft geen diploma, is 21 jaar oud en heeft nog nooit gewerkt. Hij heeft geen bankrekening en geen werkhouding. Het beste zou zijn hem in toepassing van artikel 60 van de OCMW-wet bij een sociale partner tewerk te stellen. Daar zijn we nu mee bezig. De moeder begrijpt het nu en is heel blij.

Dat is onze samenwerking met de ouders. Soms krijgen we een telefoontje van ouders die problemen met hun kinderen hebben. Ze vragen ons dan eens een gesprek met hen te voeren, wat dan ook gebeurt.

De heer Jan Deduysche: Het is belangrijk om te investeren in vorming. We hadden de studiedag voor de leerkrachten aanvankelijk georganiseerd met uiteraard ook oog voor de doelgroep van de jeugdwerkers, en niet zozeer met de mensen uit het onderwijs of uit de hulpverlening als doelgroep. Nu merken we dat heel veel mensen uit het onderwijs en de hulpverlening zich voor die studiedag inschrijven. Onze zaal is te klein. We moesten de inschrijvingen al enkele dagen geleden stopzetten. Het feit dat organisaties die helemaal niet tot onze eerste doelgroep behoren en die ons in principe meestal ook niet kennen, toch tot bij ons komen, toont aan dat heel veel mensen in verschillende werkvelden een houvast zoeken. Dat houvast op zich bestaat niet. We kunnen niemand zeggen dit of dat te doen opdat iets niet meer zou gebeuren. Er is in heel veel sectoren ondersteuning nodig: in onderwijs, hulpverlening en jeugdwerk.

Hoe kunnen we er nu voor zorgen dat jongeren niet radicaliseren? Wij werken met de jongeren die we nog kunnen bereiken: de jongeren die nog naar een vereniging of een jeugdhuis komen. Hen kun je nog in verbinding houden met de samenleving. Of je kunt die verbinding nog versterken. Mensen die beginnen te radicaliseren of al geradicaliseerd zijn, zien ook wij niet meer. Dan kunnen wij nog maar weinig betekenen. Als het gebeurd is, is het te laat. Dan komen ze ook niet meer naar de jeugdwerking. Dan zitten ze in andere netwerken, die door andere mensen worden aangestuurd. Dan komen de ronselaars in beeld.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: U hebt dat nu al een paar keer gezegd. Ik vind dat jammer. Je hoort dat vaak zeggen: "Nu wordt er naar ons gekeken om oplossingen aan te reiken. Maar het laatste wat wij willen is geïnstrumentaliseerd te worden en ingeschakeld te worden in de strijd tegen de radicalisering." Maar er is een andere manier om daarnaar te kijken. Wat er is gebeurd, heeft voor een klik, een soort van momentum gezorgd. Het is de eerste keer dat er op zo'n manier naar het jeugdwerk wordt gekeken en geluisterd. Het is de eerste keer dat er zo'n waarde aan wordt gehecht en dat er erkenning is voor wat jullie doen en de manier waarop jullie jongeren bereiken. Twee jaar geleden volgde ik een zeer intensieve stage bij vzw Jong. Dat was voor mij echt een eyeopener. Ik kreeg te zien hoe de mensen van het Gentse jeugdwerk in wijken kwamen en jongeren van de straat haalden die voor bijna niemand anders nog bereikbaar waren. Nu wordt dat voor een deel erkend. Jullie vroegen altijd om horizontaler of transversaler linken te leggen: naar welzijn, naar jobs enzovoort. Nu komt het beleid voor een deel tot de verwezenlijking van die wens. Grijp dit dus aan.

De heer Jan Deduytsche: Wij hebben vooral willen zeggen dat er geen toverformule is. Ik heb vaak aan jeugdwerkers gezegd dat ze een heel goed project met jongeren kunnen hebben, dat ze een superavond kunnen hebben, maar toch de volgende dag de melding krijgen dat de jongeren het jeugdhuis hebben verlaten, dat er boel is geweest en dat er iemand een achteruitkijkspiegel van een auto heeft afgetrapt. Er gebeuren zodanig veel dingen die een impact hebben op jonge mensen en op wat ze doen, dat je nooit kunt garanderen dat het met een traject in orde zal komen. Daarom zijn we voorzichtig: wij willen hier niet stellen dat het zal opgelost zijn door te doen wat wij voorstellen. Wij kunnen iets betekenen in het creëren van netwerken voor jonge mensen, waar er naar hen wordt geluisterd en waar ze met hun vragen terecht kunnen. Hopelijk biedt dat houvast aan die jongeren, ook wanneer ze het moeilijk hebben. Maar zeggen dat daarmee niemand uit de jeugdwerking zal radicaliseren, dat durf ik niet.

De heer Jo De Ro: In 2005 stonden de Parijse banlieues in brand. Onze federale premier ontving de straathoekwerkers. Ik was er toen dicht bij betrokken. Ik zag toen redelijk wat mensen schoorvoetend de pluche tapijten van de 'Zestien' betreden. Maar op dergelijke momenten zie je dat er maar weinig andere dingen werken. Men maakte toen de vergelijking tussen Parijs en Brussel. Hier hebben we straathoekwerkers en wijkagenten, en ginder hebben ze de Compagnies Républicaines de Sécurité (CRS), die erop invlogen. Zij hadden een totaal andere dialoog. De Franse minister van Binnenlandse Zaken wilde de straten schoonvegen. Wij zoeken dat hier over de partijgrenzen heen. Dat probleem werd in het verleden misschien wat stiefmoederlijk behandeld, of het heeft toch niet altijd in het middelpunt van het lokaal of regionaal bestuur gestaan. Maar u zult daar een beetje moeten aan wennen.

De heer Jan Deduytsche: Ik wil u meegeven dat er moet worden geïnvesteerd in mensen die dicht bij kinderen en jongeren staan: leerkrachten, hulpverleners, jeugdwerkers. Specifiek met betrekking tot het jeugdwerk zitten we met de uitdaging dat heel veel van de lokale jeugdwerkingen worden gefinancierd vanuit het lokale jeugdbeleid. We weten allemaal dat het financieel moeilijke tijden zijn. Dat zal u in Vilvoorde ook wel aan den lijve ondervinden, mijnheer De Ro. We zitten in een periode dat de Vlaamse overheid heeft moeten besparen op het lokale jeugdwerk: 10 procent bij de lokale besturen, die de lokale jeugdwerking steunen, zoals bijvoorbeeld in Mechelen. We moeten op de lange termijn blijven investeren in de netwerken voor jongeren, in plaatsen waar ze de binding met de samenleving kunnen vinden. U kunt zeggen dat het goedkoop is en dat ik pleit voor mijn eigen sector. Maar ik denk: laat ons in godsnaam net meer investeren in dingen als onderwijs en jeugdwerk in plaats van daarop te besparen.

En doe dat dan zeker op die plaatsen waar jeugdverenigingen, klassiek jeugdwerk, geen vaste voet meer aan de grond krijgen, zoals in bepaalde steden. Dat heeft te maken met modernisering en secularisering enzovoort. Probeer te investeren waar het nodig is. Probeer meer te investeren in plaats van te besparen. Ik beweer niet dat het daarmee morgen opgelost zal zijn, maar we moeten blijven investeren voor de lange termijn.

De heer Matthias Diependaele: Hoever gaan we om iets nieuws op te richten tegen de radicalisering? Of gaan we de bestaande instrumenten gebruiken? Volgens mij moeten we terugkeren naar de context en het specifieke probleem. U doet goed werk, laat dat zo verder gaan, los van de discussie over middelen en dergelijke. Dat is nog iets anders. We moeten opletten in welke mate we de bestaande degelijke instrumenten gaan gebruiken om de radicalisering aan te pakken.

Wat we wel nodig hebben, is een detectie van de problemen. Daar komt de vertrouwensband in het gedrang, dat hebben we vandaag ook al twee, drie keren gehoord, bij de welzijnswerkers die een beroepsgeheim hebben. Die knoop moeten we nog ontwarren.

Ik ben het niet eens met de nood aan aparte jeugdwerking. Jongeren hebben inderdaad allerlei verschillende noden. Er mogen wat mij betreft nog talloze jeugdverenigingen bijkomen, sommige meer gericht op sport bijvoorbeeld. Maar ik hoop dat jongeren met bepaalde noden bij al die verschillende verenigingen terecht kunnen. De uitspraak dat sommige jeugdwerking zich op meisjes en andere zich op jongens moet richten, daar werd vroeger gescheiden onderwijs op gebaseerd. Daar ben ik het niet mee eens. Ik zou graag willen dat bij mijn kinderen in de scouts alle kinderen terecht kunnen, ook allochtonen. In plattelandsgebied zal dat minder het geval zijn. Bij ons werken ze ook rond gehandicapten en ik vind dat fantastisch. Dat is niet alleen een meerwaarde voor die mensen maar ook voor mijn kinderen.

De heer Jan Deduytsche: Wij zeggen natuurlijk niet dat men geen inclusieve projecten op poten mag zetten, want dat maakt deel uit van het 'bruggen slaan'.

De scouts of de Chiro hebben geen trajecten rond tewerkstelling, omdat hun doelgroep daar geen behoefte aan heeft. Vzw ROJM heeft dat echter wel omdat hun leden met die vraag zitten. Ik heb in mijn carrière al verschillende schepenen en ministers van Jeugd meegemaakt. Ik begrijp hun ambitie om tot één jeugdwerk voor iedereen te komen, maar de realiteit spreekt dat telkens tegen.

De heer Matthias Diependaele: Inderdaad, Chiro of scouts zijn bij ons niet bezig met tewerkstelling, maar het jeugdhuis wel. Een jeugdbeweging heeft een andere finaliteit dan een jeugdhuis.

De heer Jan Deduytsche: We moeten de lokale context bekijken. In een gemeente met weinig allochtonen gaat men weinig andere werkingen krijgen. Als de diversiteit aan doelgroepen zoals in grote steden groot is, krijgt men een grotere diversiteit aan verenigingen, zowel voor volwassenen als voor kinderen en jongeren. Soms zijn dat gemengde verenigingen en soms niet. Het een staat het ander niet in de weg.

Mevrouw Nina Henkens: Mevrouw Kherbache, de relatie tussen politie en jongeren is op sommige plaatsen inderdaad problematisch. We hebben een project op het Kiel in Antwerpen waar die relatie niet goed is. We brengen hen samen in het jeugdhuis om de mens achter het uniform of de mens achter het stoere gedrag te leren kennen. Dat is niet gemakkelijk. Die relatie zit echt heel fout. We blijven aan die kar trekken in de hoop dat de spanning wat wegdrijft. We slaan die brug omdat jongeren ons dat ook vragen.

Wij hebben natuurlijk wel partners nodig bij de politie om dit project op te zetten. De dienst Diversiteit van de politie is een heel belangrijke partner voor ons, maar die mensen raken opgebrand en binnenkort bestaat die dienst niet meer. De mensen die jarenlang contacten hebben opgebouwd met etnisch-culturele minderheden in Antwerpen gaan daar weg omdat ze het beu zijn dat ze niet serieus genomen worden binnen hun eigen corps. De dienst Diversiteit wordt 'het Vreemdelingenlegioen' genoemd, dat zegt veel. Wij hebben ook partners bij de politie nodig die ons serieus nemen en die niet als 'pamperaars' worden bekeken door hun collega's. Ik hou mijn hart vast voor het stopzetten van die dienst.

De heer Jan Deduytsche: Ik wil graag afsluiten met een verhaal over de politie. Niet zo lang geleden waren wij te gast bij onze Noord-Ierse collega-jeugdwerkers. Een van de grote uitdagingen was daar hoe men een protestantse politiemacht moest verzoenen met een katholieke en protestantse gemeenschap. Op een bepaald moment heeft men daar een zeer radicale beslissing genomen. Men heeft de politie afgeschaft en weer van nul opgebouwd, met zowel protestantse als katholieke agenten. Ik hoop dat er daarin ook een oplossing zit voor België, niet alleen bij de politie, maar ook bij andere maatschappelijke instellingen. We moeten zorgen dat er meer mensen van verschillende gemeenschappen aanwezig zijn in die instituties. Bij leerkrachten, politie, in de hulpverlening moeten er meer mensen van de verschillende gemeenschappen vertegenwoordigd zijn, zowel autochtoon als allochtoon, maar ook van verschillende geloofsovertuigingen. Dan kun je opnieuw bouwen aan de legitimiteit van maatschappelijke instituties, in de eerste plaats voor de kinderen en jongeren.

Mevrouw Kathleen Krekels: Ik heb nog geen antwoord gekregen op mijn vraag. Wat is jullie mening over de hypothese van mevrouw Van San? Wat is het verschil tussen jullie werking vroeger en nu? En bijkomend: wanneer zetten jullie dan wel een verdere stap van doorverwijzing?

De heer Jan Deduytsche: Mevrouw Van San is wetenschapper. Ik kan mij perfect voorstellen dat niet iedereen die geradicaliseerd is en naar Syrië is getrokken, maatschappelijk kwetsbaar was of in een situatie van armoede heeft geleefd. Het zal inderdaad wel zo zijn dat er verschillende trajecten zijn van verschillende mensen met verschillende achtergronden. Mevrouw Van San heeft een hypothese gebracht. Ik stel vast dat die hypothese nog niet is getest. Ze zei dat ze een aantal vooroordelen zag en ze heeft een hypothese geponeerd. Goed, maar het is dan aan haar of aan andere onderzoekers om die hypothese te testen.

Mijn persoonlijke overtuiging is nog altijd, op basis van gesprekken met jongeren en verhalen van collega-jeugdwerkers, dat er een groep jongeren is met frustraties en ervaringen van onrecht, die op een bepaald moment onze maatschappij, overheid en de maatschappelijke instellingen die daaraan verbonden zijn, niet meer als legitiem zien en zich daarvan willen afsluiten, de band willen doorknippen. Ik kan mij evengoed voorstellen dat in een aantal van die bewegingen het niet altijd de meest kwetsbare groepen zijn, maar ook een aantal intellectuelen die het zwaard willen opnemen of bommen willen gooien om dingen te veranderen. Ik kan mij voorstellen dat het om een diverse groep gaat, maar de hypothese van mevrouw Van San is natuurlijk maar een hypothese. In die zin is haar hypothese evenveel waard als mijn ervaring op dit moment.

Wat het verschil tussen vroeger en nu betreft: ik merk dat er nog altijd uitdagingen zijn als het gaat over onderwijs, werk, huisvesting. Ik zie sociale mobiliteit, mensen van verschillende gemeenschappen die hun weg zoeken en vinden, maar ik kom ook mensen tegen die daar helemaal niet in slagen. De onderste sport van de ladder om tot die sociale mobiliteit te komen, daar geraken ze niet aan. Meestal heeft dat te maken met factoren die op elkaar wegen. We kennen het watervaleffect in het onderwijs. Als je zo terecht komt in het beroepsonderwijs, en je moet

gaan solliciteren in een sector met weinig jobs, dan is je kans op een inkomen weer kleiner. En kom je weer in een minder goede categorie van huisvesting terecht. Ik heb onlangs de cijfers van Brussel bekeken. In Brussel zijn er heel wat jobs, en toch zitten veel jongeren zonder werk. Heel veel van die jongeren zijn laagopgeleid en die jobs zijn net voor hogeropgeleiden.

De heer Matthias Diependaele: Daar moet ik u tegenspreken. Vooral in de rand rond Brussel, onder andere in de regio Zaventem, zijn er zeer veel jobs voor laaggeschoolde arbeid. Er is wel een probleem met de toeleiding.

De heer Jan Deduytsche: Uit de cijfers van de Cosmopolis-onderzoeksgroep van de VUB blijkt dat er een belangrijke groep jongeren is die niet aan de bak komt, hoewel er veel jobs te vinden zijn in Brussel. Dat zou tot een betere match moeten leiden, wat betekent dat je sommige jongeren beter zou moeten opleiden zodat ze ook voor die jobs in aanmerking komen. Het zal wel zijn dat niet al die jongeren een hogere opleiding aankunnen, maar het feit dat ze sterk ondervertegenwoordigd zijn, wijst op een structureel probleem dat niet alleen te maken heeft met hun competenties, maar ook met de manier waarop we onderwijs organiseren, en waarop we leerkrachten wel of niet ondersteunen in het onderwijzen van die jongeren.

Er zijn dingen veranderd. Ik zie sociale mobiliteit, maar niet genoeg. Ik zie nog heel veel problemen op het vlak van onderwijs, arbeidsmarkt, hulpverlening. Ik geloof graag dat er veel inspanningen gebeuren in de hulpverlening, maar tot vandaag ken ik maar één voorziening in de bijzondere jeugdzorg – in Antwerpen – die specifiek met identiteitsvragen van allochtone jongeren bezig is, en waar ook allochtone jeugdhulpverleners aan de slag zijn.

Er zijn dus stappen vooruit gezet, maar de weg is nog zeer lang.

IV. Hoorzitting van maandag 9 februari 2015 over veiligheid en (de)radicalisering in Nederland

De voorzitter: De heer Dick Schoof, Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) in Nederland, laat zich verontschuldigen maar stuurt de heer Martijn Meeder als vervanger.

1. De heer Martijn Meeder, internationaal adviseur NCTV Nederland

De heer Martijn Meeder: Ik wil eerst mijn grote waardering uitspreken voor de Belgische en Vlaamse inzet. De samenwerking tussen onze landen is uitstekend. De samenwerking in de kopgroep EU is erg goed, maar ook in het kader van het Syria strategic communication advisory team (SSCAT), dat België samen met het Verenigd Koninkrijk leidt. We hebben ook zeer nuttige burgemeestersbijeenkomsten gehad. Op 4 maart zal er een Thalassa-bijeenkomst over jihadisme zijn.

De problematiek die dagelijks op de voorpagina's van onze kranten staat, is voor België nog zwaarder dan voor Nederland. Het aantal uitreizigers ligt in België absoluut en relatief hoger. Dat beseffen we ten eerste. We hebben een gemeenschappelijke taal en helpen elkaar waar nodig. Ik geloof dat de samenwerking uitstekend is.

De aanslagen op militairen en politieagenten in Canada en de Verenigde Staten, de aanslag hier in Brussel op het Joods Museum, de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs, de vrijdelde complotten in diverse landen zoals hier in Verviers en de trend van radicalisering en uitreizen naar Syrië en Irak, doen ons beseffen dat de nood hoog is. Het doet ons ook beseffen dat die ontwikkelingen niet alleen elders plaatsvinden, niet alleen in Syrië en Irak en niet alleen in Noord-Afrika en Somalië, maar

ook hier in het westen en in Nederland. De dreiging is sinds maart 2013 – bijna twee jaar dus – substantieel. Dat betekent dat de kans op een terroristische aanslag in Nederland reëel is. Dat bevestigt de noodzaak om als Nederlandse overheid alles in het werk te stellen om aanslagen te voorkomen en te verhinderen dat onze open samenleving en democratie worden ondermijnd.

Inmiddels zijn er in de afgelopen twee jaar vanuit Nederland ongeveer 180 personen uitgereisd naar jihadistisch strijdgebied. Meer dan 20 personen zijn omgekomen. Ongeveer 35 uitreizigers zijn teruggekeerd. Ongeveer 120 personen zijn nog aanwezig in het strijdgebied, onder wie 40 vrouwen.

Ik zal drie dingen schetsen: de problematiek en de achtergrond van het jihadisme, het actieprogramma 'integrale aanpak jihadisme' en de vijf hoofdmaatregelen die we in Nederland nemen om radicalisering en jihadisme te voorkomen en de gevolgen ervan te beperken. Ik zal eindigen met enkele maatregelen om in Nederland te proberen radicalisering te voorkomen of te verminderen. Hier zal ik de nadruk leggen op de preventie en minder kijken naar de repressie. Ik heb begrepen dat de repressieve taken in België voornamelijk bij het federale niveau liggen en de preventieve taken voornamelijk bij het gewestelijke niveau.

Wat is mondiaal jihadisme? Het mondiaal jihadisme is voor ons een wereldwijde gewelddadige beweging met sekteachtige kenmerken. Dat laatste is cruciaal in onze analyse. Het eist absolute loyaliteit van het individu aan de beweging, vaak met een breuk met familie en vrienden tot gevolg. Het jihadisme ontkent dat er enige vorm van zelfkritiek kan zijn. Kritiek wordt beschouwd als afvalligheid, en op afvalligheid staat de doodstraf. De beweging gaat uit van morele superioriteit en de belofte van absolute heilszekerheid. Men zoekt eigenlijk een heilsbevestiging. Tot slot worden bestaande leer- en gezagsstructuren binnen de islam, laat staan daarbuiten, verworpen. Dit is niet nieuw. Dit soort beweging kennen we ook in andere religies.

Hoewel het mondiaal jihadisme vaak in verband wordt gebracht met de politieke islam, het islamisme, en ook deels op dezelfde bronnen teruggrijpt, vormt het juist een radicale breuk met het islamisme als politieke stroming. Jihadisten verwijten islamisten het erkennen van de parlementaire democratische verhoudingen en systemen en het deelnemen aan verkiezingen. Zij beschouwen dat als afgoderij, als het dienen van een andere heer dan Allah.

Jihadisten bieden het individu een shortcut aan. Voor hen is religieuze ijver in de vorm van bereidheid van het individu om te strijden en te sterven voor de islam van veel grotere waarde dan het bezitten van religieuze kennis, en dat is een breuk met het verleden. In de islam bestaan veel verschillende stromingen. In het verleden was het altijd zo dat religieuze kennis van groot belang werd geacht voor je positie binnen de islam. Dat draaien de jihadisten om. Voor hen is religieuze ijver op zichzelf voldoende. Als individu kun je dus een beslissing nemen over wat gerechtvaardigd is en wat niet. In de islam is dat normaliter niet het geval.

Paradoxaal is dat jihadisten claimen op te treden in naam van de United Muslim Association (UMA) maar dat zij in werkelijkheid breken met bestaande gemeenschappen omdat die aan hun handelen veel beperkingen zouden kunnen opleggen.

In onze ogen is het jihadisme een geperverteerde vorm van religie. Jihadisten claimen het alleenrecht op de islam. Wij ontkennen dat, wij zeggen dat de islam net als elke andere religie heel veel verschillende verschijningsvormen kent. Het opvallende is dat de jihadisten geen politiek programma hebben, maar een vage eindtijdverwachting. Ook opvallend is dat zij hun gelijk afdwingen met genadeloos geweld tegen iedereen die het niet met hen eens is. Kritiek wordt als afvalligheid bestempeld en op afvalligheid staat de dood. Jihadisten pretenderen de wereldge-

meenschap van moslims te vertegenwoordigen maar in werkelijkheid breken zij met de traditie en met datgene wat grote delen van de moslimbevolking wereldwijd en ook in Nederland bezighoudt en waar zij voor staan.

Er wordt vaak gezegd dat achterstand of uitsluiting, of althans de gevoelens van achterstand of uitsluiting, de voedingsbodem zouden zijn voor radicalisering. De praktijk laat echter in Nederland zien dat radicalisering binnen alle sociale rangen en standen kan plaatsvinden binnen de moslimgemeenschap. Het is niet zo dat diegenen die de minste kansen hebben, die de slechtste sociaal-economische achtergrond hebben, het minst opgeleid zijn, per definitie het meest gevoelig zijn voor jihadisme. Integendeel, we zien het in elke groep terugkomen. We kunnen dan ook geen profiel maken van dé jihadist.

Tegelijk is het zo dat jihadisten in hun propaganda onrecht of gevoelens van achterstand of uitsluiting uitbuiten. Bij rekrutering en radicalisering wordt er ingespeeld op gevoelens van achterstelling en uitsluiting. Die gevoelens zijn niet de directe oorzaak van radicalisering, maar ze worden wel gebruikt voor propagandadoeleinden en om te rekruteren. Jihadisten doen dat doelbewust in hun beleid.

Het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme is in augustus 2014, dus bijna een half jaar geleden, aangeboden aan de Tweede Kamer in Nederland. Het doel van dit programma is driedelig: het beschermen van de democratie en de rechtsstaat, het bestrijden en verzwakken van de jihadistische beweging in Nederland en het wegnemen van de voedingsbodem voor radicalisering.

Het biedt een overzicht met in totaal 38 actiepunten die worden ingezet om radicalisering en jihadisme tegen te gaan, preventief en repressief, strafrechtelijk en bestuurlijk. Aan de grondslag van dit actieprogramma ligt een brede aanpak. Heel veel van de maatregelen die in het actieprogramma staan, zijn niet nieuw, sterker nog, het merendeel wordt al lang toegepast. De brede aanpak vindt zijn oorsprong in een analyse van de toenmalige Binnenlandse Veiligheidsdienst eind jaren 90 in Nederland. Die waarschuwde voor de opkomst van radicale moslims in Nederland. Dat was dus nog ruim voor de aanslagen van 9/11. Dat is vervolgens verder uitgewerkt in een nationale strategie, die in 2011 in Nederland verscheen, maar ook op Europees niveau. In 2004 werd dat opgepakt tijdens het Britse voorzitterschap.

De brede aanpak zorgt ervoor dat niet alleen de harde kern van jihadisten wordt bestreden en dat niet alleen repressief wordt opgetreden door politieel en strafrechtelijk onderzoek te starten en ze te vervolgen. Neen, we trachten de verspreiding van het gewelddadig gedachtegoed te beperken en we trachten de radicalisering tegen te gaan.

Het actieprogramma bestaat uit vijf hoofdmaatregelen. De derde en vierde zijn de belangrijkste en zouden voorop moeten staan. Ik heb het dan over het tegengaan van radicalisering en het bestrijden van de verspreiding van jihadistische propaganda, met name via internet en sociale media. Vervolgens zouden we moeten proberen om de risico's die samenhangen met het vertrek van jihadisten en terugkeerders te reduceren. Punt 2 betreft interventies ter voorkoming van de uitreis. Om dit alles mogelijk te maken, moet de informatie-uitwisseling verbeteren. Dat hebben we de afgelopen jaren gedaan.

Een van de opvallendste verbeteringen en wijzigingen in de Nederlandse aanpak van jihadisme en radicalisering is de instelling van de Contraterrorisme Infobox, of CT-Infobox in het jargon. Het is een ruimte binnen de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), de opvolger van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, waar alle relevante organisaties en diensten bij elkaar komen. De AIVD, de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD), de Nationale Politie, de Financial Intelligence Unit (FIU), de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD), de

Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), Buitenlandse Zaken en het Openbaar Ministerie komen er bij elkaar en bespreken targets. Ze voeren onderzoek naar personen in wie ze geïnteresseerd zijn en vragen de andere betrokken organisaties of ze ook informatie hebben. Die wordt gedeeld binnen die kamer. De informatie die gedeeld wordt binnen die kamer, verlaat die ruimte niet. Alles wat erin gaat, blijft in die kamer. Het enige dat de kamer verlaat, is een advies aan de verschillende diensten om met elkaar contact op te nemen, om actie te ondernemen. Dit is heel effectief: het voorkomt dat organisaties langs elkaar werken, dat alles wordt gecoördineerd.

De verschillende groepen binnen de diensten die deelnemen aan de CT-Infobox, kunnen verschillende belangen hebben. Ik geef een voorbeeld. Stel dat we een persoon hebben die een bepaalde verblijfsstatus heeft in Nederland, die niet de Nederlandse nationaliteit heeft, en we merken dat hij jihadistische activiteiten ontplooit. De IND brengt dit in het overleg in en zegt dat het die persoon het land wil uitzetten en wel zo spoedig mogelijk. Daarop zeggen de Nationale Politie en het Openbaar Ministerie: "Hoho, wacht even, deze man heeft strafrechtelijke delicten gepleegd en die willen we vervolgen.". Dan steekt de AIVD zijn vinger op en zegt: "Nou, voor ons is het een heel belangrijke bron van informatie. Misschien is hij informant, misschien niet, maar juist door hem zijn gang te laten gaan, kunnen we netwerken in kaart brengen.". Dan wordt een afweging gemaakt van wat moet worden gedaan. Het advies zal worden gegeven aan de diensten dat de AIVD, de Nationale Politie en het Openbaar Ministerie bij elkaar moeten gaan zitten op top-niveau om de afweging te maken welk belang moet prevaleren. Misschien kan het volgordelijk worden opgelost, zodat hij voorlopig als informant blijft werken voor de AIVD of dat hij mag blijven doen wat hij doet om zo inzicht te verwerven in het netwerk, hij daarna misschien strafrechtelijk vervolgd en veroordeeld wordt en hij daarna het land wordt uitgezet. In ieder geval wordt er een gecoördineerde actie ondernomen op individueel niveau.

We hebben dit in feite ook, maar in een iets andere vorm, op lokaal niveau. Ook daar zitten alle relevante partijen bij elkaar. Het niveau van informatie-uitwisseling verschilt, je kunt niet in dezelfde mate van vertrouwelijkheid informatie uitwisselen, maar je kunt wel van gedachten wisselen over hoe een persoon aan te pakken. Adviseurs van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid staan gemeenten bij. Er zitten mensen in van de Nationale Politie op lokaal niveau en lokale medewerkers van de burgemeester. Indien nodig zitten er ook mensen van jeugdzorg en psychiaters in: iedereen die relevant kan zijn. En dan kan op lokaal niveau de beslissing worden genomen over hoe een casus te behandelen. Misschien moet die naar het nationale niveau worden getild. Er wordt in ieder geval iets gedaan om tot een gecoördineerde inzet te komen.

Ik geef u een paar voorbeelden uit het actieprogramma die nieuw zijn, een aantal bestuursrechtelijke voorstellen. Laat me beginnen met te zeggen dat er een nationaal meldpunt extremisme wordt gerealiseerd. Het is eigenlijk hetzelfde als wat we in Nederland kennen als Meld Misdad Anoniem. Dit gaat om het ontvangen en doorgeven van meldingen van extremisme. Mensen kunnen in Nederland telefonisch of per mail anoniem een misdad melden. Er komt ondersteuning op maat voor families van potentiële jihadgangers en terugkeerders. Er komt ook een exit-faciliteit, min of meer zoals in Duitsland. De sleutelrol hierbij is weggelegd voor de politie, Openbaar Ministerie, bestuurders en lokale professionals. Die laatste spelen ook een heel belangrijke rol binnen de preventie, de signalering en interventie van jihadisme en radicalisering. Het is altijd maatwerk. Het is niet zo dat we vaststaande voorschriften hebben over hoe te handelen in een bepaalde situatie. Altijd wordt gepoogd om alle informatie die beschikbaar is, te wegen en om op individueel niveau, op casusniveau actie te ondernemen.

Ook bij gebrek aan signalen van radicalisering is een gemeente van belang om te investeren in formele en informele samenwerkingsverbanden en in sleutelfiguren die de lokale gemeenschappen goed kennen en die zich ook zorgen maken over de jongvolwassene die religieus dreigt te ontsporen en wil aansluiten bij jihadistische strijdgroepen. Ze proberen vooraf, proactief al met lokale personen te spreken, ook uit de moslimgemeenschappen, net zoals we dat nationaal doen, om onze boodschap door hen te laten verkondigen, maar vanuit hun perspectief, hun belang. De gemiddelde jongere moslim in Nederland is niet geneigd om veel te luisteren, laat staan naar de overheid. Dat is ongeveer de laatste naar wie hij wil luisteren. Het is veel zinvoller en kansrijker om imams dat te laten doen, of jongerenwerkers, of ouders.

Dit betekent dat niet iedereen per definitie iets met de verschillende maatregelen te maken heeft of krijgt. De aanpak blijft gericht op de gebieden waar het speelt en op het individu.

Het wetsvoorstel bestuurlijke maatregelen beoogt onder andere de bevoegdheid te geven om beperkingen op te leggen aan terugkerende jihadstrijders. Dat kunnen gebiedsverboden zijn of contactverboden of een meldingsplicht. Dat is er allemaal op gericht om ze los te weken uit de verbanden waarin ze zaten of er in ieder geval voor te zorgen dat contact met hun – voormalige of nog steeds – gelijkgezinden bemoeilijkt wordt.

De bevoegdheden zijn vergelijkbaar met de Nederlandse Voetbalwet voor hooligans. Er zijn echter grote verschillen tussen beide groepen. Radicalen verstoren niet zozeer de openbare orde, althans niet op dit moment, en dat doen hooligans wel. Omgekeerd ondermijnen radicalen de internationale veiligheid en dat doen hooligans niet.

Het voorbereiden van aanslagen zal strafrechtelijk worden aangepakt. Daarnaast willen we verdere radicalisering voorkomen van de persoon zelf of voorkomen dat hij anderen rekruteert. Dat is de kern: voorkomen dat iemand zieltjes wint voor de gewelddadige religieuze strijd.

Het doel van ons actieprogramma is om de voedingsbodem weg te nemen. Dat zal nooit volledig lukken. Dat kan door het versterken van de weerbaarheid van de moslimgemeenschappen, door het ondersteunen van een tegengeluid. Zoals eerder vermeld, maakt Nederland dankbaar gebruik van het Belgisch-Brits initiatief SSCAT om tot een betere strategische communicatie te komen op nationaal en lokaal niveau.

Als we de voedingsbodem niet kunnen wegnemen, proberen we vroegtijdig te stimuleren. Juist daarbij hebben we de lokale overheid hard nodig. We investeren sterk in kennis en kunnen van gemeenten en professionals. We hebben in de afgelopen jaren verschillende programma's gedraaid om eerstelijns werkers te informeren over de gevaren die samenhangen met het jihadisme. We hebben geprobeerd duidelijk te maken welke signalen kunnen wijzen op radicalisering en jihadisme. We ondersteunen de directe omgeving zoals men in Duitsland doet. We proberen via die omgeving ingang te krijgen om deze kwetsbare groep te beïnvloeden. We proberen de samenwerking met de islamitische gemeenschap te versterken, via formele en informele routes, via nationale platforms en imams. We proberen een brede tegenbeweging vanuit de samenleving te stimuleren. Uiteindelijk – dat is onze sterke overtuiging – moeten de moslims in Nederland zelf opstaan tegen deze dreigingen. Juist zij zijn het meest effectief om het in te dammen.

Er zijn hoopgevende signalen. Er zijn moslims die zich uitspreken tegen de ontvoeringen, tegen de verbranding van een Jordaanse piloot, tegen Charlie Hebdo, tegen dit soort aanslagen.

We richten een expertisecentrum in, een kennisplatform van nationale professionals, gericht op de ondersteuning van gemeenten en lokale professionals. We versterken de lokale en nationale netwerken, de sleutelfiguren, de key opinion leaders. We ondersteunen tegengeluiden, niet alleen door ze te formuleren, maar ook door voorlichting te geven aan ouders en met jongeren in debat te gaan. We geloven dat het gebrek aan debat een omgeving creëert waar radicalisering kan gedijen.

Een citaat van Ban Ki-moon geeft aan waar we naar streven: een balans tussen veiligheid, vrijheid en economische groei. Diverse incidenten in Parijs, België en Canada laten zien dat terrorisme en jihadisme een reële bedreiging vormen voor onze veiligheid. Samenwerking, nationaal en lokaal en internationaal, is daarbij essentieel. Jihadisten kennen letterlijk en figuurlijk geen grenzen. Onze aanpak ter voorkoming en bestrijding ervan moet dan ook grenzeloos zijn. Het oud-Nederlands spreekwoord of cliché stelt dat voorkomen beter is dan genezen. Dat is een van onze speerpunten.

De heer Bart Somers: Ik wil me concentreren op één probleem: de zogenaamde CT-Infobox. Het is de plek waar mensen van verschillende diensten samenkomen om een casus te bespreken. Gaat het dan uitsluitend om politiemensen?

Hoe zit het met het beroepsgeheim in Nederland? Bij ons zorgt het beroepsgeheim ervoor dat mensen erg moeilijk informatie kunnen uitwisselen. Waar preventiewerkers en politiemensen samenzitten, ontstaat een spanningsveld. Want de eersten willen niet 'collaboreren' met de politie, en omgekeerd is het zo dat de politie soms te veel informatie vraagt van de hulpverleners op het terrein. Dat laatste kan de vertrouwensrelatie met de mensen ondergraven. Hoe gaat Nederland daar mee om?

Mevrouw Yasmine Kherbache: U stelt dat het beleid gericht op het tegengaan van radicalisering moet investeren in kennis en kunde van de gemeenten en de professionals, en in de ondersteuning van de directe omgeving. Kunt u daarvan concrete voorbeelden geven? U zei al dat bovenlokale veiligheidsdiensten informatie geven, maar worden er ook concrete acties ten bate van de gemeenten en de directe omgeving ondernomen? U zei ook dat het integraal actieplan al een tijdje geleden is uitgerold. Is er al een tussentijdse evaluatie beschikbaar? Dat kan ons veel leren over de effectiviteit van de ondernomen acties.

De heer Matthias Diependaele: Zoals de heer Somers wil ik meer weten over het probleem van het beroepsgeheim bij detectiepogingen. Er zijn de juridische aspecten, maar er zijn ook de vertrouwensbanden waarmee rekening moet worden gehouden. Hier is al gediscussieerd over de vraag of een leraar die iets opmerkt dat zomaar mag melden aan de politiediensten. Hoe zien jullie dat?

U vergeleek een reeks maatregelen met de Voetbalwet. Ik ken die wet niet. Klopt het dat jullie iemand preventief kunnen verbieden om met iemand anders contact te hebben – dus nog vooraleer een strafbaar feit is gepleegd?

De belangrijkste vraag betreft het wegnemen van de voedingsbodem. U hebt het over de gevoelens van uitsluiting en discriminatie die ronselaars gebruiken om aan te zetten tot radicalisme. Om daaraan te remediëren hebt u twee instrumenten: het versterken van de weerbaarheid van moslims en een tegengeluid laten horen. Kunt u daarover wat meer zeggen?

Iedereen is het erover eens om te stellen dat moslims bij de zaak moeten worden betrokken. Hoe gebeurt dat in Nederland? Is er bij jullie één centraal aanspreekpunt waar alle verenigingen mee verbonden zijn? Hoe verloopt de samenwerking in concreto?

De heer Ward Kennes: De vergelijking met sektes is erg interessant, en helpt om het mondiaal jihadisme beter te situeren. Ook mijn eerste vraag gaat over het beroepsgeheim en de vertrouwensbanden. Voorts had u het enkele keren over de voedingsbodem. In hoge mate situeert u die buiten Nederland, naast het bestaan van psychologische factoren. U spreekt over het mondiaal jihadisme. Hoe ziet u de verhouding tussen buitenlandse en binnenlandse factoren die zorgen voor een voedingsbodem?

U toonde een lijst met preventieve maatregelen. Welke blijken op dit moment effectief? Waarop wil men verder inzetten? Zijn er maatregelen die niet zo goed werken? Hoe gaat u om met de ervaring inzake preventie?

En dan is er de samenwerking met de islamgemeenschap. Het is niet altijd eenvoudig om daar de juiste aanspreekpunten te vinden. De manier waarop in België de erediensten gestructureerd zijn, maakt dat we een traditie hebben van centrale aanspreekpunten. In de islamgemeenschap werkt dat anders. Hoe vinden jullie in Nederland de juiste mensen?

Bij ons blijkt er een verschil te bestaan tussen steden en gebieden. In de ene vertrekken er meer dan in andere mensen naar Syrië. Is dat ook zo in Nederland, wat dan ook de verklaring moge zijn? Of is het bij jullie gelijkmatiger verspreid over het hele land?

De heer Peter Wouters: Mijnheer Meeder, 40 dames op 140, dat lijkt me wel heel veel. Kunt u een profiel van die dames geven?

We hebben hier de afgelopen weken vaak gehoord dat de ouders het niet meer zo goed wisten, maar als een van uw preventieve maatregelen noemt u het inzetten van ouders om de mogelijke jihadist terug naar de thuisbasis te krijgen.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Hoe lang bestaat in Nederland al de functie van nationaal coördinator? Hoe lang is in Nederland al een gecoördineerd beleid in werking? Hebt u al zicht op resultaten? Is er al een evaluatie geweest van het gevoerde beleid? Hebt u dus zicht op wat werkt en wat niet werkt in Nederland? Hebben jullie daar extra investeringen voor moeten doen, om dat beleid uit te rollen? Op welke vlakken? Of gebeuren de meeste zaken binnen de huidige werking van bijvoorbeeld de politie?

De heer Imade Annouri: Ik vond de uitleg over het jihadisme zeer handig en nuttig. Preventie gaat ervan uit dat voorkomen beter is dan genezen. Iedereen is het daar uiteraard volledig mee eens. Zoals de heer Diependaele al aanhaalde, zei u dat het gevoel van onrecht wordt vergroot. Daar wordt op ingespeeld door ronselaars. Er wordt op een perverse manier gebruik van gemaakt.

U haalt ook aan dat tegengeluiden daar een heel belangrijke rol kunnen spelen. U geeft aan dat de islamitische gemeenschap daarin een belangrijke partner kan zijn. Hebt u concrete voorbeelden van wat er werd ondernomen, en van de tegengeluiden die er zijn gekomen vanuit bijvoorbeeld een overheidsinstantie? Welke tegengeluiden zijn er gekomen om op lokaal of nationaal niveau de gevoelens van onrechtvaardigheid, die worden aangewakkerd bij de jongeren, voor een groot deel te ontcrachten, tegen te gaan en te neutraliseren? Of zijn er daarvan nog geen concrete voorbeelden?

Mevrouw Nadia Sminate: Mijnheer Meeder, u verwees in uw presentatie heel kort naar de sekteachtige kenmerken van het radicaliseringsproces. Dat is een interessante piste omdat er vandaag wereldwijd weinig ervaring is in het behandelen van jongeren die al vergevorderd zijn in het radicaliseringsproces. Maar anderzijds zien

we dat er bij psychologen heel wat ervaring is met betrekking tot het ingrijpen in het proces van mensen die toetreden tot een sekte. Gebruiken jullie die ervaring?

U had het over het nationale meldpunt dat wordt opgestart, of al opgestart is. Wij hebben in ons land ook een meldpunt, een e-mailadres. Dat is geen succes gebleken. Het aantal meldingen erop is op één hand te tellen. Hoe zorgen jullie ervoor dat dat nieuwe meldpunt bij jullie wel een succes kan zijn?

De heer Martijn Meeder: De organisaties die deel uitmaken van de CT-Infobox zijn: de Nationale Politie, de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, de Financial Intelligence Unit, de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst, de Immigratie- en Naturalisatiedienst, Buitenlandse Zaken en het Openbaar Ministerie.

Het formele beroepsgeheim dat advocaten, artsen en psychologen kennen, is ook een probleem voor ons. Er zijn ook wat minder zware beroepsgeheimen zoals van onderwijzers en jeugdzorgers. Uiteindelijk hebben in Nederland zelfs artsen de plicht om bepaalde zaken te melden als dat nodig is vanuit de veiligheid van andere personen. Uiteindelijk zullen ze dus hun beroepsgeheim terzijde moeten schuiven, maar dat is aan die personen zelf om te beslissen.

Ik weet dat er in het verleden weerstanden waren binnen de onderwijswereld om hieraan mee te werken. Dat is ook logisch want ze hebben een ander belang en een andere band. Intussen doen veel van hun studenten dingen die uiteindelijk ook gevaarlijk zijn voor andere studenten binnen een populatie. Het is een afweging voor deze organisaties zelf, het is meer een praktische manier om ermee om te gaan dan formele regels.

Er wordt ook gesproken over de spanning tussen preventieve mensen en repressieve mensen. Dat veronderstelt dat er diensten zijn die voornamelijk repressief werken en diensten en organisaties die alleen maar preventief werken. In de praktijk is het zo dat politie en justitie en de inlichtingen- en veiligheidsdiensten zowel een repressieve als een preventieve taak hebben. Het is vaak een kwestie van cultuur waaraan men voorrang geeft. Repressieve actie is niet per definitie zwaarder dan preventieve actie. Een preventieve actie kan heel diep ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer. Het kan heel ingrijpend zijn om geholpen te worden door hulpverlenende instanties. Het kan ook heel ingrijpend zijn als de inlichtingen- en opsporingsdiensten drie keer per dag door de straat rijden om te kijken wat je doet, en af en toe aanbellen bij je ouders of bij de bureaus. Dat is ook preventief werken. De twee kanten zijn niet zo zwart-wit als het wordt geschetst.

Wel is het zo dat het op lokaal niveau lastig blijft om dezelfde taal te spreken en om een gezamenlijk plan te formuleren. Daarom is het heel belangrijk dat één persoon of organisatie de leiding heeft. Normaliter zal het de gemeente zijn die dat doet op lokaal niveau. De burgemeester is uiteindelijk verantwoordelijk voor de openbare orde en veiligheid. In sommige gevallen kan het ook zinvol zijn om de leiding informeel in handen te geven van anderen of om deze persoon of organisatie een doorslaggevende stem te geven als de casus zich daarvoor leent.

Wij ondersteunen de gemeenten op verschillende manieren. De experts van de NCTV gaan naar de gemeenten die hierdoor het meest geraakt zijn. Ze zitten wekelijks aan tafel in bijvoorbeeld Amsterdam, Delft, Rotterdam of Arnhem. Het zijn hoofdzakelijk grote gemeenten, maar er zijn ook wel kleinere gemeenten. Het probleem is niet gelijkmatig verdeeld over het land. Er zijn weinig gevallen over het platteland bekend. Het grote merendeel komt uit de stad, en daarvan komt de grote meerderheid uit de grootsteden of de grotere steden.

We hebben altijd al op een of andere manier steun willen geven aan de directe omgeving op lokaal niveau. Maar dit gaat verder. Nu richten we een punt op waar de directe omgeving vragen kan stellen.

Verschillende keren werd gevraagd naar een evaluatie van datgene wat we hebben gedaan of gaan doen. Het actieprogramma op zichzelf is heel nieuw, het is nog geen half jaar oud. We hebben eerst een voortgangsrapportage aan de Kamer gestuurd. Binnenkort volgt er een tweede voortgangsrapportage naar de Kamer.

Er valt weinig te zeggen over hoe effectief de nieuwe maatregelen zijn die getroffen zijn of getroffen zullen worden. De heilige graal in contraterrorismeland is al jaren hoe effectief iets is. Om verschillende redenen zijn die vragen heel moeilijk te beantwoorden. De allereerste reden is dat we praten over aantallen die heel beperkt zijn, in tegenstelling tot bijvoorbeeld drugs- of mensenhandel. Dat gebeurt dagelijks, maar een aanslag in Europa gebeurt niet dagelijks. We kunnen moeilijk zeggen: als het aantal mensen enorm groeit, faalt ons beleid. Het is te gemakkelijk om die conclusie te trekken. We hebben het probleem dat het merendeel vrijwel in het duister gebeurt en dat het soms lastig is om wetenschappelijk onderzoek te doen omdat je geen toegang krijgt. De vriendin van een neef van mij probeert nu onderzoek te doen onder radicale groepen in Palestina over wat hen heeft gedreven tot lidmaatschap van groeperingen als Hamas en dergelijke. Het is heel moeilijk om in een dergelijke organisatie binnen te komen en daar dan ook nog de mensen te spreken te krijgen. Bovendien, als je ze dan te spreken krijgt, is de vraag of je een eerlijk antwoord krijgt op je vragen of niet, en of dat antwoord ingegeven wordt door het politiek discours dat ze aanhangen. Vragen over effectiviteit en efficiëntie zijn per definitie moeilijk te beantwoorden.

Het Nederlandse contraterrorismebeleid is de afgelopen jaren succesvol geweest. Er is weliswaar een groot aantal mede-Nederlanders afgereisd naar Syrië en Irak, maar we hebben sinds de aanslag op Van Gogh geen aanslagen met dodelijke slachtoffers meer gehad. We hebben verschillende complotten verijdeld. We hebben de weerbaarheid weten te vergroten, in samenwerking met moslimgemeenschappen. Er is dus veel positiefs, maar een definitief antwoord kan ik u niet geven.

Contactverbod is er in Nederland ook pas na een strafrechtelijk delict. De wet in kwestie is bij mijn weten nog niet ingediend bij de Kamer, maar ik ga ervan uit dat er een of andere strafrechtelijke vervolging aan ten grondslag ligt, of in ieder geval een bestuursrechtelijke beslissing. Hoe dat zijn uitwerking krijgt, weet ik niet.

Er zijn verschillende vragen gesteld over het versterken van de weerbaarheid, om de voedingsbodem tegen te gaan. Er werd gerefereerd aan een filmpje uit Frankrijk. Ik neem aan dat dat de film was waarin de Franse overheid uiteenzet hoe het er daadwerkelijk aan toegaat in Syrië. Dat soort dingen hebben wij nog niet gemaakt, maar zijn we wel van plan te gaan maken. Sowieso proberen wij in elke boodschap die we uitdragen, een tegengeluid te laten horen. We doen dat al heel lang. De NCTV is opgericht in 2004-2005, in reactie op de aanslagen in Madrid en Londen. Toen ging het enkel nog over terrorismebestrijding; nu is mijn baas, Dick Schoof, ook verantwoordelijk voor cybersecurity, civiele bescherming en alles wat daarmee samenhangt.

Er werd gezegd dat ik de voedingsbodem enkel buiten Nederland leg. En nu ik er zo over nadenk, hebt u gelijk. Uit de presentatie lijkt dat zo. Maar natuurlijk draagt ook de huidige Nederlandse situatie bij aan de voedingsbodem. Zoals u weet, is ons politieke bestel tamelijk gepolariseerd, en dat draagt bij tot gevoelens van uitsluiting.

Als u mij vraagt of die polarisatie helpt om de voedingsbodem te verminderen, zeg ik 'neen'. In onze uitingen proberen we dan ook om de polarisatie te verminderen

en een inclusief gedachtegoed uit te dragen. We proberen iedereen in Nederland het gevoel te geven erbij te horen. Natuurlijk is het wel zo dat in ons buitenlands beleid bepaalde beslissingen worden genomen – of nagelaten – die bij kunnen dragen aan die voedingsbodem. Het belangrijkste is dat wij er als westerse wereld nog steeds niet in geslaagd zijn om een oplossing te vinden voor de Palestijnse kwestie. Dat is, hoe je het ook draait of keert, iets waar veel moslims zich gehecht aan voelen. Het is een voedingsbodem om te radicaliseren. Ik wil niet zeggen dat het Nederlandse beleid bijdraagt tot radicalisering, maar het feit dat de Palestijnse kwestie er nog steeds is, kan dat wel in de hand werken.

Ik kom tot de vragen over de aanspreekpunten. Dat is ook in Nederland altijd een probleem als het over minderheden gaat. Ik was ooit bij de herdenking van zestig jaar bevrijding van Indië, nu Indonesië. Toen viel het me op, toen er kransen werden gelegd ter nagedachtenis van degenen die vielen in Indië, hoeveel verschillende Indische of Indonesische belangengroepen er zijn. En dat geldt ook voor de moslimgemeenschappen. De gemeenschappen die wij kennen in Nederland, komen uit een groot aantal verschillende landen. De twee grootste zijn Turkije en Marokko, maar we hebben ook substantiële groepen uit onze voormalige kolonie in Zuid-Amerika, Suriname, en natuurlijk ook uit Indonesië. We hebben moslims uit Iran, met een sterke westerse achtergrond, we hebben moslims uit Algerije. Dat zijn allemaal verschillende groepen.

We proberen echter om met centrale platforms te spreken, op regelmatige basis. De mensen van de NCTV spreken op regelmatige basis met 'key opinion leaders' om te vragen wat er speelt, hoe zij aankijken tegen wat wij doen. Op die manier proberen we voeling te houden en inzichten mee te geven die ze zouden kunnen uitdragen – maar we leggen niets op – en proberen we contact te houden. Dat is vaak niet gemakkelijk, maar bij welke groep is dat wel? Het is niet gemakkelijk om politieke beïnvloeding te kanaliseren, zeker bij een groep die uit heel wat verschillende gemeenschappen bestaat.

Er werden vragen gesteld over het profiel van de vertrekkende dames. Het zijn hoofdzakelijk jonge vrouwen, hoofdzakelijk uit Marokko, wat minder uit Turkije, en een aantal bekeerden. Voor de rest valt er niet heel veel over te zeggen. Sommigen zijn goed opgeleid, andere minder. Het beeld is heel divers.

Is het effectief om met ouders te praten om te voorkomen dat jongeren uitreizen? Soms weten ouders het niet, maar vaak hebben ze wel een gevoel. Soms stappen ze dan naar de overheid. Als we hen met open armen ontvangen en naar hun zorgen luisteren, is er al heel wat gewonnen. Zelfs als we niet vooraf weten te voorkomen dat ze uitreizen of contact hebben met hun ouders, is het nog zinvol om contact te hebben, voor het geval dat ze terugkeren, maar ook om spanningen weg te nemen bij die ouders en om hen bij te staan. Het brengt een enorme druk mee voor familieleden, ouders en vrienden om te weten dat iemand in Syrië zit.

Gebeuren er extra investeringen? De ontwikkelingen in Syrië en Irak, met name de uitreizen, hebben ervoor gezorgd dat de grote besparingen op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, bij de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) niet zijn doorgegaan. Die besparingen zijn vrijwel allemaal teruggeschroefd. Dat zijn geen echte extra investeringen, maar voorgenomen bezuinigingen die niet – of niet volledig – worden uitgevoerd. Het Openbaar Ministerie heeft vijf extra officieren van justitie gekregen om strafrechtelijk onderzoek te doen en op te treden tegen teruggekeerde jihadisten. Dat zijn de belangrijkste investeringen waarvan ik weet heb. De politie heeft een team opgericht met een national referral unit, waarnaar je dingen kunt verwijzen die gepubliceerd werden op het internet, om ervoor te zorgen dat die worden verwijderd of strafrechtelijk aangepakt.

Binnen mijn eigen organisatie, de NCTV, bestond destijds bij de ambtelijke leiding het gevoel dat de drie hoofdaandachtsgebieden – civiele bescherming, cybersecurity en terrorismebestrijding – min of meer even zwaar zouden wegen. Dat was voordat de uitreis naar Syrië op gang kwam. Dat idee is inmiddels veranderd. Sinds een aantal maanden bestaat er een project contraterrorisme. Dat project heeft tot doel dit probleem te bestrijden. Er wordt extra capaciteit vrijgemaakt. De organisatiestructuur wordt anders ingevuld.

Voorzitter, u vroeg naar sekteachtige behandelingen. We hebben daar wel al onderzoek naar gevoerd, maar bij mijn weten zijn we daar nog niet mee gestart. We kijken naar de mogelijkheden die psychologen en psychiaters hebben om dit aan te pakken op basis van hun ervaringen met het uittreden uit sekten. Ik weet niet of we dit zullen doen, maar het is in ieder geval een interessante denkpiste.

Het nationaal meldpunt Meld Misdaad Anoniem is heel succesvol. Ik begrijp dat er problemen zijn. Als je dit wilt melden, moet je er ook ruchtbaarheid aan geven. We proberen er ruchtbaarheid aan te geven dat we zoiets zullen oprichten. Ik weet niet hoe het gaat. Ik hoop van u te leren waarom het niet werkt. Ik hoop dat het bij ons wel een succes wordt.

Mevrouw Nadia Sminate: Wat uw laatste opmerking betreft: dat is bij ons natuurlijk federale materie. Ik denk dat er inderdaad heel weinig ruchtbaarheid is gegeven aan het feit dat het e-mailadres is opgericht. Ik denk dat dat de reden is dat er zo weinig meldingen zijn geweest.

De heer Jo De Ro: Wat het punt over de sektes betreft, wil ik u meegeven dat nogal wat ouders uit mijn thuisstad in Nederland zijn beland in hun zoektocht naar de manier waarop experts hen kunnen begeleiden bij het deradicaliseren van hun zonen en dochters. Blijkbaar moet er boven de Moerdijk toch wel wat ervaring zitten.

Mevrouw Yasmine Kherbache: In het actieprogramma is er sprake van het bestrijden en verzwakken van jihadistische bewegingen. Worden er specifieke acties ondernomen rond de jihadistische bewegingen in Nederland, de gewelddadige salafistische bewegingen, die vanuit het buitenland worden gefinancierd, mondiaal opereren en zeer sterk georganiseerd zijn? U maakte een link naar de buitenlandse politiek. Wordt dat meegenomen in het discours of in de standpunten die men inneemt? Vaak vraagt men een zekere consequentie ten aanzien van een aantal regimes die gekend zijn om hun financiering van die salafistische bewegingen.

Ik pik in op het antwoord dat u gaf op mijn vraag over effectiviteit. Ik wil mijn vraag preciseren. Zijn bepaalde acties die werden ondernomen, contraproductief gebleken? Ik geef één concreet voorbeeld. We hebben dat al een paar keer gehoord. U hebt dat ook wel aangegeven. Als je de vertrouwensbreuk tussen gemeenschappen wilt herstellen, dan is een overheidsambtenaar naar jongeren sturen misschien niet altijd even effectief. De tegenverhalen zijn soms ook wel wat contraproductief gebleken. Heeft men daar in Nederland ervaring mee? Immers, hoe meer we contraproductieve acties kunnen vermijden, hoe effectiever we misschien kunnen zijn.

De heer Joris Poschet: U hebt gezegd dat het open debat kan helpen om de duistere hoekjes te belichten en minder voedingsbodem te geven voor radicalisering. U had het over weerwerk bieden, ook online. We hebben gehoord dat dit in Groot-Brittannië gebeurt: in Londen zijn er een aantal initiatieven. Neemt de Nederlandse overheid of nemen Nederlandse gemeenten ook initiatieven, of ondersteunen jullie moslimverenigingen die ter zake werken?

De heer Martijn Meeder: De eerste vraag was wat we doen om jihadistische bewegingen te verzwakken. We doen dat op tal van manieren. We treden natuurlijk strafrechtelijk op, indien dat kansrijk is. We treden ook bestuursrechtelijk op: we zijn extra gevoelig voor fraude met subsidies, met uitkeringen, en controleren daarop, net ook om verstorend te werken. Dat is eigenlijk een harde kant van de preventieve aanpak. We weigeren in toenemende mate visa aan haatpredikers. Waar mogelijk, treden we ook preventief op. Er zijn dus tal van manieren waarop we dat proberen aan te pakken.

Het jihadisme wordt vanuit verschillende kanten gefinancierd. Dat kan nationaal zijn, maar ook internationaal. Ik zou u dus liever willen verwijzen naar het ministerie van Buitenlandse Zaken, dat hiervoor verantwoordelijk is. In Europees verband speelt dat echter natuurlijk ook. In Europees verband spreken we ook landen aan waarvan we denken dat er inwoners zijn die dit steunen.

Dan was er de vraag over de contraproductieve acties. Het is lang niet altijd zo dat iemand die het Rijk of de gemeente vertegenwoordigt, de juiste persoon is om daadwerkelijk actie te ondernemen. Dat beseffen we zeer goed, maar dat hebben we in het verleden natuurlijk ook wel anders gezien. We hebben in het verleden wel gedacht dat, als we in gesprek gaan, het allemaal wel goed moet gaan. Dat zien we nu toch duidelijk anders dan destijds, hoewel we daar destijds ook wel oog voor hadden.

Een van de dingen waarin we de afgelopen tien jaar echt een verandering hebben doorgemaakt, is dat we een heleboel zaken qua preventieve actie op het terrein ooit als een sleutel voor terrorismebestrijding hebben beschouwd. Dan bedoel ik bijvoorbeeld steun bij onderwijs, bij het vinden van een baan, bij scholing en dergelijke. Op verzoek van de Tweede Kamer is er ooit een campagne geweest waarover we destijds als Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding niet heel enthousiast waren en dat erop neerkwam dat 200.000 mensen werken aan terrorismebestrijding. Dat is een enorm aantal. Er werden voorbeelden gegeven van mensen die niet in eerste instantie bezig waren met politie- of justitiewerk, maar tot heel andere groepen behoorden.

Als je dingen die uit zichzelf nastrevenswaardig zijn, in het teken van contraterro-risme zet, dan kan dat in onze ogen ook een stigmatiserend effect hebben. Als je programma's gericht op het bestrijden van werkloosheid onder jongeren met een moslimachtergrond in het teken van contraterro-risme zet, dan heeft dat toch een stigmatiserend effect voor sommigen. Als je hen aanspreekt op hun moslim-zijn als sleutel tot terrorisme of terrorismebestrijding, dan is dat vaak niet de meest productieve weg.

Veel moslims in Nederland hebben moeite met de term 'gematigde moslim', omdat religie dan toch weer in het teken van terreur wordt gezet. Laten we wel wezen: de overgrote, maar dan ook echt de overgrote meerderheid van de Nederlandse moslims heeft niets te maken met terreur, met jihadisme, ISIS, ISIL of Jabhat al-Nusra. Het zijn hardwerkende burgers die zich houden aan de wet. Dat is de situatie in Nederland. Als je, omdat dat anders is voor een kleine groep, hen voortdurend aanspreekt op hun religie als probleem in deze kwestie, dan krijg je problemen. Een jaar of tien geleden hebben we heel veel activiteiten toch in het teken van het contraterro-risme gezet. Trouwens, ook de Britten hebben dat volgens mij gedaan. Ik meen dat die activiteiten heel nastrevenswaardig zijn en kunnen bijdragen aan het wegnemen van gevoelens van uitsluiting en achterstelling, en dus ook een van voedingsbodems mee kunnen wegnemen, maar je zou ze niet in dat teken moeten zetten.

Tot slot werd de vraag gesteld over de aanpak van cybersecurity op het internet. We kennen de Notice and Takedown-codes (NTD's), wat heel succesvol is. Deze

code is gericht op het tegengaan van alles wat onwettig is op het internet of wat een strafrechtelijk delict is.

Ik woonde lange tijd in een heel mooie straat in Amsterdam, met verderop een speeltuintje en een zandbak. Daar dronken we met de ouders op zaterdagmiddag graag een glas rosé terwijl onze kinderen aan het spelen waren. Het probleem was dat er veel passage was en dat er veel hangjongeren waren die jointjes rookten en rotzooi achterlieten. We hebben de gemeente verschillende keren gevraagd om dat op te ruimen. De gemeente is komen kijken en vond dat er iets moest worden gedaan, maar het gebeurde niet. Op een zondagmiddag in de winter hebben we een aantal bomen omgehakt en de passages wat verkleind, de rotzooi opgeruimd, veertig vuilniszakken gevuld en stapels gemaakt van de bladeren en takken. Op maandagochtend hebben we de gemeente gebeld om te vragen of ze het kwamen opruimen. Dat mag natuurlijk niet, maar het was heel effectief.

Wat doet deze Notice and Takedown-code? Als u iets tegenkomt op het internet waarvan u denkt dat het een delict is – dat kan heel simpel zijn en hoeft niet over terrorisme te gaan – dan kunt u aan de internetprovider vragen om het eraf te halen. In 99 procent van de gevallen wordt het verwijderd of aangepast, door ofwel de persoon of organisatie die het erop heeft geplaatst ofwel de provider zelf. De overheid hoeft dus niet in actie te komen. Eigenlijk ruimt de virtuele gemeenschap zelf de rotzooi op. Dit is heel effectief gebleken en positief om een andere reden. Wat de één aanstootgevend of zelfs crimineel vindt qua uiting op het internet, is voor de ander een kwestie van vrijheid van meningsuiting. Als de overheid daartegen optreedt, is er de verticale relatie tussen overheid en burger en komen er snel vragen over censuur. In een horizontale relatie van burger tot burger of tot een rechtspersoon andere dan de overheid, speelt de vraag van censuur veel minder snel. Het is dus kosteneffectief en het vermijdt problemen. Dit mag voor mij overgenomen worden door de rest van de westerse wereld om zaken op te ruimen zoals onze zandbak in Amsterdam.

De voorzitter: Ik dank u om uw ervaringen met ons te delen.

V. Hoorzitting van maandag 9 februari 2015 over het diversiteitsbeleid en de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen

1. De heer Bilal Benyaich, politicoloog Vrije Universiteit Brussel en UGent

De heer Bilal Benyaich: Ik veronderstel dat eerdere sprekers zoals mevrouw Van San en professor Pauwels al informatie hebben gegeven over de concepten. Omdat ik een aantal andere accenten leg, is het nuttig om daar nog even bij stil te staan. Nadien ga ik naar de oorzaken. Dan wil ik het hebben over het salafisme, dat voor mij de ideologische voedingsbodem blijft voor het gewelddadig extremisme. Vervolgens sta ik even stil bij de profielen van de Syriëstrijders. Tot slot wil ik het hebben over wat Vlaanderen kan doen op vlak van preventie.

Radicalisme gaat over het streven naar een andere orde, een breuk dus met de huidige orde. Dat kan politiek, economisch of religieus zijn. Het is vaak een proces van vervreemding en indoctrinatie. Het sterkt de persoon in kwestie in de nood aan een breuk met het status quo. Heel wat radicalen hebben radicale ideeën maar zijn niet per se extremisten. Een radicaal keurt vaak geweld goed, maar begaat het zelden zelf. In naam van het ideaal is het wel 'oké' dat anderen geweld plegen, maar zelden roepen ze zelf op tot geweld. Ze zijn relatief compromisbereid.

Extremisme gaat een stapje verder. Het zijn radicalen die niet compromisbereid zijn. Ze willen, durven of kunnen geen water bij de wijn doen. Extremisten hebben een hoge normatieve tolerantie voor geweld. Extremisten roepen vaak op tot geweld en begaan het vaak zelf.

De gewelddadige extremisten, de terroristen, streven naar een andere orde door middel van geweld. Het geweld is gericht op het zaaien van angst, het polariseren in de samenleving en de destabilisatie van onze politiek-economische orde.

Wat zijn de oorzaken? Er is niet één oorzaak. In het publieke debat hoor je vaak 'het is de achterstelling' of 'het is de islam'. Het is een beetje van beide, maar het is zeker niet het een of het ander. Er zijn vele oorzaken en risicofactoren die sterk op elkaar inwerken. Het is een complex samenspel dat dan nog eens verschilt van persoon tot persoon. De dosering wijzigt van persoon tot persoon.

Religie kan een oorzaak zijn. Het gaat dan over het aanbod van het salafisme, het wij-zij-denken, het suprematiedenken dat bestaat bij extreemrechts en islamisten die een islamitisch suprematiedenken cultiveren en promoten.

Het kan ook politiek zijn. Onder politieke oorzaken versta ik het systeem de schuld geven, de schuld van bezetting, de oorlog tegen terreur die wordt gepercipieerd als een kruistocht, het gebrek aan burgerrechten in bepaalde plaatsen in de wereld, politieke vertogen over hoe zij beter zijn dan anderen, het afnemend vertrouwen in de instellingen. Dat kan over het onderwijswezen gaan, maar ook over het politieke systeem, de media enzovoort.

Daarnaast zijn er psychosociale oorzaken. Wat vaak terugkomt, is een verlieservaring die als katalysator dient, zoals de dood van of breuk met een geliefde. Er is ook frustratie. Mensen hebben het gevoel dat ze niet aan hun trekken komen. Ze ervaren miskennis en gebrek aan respect, ook aan zelfrespect. Het gaat om een gebrek aan respect vanuit de directe omgeving en de politiek, bijvoorbeeld over hoe in de parlementen wordt gesproken over deze groepen. Het is soms perceptie, soms realiteit. Velen zijn gevoelig aan kritiek die soms legitiem is. Er is ook het groepsgevoel, omdat men ergens bij wil horen. Het jihadistisch salafisme biedt net als vele sektes die geborgenheid en de ultieme waarheid. Men kan ontgoocheld zijn en een sterk afnemende binding voelen met de samenleving, het onderwijs, de buurt.

Een andere groep van oorzaken is van economische aard, vooreerst verpaupering. Het is geen toeval dat in de sociale kerkhoven in Brussel, meer bepaald in wijken in Molenbeek, Schaarbeek, Brussel-Stad en Anderlecht het salafisme wortel heeft geschoten in de jaren 90.

Sommigen geven de schuld graag aan het systeem, het kapitalisme, uitbuiting, neokolonialisme. Men heeft het dan vaak over de relaties tussen de Europese landen of het Westen met de Arabische landen. Andere mogelijke oorzaken zijn gevoelens van onrechtvaardigheid, frustratie, discriminatie. Er zijn zeer veel oorzaken, tientallen, zo niet honderden en risicofactoren. Die spelen op elkaar in. Als je een beleid wilt voeren, dan moet je oog hebben voor die vele oorzaken.

Bij elke extremist of radicaal komen al die oorzaken in zekere zin terug maar in een andere dosering. Niet elke persoon is daar gevoelig voor. Wat men ziet bij jihadisten, is wat men ook ziet bij extreemrechtse terroristen zoals Breivik. Het proces is altijd hetzelfde. De mechanismen zijn gelijkaardig: enerzijds het objectief vaststellen dat iemand helemaal afdrijft van de samenleving, vervreemding en anderzijds ronselaars, predikers, haatzenders en haatstructuren die dat gevoel bevestigen en een alternatief bieden. Die vervreemding is een preconditione voor de doorwerking van de indoctrinatie. Personen die niet vervreemd zijn, kunnen misschien passief worden blootgesteld aan een aantal boodschappen op websites, in moskeeën maar dat zal op hen zelden een effect hebben. Personen die wel vervreemd zijn om economische, politieke, psychosociale redenen, en die passief worden blootgesteld, gaan vaak zelf op zoek naar bevestiging op bepaalde websites,

Facebookaccounts, Twitteraccounts, chatrooms waar men dan ook vaak samen zit met andere extremisten uit vele andere Europese en niet-Europese landen.

De oorzaken zijn meervoudig maar wat telkens terugkomt bij al die radicalen en extremisten binnen de islam, is dat ze allemaal dat salafistische denkkader gemeen hebben. Het salafisme is een puriteinse, zeer strenge minoritaire stroming binnen de islam waarbij men zo letterlijk mogelijk de Koran en de levenswijze van de profeet Mohammed tracht toe te passen. Het salafisme maakt onlosmakelijk deel uit van de islam maar het valt er niet mee samen. Het spruit wel voort uit de islam. Het is zoals met het nationalisme en het nationaalsocialisme, het ene spruit uit het andere voort maar ze vallen niet samen.

Het salafisme wordt in onze contreien, in Brussel maar ook in Vlaanderen en in mindere mate in Wallonië, verspreid door de Saoedi's. Dat zijn onze 'bondgenoten' sinds de Koude Oorlog. Zij verspreiden dat in moskeeën, vandaag zijn er nog altijd heel wat moskeeën waar het salafisme of een aantal paradigma's daarvan wordt onderwezen. Dat gebeurt in een minderheid van de moskeeën omdat de moskeeën intussen ook wel doorhebben dat de veiligheidsdiensten daar hun mannetjes zitten hebben.

De leerkrachten islam werden benoemd door de Saoedi's, door het Islamitisch Cultureel Centrum, tot ver in de jaren 80. Zij onderwezen ook een vorm van salafisme. Natuurlijk zijn er ook de schotelantennes, een ontelbaar aantal websites enzovoort, die met Saoedische petrodollars worden gefinancierd. De laatste jaren is er ook sprake van Qatar, de Verenigde Arabische Emiraten en Iran. Die bekeeringsijver, het bekeren van de wereld, behoort tot het DNA van Saoedi-Arabië, en die hebben daar heel wat geld voor en zijn daar ook heel goed in.

De salafisten streven naar de islamitische orde in het private leven en het publieke leven. Zij streven naar een onderwerping van het individuele en maatschappelijke leven aan de goddelijke wil, wat natuurlijk haaks staat op onze hedendaagse universele ideeën zoals volkssoevereiniteit en individuele zelfbeschikking.

De ene salafist is de andere niet. De meeste salafisten zijn relatief brave mensen, hoewel zij de eigen kinderen, familie en mensen uit de buurt soms onder druk zetten om toch die salafistische leer tot uitdrukking te brengen in bijvoorbeeld de integrale sluiert. Toch zijn ze geweldloos en apolitek. Ze geloven in een islamisering van onderuit en zijn te vergelijken met de joodse charedim of met de evangelisten.

Er is een kleine minderheid, en dat zijn de militanten zoals Sharia4Belgium, althans in de beginperiode, die wel heel activistisch en aanklampend zijn en die mensen bekeren op straat, in de wijken, in bepaalde jeugdclubs, in een aantal moskeeën en vooral op het internet. Binnen die groep militanten heeft men de jihadisten, die het gevaarlijkst zijn. Dat zijn ook onze Syriëstrijders. Zij delen dat paradigma en geloven in een heilige oorlog ter implementatie van hun natte droom: het kalifaat, de soennitische heilstaat. Die mensen zijn niet alleen radicaal maar ook extremistisch en gewelddadig. De meeste salafisten zijn radicaal maar niet extremistisch. De militanten zijn radicaal en extremistisch. En de jihadisten zijn het alledrie: radicaal, extremistisch en gewelddadig. Als we dat onderscheid niet maken, dan gooien we alles samen en dan zal geen enkel beleid effectief kunnen zijn.

Wil dat nu zeggen dat het salafisme op zich geen schuld treft? Jawel, want elke jihadist vindt zijn ideologische voedingsbodem, articuleert zijn daden vanuit het gewone salafisme, net zoals elke blanke suprematist à la Breivik zijn mosterd ook haalt in de mainstream extreemrechtse ideeënvorming. Dus opnieuw, het ene spruit voort uit het andere, onder bepaalde condities. Ze vallen niet samen, maar het is wel de voedingsbodem.

Het probleem van de Syriëstrijders is niet nieuw in België. Wij kennen jihadi's of mensen die deze ideologie al een dertigtal jaren aanhangen. Het verschil is wel dat zij vroeger met tien en nu met vijfhonderd zijn. Dat is een groot kwantitatief verschil. De vroegere jihadi's waren ook gebonden aan lokale conflicten in het buitenland. Dat waren Algerijnen die hier politiek vluchteling waren en die vanuit Europa de coördinatie, financiering en logistiek organiseerden voor de strijd in het thuisland. Enkel in Frankrijk is er een aanslag geweest in 1995 omdat Frankrijk een strijd voerde met zijn ex-kolonie tegen de Groupe Islamique Armé (GIA) en het Algerijns Islamitisch Heilsfront (FIS).

De Belgen zijn gedurende de afgelopen tien jaar sterk in de media geweest. Sjah Massoud, de grote anti-talibanleider in Afghanistan, werd door Belgen vermoord met een zelfmoordaanslag. Muriel Degauge was een Waalse bekeerde vrouw die zich heeft opgeblazen. Zij heeft de lugubere eer om de eerste westerse zelfmoordterroriste te zijn in het door de Amerikanen bezette Irak. Die aanslag is wel mislukt. Daar is dus altijd wel een politieke component aan.

Wij hebben heel wat processen gekend en het feit dat wij zoveel Syriëstrijders hebben, heeft onder meer te maken met die processen, die vaak ook in de pers kwamen. Die kwamen ook aan bod in een aantal moskeeën. Dankzij die processen is er heel wat propaganda geweest rond die jihad-ideologie. En dan was het een beetje wachten op een wereldevent dat heel wat potentiële strijders zou activeren.

Drie jaar geleden hadden we een tiental gekende jihadi's in het buitenland, een aantal in Somalië, een aantal in de Afghaans-Pakistaanse regio, een aantal in Mali, Niger en Marokko. Vandaag zitten we met honderden Syriëstrijders. In het begin waren al die jongeren – twintigers en dertigers – gelieerd met twee gekende haarden van radicalisme in België: Centre Islamique Belge van de Ayachi's en Sharia4Belgium. De meesten zijn in België geboren, dat is de nieuwe generatie jihadi's. Vandaag zijn er veel meer en zijn de profielen ook veel diverser. Van die Syriëgangers zijn er een vijftigtal overleden, een honderdtal teruggekeerd in het land, tweehonderd nog ter plaatse, een ongekend aantal dat niet op onze radar staat, en evenveel mensen die met het idee flirten om te vertrekken.

Er zijn een aantal Syriëgangers die om religieuze redenen de migratie hebben gedaan naar zuiver moslimgebied, naar het 'land van melk en honing', waar de sharia geldt. Die mensen zijn niet gaan vechten, maar gaan leven in het land van hun dromen, waarmee ze naar eigen zeggen hun religieuze plicht vervullen.

Ik geef een korte weergave van het feit dat wij toch een beetje aan de basis liggen van het feit dat er zo veel Syriëstrijders zijn. Wij hebben die mensen echt gedoopt gedurende anderhalf jaar. Onze bondgenoten in de regio hebben die mensen gefinancierd. Onze NAVO-bondgenoot Turkije heeft hun doortocht gefaciliteerd tot een aantal maanden geleden. Het verhaal, zoals altijd in de internationale politiek, stinkt een beetje.

Sinds september vorig jaar zijn we in oorlog met IS/ISIS. Dat maakt dat onze eigen Syriëstrijders die actief zijn binnen de rangen van die milities, ook vijanden zijn van ons land. We hebben onszelf uitgeroepen tot hun vijand en zij hebben ons, op hun beurt, uitgeroepen tot vijand. De kans is dus vrij groot dat een aantal van de hardcore Syriëstrijders, die echt de capaciteiten hebben, de intelligentsia die ook kunnen vechten, misschien op een missie worden gestuurd.

Slechts een minderheid van onze Syriëstrijders is salafistisch van thuis uit. Als we even teruggaan naar de jaren 90, waren de meesten mensen die geboren waren in die milieus, in de moskeeën, in Algerije, in bepaalde steden van Marokko en Tunesië. Vandaag zien we dat slechts een minderheid die gesocialiseerd is in de ideologie van het salafisme, meer bepaald de jihadistische variant, die ook geïn-

ternaliseerd heeft. Het is slechts een minderheid die ervan doordrongen is. Van de meerderheid kunnen we dat niet zeggen. Die mensen zijn zo snel geradicaliseerd, ze hebben vaak een heel oppervlakkige kennis van het salafisme.

Wat de oorzaken ook mogen zijn en in welke dosering ook, ze gebruiken het salafistische denkkader als kapstok om hun daden aan op te hangen. Het biedt hun een heel heldere opdeling van de wereld, een heel heldere taal en denkcategorieën om hun daden in te articuleren. Velen onder hen zijn geen salafisten pur sang, integendeel. Dat is de kracht van de ideologie. Ze biedt een legitimatie voor de eigen daden, waar vaak ook andere intenties en motivaties achter zitten, die soms persoonlijk zijn.

Dé Syriëstrijder bestaat niet. Ik breng ze onder in een aantal groepen of profielen. Je hebt de loser. Dat is de POS'er (problematische opvoedingssituatie) of MOF'er (als misdrijf omschreven feit) die vaak jong is en die sowieso een hoge tolerantie heeft voor geweld. Hij is op zoek naar de groep, naar zelfrespect. Hij wil ergens toe behoren, hij wil iemand zijn. En hij vindt het daarin. Het is een belangrijke groep, maar het is natuurlijk niet de meerderheid.

Dan heb je de romanticus, de 'rap jihadi' of de 'pop jihadi'. Die is vooral op zoek naar avontuur, glorie, geweld, de kick. Hij gebruikt het salafisme als subcultuur.

Er is de hardcore jihadi. Dat is de gevaarlijke minderheid. Het zijn mensen die vaak in dat milieu geboren zijn. Ze hebben het geloof als heel sterke drijfveer. Ze beschouwen de islamitische heilstaat als het grootste goed en ze zijn op zoek naar het martelaarschap, naar het eeuwige paradijs.

Het volgende profiel is dat van de activist of de rebel. Die heeft vaak een diploma hoger onderwijs. Het zijn personen die heel gevoelig zijn voor internationale politiek en voor onze lokale ontwikkelingen. Vaak zijn het mensen die gefrustreerd rondlopen. Ondanks hun diploma komen ze niet of niet genoeg aan de bak. Ze percipiëren heel het systeem als fout. Alles is de fout van het systeem, van het Westen, van het zionisme. Ze kiezen bewust voor de andere kant.

Natuurlijk heb je ook het kuddedier. Dat zijn heel jonge mensen die zich onder 'peer pressure' laten leiden door een heel sterke groepsdruk. Die druk komt van eigen vriendjes die vertrokken zijn, van een familielid, een neef. We zien ze vaak in Brussel.

Ook de opportunist mogen we niet vergeten. Het zijn jonge gasten, twintigers, die een gevangenisstraf boven het hoofd hangen hebben en die willen ontlopen. Ze voelen zich vooral aangetrokken door het feit dat ze daar iets zinnigs kunnen doen en ook door het luxeleventje dat ze, vaak via sociale media, voorgeschoteld krijgen, namelijk dat de jihadi's uit Europa villa's met zwembaden delen, dat de vrouwen er aan hun voeten zullen liggen en zo meer.

De laatste twee groepen zijn die van de Syrische Belg die gaat vechten tegen Assad, niet bij IS maar bij andere, eerder nationalistische milities. En er is natuurlijk ook de Koerd. We vergeten die vaak, maar het zijn er heel wat, tientallen, ook uit Leuven. Ze vechten bij de Koerdische strijdkrachten, in Syrisch Koerdistan of Iraaks Koerdistan. Ook dat zijn Syriëstrijders.

Er zijn dus een achttal profielen. Wat ze gemeen hebben, is hun gemiddeld lage leeftijd. De eerste jihadi's van 10 of 15 jaar geleden, waren gemiddeld begin 30 jaar oud. Deze mensen zijn gemiddeld jonger. Wat ze ook gemeen hebben, is dat ze, of ze nu moslim zijn, reborn moslim – wat velen zijn – of bekeerling, op de ene of andere manier dankzij het salafisme zin willen geven aan hun engagement ter

plaatse. Voor velen is het een verschoningsgrond eerder dan een oorzaak, maar het speelt altijd mee.

Een radicaal kan snel extremist worden, maar de andere beweging is ook mogelijk: een deradicaliseringsbeleid kan effect hebben. Hoe zorgen we ervoor dat mensen niet radicaliseren, dat de radicalen niet extremiseren en dat de extremisten niet tot geweld overgaan? Dat is de vraag die onze parlementen zich moeten stellen. Een wonderoplossing is er niet. Beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering zijn dringend noodzakelijk en kunnen niet ambitieus genoeg zijn.

Voor deze assemblee: de conceptnota-Homans is vaag. Vaak is dat slecht, maar nu kan dat goed zijn, omdat het de ruimte geeft aan de verschillende ministers en de departementen om zelf uit te zoeken waar zij accenten willen leggen.

Ik geef nu een niet-exhaustief overzicht van wat ik belangrijk acht voor het beleid. Het gaat voornamelijk over de rol van Welzijn en Onderwijs, dat zijn immers de twee sleuteldepartementen. Er is ook Werk. En er is de islam zelf, hoe die actief is in ons land, en zijn structuren.

Welzijn speelt een sleutelrol. Mohamed Merah, de schutter van Toulouse, Nemmouche, de vermoedelijke schutter van het Joods Museum, de broers Kouachi en Coulibaly hebben iets gemeen: ze hanteren het salafisme als referentiekader én ze zijn allemaal met de pleegzorg, de jeugdzorg of met het jeugdrecht in aanraking geweest. Daar kunnen we niet naast kijken. We kunnen niet zeggen dat de sociale achtergrond er niets mee te maken heeft, het is een element. Deze mensen pleegden aanslagen met heel laagdrempelige methodes, met een kalasnikov. Zo'n wapen kun je hier, in het centrum van Brussel, kopen voor 1000 euro als je de juiste mensen kent. De personen uit de andere groepen, de meer intellectuelen, zijn ambitieuzer. Als zij een aanslag zouden willen plegen, is dat via complexe bommen en zo. Dat kost tijd en energie. Ik denk dat je dan moeilijker door de mazen van het veiligheidsnet glipt. De plegers van een laagdrempelige aanslag zijn vaak mensen met een sociaal verleden, daar kunnen we niet naast kijken.

Er zijn veel salafisten, militanten, die het geweld goedkeuren, maar die niet met geweld bezig zijn. Ze zetten geweld niet in om hun doel te verwezenlijken. Het zijn mensen die er op de een of andere manier vroeger uitgehaald hadden moeten worden door onze welzijnssectoren. De jeugdhulp, de crisishulp, de opvoedingsondersteuning, het algemeen welzijnswerk enzovoort, hebben blijkbaar geen toegang tot veel allochtone gezinnen, waar heel wat van de Syriëstrijders uit komen. Ze hebben ook geen toegang tot onze vierdewereldjongeren, en die voelen zich vaak aangetrokken tot het extreemrechtse neonazistische gedachtengoed.

U moet het warm water niet opnieuw uitvinden, maar de drempels verlagen. Als ik spreek met mensen op het terrein, dan merk ik dat ze zich daarvan bewust zijn. Het blijkt heel moeilijk om de voorzieningen ervan te overtuigen dat dit een extra aandachtspunt moet zijn, maar de wil in de sector is er. Laten we hopen dat deze crisis ervoor zal zorgen dat de diversiteit in die sector serieus wordt genomen.

Men moet meer vindplaatsgericht gaan werken. Heel wat radicaliserende jongeren zitten niet in de zelforganisaties en kennen ze zelfs niet. Ze zijn een andere generatie. Ze zitten in de boks- en voetbalclub, op het pleintje, in de buurthuizen van moskeeën en op het internet. Het welzijnsveld moet bruggen slaan naar die nieuwe locaties.

Men moet meer inzetten op time-outprojecten voor radicaliserende of extremistiserende jongeren in het onderwijs, de 15- en 16-jarigen. Als men ziet dat hun potje gaat overkoken, moet men hen eruit halen. Dat kan helpen. Heel wat van die allochtone jongeren worden niet tijdig opgemerkt. Ze komen pas in aanraking met

het welzijnswerk als het te laat is. Ze komen in de voorzieningen terecht – u kent ze: De Zande en Everberg enzovoort – maar niet in private voorzieningen waar begeleiding een sterke component is.

We moeten het warm water niet uitvinden maar er is wel een nieuw aanbod nodig. Voor teruggekeerde Syriëstrijders – die niets op hun kerfstok hebben – die we willen re-integreren en die toch in gesloten instellingen/gevangenissen zitten, moeten we een aanpak op maat ambiëren via een communitybased approach. Dat bestaat nu niet. In zo'n programma zitten drie belangrijke spelers. Dat zijn ten eerste de religieuze figuren met een tegenverhaal, die het geweld expliciet afzweren. Vaak hebben zij een zekere autoriteit ten aanzien van die jongeren. Twee, zet een multidisciplinair team in: psychotherapeuten, psychologen, sociaal werkers. Zij moeten zich bezighouden met de persoon zelf. Drie, betrek de directe omgeving erbij: ouders, partner, broers/zussen/andere familieleden, de vrienden maar ook de lokale besturen. De burgemeester en de deradicaliseringsambtenaar kunnen een rol spelen. Maak wanneer de tijd rijp lijkt voor re-integratie, tijdig de brug met het OCMW en de VDAB.

Deradicaliseringsprogramma's bestaan wel in het buitenland: in Denemarken, Zweden, Saoedi-Arabië zelfs, ironisch genoeg, in Pakistan en zelfs in Jemen. Onderzoek wat ze daar doen en implementeer die programma's.

Inzake Welzijn: verlaag de bestaande drempels en zorg voor een nieuw aanbod. Hoe leggen we de link tussen Welzijn, politie en Justitie? Waar eindigt hulp, waar begint veiligheid? En het beroepsgeheim is een delicaat aspect. De justitiehuisen moeten hun plaats krijgen in Vlaanderen. Er komt een nieuw jeugdsanctierecht. Steek daar energie in. Zorg voor vorming en informatie in de justitiehuisen. Binnen de maatregelen van het jeugdsanctierecht kan er misschien aandacht zijn voor die radicaliseringscomponent.

Vervolgens, verhoog de diversiteit onder welzijnswerkers. Vandaag is slechts 1,5 procent van het personeel in de jeugdhulp van allochtone afkomst. Dat is gewoon dramatisch. We werken na dertig jaar nog met de Ondersteuningsteams Allochtonen (OTA). Die mensen hebben fantastisch werk verricht en doen dat nog elke dag, maar de diversiteit moet worden gemainstreamd. Personeel van Marokkaanse, Koerdische, Tsjetsjeense herkomst kan bruggen slaan naar die personen en groepen. Ze kunnen het stigma op hulp en ondersteuning bij de doelgroep ongedaan maken. Voor veel allochtonen is jeugdhulp iets vreemds. Ze schamen zich als ze terechtkomen in de trajecten.

Op korte termijn moeten we het huidige personeel vormen, ook rond radicalisering. Vzw Motief heeft daar een eerste aanzet toe gegeven. Dat is zeer goed. Er is een evaluatie nodig, het moet veel breder verspreid worden. 40.000 euro is weinig geld. Het moet niet alleen die organisatie zijn, er zijn er nog veel andere.

In het domein Onderwijs zijn de CLB's van cruciaal belang. De CLB's zijn altijd al op zoek geweest naar hun juiste positie. Ze bevinden zich op het snijvlak Onderwijs/Welzijn en zijn de partner bij uitstek in dit dossier.

De time-outprojecten heb ik vernoemd.

Onze leerkrachten moeten vorming krijgen over radicalisering, niet alleen moslim-radicalisering, maar ook anarchisme, extreemrechts enzovoort. We moeten hen via protocollen informeren over hoe ermee om te gaan. Enkele richtlijnen: radicale ideeën hebben is niet vreemd bij puberende jongeren, het zou er nog aan mankeren. Er leeft van alles op Vlaams-nationaal, marxistisch, anarchistisch, salafistisch, zionistisch vlak, noem maar op. Indien een jongere met radicale ideeën herhaaldelijk geweld verheerlijkt en anderen hiertoe aanzet, is er een probleem, en dan

moet de leraar weten hoe daarmee om te gaan. Ik vind het belangrijk om dat in het team te bespreken. Betrek daarbij de ouders en het CLB. De school moet in de eerste plaats een veilige omgeving zijn voor de leerlingen. Er komt een sterk repressief luik vanwege de federale overheid. We moeten de vertrouwensband met de ouders behouden. Als zoon of dochter dreigt een buitenstaander te worden, komen we er ook niet.

Onderwijs moet talent afleveren, absoluut. Dat staat in de beleidsnota van minister Crevits. Er is misschien te weinig aandacht voor burgerschapswaarden. Jongeren die elders ideeën opdoen die haaks staan op de consensus die leeft in onze samenleving, moeten toch ergens op een forum in contact komen met de basiswaarden. Moet dat in een apart vak? Ik weet dat die discussie hier wordt gevoerd. Dat kan natuurlijk, maar ik merk dat dit een moeilijke discussie is. Dat begrijp ik. We moeten het wel ergens een plaats geven; het kan op korte termijn in verschillende eindtermen worden ingepast. De vakken die zeker aandacht moeten hebben voor die pijlers van onze democratie zijn godsdienst, moraal en islam, maar natuurlijk ook aardrijkskunde en geschiedenis. Afhankelijk van het topic dat in de les wordt behandeld, is er meer interactie en dialoog nodig.

Tot slot: desegreger het onderwijs. De huidige sociaal-etnische segregatie maakt dat veel jongeren een aparte leefwereld hebben. Ze leven al niet in dezelfde wijken en op school zien ze elkaar ook al niet. Dat is een risicofactor, niet alleen voor het cultiveren van vooroordelen. De jongeren die geweld als gedragsalternatief zien, gaan misschien sneller over tot depersonalisering van de anderen. Dat gaat weer in beide richtingen. Dat is een grote uitdaging. Deze legislatuur zou daar toch werk van moeten worden gemaakt. Eigenlijk hangt alles een beetje af van de ambitie en de moed van deze assemblee.

Inzake Werk: zet in op activeringstrajecten. Natuurlijk, niet elke jihadi of radicaliserende jongere is werkloos, zeker niet. Maar een baan biedt een zinvolle dagbesteding; er is geen tijd om te surfen in die rommelbakken op internet waar ze worden geïndoctrineerd. Werk gaat vervreemding, verveling en uitsluiting tegen, en biedt (zelf)respect. Kijk naar de sociale kerkhoven hier in Brussel. De meeste mensen in die wijken werken niet. Voor wie inactief is en een overaanbod van radicale islamtheorieën krijgt, werkt dat als een glijmiddel. Natuurlijk is dat niet de oorzaak, maar er is een correlatie.

Wat werk betreft, hebben wij in ons land gelukkig een robuuste antidiscriminatie-wetgeving. Op het vlak van wat op papier staat, staan we onder OESO-landen aan de top. Maar de aanwending ervan zou kordater moeten zijn. De sense of urgency is er, dus alle belanghebbende partners zouden erbij moeten worden betrokken. Dat levert immers een win-winsituatie op. Methoden moeten evidencebased en politiek haalbaar zijn. Dit is een belangrijk punt.

Het islambeleid is ook belangrijk. Het islambeleid in ons land mislukt voortdurend. De Moslimexecutieve ligt op apegapen. Heel wat moskeeën in Vlaanderen zijn doehet-zelfmoskeetjes, waar mensen in erbarmelijke omstandigheden moeten bidden. Voorts is er een enorm aanbod dat uit het buitenland komt, vaak met zwart geld uit diplomatieke koffers gefinancierd. En wie betaalt, bepaalt. Als de financier van Saoedische oorsprong is, dan zal de imam een discours hanteren dat conservatief is – en dan druk ik me nog zacht uit. Er is snel nood aan in Vlaanderen opgeleide, hier geboren imams die ons onderwijs en onze samenleving kennen en bereid zijn om een maatschappelijk verantwoorde rol te spelen. We moeten de financiering uit het buitenland een halt toeroepen, en dat is een heel moeilijk dossier. Het gaat immers over geld dat officieel niet bestaat.

Het zou een idee zijn om alleen erkende moskeeën recht van bestaan te geven. Maar dat gaat natuurlijk niet. Het probleem van het grondwettelijk recht van vrij-

heid van vereniging stelt zich dan wel. Men zou kunnen werken met een meldingsplicht, zodat burgemeesters weten waar op hun grondgebied moskeeën liggen en men erop kan toezien dat die panden veilig zijn. Daar moet meer aandacht naar uitgaan. We zouden een historische kans missen als we nu niet zouden inzetten op die Belgische of Vlaamse islam, waarbij de Moslimexecutieve wordt hervormd tot een instrument dat daartoe bijdraagt.

Ten slotte is het nodig dat de sociaal-culturele organisaties worden ondersteund, ook financieel. Zij moeten op het internet – vooral op sociale media – een tegen-discours ontwikkelen dat het salafisme bestrijdt. Dat moet door en voor moslims gebeuren, en niet door een ambtenaar in een grijs gebouw. In het algemeen is het zo dat de politieke wereld en het maatschappelijk middenveld, over de partijgrenzen heen, steeds opnieuw moeten affirmeren dat we gaan voor een inclusieve politieke identiteit. Of die dan Vlaams, Belgisch of Europees moet zijn, is van minder belang. Het gedeelde burgerschap is ook belangrijk: moslims horen erbij en zullen erbij blijven horen, en we zullen allemaal samen de extremisten naar de marge verdrijven. En tot op zekere hoogte is het mogelijk dat we hen zullen deradicaliseren.

De heer Joris Poschet: De afgelopen dagen las ik uw interessante boek over de Brusselse Marokkanen. Ik heb een vraag over de moskeeën. Een aantal onderzoekers stelt dat er in België geen enkele moskee is die niet afhangt van Rabat, Ankara of Riyad. Onderschrijft u die stelling? De onderzoekers vragen ook hulp, zodat men die moskeeën zelf kan besturen. Ze zijn de buitenlandse inmenging beu. U zegt dat de overheid misschien wel meer middelen ter beschikking moet stellen en misschien ook een meldingsplicht moet invoeren. Kunt u daarover wat concreter zijn?

In uw boek beschrijft u een actie van een groep vrouwen die in theehuizen de mannen met hun aanwezigheid gaat choqueren. U noemt dit de strategie van de confrontatie van binnenuit. Zijn er daar nog voorbeelden van? Voorts is er een verschil tussen Marokkanen en Turken wat betreft het aantal Syriëgangers. U had het over sociologische oorzaken. Kunt u daarover iets meer zeggen?

De heer Imade Annouri: Ik ben het vrijwel volledig met u eens. Uw uiteenzetting was duidelijk en erg gedetailleerd. Ik heb enkele daarbij aansluitende vragen. In uw algemene conclusie stelt u dat een gedeelde identiteit het belangrijkste instrument zal zijn om een oplossing te realiseren. Moslims moeten beseffen dat zij een deel van de samenleving zijn en zullen blijven, en een deel van de oplossing zijn. Hebt u een goed zicht op de groeiende polarisatie van de afgelopen maanden? Stelt u een groeiende polarisatie vast tussen de verschillende gemeenschappen? De angst lijkt om zich heen te grijpen. Welke rol ziet u in dat verband weggelegd voor de overheid?

Ik heb ter verduidelijking nog drie extra vragen.

Ten eerste, wat de financiering van moskeeën betreft, denkt u dat moslims van de eerste en tweede generatie er zich bewust van zijn hoe het allemaal loopt? Of gaat het om verdoken mechanismen waarvan we nu pas de gevolgen zien en waarvoor vroeger geen aandacht is opgebracht omdat men gewoon niet besepte wat er gebeurde?

Ten tweede hoor ik vaak jonge moslims zeggen dat er te weinig aanbod aan Nederlandstalige literatuur is. In islamitische boekhandels worden vooral Nederlandse vertalingen van salafistische literatuur van Saoedische oorsprong aangeboden. Vaak is het de enige bron van informatie die Vlamingen in handen krijgen. Moet daar niet veel meer in worden geïnvesteerd?

En dan heb ik een derde, misschien wat provocerende vraag. U hebt het salafisme vergeleken met de orthodox-joodse gemeenschap, de evangelisten etcetera. Het is een heel orthodoxe opvatting van een religie, waar je tegen of voor kunt zijn, en waar je heel wat bedenkingen bij kunt hebben. Dan is mijn vraag: is het salafisme een probleem als het aanwezig is in onze samenleving, ja of neen?

U haalt in uw chronologisch overzicht van de aanslagen ook kort aan dat er in België een buitenproportionele aandacht is geweest voor de jihadstrijd en het terrorisme. De pleger van de aanslag op de Afghaanse antitalibanstrijder Massoud was een Belg en de eerste vrouw die zichzelf in Irak heeft opgeblazen een Waalse. Legt u een link met het feit dat daardoor de propaganda in bepaalde kringen op volle toeren is gaan draaien en het feit dat er in België een buitenproportioneel hoog aantal Syriëgangers is?

De heer Bilal Benyaich: Mijnheer Poschet, u zegt dat de meeste moskeeën worden gefinancierd vanuit het buitenland: Riyad, Rabat, Ankara enzovoort. Dat is ook zo. Het Turkse veld is anders georganiseerd. In Turkije heb je een directoraat. Dat is een soort van ministerie, dat de islam van de Turken in het buitenland organiseert: Diyanet. Bij de Turkse gemeenschap is maar een kleine minderheid van de moskeeën niet door de Turkse overheid gefinancierd en georganiseerd. Daardoor zijn de Turkse moskeeën goed georganiseerd en goed gefinancierd. Zij brengen een discours dat vanuit Ankara komt. U weet dat, los van de evolutie van de laatste tien jaar, de islam in Turkije een beetje liberaler is dan de islam in de Golfstaten. Daar ligt een zeer grote uitdaging. Komt dit tegemoet aan uw vraag?

De heer Joris Poschet: Gaat u met betrekking tot financiering vanuit de overheid zover om te zeggen dat, zoals nu de wet de gemeente verplicht om bij te passen voor de kerkfabriek, dat ook zou moeten gelden voor de moskeeën? U schrijft dat er binnen tien jaar waarschijnlijk meer actieve moskeeën dan kerken zullen zijn in Brussel.

De heer Bilal Benyaich: Ik denk effectief dat de overheden veel meer moskeeën moeten erkennen. Dan hebben ze die financiering vanuit het buitenland niet nodig. Door die financiering vanuit het buitenland stelt men een prediker aan. Die salafisten zijn zeer rad van tong. Ze kunnen het zeer goed uitleggen. Doordat de financiering vanuit het buitenland komt, krijg je daar predikers, imams, die een polariserend discours met salafistische elementen brengen. Het zijn niet per se salafistische moskeeën. De besturen hebben gewone burgers die na hun werk in dat bestuur zitten. Maar die predikers zijn wel salafisten. Dat is wel een probleem. Dat is niet evident omdat je met de vrijheid van vereniging zit. Alle moskeeën zouden erkend moeten zijn.

Er zou ook een billijke spreiding moeten zijn. We zijn stilaan de fase voorbij van de doe-het-zelfmoskeetjes. Het is in dat soort moskeeën dat de jongeren voor het eerst in contact komen met een archaische variant van de islam, zelfs van een imam die totaal geen theologische opleiding heeft genoten, die daar maar wat staat te kakelen, en die onder de sterke invloed staat van wat gezegd wordt op bepaalde, meestal Saoedische, tv-zenders.

Ik ben voor een erkenning van zo veel mogelijk moskeeën. De lokale besturen moeten waar nodig bijpassen. De meldingsplicht zou eventueel een filter kunnen zijn om de wildgroei in kaart te brengen. Het zou ook een tool kunnen zijn voor burgemeesters. Bepaalde rijhuizen fungeren soms als moskee waar radicaliserende jongeren samenkomen. De burgemeester of de beleidsmaker zou dat moeten weten. Dat is echter niet evident. Het is enkel zinvol als het past binnen een breder beleid. Anders gaan moslims het gevoel krijgen dat men repressief optreedt tegen hun organisatie. Dat moet passen binnen een totaalpakket van de hervorming van de islam in België en de structuren ervan.

Zijn er nog voorbeelden van confrontaties van binnenuit, behalve die dames die in groep op café gaan in de theehuisjes aan de Lemonnierlaan in Brussel? Die dames lokken dan een debat uit in die cafeetjes. Er zijn veel dergelijke gevallen bekend. In Brussel is er een sterke polarisatie tussen strenggelovige moslims en seculiere moslims. Op heel veel debatten en fora komt die breuk naar boven. Er is een dubbele dynamiek. De praktiserenden worden wat strenger in hun geloof. Op zich is daar niets fout aan, zolang men niet overgaat tot extreme ideeën. De minder praktiserenden worden hoe langer hoe meer seculier tot zelfs agnost. Dat is een interessante dynamiek, die maakt dat er in België onder moslims meer dan ooit een debat is.

De Turkse islam wordt strak vanuit het buitenland georganiseerd en de Marokkaanse moskeeën worden weinig gefinancierd vanuit Marokko. In de jaren 70-80 had Marokko er weinig interesse voor. Vanaf de jaren 90 en 2000 was er meer interesse, maar toen had Marokko de middelen niet. De meeste Marokkaanse moskeeën halen hun geld ofwel uit collectes bij de lokale gelovigen in een bepaalde stad, ofwel vanuit buitenlandse ambassades. Dat zorgt voor een heterogene islam onder de Marokkanen, maar ook voor een grotere aanwezigheid van de salafistische islam dan bij de Turkse Belgen. De jongeren, de 13-, 14-, 15-jarigen van de derde generatie, gaan bijna niet naar de moskee. Als ze beginnen te puberen en zich vragen stellen over hun identiteit, gaan ze vaak op het internet op zoek naar informatie. Dan ligt het zwaartepunt veeleer aan de salafistische kant. Op het internet zijn de salafisten veel sterker aanwezig dan in onze straten en moskeeën.

Belgisch en Nederlands onderzoek toont nog een verschil aan tussen Marokkanen en Turken. De Belgische Marokkanen zijn beter geïntegreerd dan de Belgische Turken. Zij spreken de taal vaak beter. In statistieken over werk zie je dat niet. Maar hun binding met Marokko is veel minder sterk omdat je daar ook met die breuk tussen Arabieren en Berbers zit. Zij gebruiken het Nederlands meer als voertaal. Als je op het internet zoekt naar informatie over de islam in het Nederlands, kom je uit bij de websites en chatrooms waar de Fouad Belkacems van dit land het hoge woord voeren. De combinatie van dat alles verklaart de disproportionele aanwezigheid van Marokkaanse Belgen onder de Syriëstrijders. Er zijn natuurlijk ook de Tsjetsjenen.

Mijnheer Annouri, het antwoord op de vraag of er een toenemende polarisatie is na de aanslagen in Parijs en de raid in Verviers, luidt: ja en neen. In het publieke debat is die polarisatie veel minder sterk dan sommigen hadden verwacht of gehoopt. Dat is positief. Je ziet dat over de partijgrenzen heen. Ook vele stakeholders in de moslimwereld hebben zich uitgesproken tegen het extremistische geweld nu het steeds dichterbij komt. Als het regent in Parijs, druppelt het in Brussel. Er is een positieve evolutie, daar ben ik van overtuigd. Maar eens die weken voorbij zijn, merk je wel dat de 'usual suspects' aan de beide kanten het debat proberen te kapen, ook het debat dat niet plaatsvindt in onze klassieke media. We moeten daar toch voor oppassen. Maar als er één ding hoopgevend is, dan wel dat politici en mensen uit het middenveld en academici en imams zich hebben laten horen en effectief samen hun schouders wensen te zetten onder de inclusieve samenleving.

De meeste moslims zijn zich absoluut niet bewust van de financiering van de moskeeën. Dat is een directe lijn, of naar het bestuur, of naar de imam. De meeste mensen weten daar gewoon niets van. De meeste gelovigen, zeker die van de eerste generatie, weten ook niet of hun imam nu een Moslimbroeder is of een Marokkaanse malikitische prediker of een salafist. Er is zeer weinig kennis over. Het is een heel schimmig wereldje op het vlak van financieringskanalen. Het is heel moeilijk om daar een zicht op te krijgen.

Er is effectief veel te weinig aanbod in onze taal rond de islam. Het aanbod dat bestaat, komt uit een beperkt aantal uitgeverijen, ook in Nederland. Het zijn niet

allemaal salafisten, maar je merkt dat het aanbod van de islamistische literatuur, dus de politiek getinte literatuur, veel groter is dan van de gewone confessionele literatuur die gaat over de basis van een religie.

Kan de overheid daar iets aan doen? Op dat vlak zit je ook met marktwerking. Er is een gat. Ik vind dat ondernemers daarin moeten springen. Uitgeverijen hebben daar een kans. Je kunt daar effectief iets mee doen. De overheid kan dat stimuleren op crisismomenten, maar ik vind dat een moeilijke vraag, zeker als het gaat over boeken. Je kunt natuurlijk met subsidies werken en zo een beetje sturend werken, als indirect overheidsbeleid. Maar ik vind toch dat dat van onderuit moet komen en dat uitgeverijen moeten opstaan of samenwerken met bestaande uitgeverijen om dat soort literatuur bij ons op de markt te brengen. Het is effectief schrijnend dat, als je Nederlandstalige boekjes koopt in de Lemonnierlaan, het dan echt gaat over gevaarlijk banale zaken. U kent het wel.

Is het salafisme een probleem? Het salafisme op zich is niet het probleem, het probleem is dat het salafisme de voedingsbodem is voor het militante en jihadistische salafisme. Is extreemrechts een probleem? Iedereen heeft vrijheid van meningsuiting, maar het vormt wel de voedingsbodem voor extreemrechtse terroristen à la Breivik en anderen, bij ons maar ook in Amerika. De vrijheid van meningsuiting is een belangrijk goed. Zolang mensen niet oproepen tot geweld of geweld verheerlijken, hebben zij het recht om hun mening te uiten. Maar de spatiale verdeling van de moslims over de steden in België is van dien aard dat het salafisme de segregatie alleen maar gaat versterken. Het salafisme roept in feite op tot zelf-segregatie, dus niet meer of zo weinig mogelijk omgaan met de niet-gelovigen, niet samenwerken met de niet-gelovigen of met moslims die niet gelovig genoeg zijn. Het is een probleem van sociale en maatschappelijke aard. Je kan dat moeilijk politiek buiten de wet stellen. Je hebt zoiets als vrije meningsuiting en de Belgische Grondwet.

De heer Imade Annouri: Is er een directe link tussen het hoog aantal Syriëgangers en de media-exposure na de aanslagen?

De heer Bilal Beyaich: Bij de tweede generatie terroristen, jihadisten en propagandisten zaten disproportioneel veel Maghrebijnen, Algerijnen, Marokkanen en Tunesiërs. De media-aandacht daarvoor werd helemaal uitgemolken, ook via de radicale groeperingen op en naast het internet. Die mensen, ook Malika El Aroud, die nu in de gevangenis zit voor propaganda voeren, hebben ervoor gezorgd dat het jihadidee levend bleef. Het was effectief wachten op een internationale implosie, in Syrië dan, die de jihadidee in de praktijk heeft gebracht. Ik denk dat dat er veel mee te maken heeft. Die processen hebben we gekend in België en ook in Frankrijk. Daarom kennen die landen ook heel wat jihadstrijders, andere landen minder. Maar weerom: er is geen directe lijn. Ik zie een verband, maar ik kan niet zeggen dat het ene 100 procent voortvloeit uit het andere.

De heer Jo De Ro: Ik wil vooral bij de aanbevelingen een aantal vragen stellen. U raakt bij Welzijn even aan dat er nog altijd overtuigingskracht nodig is omdat niet alle koepelorganisaties mee zijn. Ik kan me daar vanop het terrein iets bij voorstellen, maar ik had dit toch graag verduidelijkt gezien.

U wilt bij onderwijs vooral inzetten op time-outprojecten. Een bestaand zeer van time-outprojecten is de re-integratie nadien. Ik kan nog begrijpen dat er time-out is voor terugkeerders die nog leerplichtig zijn. Maar als het gaat om jongeren die op het pad van radicalisering zijn: schuilt er geen gevaar in het weghalen van deze jongeren van de school? Schoolgaan tot 18 jaar is immers de meest normale omstandigheid.

U vindt de inzet van CLB's cruciaal. Ik kan me daar ook veel bij inbeelden, maar u ging er heel snel over heen. Hebt u al CLB's ontmoet of werkingen van CLB's gezien die als 'good practices' kunnen dienen en wier methodiek we kunnen opnemen in onze aanbevelingen?

U had het over de impact van Saoedi-Arabië tot bijna eind jaren 80 bij het aanstellen van leerkrachten. Niet alleen bij islamleerkrachten maar ook bij onderwijs in eigen taal en cultuur (OETC) was er invloed van het buitenland. Ziet u een rol voor islamleerkrachten in dit proces? Zo ja, welke? Worden zij voldoende ondersteund om een eventuele rol op te nemen?

Uw aanbeveling 'desegregeer het onderwijs', is een aanbeveling die al een tijdje meegaat en die ik nog altijd ten volle onderschrijf. Ziet u daar pistes, op internationaal niveau of op theoretisch niveau, die nog niet geprobeerd zijn in Vlaanderen en die we zouden moeten meenemen bij onze aanbevelingen?

De heer Bilal Benyaich: De belangrijkste organisatie die met jeugd bezig is, heeft enkele weken geleden een visietekst opgemaakt. Ik was ook een beetje betrokken in dat proces. De koepelorganisaties zien stilaan wel de urgentie en het belang in van deze actualiteit want men is zich bewust dat dit niet zal verdwijnen. De radicalisering zullen we tien jaar – misschien wel een generatie – meedragen, daarom moeten we er nu vroeg bij zijn. Het gaat over een generatie van gemarginaliseerde jongeren, niet in de zin van achterstelling maar van uit de samenleving verdwijnen. De koepelorganisaties zijn stilaan mee. Er is wel een verschil. Je maakt een visietekst op. Die komt terecht bij de voorzieningen. Die komt in de onderste of zelfs in de bovenste schuif terecht, en dat is het dan weer. Het is aan de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Die visieteksten zijn er, maar hoe kan je incentives geven zodat voorzieningen effectief aan het werk gaan met die ideeën of die problematiek?

Wat betreft time-out, heb ik het vooral over de jongeren waar het duidelijk van is dat ze bij wijze van spreken morgen vertrekken. Dat moet je effectief doen, anders vertrekken ze en dan zit je met een potentieel veel groter probleem. Het is wel een interessante module.

De goede praktijken van de CLB's kan ik u niet geven. De CLB's zouden volgens mij wel proactiever moeten worden betrokken bij deze problemen en net vanwege het multidisciplinaire karakter een antwoord moeten geven dat omvattend is, eventueel ook als partner van de veiligheidsdiensten als blijkt dat iemand aan het ontsporen is.

Het aanstellen van de islamleerkrachten gebeurt vandaag in de schoot van de Moslimexecutieve, en dat loopt daar niet goed. Dat is een publiek geheim. Men werkt soms arbitrair. Daar moet iets gebeuren, maar dat is iets voor de minister van Justitie. Het was de verdienste van minister Onkelinx in 2002 dat er een structuur in het leven is geroepen, maar de Moslimexecutieve heeft niet gewerkt. Het is tijd dat er een nieuwe structuur komt.

Er moet een totale openheid zijn over leerkrachten die een diploma islam hebben, of die nu aleviet zijn, of sjiïet of soenniet, of van welke strekking ook. Iedereen die dat diploma heeft, moet in principe ingeschakeld kunnen worden in scholen. Vandaag zie je nog altijd dat, vanwege sectaire evenwichten, sommigen er toch niet door geraken, ondanks het feit dat men het diploma heeft of dat ongesluisde islam gevende moslima's minder toegang krijgen. Ik denk dat er wel wat werk is.

Ik ben veeleer voorstander van een comité van technocraten en een aantal juristen van moslimherkomst, die dan al die dossiers behandelen op basis van objectieve criteria, en niet meer van dat representatieve staal dat men zoekt onder al die

etnisch-culturele groepen en religieuze sektes en zo meer – dat is echt een soep geworden.

Desegregerend onderwijs is inderdaad iets dat een aantal actoren al lang vragen. Op het principiële niveau ben ik daar absoluut voor, maar als ik daar veel uitspraken over zou doen, zou ik de rol van parlementslid spelen. Ik kan alleen zeggen dat dat een aandachtspunt is en moet blijven, maar veel meer kan ik daar niet over zeggen. Het is aan de politieke partijen, vanuit hun bagage, achtergrond en historie, om effectief iets op tafel te leggen. Het zou goed zijn dat dit over de partijgrenzen heen een aandachtspunt wordt.

Mevrouw Yasmine Kherbache: U hebt sterk de nadruk gelegd op het salafisme, en zeker het jihadistische salafisme, dat ook een rol speelt in de financiering van de moskeeën. Die ideologie speelt al decennialang een dominante rol, ook internationaal. U gaf aan dat, als reactie op de terreuraanslagen, u toch een positieve indruk hebt over de manier waarop de politiek over de problematiek discussieert.

Mijn vraag is of u pessimistisch of optimistisch bent als het gaat over het vinden van bondgenoten op internationaal niveau, zeker vanuit de moslimlanden, om meer pluralisme in de islam toe te laten. Het salafisme doet zijn ding, maar op lokaal niveau alleen zal men dat niet oplossen. Hebt u indicaties dat er ook een soort democratische, of veeleer pluralistische tegenbeweging aan het opkomen is, om in ieder geval weerwerk te bieden aan die ideologie?

Het valt op dat van de ongeveer 165 moskeeën in Vlaanderen drie vierde een imam hebben die vanuit het buitenland komt. Dat is een aandachtspunt, zeg maar een probleem. Zeker als je de imam ziet als een maatschappelijk werker, die ingebed is in de samenleving, heeft die een lang pad te gaan vooraleer hij de samenleving kent.

We stellen vast dat het aantal leerlingen in de theologieopleidingen die nu opgestart zijn, niet zo'n gigantisch grote groep vormt. Als we snel een inhaalbeweging willen maken, zullen we toch een tandje bij moeten steken. Hoe denkt u op dat vlak snel resultaat te kunnen boeken? Als we het enkel laten afhangen van die opleidingen, vrees ik dat het nog veel tijd zal vragen.

De heer Bilal Benyaich: Er is een alternatief voor het salafisme, en dat wordt ook vermarkt door een land als Marokko, namelijk het soefisme. Dat is een veel mystiekere variant van de islam. Ook binnen de sjiitische islam zijn er heel liberale tendensen. Maar om dan te zeggen dat België meer met Marokko moet samenwerken? Er moet zeker veel overleg en afstemming zijn met de herkomstlanden, zeker als het gaat over de moeilijke gevallen, de radicale gevallen.

Het zou goed zijn als er een soort Europese of Belgische islam wordt geboren. Die zal ongetwijfeld heel veel kenmerken van die soefi-islam moeten opnemen, wil men de ambitie van heel wat islamvarianten in het publieke domein een beetje inperken. Binnen de soefi-islam, die eigen is aan Marokko, Senegal en zo meer, vind je daarvoor wel een aantal aanknopingspunten.

Het is niet alleen Saoedi-Arabië dat zijn salafisme promoot. Ook Iran promoot al dertig jaar zijn islam in België. Het probleem is dat door de Iraanse revolutie de Iraanse ayatollah niet alleen religieus, maar ook politiek het laatste woord heeft, waardoor heel veel soennitische moslimlanden zich heel ongemakkelijk voelen bij hun sjiitische minderheden, omdat die politiek deloyaal zouden kunnen zijn ten aanzien van hun eigen land. De grootste uitdaging bij ons vormen niet alleen de Golfstaten, maar ook de Perzische Golfstaat, Iran, want ook zij voert een zeer actief beleid. Dat is natuurlijk maar een minoritaire religieuze stroming binnen de islam, maar zij hebben ook wel de middelen en stuwen ook wel een aantal mos-

keeën. Die landen van herkomst zijn zeker gesprekspartners, zeker ook omdat je met die dubbele nationaliteiten zit, maar ik denk dat er ook bottom-up iets moet groeien vanuit België.

Wat de Vlaamse imams betreft, klopt het dat dat heel veel tijd zal vergen, maar net daarom is het goed dat er ook jongeren opstaan die gewoon Nederlandskundig zijn, enige kennis van zaken hebben en hun preken ook in het Nederlands doen. Dat moeten dan niet per se mensen zijn die een officiële opleiding genoten hebben. Dat kunnen ook jongeren zijn die zijn gaan studeren in Medina, Saoedi-Arabië, maar die proberen om die orthodoxe islam toch een beetje in een Vlaams kader te gieten, door de taal, maar ook door een aantal normen mee te nemen die hier in Vlaanderen gelden.

Er zijn heel wat moskeeën in het Antwerpse die orthodox zijn, maar geleid worden door Vlaamse, jonge imams, zelfs autochtone imams. Die doen relatief goed werk. Liever een orthodoxe imam die in het Nederlands predikt en onze samenleving kent, dan een minder orthodoxe imam, die eigenlijk gevaarlijker is, net doordat hij België totaal niet kent en geen voeling heeft met de jongeren hier.

Dat moet vooral bottom-up groeien. Het is goed om te zien dat moskeeën vandaag met alternatieve federaties komen, dat de jonge imams met hun eigen platforms komen. Dat is goed, want dat doorbreekt eindelijk de dominantie van de eerste generatie islam, die onder druk staat van die eerste generatie én van de landen van herkomst. Er zijn effectief positieve evoluties op dat vlak. De vraag is of het snel genoeg gaat.

Mevrouw Yasmine Kherbache: Voor alle duidelijkheid: als ik spreek over een tegenbeweging, een soort pluralistische islam, heb ik het niet over samenwerking met regeringen of regimes van herkomstlanden. We moeten beseffen dat het salafisme een internationale beweging is, en dat het dan misschien aangewezen is om aansluiting te vinden bij internationale tegenbewegingen of pluralistische bewegingen. Je kunt vanuit Vlaanderen niet het mondiale salafisme counteren. Dat is wat ik wou aangeven. Voor het overige heb ik een antwoord gekregen op mijn vragen.

De heer Bart Somers: U hebt zich gewaagd aan een aantal concrete beleidsaanbevelingen, en het uiteindelijke doel van deze hoorzittingen is ook om daar als parlement te geraken. In 95 procent van de zaken die u voorstelt, kan ik mij volledig vinden. Daarom wil ik mij tot twee thema's beperken.

Het eerste is het verhaal van de Belgische of Vlaamse islam, de islam van hier. Met wat er nu gebeurt, moeten we proberen om een aantal doorbraken te realiseren in onze samenleving. Ten eerste een doorbraak op het vlak van de inkanteling van de islam in onze samenleving. De islam was een importgodsdienst, maar is nu een godsdienst van mensen die hier geboren en opgegroeid zijn, en die deel moet worden van onze samenleving. Verder een doorbraak op het gebied van samenleven in diversiteit, en een doorbraak op het gebied van de strijd tegen racisme en discriminatie. Eigenlijk moeten we dit momentum gebruiken om een aantal dingen die al lang geblokkeerd zijn, te deblokkeren en daarin vooruitgang te boeken.

Is een fundamenteel probleem met de islam in ons land niet dat we die hebben gemaakt naar analogie met de katholieke godsdienst, die een hiërarchische godsdienst is, met een duidelijke hiërarchische leiding, de paus, aartsbisschoppenconferentie en dergelijke? Op een zeker moment hebben we de islam erkend, maar wilden we een representatief orgaan dat heel de islam in ons land vertegenwoordigt. Die godsdienst is echter anders gestructureerd, meer bottom-up, meer divers. De manier waarop iemand imam wordt is heel anders dan in de katholieke kerk. Het zijn twee verschillende godsdiensten. Toch hebben we getracht de islam op te bouwen volgens de geest van de katholieke kerk. Zit daarin geen fundamen-

teel probleem? Moeten we dat niet anders doen? In uw betoog hebt u de weg al gesuggereerd, namelijk een soort administratief orgaan dat zegt: "U voldoet aan een aantal voorwaarden, dus u bent erkend als moskee in die lokale gemeenschap die u vertegenwoordigt."

Moeten we er niet voor opletten dat we de verkeerde tegenstanders kiezen? Wat bedoel ik daarmee? We zitten vandaag in een sfeer van angst voor radicalisering. Tegelijkertijd is er in tal van moskeeën een generatiewissel bezig. Het gaat om jonge dertigers en veertigers, vaak mondige mensen, veel bewuster en assertiever in hun positie in de samenleving, niet noodzakelijk radicaal in hun geloofsovertuiging, maar gewoon geëmancipeerde burgers van hier die op een andere, meer mondige manier kijken naar wat er gebeurt in hun moskee. Ik neem het voorbeeld van mijn eigen stad. Ik kan voor de eerste keer in het Nederlands praten met een moskeebestuur, omdat het jongens en meisjes, mannen en vrouwen zijn die hier zijn opgegroeid. Ze zijn mondiger, soms kordater in hun benadering tegenover de overheid. Moeten we niet voorzichtig zijn in het beoordelen van die nieuwe besturen? Lopen we niet het gevaar die mondigheid te verwarren met radicalisme? Moeten we daar niet heel voorzichtig mee omspringen?

In Mechelen zijn er maar twee moskeeën. In de grootste moskee luidde het altijd dat ze heel dicht wilden aanleunen bij de Marokkaanse autoriteiten om op die manier de wahabieten van Saoedi-Arabië buiten te houden. De tweede en derde generatie moslim-Mechelaars, vaak afkomstig uit Marokko, zeggen: "Daar doen wij niet aan mee. We hebben even weinig te maken met Marokko als met Saoedi-Arabië. We willen een moskee van ons, van hier." Zij komen daartegen in opstand. Is dat geen goede zaak? Is dat geen emancipatorisch proces waar we samen door moeten? Moeten we dat niet toejuichen?

Ik vind desegregeren heel fundamenteel. Als we willen inzetten op een gemeenschappelijke samenleving, een inclusief beleid, moeten we ons in elkaar kunnen herkennen. We moeten een identiteit opbouwen, die altijd gelaagd is. Een van de lagen die mij interesseert, is die van lokale Mechelaar. In Vlaanderen zal dat de Vlaamse laag zijn en in Europa de Europese. Daarop moeten we inzetten. We moeten desegregeren. We mogen niet naast elkaar leven, maar met elkaar. We moeten een zekere empathie met en kennis van elkaar ontwikkelen.

Dat gaat veel verder dan alleen maar het onderwijs. Er zijn Marokkaanse en Turkse voetbalclubs, terwijl voetballen toch op eenzelfde manier gebeurt. Hetzelfde gebeurt met de jeugdclubs. Op tal van domeinen leven we gesegregeerd. Er bestaat natuurlijk zoiets als vrijheid van vereniging. Maar, als de overheid middelen inzet, zou ze die dan niet moeten concentreren op die plaatsen en verenigingen waar we elkaar ontmoeten? Is de superdiversiteit geen ongelooflijke opportuniteit? Want het segregatiemodel werkt misschien als er twee of drie minderheden zijn, maar als er 124 minderheden zijn, zoals in Mechelen, werkt het niet meer. Je kunt niet beloven dat je 124 jeugdhuizen zult bouwen: voor de Marokkanen, Tsjetsjenen, Serviërs enzovoort. Dan kom je toch tot het model waarbij iedereen gedwongen is de superdiversiteit als norm te hanteren in zijn optreden en functioneren? Zit in die superdiversiteit volgens u geen hefboom om veel meer weg te gaan van de segregatie en gedesegegreerd te werken?

Ik geef u nog een klein voorbeeld. Als kinderen met een allochtone achtergrond vijftien jaar geleden speelden in Mechelen, spraken ze Berbers met elkaar, omdat dat de taal was waarmee ze met elkaar communiceerden. Als allochtone kinderen vandaag met elkaar spelen in Mechelen, spreken ze Nederlands met elkaar of Mechels. Waarom? Omdat tussen dat Assyrische kindje, dat Marokkaanse kindje, dat Tsjetsjeense kindje en dat zwart-Afrikaanse kindje de nieuwe lopertaal niet meer het Berbers is van de ouders, maar het Mechels, het Nederlands. Die superdiversiteit geeft ons dus heel veel kansen om weg te gaan van die segregatie.

Moeten we daar op lokaal en Vlaams niveau niet veel meer op inzetten? Moeten we, in plaats van geld te geven aan het achterhaald concept van zelforganisaties en doelgroepenbeleid, niet veel meer inzetten op daar waar we elkaar effectief ontmoeten? Ik spreek dus niet over de witte getto's, maar over de plaatsen waar we elkaar echt ontmoeten, waar organisaties echt de inspanning doen om ontmoeting mogelijk te maken.

Het laatste voorbeeld is natuurlijk het klassieke jeugdwerk. In Vlaanderen is dat razend populair en groeiend. De allochtone aanwezigheid is echter veel te beperkt. We hebben onszelf in slaap gewiegd. Ik heb verhalen gehoord uit bepaalde groepen waarbij gezegd wordt dat kinderen uit allochtone gezinnen anders spelen dan autochtone kinderen. Dat vind ik een onwaarschijnlijk racistisch idee: dat kinderen anders spelen omdat ze een andere culturele achtergrond hebben. Ik heb het daar heel moeilijk mee. Moeten we als samenleving niet veel meer inzetten op dat elkaar ontmoeten, van jongs af aan, in de jeugdclub, de jeugdvereniging, het onderwijs, om zo iets te doen aan de segregatie? Gaat het niet veel breder dan het onderwijs?

Mevrouw Nadia Sminate: Ik wil wat dieper ingaan op de kwestie van de Moslimexecutieve. De vaststelling dat die niet werkt, is er al lang. We moeten daar niet flauw over doen. We moeten tot een soort dialoog komen met de moslimgemeenschap, maar de analyse die de heer Somers geeft, klopt volgens mij wel, dat ze namelijk niet werken vanuit een traditionele hiërarchie zoals wij die kennen. Ze spreken bovendien niet uit één mond, ze hebben verschillende achtergronden. Ik vraag mij dan af: hoe moeten we tot die dialoog komen?

U hebt net de suggestie gedaan van een soort comité met technocraten. Ik vind dat een goede piste, maar hoe moeten we daartoe komen? Kunnen we gewoon tabula rasa maken met wat er vandaag bestaat? Kunnen we alles van tafel vegen en met een leeg blad beginnen? Hoe gaan we die technocraten dan vinden? Ik heb nog geen inzicht in hoe we dat moeten of kunnen aanpakken.

Onlangs vertelde een burgemeester mij het volgende: "In onze gemeenten hebben we twee verenigingen/moskeeën. Zij vragen van ons erkenning en subsidies. We hebben samengezeten en we hebben gezegd dat we er één zullen subsidiëren. Ze moeten dan maar fusioneren.". Maar die mensen hebben een totaal verschillende visie, de islam die zij belijden is verschillend. Zij vinden dat een totaal absurd idee. Dat sterkt mij in de overtuiging dat er ergens een instantie moet zijn die objectief kan adviseren aan die lokale besturen. Want als we op die manier blijven werken, zijn we nog ver van huis.

De heer Peter Persyn: Ik wil een bruggetje maken naar een andere godsdienst die hier al heel lang is, maar toch minoritair is, namelijk de protestantse. Daarin bestaat er heel veel diversiteit. Mijn echtgenote is protestants. Ik ga naar Amerikaanse kerken, methodisten, baptisten, evangelisten. Ze hebben een hele panoplie, maar ze slagen er wel in zich te laten vertegenwoordigen, en niet door technocraten. Ik denk niet dat je direct naar advocaten of bureaucraten moet gaan, want ik denk dat die vaak te ver afstaan. Tenzij ze actief belijden.

Nu blijkt dat het beroep van leraar protestantse godsdienst een knelpuntberoep is. Er zijn inlooptrajecten waarbij mensen die de taal goed machtig zijn, op een jaar of twee, drie kunnen worden gevormd, mits een stringente begeleiding. Als dat voor de protestantse godsdienst kan, dan kan dat volgens mij ook voor de islam, met mensen die goed geïntegreerd zijn. Het eerste criterium is dat ze het Nederlands goed machtig zijn. Dat zal al een duidelijke aanwijzing zijn dat ze hier al een hele tijd zijn en het reilen en zeilen kennen. Het lijkt me dat met dit voorstel op twee, drie jaar mensen kunnen worden afgeleverd die in het lager secundair of het basis-onderwijs al meteen aan de slag kunnen. Die hebben zich al bewezen. Men hoeft

niet te gaan rekruteren in het Midden-Oosten, bij wijze van spreken. Ik wou dat gewoon maar even meegeven, als parallel.

De heer Bilal Benyaich: Het is inderdaad een interessante parallel. Ik denk dat we daar verder over moeten nadenken. Een van de volgende sprekers, de heer Benhaddou, is zo iemand. Als ik me niet vergis, werkt hij bij een van de 'big four', maar tegelijkertijd is hij ook imam, neemt hij enigszins van onderuit, met een beperkte, maar heel diepe bagage, zijn rol op als imam van de grootste moskee in Gent. Ik denk dat u die vraag dan ook aan hem moet stellen, want hij is bezig met dat georganiseerde veld.

De Moslimexecutieve is een federale materie. De federale minister van Justitie zou hier werk van moeten maken. Ik denk echt dat het een grote stap vooruit zou zijn als we zouden afstappen van de representativiteitsgedachte, want dan zullen de orthodoxe soennieten, dus de salafi's en de Moslimbroeders, sowieso sterk staan daarin. Dan zal je ook spanningen hebben met de sjiieten, en dan vergeten we nog al de andere sekten, de alevieten en zo. Dan heb je nog de Bosnische moslims, de Tsjetsjeense moslims, de Berbers en de Arabieren. Er is een heel grote diversiteit onder moslims, zowel wat de stromingen als wat de gelovigen zelf betreft.

Een goede oplossing zou zijn – al is het maar een tussenoplossing – dat je met een orgaan werkt dat bestaat uit een beperkt aantal personen van moslimherkomst, die louter heel dat technische werk doen en er daadwerkelijk op toezien dat de middelen gaan naar de moskee die voldoet aan de voorwaarden met betrekking tot de erkenning, dat de leerkracht in een bepaalde school wordt aangesteld via een aantal criteria, eventueel ook nieuwe. Dat lijkt me bijna de enige mogelijkheid. Het moslimparlement van Onkelinx is immers mislukt. We stellen dat alleen maar vast. Dat is eigenlijk jammer, maar de verdienste van die regering toen was wel dat ze na tien jaar toch de knoop heeft durven doorhakken. Tot eind jaren 80 was heel de organisatie van de islam immers in handen van buitenlandse ambassades, waarbij de Saoedi's aan het hoofd stonden van het Islamitisch Cultureel Centrum hier in het Jubelpark. Goed, we hebben een aantal ervaringen. Beleid voer je soms met vallen en opstaan, en ik denk dat het nu tijd is voor iets dat duurzaam is.

Er was de vraag van de heer Somers over een Vlaamse islam, of de islam in Vlaanderen. Dat zou een heel grote stap vooruit zijn. Die islam in Vlaanderen moet vorm krijgen van onderuit, door de gelovigen van hier en hun religieuze gezagsdragers. Men kan dat niet van bovenaf opleggen. Het enige dat men kan doen, is proberen de radicale elementen er tijdig uit te halen, of althans hen te delegitimeren als opiniemaker. Ter zake zijn er misschien ook hefboomen voor de lokale besturen.

Dat er een opstand tegen Marokko of Turkije is onder de nieuwe generaties in de besturen, is natuurlijk alleen maar positief. Na drie generaties draag je misschien nog wel dat paspoort, waarvan je geen afstand kan doen, maar ben je daadwerkelijk Belg. De integratie is wél gelukt, in principe. Het integratiebeleid is mislukt, maar de integratie is gelukt en lukt elke dag opnieuw, zij het niet bij iedereen, en dat is jammer. Het beleid is mislukt omdat het veel te lang heeft geduurd voor er een beleid op gang kwam. Ondertussen lijkt Vlaanderen echter op het juiste pad, vind ik, maar de weg is nog zeer lang.

Dan is er de desegregatie in het onderwijs. Ik vind dat onderwijs absoluut essentieel, als voorveld van de latere samenleving. Het is daar dat je als kind elkaar leert kennen. Je woont al niet in dezelfde wijken, om sociale redenen dan. Dan moet je toch wel in dezelfde scholen zitten. Dat is de belangrijkste hefboom om de superdiversiteit kans op slagen te geven.

Men heeft het gehad over het jeugdwerk en de sportclubs. Ik ben het daar absoluut mee eens, maar wat we ook moeten desegregeren, is de arbeidsmarkt. Dat is

een belangrijk veld, misschien wel het belangrijkste na het onderwijs. Daar is die segregatie ook compleet. Er is de jongste zes jaar geen studiedag geweest waarop ik aanwezig was waar er meer dan één allochtoon was, en meestal was dat ikzelf. Het gaat dan zowel over sociaal-economische studiedagen als over studiedagen van de welzijns wereld en de academische wereld. Die segregatie is er echt nog altijd. Daarvoor zijn er natuurlijk zeer veel oorzaken. We kunnen niet zeggen dat elke werkgever discrimineert. Dat zou heel simpel zijn. Dat zou ook een stigma zijn voor de werkgevers. Het bestaat echter daadwerkelijk. De wet is er, maar hoe kunnen we die het best toepassen op een manier dat elke stakeholder wordt geresponsabiliseerd? Meer kan ik daar op dit moment niet over zeggen, aangezien ik ook betrokken ben bij de SERV.

Er moet absoluut desegregatie zijn, ook in het jeugdwerk, ook in de sport, maar ik zou goed nadenken als het gaat over het beginnen schuiven met subsidies, als men het allochtoon jeugdwerk hiermee zou viseren. Soms is het emanciperend dat jongeren, ook van de derde generatie, net omwille van die reeds bestaande segregatie in het onderwijs onder elkaar een aantal zaken kunnen verhelderen. Ik zou daar goed over nadenken, maar op termijn moet men inderdaad steeds meer gaan naar meer gemengde groepen, meer gemengd jeugdwerk. Voor mij is dat de logica zelve, maar blijkbaar vinden sommigen het toch gemakkelijker om onder elkaar een aantal zaken te doen. Blijkbaar kan dat empowerend werken voor groepen in een achtergestelde positie, en nadien kan men in een meer gemengde samenleving opgaan. Ik ben absoluut tegen segregatie, maar we moeten ook niet aan symptoombestrijding doen. Begin in het onderwijs, en ook op de arbeidsmarkt, en de rest volgt wel.

Mevrouw Kathleen Krekels: Dank u voor uw heel concrete uiteenzetting. Mijn vragen zijn al deels beantwoord door de antwoorden die u hebt gegeven aan de heer De Ro. Toch zou ik nog iets concreter uw mening willen kennen over twee dingen met betrekking tot het onderwijs. U zegt dat de CLB's een cruciale rol te spelen hebben in detectie van en omgaan met radicalisering. U hebt het over de time-outprojecten. Leerkrachten moeten vorming krijgen. Er zouden protocollen moeten worden opgesteld. Anderzijds zegt u ook wel dat er veel oorzaken, veel risicofactoren zijn. Dat maakt natuurlijk ook dat het niet altijd evident is om zo'n detectie-instrument te maken, om vorming, om protocollen op te stellen. Welke cruciale aandachtspunten mogen zeker niet ontbreken?

Er is in deze commissie al wat discussie gevoerd over de vraag of men de burgerschapswaarden al dan niet een plaats moet geven in een apart vak in het onderwijs. Wat is uw mening daarover?

De heer Bilal Benyaich: Wat die protocollen betreft, denk ik dat leerkrachten nood hebben aan een richtlijnenkader. Dat begint natuurlijk met inzicht in wat radicalisering, wat extremisme is, in hoe je dat herkent. Dat is zo'n beetje de inleiding van daarnet, maar dan meer op maat van dat werkveld. Men zou kunnen werken met een radicaliseringsladder. Daarbij zou bijvoorbeeld worden aangegeven dat, als iemand meermaals geweld verheerlijkt, dat een signaal is dat ergens op wijst. Doet hij dat in groep, waar iedereen bij is, of alleen bij die leerkracht? Zegt hij dat ook op de speelplaats? Men moet ervoor zorgen dat er ter zake enigszins wordt gefilterd, dat men dat in bepaalde categorieën stopt.

Natuurlijk zullen er altijd zijn die in de categorieën geen goede plaats vinden. Het is wel nodig want niet elke jongere die zegt dat IS ook goede kanten heeft, is een potentiële Syriëstrijder. Net zoals we niet elke jongere die luistert naar skinheadmuziek moeten brandmerken als een toekomstige Breivik. Dat is een heel moeilijk debat. De belangrijkste spelers op het veld uit Welzijn en Onderwijs moeten kijken hoe de radicaliseringsladder vorm kan krijgen. Dat is voer voor experts in dat domein, maar over de disciplines heen.

Inzake burgerschapswaarden ben ik er heilig van overtuigd dat er lang geleden al aandacht voor had moeten zijn. Moet dit een plaats krijgen in een vak apart of niet? Een vak is altijd makkelijk. Zelfs al zou er nu consensus over zijn dat dit vak moet worden ingevoerd, zou het nog jaren duren voor het er komt. Die tijd hebben we niet. Er moet een parallel traject worden opgestart. In een aantal vakken moet hier al veel meer aandacht voor zijn. We moeten de leerlingen niet per se inpompen dat de scheiding van kerk en staat sacrosanct is. Dat is belangrijk, maar er moet over gedialoogd worden. Er moet interactie zijn. Ze moeten overtuigd zijn van het waarom. Er moeten voorbeelden worden gegeven.

Er moet worden gesproken over waar zij vandaan komen en de politieke systemen van herkomst. Daar moet interactie over zijn, en dat gebeurt vandaag te weinig omdat leerkrachten ook niet goed weten hoe ze het moeten aanraken. Elke leerkracht heeft zijn eigen sociale achtergrond. Als je een dwarsdoorsnede neemt, zit je weerom met leerkrachten uit de blanke middenklasse. Daar is niets mis mee, maar het zorgt er wel voor dat de voeling met een steeds groter wordende groep leerlingen steeds kleiner wordt. Men panikeert al als men het woord 'IS' hoort. Er zijn vormingen nodig op korte termijn. Dat is echt iets voor de komende maanden. We kunnen daar niet mee blijven wachten.

Er was aan de vorige spreker een vraag gesteld over het budget. Koken kost geld. Op een bepaald moment moeten er keuzes worden gemaakt. Er kunnen budgetten worden verschoven of nieuwe budgetten worden aangeboord, maar de problematiek is niet van die aard dat ze zal verdwijnen. Het is nu klokslag twaalf uur. Als we nu niet ingrijpen, wanneer dan wel? Het is nu het moment om er werk van te maken. Dit moet geen tientallen miljoenen euro's kosten, maar er zal wel budget voor moeten worden vrijgemaakt. De ambities op dat vlak moeten duidelijk zijn. Ondanks de budgettaire krapte is dit een belangrijke uitdaging. Het gaat over de toekomst van Vlaanderen.

2. De heer Wouter Van Bellingen, directeur, en de dames Siham Benmammam en Meryem Kanmaz, medewerkers van het Minderhedenforum vzw

De heer Wouter Van Bellingen: Voor ons als middenveld is het een aangename verrassing dat we ook zijn gevraagd om te praten over het luik diversiteit. Mijn collega's zijn Siham Benmammam en Meryem Kanmaz. Mevrouw Kanmaz werkt ook voor het Minderhedenforum, maar in het verleden heeft ze aan de Universiteit Gent onderzoek gedaan naar moskeeën en het islamitische landschap in Vlaanderen.

Het Minderhedenforum is een participatieorgaan voor mensen met een migratieachtergrond. Er zijn ongeveer 1800 zelforganisaties in Vlaanderen en 14 erkende federaties. Die vormen samen het Minderhedenforum. We fungeren ook als koepelorganisatie.

Op onze website staat een belangrijke brochure die u kunt lezen. Zijn we als middenveld bezig met radicalisering? Eigenlijk niet, maar toch ook wel. We zijn bezig met de oorzaken, meer bepaald in de domeinen onderwijs en tewerkstelling. Op die vlakken zijn we erg actief omdat we sterk geloven dat onze federaties en zelforganisaties van onderuit daar goed werk leveren. In 2012 bleek uit een onderzoek dat er veel wordt verwacht van onze federaties en zelforganisaties. De federaties worden betaald vanuit het socio-cultureel werk.

Daarnet is gesproken over voetbalploegen en spelactiviteiten. Het probleem in het huidige decreet is dat de federaties dat wel willen doen, maar er niet voor worden betaald. Die zaken vallen dus buiten het decreet. Het hokjesdenken zorgt er wel een beetje voor dat de federaties bepaalde zaken wel willen doen, maar dat officieel niet kunnen. Het Minderhedenforum wordt betaald vanuit het

Inburgerings- en Integratiedecreet. We hebben dus een iets ruimer werkveld. We zijn uiteraard bezig met discriminatie en racismebestrijding, maar ook vooral met participatie op verschillende vlakken. Op vlak van onderwijs zitten we ook in de SERV en de Vlor. We geven allerlei adviezen en hebben we een brugfunctie.

Onze rol bestaat er concreet in dat we de maatschappij van onderuit mee vorm geven. We proberen thema's op de agenda te plaatsen, al dan niet via de media.

Mevrouw Benmammar zal dieper ingaan op de focusshift.

Mevrouw Siham Benmammar: Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat er een zeer negatief beeld bestaat over moslims in België en Vlaanderen. Er is een grote angst voor islamisering. In een onderzoek van de KU Leuven konden we lezen dat 40 procent van de jongeren vond dat islamitische waarden een bedreiging voor Europa zijn. Dat dateert van 2014. Uit een ander onderzoek bleek dat in de perceptie van mensen 20 procent van de Belgen moslim is, terwijl dat maar 6 procent is. Blijkt ook uit cijfers van eind september 2014 dat 100 mensen vanuit Vlaanderen naar Syrië zijn getrokken. Vanuit Brussel zijn er dat 141. Het gaat om een heel kleine groep en vandaar de focusshift naar de jongeren die hier zijn.

Er zijn verschillende vormen van uitsluiting die een voedingsbodem kunnen zijn voor radicalisering, waaronder discriminatie, racisme, islamofobie en de negatieve perceptie over moslims.

Onlangs kon u lezen dat de politie werd opgebeld door een buurtbewoner omdat er heel veel vrouwen met een hoofddoek in een bepaald huis binnengingen. De politie is ter plaatse gekomen, heeft niet gevraagd wat er aan de hand was, maar wel of ze mensen kenden die ze moesten aangeven in België of Marokko omdat ze gevaarlijk zouden zijn. Bleek gewoon dat de oma was overleden en dat de vrouwen hun steun kwamen betuigen. Dat geeft weer welke schrik er leeft en welk negatief beeld er is. Er worden vaak twee maten en twee gewichten gebruikt. Daarnaast is er ook de vervreemding. Jonge moslims vinden soms weinig aansluiting bij de samenleving. Dat verklaart voor een groot deel de lage participatie in verschillende domeinen van de samenleving en zorgt voor een vertrouwensbreuk.

In het onderwijs worden we geconfronteerd met een ongekwalificeerde uitstroom. Uit onderzoek blijkt dat 50 procent van de mensen met een migratieachtergrond de school zonder diploma verlaat. Dat is heel veel.

Er zijn ook de religieuze tekens. Jonge meisjes zijn soms aan het experimenteren met de hoofddoek. Het hoofddoekverbod laat hen vandaag geen ruimte voor vrije schoolkeuze.

Ook in de schoolboeken is er heel weinig plaats voor diversiteit. Als we denken aan wereldoorlogen, waarom spreken we dan niet over de Senegalese of Maghrebijnse mitrailleurs die mee hebben gevochten aan Belgische kant tegen Duitsland?

Ook wat werk betreft, is er discriminatie en een lage tewerkstellingsgraad. Minder dan een op twee personen met een migratieachtergrond vindt een job. Onderzoek wijst ook uit dat ze minder verdienen.

Ook islamofobische uitlatingen en daden kenden een stijging. Onlangs verklaarde een arts in de pers en op Facebook dat hij voortaan geen vrouwen met een hoofddoek en bebaarde mannen meer zou behandelen.

Er zijn ook gevallen van vandalisme. Zo worden huizen in brand gestoken, worden er moskeeën beklad enzovoort. Sinds 2012 zijn er volgens het Interfederaal Gelijkekansencentrum minstens twee islamofobe daden per week. We weten dat

dit een onderschatting is: niet iedereen meldt of gelooft dat er met die melding iets zal gebeuren.

Al deze zaken kunnen een effect hebben op de mensen. Zij plooiën zich terug op de eigen gemeenschap of vervallen in apathie. Andere effecten zijn drugsgebruik, braindrain. Het gaat om een redelijk grote groep mensen die hier geboren zijn, school hebben gevolgd en een diploma hebben gehaald maar die geen werk vinden. Zij gaan zich vestigen in het land van herkomst van hun ouders om daar te werken.

Sommigen worden activisten en geloven dat er toch nog iets kan veranderen. De voorbije maanden zijn een aantal nieuwe vzw's opgericht die zich inzetten tegen islamofobie.

Een belangrijk aandachtspunt is dat we moeten evolueren van een wij-zij-verhaal naar een wij-verhaal. Dat is niet nieuw. Daarnaast moet het probleem van de islamofobie worden erkend. Dat wil niet zeggen dat er geen kritiek mag worden gegeven op de islam. Wanneer er echter wordt opgeroepen tot haat tegen moslims, dan moet er worden opgetreden.

Er is ook nood aan een correcte beeldvorming. Vaak komen moslims in de pers in beeld wanneer er in de wereld iets verkeerd loopt. Daarnaast moeten de betrokkenen betrokken worden bij het debat. Er wordt vaak nagedacht over de mensen maar niet mét de mensen. Vaak wordt ook gezegd dat we de gematigde moslims niet horen. De afgelopen weken hebben we in de pers kunnen zien dat heel veel verenigingen het woord hebben genomen. Ik denk dan aan het persbericht van moslims die zich verenigen tegen radicalisering maar voor burgerschap.

Mevrouw Meryem Kanmaz, medewerker Minderhedenforum vzw: Het Minderhedenforum wil ook expliciet stilstaan bij de rol van organisaties, verenigingen en het middenveld. Wij noemen dat het sociaal weefsel in het kader van jongeren die zich afkeren, marginaliseren en isoleren.

Intussen is algemeen geweten welke belangrijke rol verenigingen en het middenveld spelen voor het sociaal weefsel om samenleven mogelijk te maken en te reguleren en om dialoog, interreligieus en intercultureel, op lokaal en op wijkniveau mogelijk te maken.

Het middenveld en verenigingen hebben ook een belangrijke rol op politiek en emancipatorisch vlak. Het gaat dan over ontvoogding, sensibilisering en participatie in de samenleving. Wij hoeven ons zelfs niet te beperken tot etnisch-culturele minderheden of moslims. De Vlaamse geschiedenis heeft voldoende bewezen dat allerlei bewegingen die vandaag een politieke vertaling hebben en hun weg hebben gevonden naar democratische vertalingen van ongenoegen en grieven, dat hebben gedaan via verenigingen, via georganiseerde bewegingen of een middenveld dat zich vervolgens politiek vertaalt. Ik verwijs naar de vrouwenbeweging, de arbeidersbeweging, de groene beweging en zelfs de Vlaamse beweging.

Wat het Minderhedenforum betreft, zijn al die lidorganisaties en federaties ook gericht op het bevorderen van de sociale cohesie en van het samenleven. De samenleving bestaat niet enkel uit de optelsom van individuen, van burgers maar ook van verenigingen. In het huidige tijdperk gaan we steeds meer naar de responsabilisering van het individu. Iedereen is verantwoordelijk voor zijn eigen geluk maar vooral voor zijn eigen ongeluk en falen in deze moeilijke, complexe en financieel-economische tijden waarbij mensen nauwelijks een netwerk hebben om op terug te vallen. Families eroderen en allerlei andere meer organische en natuurlijke netwerken die er waren, verdwijnen. Het lijkt ons dan ook heel belangrijk dat ver-

enigingen in dat vacuüm springen om samenleven vandaag überhaupt mogelijk te maken.

De heer Somers had het over de relatie tussen verenigingen van mensen met dezelfde achtergrond, van gelijkgezinden om in eigen groep samen te komen. De vraag was of dat niet segregerend werkt. Er zijn voldoende bewijzen uit de geschiedenis dat mensen de behoefte hebben om eerst onder elkaar samen te komen, om elkaar te herkennen in noden en behoeften, elkaar daar vervolgens in te erkennen en vanuit die veilige omgeving, met een discours en met vertrouwen, de bredere samenleving binnen te treden en in dialoog te gaan met andere groepen en individuen.

Hoe zit het met de ontwikkeling van dat tegendiscours, die alternatieve verhalen? Ik denk dat in verenigingen, wanneer zij worden bekeken als publieke ruimtes, alternatieve verhalen en alternatieve publieke discours ontstaan. Daar is heel veel beweging en dynamiek, die we zeker moeten koesteren en ondersteunen.

Wanneer we dan specifiek gaan kijken naar het religieuze middenveld, dan stellen we vast dat zich een aanzienlijk islamitisch middenveld heeft ontwikkeld gedurende de afgelopen 50 jaren. In 2014 hebben we 50 jaar Turkse en Marokkaanse migratie gevierd of herdacht in België. Zij hebben eigen moskeeën, gebedsruimtes, Koranschooltjes en organisaties die zijn opgericht toen de moslims beseften dat ze niet meer zouden terugkeren en hun toekomst hier zouden vormgeven. Dat gebeurde niet zozeer als een vorm van segregatie, maar juist omdat hun toekomst hier ligt en ze dit aspect van hun identiteit, de religieuze identiteit, ook willen meegeven aan hun kinderen. Dat is niet zo evident in een omgeving die niet islamitisch is. In het land van herkomst doe je dat met de hele samenleving via allerlei instituties zoals media en onderwijs. Maar ook via de grootouders en het ruime netwerk waarin men zich bevindt, socialiseer je je kinderen tot moslims. Vandaag moet dat in een klein kerngezin gebeuren en komt alles neer op de schouders van de vader en de moeder. Vandaar de behoefte om een netwerk van gebedsruimtes en moskeeën uit te bouwen.

Anderzijds, en dan komen we terug op het gesprek dat hier al werd gevoerd, stellen we vast, ondanks de erkenning van de islam als eredienst in 1974, dat de eerste erkenning van moskeeën pas in 2007 gebeurde. Dat heeft met veel redenen te maken, onder meer de discussies over een representatief islamitisch orgaan dat als gesprekspartner kan optreden ten aanzien van de Belgische overheid. Dat is niet van een leien dakje gelopen. Het blijft zo dat we vandaag op 160 tot 180 moskeeën er nog geen 30 hebben die erkend zijn.

In de andere moskeeën is er inderdaad een precaire situatie. Ik betwist een beetje de bevindingen van de heer Benyaich dat ze betoelaagd zouden worden door Saoedi-Arabië. Het is waar dat de Golfstaten ontzettend geïnteresseerd zijn in moskeebouw overal in de wereld, niet alleen in Europa, maar doorgaans gaat het om prestigeprojecten met nieuwbouwmoskeeën. Daarvoor is er inderdaad een grote ondersteuning, betoelaging en financiering. Wat Vlaanderen betreft, bevindt de invloed van Saoedi-Arabië zich veeleer in het discours en in de netwerken. Het verloopt veeleer via personen dan via financiering. We moeten een kat een kat noemen.

De consequentie van de niet-erkenning is dat we inderdaad met moskeeën zitten met imams die niet betaald worden en die van elders moeten komen. Een deel van de Turkse moskeeën heeft dat geregeld. De Diyanet-moskeeën, ongeveer twee derde van de moskeeën, hebben een imam die door Turkije wordt gestuurd en betaald.

Voor de Marokkaanse moskeeën die niet erkend zijn, blijft het een probleem. De imam wordt er betaald door de geloofsgemeenschap en door de moskeebezoekers. Dat maakt dat de imam eigenlijk een speelbal is in de handen van de raad van bestuur. Het hele discours waarbij we denken dat de imam zo'n belangrijke rol heeft in de beïnvloeding van de moskeegemeenschap en de gelovigen, is wat Vlaanderen betreft geen realiteit. Integendeel, als de imam iets zegt dat de gemeenschap niet aanstaat, wordt die gewoon aan de deur gezet en vervangen. Vandaar dat er in heel veel Marokkaanse moskeeën een groot verloop van imams is.

Ik wil het nu hebben over een recent fenomeen dat zich voordoet. We denken nog altijd dat de gemeenschappen van gevestigde moslimmigranten en nieuwkomers nauw aan elkaar hangen en dat de solidariteit er ontzettend groot is. Dat was zo in de eerste decennia van de migratie. Vandaag stellen we vast dat die zaken aan het eroderen zijn. Dat gebeurt voor een deel omdat ze hier ook in een kerngezin leven en opgaan in de jachtigheid van het dagelijks leven, door de individualisering dus. Anderzijds komt het ook door de precarisering. De netwerken waarbij de gemeenschap helpt in moeilijke tijden, werkten zolang het wederzijds is: vandaag help ik jou, morgen help jij mij. De armoedecijfers voor de gemeenschappen zijn onrustwekkend. Over de Marokkaanse gemeenschap circuleren cijfers van 50 procent van de mensen met een migratieachtergrond die zich in een armoedesituatie bevinden. In die situatie kun je natuurlijk weinig betekenen voor andere leden van de gemeenschap.

We stellen vast dat die netwerken van solidariteit en hulp niet meer tegemoetkomen aan de noden. We zien dat zelforganisaties in dit vacuüm springen.

De afgelopen drie jaar hebben we in samenwerking met het Netwerk Tegen Armoede en met ondersteuning van Cera een project gehad rond gekleurde armoede. We stellen vast dat zelforganisaties de laatste jaren bijna onvermijdelijk moeten werken rond armoede.

Ik kom tot de jongeren en hun netwerken. Waar vertoeven zij? We hebben als samenleving de verantwoordelijkheid om jongeren perspectief en een toekomst te bieden. Dat gebeurt via verschillende kanalen, via het gezin en het onderwijs, maar ook in de publieke ruimte via verenigingen en plekken waar jongeren komen.

We moeten helaas vaststellen dat de jongeren over wie we vandaag spreken, eigenlijk een dubbele uitsluiting kennen. We hebben al van verschillende sprekers gehoord dat die jongeren hun weg niet vinden in de eigen moskeeën. De Syriëstrijders zitten immers niet in de moskeeën. Voor een stuk is dat te wijten aan het falen van de eerste generatie en van de andere bestuurders, en ook van de tweede generatie, om die jongeren een plek te geven en om ze met hun noden, grieven en behoeften op te nemen in de gemeenschap. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid, niet alleen die van de imams die hier niet opgeleid zouden zijn.

Het is natuurlijk ook niet uitsluitend de verantwoordelijkheid van de islamitische gemeenschap of organisaties. Deze jongeren liepen in onze straten en wijken rond. Het is een collectieve verantwoordelijkheid. We hebben eigenlijk gefaald als samenleving om deze jongeren op te nemen.

We kunnen niet anders dan vaststellen dat uit bepaalde plaatsen meer jongeren vertrokken zijn dan uit andere gemeenten. Uit Gent en Mechelen zijn geen of nauwelijks jongeren vertrokken. Vilvoorde springt eruit qua aantal. We kunnen niet anders dan vaststellen dat op het vlak van het netwerk van verenigingen, jeugdwerving, initiatieven van jeugdwerkwijk, Vilvoorde een sociale woestijn was. Ik zou dit ook graag aan burgemeester Bonte zeggen. Dit zijn vaststellingen. Ik wil ook geen causale verbanden leggen. Ik krijg deze signalen ook vanuit andere kringen en vanuit het werkveld.

Het radicaal jihadistische discours is aanwezig op het net en verspreidt zich via netwerken van individuele personen, van leiders. Het verspreidt zich overal in Vlaanderen. Alleen kan dat discours op sommige plekken blijven hangen, komt er geen tegendiscours, zijn er geen alternatieve geluiden, geen alternatieve leiders, geen mogelijkheden. Op sommige plekken kan het radicale discours aansluiting vinden. Tegendiscours en alternatieve geluiden via alternatieve organisaties, leiders, personen en verenigingen zijn dan ook cruciaal.

Ten slotte wil ik afsluiten met enkele bedenkingen rond de gebruikte terminologie. Er wordt een amalgaam aan termen gebruikt: van radicalisme tot extremisme, salafisme ... Er werd me al gevraagd of salafisme op zich een probleem is. Neen, het is wel een zeer orthodoxe invulling van moslim zijn. Men kan een andere invulling geven aan zijn godsdienst, maar in een rechtstaat met vrijheid van godsdienst en van meningsuiting in een context van superdiversiteit is de uitdaging net om ook die andere ruimte te geven.

Als salafisme gewelddadig en militant wordt, spreken we over extremisme. We moeten consequent het onderscheid blijven maken tussen verzet en kritiek, wat positief is want dat betekent betrokkenheid, binnen de bestaande rechtsorde en verzet buiten die rechtsorde.

Wij spreken ook consequent over Daesh in plaats van over Islamitische Staat. Dat betekent de Islamitische Staat van Irak en Syrië. De term wordt gebruikt in islamitische en Arabische kringen om zich juist te distantieren van de universeel islamitische pretenties van Islamitische Staat. Hun project is duidelijk het project van de Islamitische Staat van Irak en Syrië.

De heer Wouter Van Bellingen: We hebben vanuit het Minderhedenforum enkele aanbevelingen voor u, ook al zijn we niet concreet bezig met radicalisering.

De discussie mag niet worden verengd tot het jihadisme. Het moet ook gaan over het sociaal-economische aspect en uitsluiting. De beeldvorming is belangrijk. Er moet ruimte zijn voor diverse invullingen. We willen aandacht vragen voor de terminologie, zoals mevrouw Kanmaz heeft uitgelegd. We vragen aandacht voor de pedagogische dimensie, voor de opvoeding van de jongeren, vooral vanuit dit oogpunt en niet enkel vanuit veiligheid.

We vragen erkenning van het fenomeen van islamofobie. Discriminatie van personen geënt op hun religieuze identiteit is een probleem. Terwijl het vroeger vooral etnie was, wordt nu religie meer en meer als reden voor uitsluiting gebruikt. Dat is een gevaarlijke evolutie. Nog te veel worden aanvallen op moslims afgedaan als 'godsdienstkritiek'. Uiteraard moet er vrijheid van meningsuiting zijn, maar kritiek en islamofobie zijn totaal verschillende zaken. Bij dat laatste gaat het om een hele groep die wordt uitgesloten. Dat kan niet de bedoeling zijn. Wij vragen om een consequente aanpak, overeenkomstig de wetgeving tegen discriminatie. Dat is een federale bevoegdheid, maar ook in Vlaanderen is er nog werk aan de winkel.

We vragen bijkomend onderzoek naar het fenomeen. Wat zijn de oorzaken, processen en profielen? Zoals ieder maatschappelijk probleem bestaat dit uit een complex van factoren en gegevens. Er is bijkomend onderzoek nodig om de juiste oorzaken en factoren die bijdragen tot de afkering van deze jongeren en jongvolwassenen, in kaart te brengen. Deze factoren, de positie van jongeren, hun milieu, hun traject in het onderwijs, tewerkstellingskansen, de thuissituatie, een strafblad, discriminatie, moeten worden onderzocht. Daarbij komt nog het eventuele hulpverleningstraject, netwerken en organisaties. We moeten nagaan wat we daar nog aan kunnen doen.

We merken het ontbreken van aanspreekpersonen. Jongeren zijn op zoek naar informatie. Ze zoeken naar hun zijn en identiteit, daarom zijn we vragende partij

voor een soort expertisecentrum. Niet alleen de religie telt daarbij, ook de niet-islamitische identiteit is belangrijk, een plek om zich thuis te voelen. Dat is belangrijk in tijden van polarisering en globalisering. De islam komt negatief in de kijker, daarom willen we hem een plaats geven in de samenleving. In een expertisecentrum kunnen jongeren maar ook anderen met hun vragen terecht. In alle openheid kunnen alle strekkingen van de islam daar aanwezig zijn.

Het centrum kan begeleiders inspireren zodat ze van de leefwereld van jongeren kunnen vertrekken, zoals de onderwijswereld. Ook van ouders krijgen we heel veel vragen om hulp en begeleiding. Het is jammer dat ze naar Nederland moeten gaan. Vlaanderen heeft nood aan deze expertise, een aanspreekpunt voor de verschillende segmenten van de samenleving zoals media en onderwijs. Iedereen moet er terecht kunnen, jeugdwerkers en Jan met de pet.

Het centrum zou duiding kunnen geven bij de verschillende dimensies en de context. Het zou kunnen werken aan een vertrouwenherstellend beleid. Het zou kunnen bijdragen tot het samenleven van mensen met een verschillende achtergrond binnen het diverse Vlaanderen.

We vragen tot slot om te investeren in de sociale cohesie en het sociaal weefsel. Het werd al aangehaald: de zelforganisaties worden overbevraagd en zijn soms onderbemand of -bevrouwd. De overheid moet investeren in zelforganisaties, jongerenwerking en plaatsen waar jongeren en volwassenen elkaar kunnen ontmoeten. De overheid moet meer investeren in de islamitische factor, in de moskeeën en de islamleerkrachten. We zijn er sterk van overtuigd dat de sociale cohesie van onderuit voor een samenleving kan zorgen waar iedereen een plaats krijgt en niemand wordt uitgesloten.

De heer Bart Somers: De invloed van de imams in Saoedi-Arabië op de Vlaamse moskeeën mag niet worden geminimaliseerd. In tal van moskeeën was er in de afgelopen jaren sprake van buitenlandse druk, onder meer vanuit de Marokkaanse staatsveiligheid. Saoedi-Arabië en de Golfstaten deden pogingen om invloed uit te oefenen. Ze boden cursussen aan imams aan om daar te komen studeren. Ze probeerden mensen te binden aan de staatsgodsdienst – daar is er een totale vermenging van staat en godsdienst – en aan het regime.

Er waren de Grijze Wolven en, in de Marokkaanse gemeenschap, de Amicales. Tot diep in de jaren 70 en 80 gebruikten ze bijna terreur om de Marokkanen die hier leefden onder de knoet te houden. Ze dreigden met het niet meer verlenen van paspoorten en inreisvisa. In mijn stad heeft dat lang doorgewerkt, zelfs onder mijn burgemeesterschap.

We mogen dat echt niet minimaliseren. Wanneer moslims en de moskeeën zich losrukken van dat paternalisme van de landen van herkomst, dan is dat een uiting van een emancipatieproces. Dat is volop bezig. Ik heb er vertrouwen in dat die generatie van twintigers en dertigers, die in Vlaanderen is opgegroeid en Nederlandstalig is, en evenveel Vlaming is als wij, deze emancipatiestrijd met succes aan het voeren is. We doen hen onrecht aan door dat te minimaliseren. Ik stel het misschien wat scherp, om toch mijn punt te kunnen maken, maar ik vind dat dit in dit debat wat wordt weggemoffeld.

Tweede punt: ik heb het uiteraard niet moeilijk met het feit dat mensen zich organiseren. De vrijheid van vereniging bestaat. Ik begrijp heel goed dat men zich verenigt op basis van etnisch-culturele gronden of op grond van geslacht of politieke en filosofische overtuiging. Dat is niet erg. Maar het zou erg zijn als in Vlaanderen of mijn stad een moslim-Marokkaanse zuil zou ontstaan, waar mensen in Marokkaanse voetbalclubs en Marokkaanse jeugthuizen actief zijn, en er scholen zouden zijn met uitsluitend of bijna uitsluitend Marokkaanse kinderen.

Zo zou een gesegregeerde samenleving ontstaan. Ik stoor me dan een beetje aan de hier gebruikte retoriek. Ik vrees dat dit het gevolg is van het feit dat het Minderhedenforum de belangen van de minderheidsorganisaties verdedigt en die dus continueert.

Het middenveld erodeert. Wel, ik zie daarin een bewijs van emancipatie. Is het niet positief dat mensen van de derde generatie zeggen dat ze die organisaties niet meer nodig hebben om zich te identificeren met de wereld van hun ouders en grootouders? Zij zijn zich dan wel nog steeds goed bewust van hun wortels en godsdienst en ze zijn trots daarop, maar tegelijkertijd zijn ze ook Mechelaar, Vlaming, Europeaan, voetballer en onderwijzer, en al die identiteiten samen maken wie ze zijn. Ze hebben die zelforganisaties niet meer nodig. Dat is een goede evolutie, maar hier wordt dat geproblematiseerd. Het verenigingsleven is absoluut nodig. Het recht op vereniging is een van de eerste vrijheden in onze liberale Grondwet van 1830, en als liberaal vecht ik voor dat recht. Maar niet noodzakelijk voor verenigingen op etnisch-culturele basis. In een inclusieve maatschappij ben ik als beleidsmaker geïnteresseerd in verenigingen waar mensen elkaar ontmoeten over de verschillen heen, en waar men met diversiteit omgaat.

De jeugdclub Rzoemie heeft ongelooflijk goed werk verricht en doet dat nog steeds. Ik heb al twintig jaar ruzie met die jeugdclub, maar wel op een constructieve manier. Rzoemie is een ongelooflijk belangrijke partner van de stad Mechelen. Maar ook Rzoemie heeft een proces doorgemaakt, van Marokkaanse jeugdbeweging naar een jeugdbeweging voor een inclusief Mechelen, waar diversiteit een centraal gegeven is. Omgang met de anderen staat er centraal. Een zelforganisatie houdt het gevaar in dat men vooral bezig is met wie zij zijn en waarin zij verschillen van de rest. U somde de positieve elementen op, en ik onderschrijf die, maar er zit ook een groot gevaar in.

Mevrouw Sonja Claes: Mijnheer Somers, dit is een hoorzitting. Ik stoor me aan de aanpak. Het is de bedoeling dat die mensen een toelichting geven en dat wij dan vragen stellen. U brengt hier gewoon uw verhaal, en dat verschilt helemaal van wat die mensen hier komen vertellen.

De heer Bart Somers: De vraag is fundamenteel in het debat over onze omgang met radicalisme en onze inclusieve samenleving. Ik denk dat we in een superdivers Vlaanderen het belang van zelforganisaties niet mogen overdrijven. Moeten we niet veel meer evolueren van een Minderhedenforum naar een organisatie die 'De kleur van Vlaanderen' heet? Ik heb dat al eerder gesuggereerd. Een organisatie waar mensen met een allochtone achtergrond – die inderdaad een belangenorganisatie nodig hebben – autochtonen ontmoeten: moeten we niet daarin investeren? Moeten we niet investeren in ontmoetingen – niet van organisaties met organisaties, maar van mensen met mensen en van individuen met individuen, en ons niet opsluiten in zelforganisaties? Dat is mijn vraag.

De heer Imade Annouri: Ik deel in grote mate de analyse van de heer Somers, maar ik kom tot een andere conclusie. Ik denk dat het doelgroepenbeleid en het inclusief beleid naast elkaar moeten bestaan en elkaar moeten versterken. Zo kunnen we evolueren naar een gezond middenveld. Ik neem evenwel aan dat de mensen van het Minderhedenforum zichzelf zullen verdedigen.

U stelt dat u 14 federaties overkoepelt, met 1800 organisaties die wortels tot in alle uithoeken van de wereld hebben. U sprak over het islamitische middenveld, maar er zijn ook Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse organisaties. Stelt u vast dat in die organisaties veel vragen rijzen, en is het zo dat die organisaties toenadering tot elkaar zoeken? Faciliteren jullie dat, met ontmoetingsmomenten en infomomenten, of met andere methoden?

De heer Jo De Ro: Er is gesproken over de segregatie in het onderwijs, en de heer Somers heeft dat debat opengetrokken naar de hele samenleving. Ik wil er even op ingaan. Ik vond het wat vreemd dat de aanbevelingen in de presentatie blanco bleven. Ik heb u niet veel horen zeggen over de segregatie in het onderwijs.

U hebt het gehad over mijn thuisstad, Vilvoorde. De Vilvoordenaars zijn zelf goed genoeg geplaatst om te weten welke woestijn het bij ons was op het vlak van jongerenorganisaties. De cijfers van de vertrekkers zijn wat ze zijn, maar het is gemakkelijk om die analyse te maken. Zijn er nog plaatsen of gebieden in Vlaanderen die aan hetzelfde euvel lijden? Vooruitkijkend is het misschien interessant om de lokale besturen of Vlaanderen te waarschuwen voor plekken waar een voedingsbodem van toekomstige radicalisering bestaat.

De heer Ward Kennes: Vooraf wil ik toch zeggen dat ik zelforganisaties waardeer, want ik zie daar zeer veel emanciperend potentieel in. Mensen kunnen zich op basis van een gemeenschappelijk element – een geloof, een cultuur of een sportbeoefening – met elkaar verbinden, en dat is positief.

Ik heb één korte vraag. Als het over islam gaat, wordt vaak de link gelegd tussen de culturele achtergrond en de geloofsovertuiging. U vertegenwoordigt ontzettend veel organisaties, met mensen die uit alle continenten komen. Leert uw ervaring dat alleen bij moslims de levensbeschouwing zo'n belangrijke bindende factor is? Merk je ook met minderheden uit Oost-Europa, Latijns-Amerika, Afrika en Azië dat die religieuze en levensbeschouwelijke achtergrond een belangrijk thema is dat hen op de een of andere manier maatschappelijk mobiliseert wanneer zij zich hier organiseren?

De heer Chris Janssens: In het begin van de uiteenzetting had u het over 100 Syriëgangers. We hebben nu al een aantal hoorzittingen en heel wat sprekers achter de rug. Er zijn al heel wat cijfers genoemd. Die variëren telkens van 350 tot ongeveer 400 tot 450. Op basis waarvan hebt u dit cijfer gegeven? Is het niet achterhaald?

Mevrouw Sonja Claes: U hebt toelichting gegeven over hoe zelforganisaties mensen kunnen versterken. Hoe ziet u de rol die de zelforganisaties dan kunnen spelen ten opzichte van de Vlaamse organisaties of de Vlaamse samenleving? Waar zijn zij dan volgens u geïntegreerd? De zelforganisaties zorgen ervoor dat mensen sterker worden en zo naar buiten kunnen treden. Ziet u ook een rol ten opzichte van andere organisaties?

Mevrouw Nadia Sminate: Mijnheer Van Bellingen, ik denk dat het debat een andere wending heeft genomen dan voorzien. U moet hier de meerwaarde van uw Minderhedenforum komen verdedigen. Ik ben benieuwd.

De heer Wouter Van Bellingen: Ik wil dat best doen, maar dan wel in een andere commissie. Dit is niet de juiste plaats. Ik kan wel zeggen dat onze doelstelling ook heel inclusief is. We geloven heel sterk in emancipatie en in de sterkte van die mensen, en in de mogelijkheid om in verbondenheid met anderen te zorgen voor een draagvlak in de samenleving.

Voor wat betreft Saoedi-Arabië mogen we de zaak niet minimaliseren. Integendeel. Je moet de zaken benoemen zoals ze zijn. Islam en radicalisering zijn niet ons sterkste punt. We zijn daar niet mee bezig. Ik haalde het middenveld aan om een historische schets te geven. Wij erkennen geen moskeeën, wij hebben geen band met die organisaties. Er zijn wel bepaalde verenigingen die bij moskeeën aangesloten zijn die wij in contact brengen, maar het Minderhedenforum en onze federaties erkennen moskeeën niet dusdanig als lid. In het sociaal-cultureel werk werken we mee aan de participatie in de samenleving.

Mijnheer Annouri, sommige organisaties die lid zijn bij ons, zijn actief. We krijgen ook vragen van individuele burgers: "We worden op straat aangesproken. Hoe moeten we daarmee omgaan? We voelen ons soms tweemaal gestraft. Ten eerste omdat mensen in naam van mijn godsdienst iets doen waar ik niet achter sta. Ten tweede omdat ik mij moet verantwoorden voor die daden."

We merken dat vooral jongeren zich door die daden aangesproken voelen. Dat zijn zaken waarmee zij niets te maken hebben. Dat veroorzaakt een dubbel trauma. Dat leidt soms tot bepaalde situaties. We hebben het verhaal van een meisje dat uit de klas moest verdwijnen van een leerkracht omdat hij niet overweg kon met zijn moslimleerlingen. Dergelijke toestanden maken we nu mee. De beeldvorming werkt het denkbeeld in de hand dat moslims een probleem vormen in de samenleving. Die vraag komt onrechtstreeks ook bij ons terecht. Onze verenigingen maken deel uit van de samenleving, ook al zijn ze niet op levensbeschouwelijke thema's geënt of daaruit ontstaan.

Mijnheer De Ro, ik heb geen glazen bol. OCAD weet beter dan wij waar de problemen zich situeren. We stellen wel vast dat waar er een goede band is tussen de gemeenschappen, de samenleving en de overheid, er minder problemen zijn. Ik kan de stad Mechelen en de stad Gent als voorbeeld geven. Waar er een dialoog is en waar er mensen fungeren als brugfiguur, is er minder radicalisering. Iedereen moet in zijn lokale gemeenschap de dialoog aangaan.

In dat verband moet ik toch zeggen dat de beslissing met betrekking tot het Offerfeest om de tijdelijke slachtvloer af te schaffen, een zekere impact heeft veroorzaakt bij de gemeenschappen. In de evolutie van de eerste naar de derde generatie was er toch een vertrouwensband ontstaan met de overheid. Nu Vlaanderen zonder voorafgaande dialoog die beslissing heeft genomen over het Offerfeest, is het vertrouwen van de gemeenschappen een beetje geschonden. Als er vertrouwen en respect is, kun je van een wij-zij-verhaal naar een wij-verhaal gaan in de samenleving.

Emancipatie is heel belangrijk. Voor elke beweging, van vrouwen, arbeiders en groenen, is emancipatie belangrijk geweest om te kunnen participeren in de samenleving. Voor onze achterban hebben wij een inhaalbeweging van vijftig jaar te maken. De vorige spreker zei dat de integratie niet mislukt is. Ik ben daar blij mee. Het integratiebeleid is mislukt. De mensen hebben zich willen emanciperen. Gelukkig is het Minderhedenforum ontstaan als koepelorganisatie om hun een stem te geven. Ik hoop uiteraard dat we binnen een paar jaar overbodig zijn in het Vlaamse landschap. Maar ik vrees dat we, zolang discriminatie en racisme blijven bestaan, een rol zullen moeten blijven spelen in de samenleving. Die emancipatie kan uitgroeien tot een inclusief beleid waarin het Minderhedenforum een minder grote rol moet spelen. We zien een evolutie. We zien dat de organisaties met een naam die gelinkt is aan hun oorsprong, diverser zijn. De organisaties evolueren naar mondiale organisaties waarin iedereen een plaats kan krijgen, zowel mensen met als mensen zonder een migratieachtergrond. De zelforganisaties zijn niet meer zo gekleurd. Ze zijn superdivers omdat ook de samenleving superdivers geworden is. Ik ben ervan overtuigd dat ze daarin stelselmatig kunnen groeien.

Wat kunnen de anderen leren van ons? We zijn momenteel bezig met een project rond sociale innovatie, de Sociale Innovatiefabriek. Door de superdiversiteit zijn onze organisaties meer en meer een voedingsbodemp waarop de toekomstige generaties kunnen evolueren. Er wordt gewerkt rond flexibiliteit, rond nieuwe uitdagingen. Onze organisaties kunnen niet terugvallen op een bepaalde zuil. Daarom zijn zij meer geneigd om te zoeken naar niet-klassieke fondsenwerving. Zij moeten op zoek naar andere middelen. Door de superdiverse omgeving gaan onze organisaties zich ook anders organiseren. Ons forum kan een voorbeeld zijn voor andere organisaties. Onze zelforganisaties en organisaties zijn een voorbeeld van hoe je

kunt evolueren van een klassieke beweging naar een superdiverse beweging, met andere uitdagingen die vandaag meer naar boven komen. Ik denk dat we daar een voortrekkersrol kunnen spelen omdat we superdivers zijn en de zaken op een andere manier moeten aanpakken. Het is belangrijk om te leren van elkaar. We evolueren daar ook in.

Merken we dat andere gemeenschappen rond levensbeschouwelijke zaken zijn georiënteerd? Ja en neen. Er is een verbondenheid. Wat bindt mensen? Meestal een bepaalde geloofsovertuiging, maar niet enkel dat. Het is net onze kracht dat we dat al lang overstegen hebben, niet enkel de nieuwkomers maar ook de oudkomers. We zien duidelijk dat de levensbeschouwing wel een belangrijk element is, maar niet het doorslaggevend element. Mensen ontmoeten elkaar, willen elkaar spreken. Ik wil de specifieke werking van ons Minderhedenforum wel eens toelichten in een andere commissie. We verrijken mensen en we laten hen vooral ontmoeten en samenkomen. Daarin is verbondenheid heel belangrijk, onder elkaar maar ook in de ruime samenleving.

Mevrouw Siham Benmammar: Er zijn driehonderd tot vierhonderd mensen vertrokken. Ik heb de cijfers van Vlaanderen gegeven en die zijn inderdaad een beetje verouderd. Die waren van eind september 2014.

Mevrouw Meryem Kanmaz: Wat betreft de vraag in verband met de invloed van Saoedi-Arabië, de Golfstaten en de landen van herkomst: het is zeker niet de bedoeling de invloed van Saoedi-Arabië te minimaliseren. Het is een heel belangrijke tendens die zich al gedurende decennia voordoet. Het is absoluut een verarming van alles wat er aan dynamiek bestaat binnen de moslimgemeenschap dat de Saoedi-Arabische tendens de enige dominante aan het worden is binnen Arabischspreekende gemeenschappen. Het is een achteruitgang van de diversiteit van het islamitisch landschap, in het bijzonder voor de Marokkaanse gemeenschap. Zo gaat bijvoorbeeld heel de soefitraditie die er was in Marokko, met heiligenverering en bezoeken van heiligtombes, een beetje verloren, niet alleen door de invloed van Saoedi-Arabië en de wahabitische islam, maar ook door de migratiecontext zelf. Doordat je migreert, kun je de tombes van de heiligen niet meenemen. De orale traditie van vader op zoon en van moeder op dochter raakt een beetje verloren. In die context kan de wahabitische invloed sterk zijn. Dat wil ik zeker niet minimaliseren.

Ik denk dat er genoeg mensen en plekken zijn die een perfect zicht hebben op de financiering van de afzonderlijke moskeeën, maar ik vind het veel te gemakkelijk om te stellen dat die automatisch financiering zouden krijgen uit Saoedi-Arabië. Ga eens kijken op welke plekken de meeste Marokkaanse moskeeën op dit moment nog zitten in Vlaanderen. Als ik aan doorsnee mensen in een Vlaamse stad zou vragen om me de moskee te wijzen, dan weten ze niet waar die is, enkel en alleen omdat die niet zichtbaar is. Ze heeft geen minaret, geen koepel, het is geen nieuwbouwmoskee. Het is doorgaans een plek achter een garage of iets dergelijks. Hadden die moskeeën structurele financiering gekregen, dan zouden die, geloof me, niet in die kelders of garages zitten. Vanaf het ogenblik dat er geld is, gaat men naar zichtbare pracht en praal zoals men zich herinnert van de moskeeën in de landen van herkomst, zoals in Istanbul, Medina of Fez. Ik geef gewoon die objectieve werkelijkheid even mee.

Een tweede nuancering die ik wil maken wat betreft invloed van buitenaf, is dat er een verschil is tussen Saoedi-Arabië, Turkije en Marokko. U geeft het voorbeeld van de invloed van Marokko in de jaren 70. Dat was een streng controlerende invloed. Het Marokko van de jaren 70 is niet het Marokko van vandaag. Marokko en Turkije zijn niet Saoedi-Arabië. We moeten geen amalgaam maken van de invloeden van buitenaf. In Marokko is er de malikitische islam, in Turkije de hanafitische islam, in Saoedi-Arabië de wahabitische strenge orthodoxe vorm van de islam. De invloeden

situëren zich op een ander vlak, ten aanzien van beleving, het praktiseren enzovoort.

De invloed van Turkije en Marokko kan problematisch zijn als je in het kader van een Belgische islam en een Belgische Moslimexecutieve nadenkt over wie voor de Belgische overheid de gesprekspartner moet zijn. Dat is een andere discussie. Zelfs daarin wil ik nuanceren. Ik denk dat we sinds de erkenning in 1974 een hele weg hebben afgelegd in het gesprek met de Belgische overheid. De Belgische overheid heeft vanaf 1974 zelf de weg bewandeld van dialoog met Turkije, het directoraat van religieuze zaken, en met Marokko.

Tot er in 2004 onder minister Onkelinx een andere samenstelling van de Moslim-executieve kwam onder invloed van de aanslagen van 9/11, Madrid en Londen, dacht men dat een islam die van buiten komt, gevaarlijk is, dus dat we een islam van binnen België moesten hebben. Maar groot was de verrassing toen men zag dat een Belgische of een Europese moslim niet progressief was en niet noodzakelijk seculier. Men dacht dat een moslim van bij ons meer seculier en minder praktiserend zou zijn. Groot was de verbazing toen we vaststelden dat degenen die op straat kwamen voor het dragen van de hoofddoek, voor betoelaging van de eigen organisaties en eigen ruimtes, of voor halal voedsel, moslims van hier waren. In het kader van de internationale bedreiging en veiligheidsoverwegingen zijn we teruggegaan vanuit de federale overheid naar structureel overleg met de ambassades. Ik begrijp dat u vanuit uw perspectief pleit voor een Belgische islam, maar de realiteit vandaag, vanuit de Belgische overheid zelf, is een dialoog met de landen van herkomst.

De heer Bart Somers: Ik ben het oneens met het onderschatten van de invloed van de staten van herkomst. Ik vind dat de Marokkaanse en Turkse autoriteiten zich bezighouden met de islamitische geloofsgemeenschap van de tweede en de derde generatie op een manier die ik persoonlijk ongepast vind. Ik vind het een zeer goede zaak dat de Vlaamse moslims zich daarvan emanciperen want dat is een teken van verbinding, integratie en inkantelen van de islam in onze samenleving. Wat betreft de consul van Marokko, of die nu in Antwerpen of in Brussel zit, of de consul van Turkije, die ik af en toe op bezoek krijg en komt vertellen over zijn moskee, ben ik blij dat dat stilaan aan het veranderen is. Dat is een grote omwenteling. We moeten daar niet te agressief over doen, maar het is een evolutie die belangrijk is.

In de mate dat we over de islam spreken, hebben we een dubbel discours. Ik vind dat fout. Als we over de islam spreken, verwachten we enerzijds dat die mensen deelachtig zijn aan onze samenleving, maar we gaan wel praten met de Marokkaanse en de Turkse autoriteiten over de islam hier. Neen, we moeten met de islamieten van Vlaanderen praten over de islam hier. Die ambassadeurs en consuls hebben daar niets mee te maken.

Ik heb nog een heel duidelijke vraag waaruit blijkt hoe fundamenteel het debat is. Ik ken geen Marokkaanse zelforganisatie die zich niet identificeert met de islam. Er is een grote identificatie tussen Marokkaanse zelforganisaties en de islam, wat niet evident is. Ik geef een concreet voorbeeld. Het jeugdhuis Rzoemie zegt: wij zijn een jeugdhuis voor Marokkaanse jongeren in Mechelen, en dus hangen we hier een poster van de Al-Aqmoskee, eten we halal voedsel en drinken we geen alcohol, want dat is onze Marokkaanse identiteit. Neen, dat is een moslimidentiteit. Dat kan een moslimidentiteit zijn, en dan heb ik daar respect voor.

Dat is het punt dat ik wil maken over zelfhulporganisaties. In Marokko leven er toch ook atheïsten, veronderstel ik? Er zijn toch ook Marokkaanse atheïsten, die niet in een god geloven? De Marokkaanse joden vormen een belangrijke gemeenschap. Er zijn ook Marokkaanse christenen. Hoe komt het dan dat een Marokkaanse zelfor-

ganisatie in mijn stad zich expliciet met de islam identificeert? Zij zeggen: wij zijn de Mechelse Marokkanen, dus wij zijn islamiet. Dat is een voorbeeld waarbij het gevaar om de hoek komt sluipen.

Opgelet, ik heb geen probleem met moslims. Integendeel, ik sta daar heel open voor en vind dat een belangrijk onderdeel van de samenleving. Ik heb daar een totaal inclusieve visie op. Dat zijn Mechelaars, die een islamgeloof hebben.

Mevrouw Yasmine Kherbache: Ik heb twee vragen, die gerezen zijn uit de boeiende interactie tussen het parlement en het Minderhedenforum. Voorgaande sprekers hebben er al terecht op gewezen dat we er geen amalgaam van mogen maken. Als het over negatieve strekkingen binnen de islam gaat, heb ik het bijvoorbeeld over het jihadistische salafisme. Als reactie daarop wordt gezegd dat we onze eigen islam moeten ontwikkelen, hier in Vlaanderen, België, Europa. Ik heb bij de vorige spreker al aangegeven dat, als we de democratie en het pluralisme belangrijk vinden, we aansluiting moeten vinden bij een mondiale beweging van moslims die ook dat pluralisme, die openheid, die democratie onderschrijven.

We mogen de negatieve invloeden van buitenaf niet onderschatten, maar we mogen ook de mondiale kracht van een beweging in onze eigen samenleving niet onderschatten. Als je spreekt over de ontwikkeling van een Europese islam, is dat dan tegenover de rest van de wereld? We moeten naar een versterking van een democratische islam, een islam die het pluralisme in zich draagt. En die bestaat ook wereldwijd. Dat wil niet zeggen dat je dan moet gaan samenzitten met regimes. Dan moet je aansluiting vinden bij verenigingen wereldwijd die die progressieve strekking mee vormgeven. En dat zijn ook zelforganisaties, die bekommerd zijn en vaak zeer moedig zijn, in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dat gaat over kunstenaars, zelforganisaties, vrouwenbewegingen, die durven op te komen, met risico voor eigen leven. Dat zijn ook onze bondgenoten.

Als we spreken over een Vlaamse, Belgische of Europese islam, vergeten we onze bondgenoten daar, die ook moeten opkomen tegen een conservatieve strekking van de islam en die er alle belang bij hebben om een coalitie te vormen met ons, die ook die democratische, pluralistische islam willen versterken om te kunnen optornen tegen de meer jihadistische strekkingen die onze democratie bedreigen. Als we het hebben over het versterken van een pluralistische islam, dan is dat er niet per se een die territoriaal afgebakend is.

Mijnheer Somers, ik ken Algerijnse zelforganisaties die zich niet identificeren met de islam en die een zeer pluralistische samenstelling hebben. Ik woon zelf op een plein waar heel de wereld samenkomt. Daar zijn heel veel zelforganisaties. Er zijn organisaties die echt als een emancipatiemotor werken en die ook gezamenlijk dingen doen en zo de superdiversiteit realiseren, gewoon vanuit het samenkomen. Die mensen komen samen op café en slaan op die manier bruggen naar andere organisaties.

Ik wil maar zeggen: het zou jammer zijn als we die organisaties nu ook gaan stigmatiseren, want zij hebben ook een belangrijke rol en, of je het nu wilt of niet, ze zullen ook blijven bestaan. En dus kun je er beter voor zorgen dat ze echt een rol spelen in dit inclusieve verhaal, in plaats van ze uit het scenario te schrijven of ze negatief te gaan percipiëren.

De heer Matthias Diependaele: We zijn nu in een soort Hannah Arendt-discussie terechtgekomen, die niet veel meer met de hoorzitting te maken heeft. Dit is wel iets dat we verder moeten opnemen, want we horen dit ook in andere contacten, onder meer met imams. De heer Annouri zei daarnet dat 90 procent van de literatuur uit het Midden-Oosten komt en dat hij niet zou willen dat onze jongeren dat lezen. Daar moeten we dus iets aan doen.

Mevrouw Kherbache, aan de ene kant heb je de religieuze mondiale beweging, en daar moeten we zeker de contacten onderhouden, met de democratische basiswaarden, rechten van de mens en zo meer. Maar de band die absoluut moet worden doorgeknipt, is de puur organisatorische band. Op de lagere school hebben ze mij het onderscheid tussen kerk met kleine k en Kerk met grote K geleerd: de Kerk met grote K is die van Rome, de geloofsgemeenschap, de kerk met kleine k betreft het puur organisatorische. Het is een boeiende discussie, maar het is ook wel glad ijs waarop we ons begeven.

De heer Wouter Van Bellingen: Mijnheer Somers, de organisatie waar u naar verwees, is geen organisatie van ons. Die zit buiten onze federatie.

Ik benadruk nog eens dat het Minderhedenforum niet op basis van religie werkt. Wij werken op basis van zelforganisatie, vanuit een sociaal-cultureel oogpunt van emancipatie. Ik vraag de mensen niet wat hun basis is, maar ik weet wel dat we op dat punt de mensen niet samenbrengen. Dat is totaal niet de filosofie of het uitgangspunt van het Minderhedenforum. Dat neemt niet weg dat het waardevol kan zijn, maar niet binnen ons orgaan.

Zo is de federatie FMDO wel geëvolueerd van een puur Marokkaanse naar een mondiale organisatie. Wij zien ook die evolutie, dat mensen van een bepaalde etniciteit verruimen naar het mondiale, waar iedereen thuis kan zijn.

Ik hoef in het Vlaams Parlement niet uit te leggen dat zelforganisatie belangrijk is. Het Vlaams Parlement is zelf ontstaan als een zelforganisatie. Het is belangrijk om mensen mee te laten evolueren naar een gezamenlijke identiteit en een gedeelde verantwoordelijkheid. Inclusie moet het einddoel zijn, maar je moet wel stappen zetten op weg ernaartoe, en dat gebeurt meestal door zelforganisatie.

Ik heb al benadrukt dat het Minderhedenforum niet bezig is met radicalisering. Ook de islam vormt op zich geen kerntaak. We hebben het geluk dat Meryem dat vanuit haar achtergrond kan meenemen, maar het is niet de bedoeling dat we ons daar in de toekomst mee gaan bezighouden. Het is wel zo dat we daar, op basis van vragen van onze achterban, mee bezig zijn. Dat heeft te maken met grondrechten: waar grondrechten worden geraakt, moeten wij als Minderhedenforum de taak op ons nemen om die mensen te verdedigen. Momenteel wordt de belemmering van die grondrechten vaak gekoppeld aan de islam. Daarom nemen wij daar stelling over in en vonden we het ook belangrijk om hier aanwezig te zijn, om dat te verwoorden.

Zelforganisaties zijn dus belangrijk voor ons. Maar wij hebben niet de ambitie om religieus bezig te zijn. Dat is ook onze taak niet, zoals decretaal is vastgelegd. Maar we willen uiteraard wel de zaken die er onrechtstreeks aan gelinkt zijn, mee opnemen om alvast de belangen van onze achterban te vertegenwoordigen en te verdedigen. Wij voelen ons dus minder geroepen om in te gaan op de discussie over de islam, omdat dat niet echt onze taak is.

3. De heer Khalid Benhaddou, voorzitter/woordvoerder van het Platform van Vlaamse Imams

Deze hoorzitting verliep achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b).

VI. Hoorzitting van woensdag 25 februari 2015 over de preventie en detectie van radicaliseringsprocessen

1. De heer Bruno Vanobbergen, Vlaams kinderrechtencommissaris

De heer Bruno Vanobbergen, Vlaams kinderrechtencommissaris: Ik dank u om ook het Kinderrechtencommissariaat uit te nodigen. U hebt ons advies een aantal weken geleden gekregen, maar ik vind het toch belangrijk om een aantal elementen uit dat advies kort toe te lichten (zie [dossierpagina](#) op www.vlaamsparlement.be).

Het Kinderrechtencommissariaat is geen expert in het thema radicalisering. Hoe zijn wij te werk gegaan? We hebben een analyse gemaakt op basis van de beschikbare literatuur. We hebben ons gebaseerd op de verschillende onderzoekers die de voorbije weken het woord hebben gevoerd. Tegelijkertijd hebben we een aantal werkbezoeken afgelegd. We hebben gesproken met organisaties die actief zijn binnen het jeugdwerk en het jeugdwelzijnswerk. Het Kinderrechtencommissariaat heeft verder een soort helicoptervisie op die verschillende domeinen waarin kinderen en jongeren actief zijn. Dat laat ons ook toe om te kijken naar wat er binnen jeugdwerk, onderwijs, welzijn gebeurt. We hebben geprobeerd al die verschillende domeinen in ons advies te integreren.

We zijn in ons advies heel sterk uitgegaan van de idee dat we radicalisering als een proces moeten beschouwen en dat in dat proces verschillende elementen een rol spelen. Een eerste element gaat over het feit dat jongeren op zoek zijn naar een identiteit en soms tussen wal en schip terechtkomen. Het gaat om het geven van betekenis aan ervaringen en bepaalde gebeurtenissen. Jongeren gaan op zoek naar een plaats in de samenleving en ook in hun directe omgeving. Je ziet dat dat een complex, moeilijk proces is, waarbij jongeren – en dat merken wij via ons ombudswerk – vaak het gevoel hebben dat ze zich moeten verantwoorden voor bepaalde zaken. Een quote uit het onderzoek van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid geeft dat spanningsveld heel mooi weer. Een jongere zegt daarin: "Ik moet een deel van mijn cultuur opofferen om te integreren. Dat is echt niet simpel."

Een tweede element dat daarin speelt, is de ruimte of net het gebrek eraan om moslim te zijn. Ook dat is al door verschillende sprekers naar voren geschoven. Jonge mensen botsen met hun ouderlijk milieu, met de ruimere samenleving of met imams, doordat zij onvoldoende Arabisch spreken en onvoldoende begrijpen wat er precies gebeurt en gezegd wordt.

Een derde element is het gebrek aan maatschappelijk perspectief, verbondenheid en inclusie. Ik verwijs bijvoorbeeld naar de link met gekleurde armoede die door Sahd Jaballah van het Regionaal Open Jeugdcentrum Mechelen (ROJM) naar voren is gebracht. Die elementen komen in heel wat onderzoeksliteratuur uitgebreid aan bod.

Het vierde element zijn gebeurtenissen die kunnen triggeren. Het aanhoudend zien van bepaalde televisie- of internetbeelden kunnen ervoor zorgen dat jongeren op een bepaald moment een klik maken in dat proces, maar dat kan evenzeer door het vertrek van een bepaalde vriend of vriendin of een relatiebreuk.

Het laatste element is de indoctrinatie via vertrouwenspersonen en internet. Dat element zien we in onderzoeksliteratuur, maar we zijn er ook op gebotst op het moment dat we hierover in gesprek zijn gegaan met jeugdwerk- en jeugdwelzijnswerkorganisaties.

Als we al die literatuur, ervaringen en verhalen bekijken, is de vraag wat voor kinderrechtenspectief wij daartegenover kunnen plaatsen. Uiteraard baseren we

ons in ons advies op het Kinderrechtenverdrag, maar het is in dezen ook belangrijk om te wijzen op het facultatief protocol over kinderen in gewapende conflicten. Dat protocol hoort bij het internationale Kinderrechtenverdrag. Het is in ons land in werking sinds 6 juni 2002.

Het protocol is belangrijk omdat het heel duidelijk verschillende artikelen bevat waarin de bescherming van minderjarigen centraal staat. Het gaat onder meer over het feit dat de Belgische overheid erover moet waken dat jongeren niet worden gedwongen om deel te nemen aan gewapende conflicten en dat er geen rekrutering is van min 18-jarigen. Tegelijk wijst het protocol ook heel sterk op het belang van bijstand en sociale re-integratie. Eigenlijk zou je in één slagzin kunnen zeggen: het protocol zegt dat alle mogelijke maatregelen moeten worden genomen om deelname aan gewapende conflicten te vermijden. Vertaald betekent dit dat we alle maatregelen moeten nemen die rechten van kinderen respecteren en niet schenden.

Het is vanuit deze twee internationale instrumenten dat wij vervolgens in staat zijn om een aantal adviezen naar voren te schuiven. U zult merken dat we een onderscheid hebben gemaakt tussen wat je directe maatregelen zou kunnen noemen en een aantal aspecten die betrekking hebben op preventie en detectie, de items die het centrale onderwerp vormen van de hoorzitting vandaag.

Wat de directe maatregelen betreft, focussen we enerzijds op wat er op het federale niveau gebeurt en anderzijds op wat er op het Vlaamse niveau gebeurt. Op federaal niveau is er een Antiterrorismewet, die van groot belang is voor de bescherming van minderjarigen. We zien dat we minderjarigen moeten beschermen tegen volwassenen die slechte bedoelingen hebben met die minderjarigen. Tegelijkertijd is het ook belangrijk om minderjarigen af en toe tegen zichzelf te beschermen.

Problematisch aan de Antiterrorismewet vandaag is het gevaar op een te ruime interpretatie. Zowel de Liga voor Mensenrechten als de Raad van State heeft gewezen op de moeilijke interpretatie van artikel 140bis van het Strafwetboek, waarin termen worden gebruikt als 'het onrechtstreeks uitlokken van terroristische misdrijven', maar ook bijvoorbeeld 'boodschappen verspreiden die het risico opleveren dat een of meer misdrijven worden gepleegd'. Je ziet dat dit een taalgebruik is dat eigenlijk niet toepasbaar is, maar tegelijkertijd ook een groot gevaar op willekeur in zich draagt. Het is dus belangrijk om de kritieken die op dit moment worden geformuleerd op de Antiterrorismewet ernstig te nemen omdat ze een mogelijk gevaar inhouden op het schenden van sommige grondrechten.

Op Vlaams niveau zie je – en dat is ook aan bod gekomen tijdens de presentatie van Patrick Bedert – dat we – en daarmee bedoel ik mensen uit de praktijk, het jeugdwerk en jeugdwelzijn – worstelen met de term 'verontrustende situatie'. Dat is niet nieuw. We zien bij de start van het decreet Integrale Jeugdhulp dat dat sowieso al een thema is waar nogal wat welzijnsmedewerkers moeilijkheden mee hebben omdat het nu eenmaal een term is die zeer moeilijk te definiëren is.

Het agentschap Jongerenwelzijn heeft een signaallijst ontwikkeld van 25 kenmerken die welzijnsverleners moeten toelaten om die oefening grondig te doen. Men maakt daarbij een onderscheid tussen gezinskenmerken, kindkenmerken enzovoort. Maar toch zie je tot op vandaag dat dat geen gemakkelijke oefening is. Je ziet dan ook dat de ondersteuningscentra jeugdzorg heel vaak worstelen met de definitie van verontrusting, met wat een maatschappelijke noodzaak is om tussenbeide te komen. OCJ's signaleren dat zij daar heel veel vragen rond krijgen.

Natuurlijk, op het moment dat er een verhoogde aandacht voor is, zie je dat er nog meer vragen rijzen en dat er nog meer complexe zaken opduiken. Er is op een bepaald moment gesuggereerd om bij de OCJ's een aantal radicaliseringsambtena-

ren aan te stellen. Dat lijkt ons niet zo'n zinvolle oplossing, noch op korte, noch op lange termijn. Het lijkt ons zinvoller om meer werk te maken van een diversiteits-ambtenaar. Dat hangt samen met een verhoogde aandacht voor cultuursensitieve jeugdhulp, waarop ik straks nog even terugkom. Ik denk dat we de mensen in de praktijk daar veel sterker mee zouden ondersteunen en dat dat sterker tegemoetkomt aan de veelheid aan vragen, dan het onmiddellijk te beperken tot puur het fenomeen van radicalisering.

Een ander element dat volgens ons deel kan uitmaken van de directe maatregelen, is een grote klemtoon op re-integratie. Artikel 6 van het facultatief protocol stipuleert dat ook expliciet. Daarin wordt gesteld dat het voor minderjarigen belangrijk is om gepaste bijstand te verlenen voor fysiek en psychologisch herstel en om te focussen op sociale re-integratie.

We maken de sprong naar de maatregelen die betrekking hebben op preventie en detectie. Die maatregelen hebben we ondergebracht onder de noemer 'aandacht voor inclusieve samenleving'. Vooraleer ik focus op een aantal specifieke beleidsdomeinen, wil ik kort zeggen wij de idee van preventie zien.

In de literatuur wordt er een onderscheid gemaakt tussen een eerder minimalistische en een maximalistische benadering van preventie. Waarover gaat het? In een minimalistische benadering van preventie ligt de klemtoon op risicoreductie en symptoombestrijding. In een maximalistische benadering ligt de klemtoon heel sterk op gerichte maatschappelijke ondersteuning. Wij zijn vertrokken van die maximalistische benadering. Waarom? Omdat in een minimalistische benadering het gevaar schuilt dat preventie en repressie heel dicht bij elkaar aanleunen en dat je een vorm van 'prepressie' krijgt. 'Prepressie' is een term van de Rotterdamse socioloog Willem Schinkel. Het lijkt mij gepast om hier te wijzen op het gevaar van die 'prepressie'.

Een volgend element in de aandacht voor preventie is het belang van het recht op privacy en het beroepsgeheim van professionals. Daarover hebben wij recent via onze klachtenlijn verschillende signalen gekregen. Ook Patrick Bedert heeft die problematiek heel terecht en mooi geduid. Hij sprak over het belang van een behoedzaamheid die we aan de dag moeten leggen ten aanzien van het beroepsgeheim van professionals. Het is belangrijk om de finaliteit van elke instantie te respecteren. Bepaalde CLB's geven ons het signaal dat zij soms worden gedwongen om bepaalde dossiers van minderjarigen ter beschikking te stellen van parket en politie. Dat leidt tot spanningen en soms tot conflicten. Het is belangrijk om de eigenheid van elke dienst te respecteren. Dat betekent niet dat die diensten niet met elkaar kunnen samenwerken, maar het zal heel belangrijk zijn om – en opnieuw verwijs ik naar die behoedzaamheid – tot een regelgeving te komen die minutieus rekening houdt met het spanningsveld tussen enerzijds het beroepsgeheim en bijvoorbeeld de meldingsplicht die politieagenten hebben.

In preventie is het verder belangrijk om aandacht te hebben voor zowel het individu als de context. Je ziet hoe bijvoorbeeld binnen de conceptnota van de Vlaamse Regering die twee elementen duidelijk aandacht krijgen. Wij willen dat sterk ondersteunen. De aandacht voor het individu kan via de rots- en watertrainingen, maar het is minstens even belangrijk om telkens opnieuw de specificiteit van elke context mee te nemen in het verhaal.

Een volgend element stelt dat het heel belangrijk is om te waken over een gelijke toegang tot basisvoorzieningen. We moeten die gelijke toegang verzekeren. Alleen is het jammer dat er daarvoor geen extra middelen worden gevrijwaard, want we zien dat je dit probleem niet zomaar kunt oplossen. Het zal echt belangrijk zijn om daar extra middelen voor uit te trekken.

Een laatste punt is een algemeen punt, maar daarom niet minder belangrijk: neem discriminatie en racisme ernstig en pak ze aan. Als we verhalen horen van jongeren die bijvoorbeeld op school worden geconfronteerd met racisme, dan zie je dat scholen echt nog veel sterker gemobiliseerd en gesensibiliseerd moeten worden om discriminatie en racisme op school niet te aanvaarden.

Vanuit deze vertrekpunten kom ik tot een aantal concrete maatregelen. In het beleidsdomein Welzijn lijkt het ons cruciaal om extra in te zetten op het ondersteunen van ouders en jongeren. We hebben daar eigenlijk een instrument voor. Recent zijn de Huizen van het Kind opgericht. Die hebben de expliciete opdracht om ontmoeting en sociale cohesie te bevorderen. Alleen zie je dat de Huizen van het Kind daar vandaag nog bijzonder weinig rond doen, omdat – zo zegt men – er extra middelen ontbreken om die ontmoeting en sociale cohesie mogelijk te maken.

Vanuit ons perspectief zou het perfect mogelijk moeten zijn om de Huizen van het Kind tot een soort lokale voelsprietten voor het lokale beleid te maken. De Huizen van het Kind zouden namelijk een plek kunnen zijn waar ouders, professionals, maar ook minderjarigen zelf kunnen samen zitten, om mogelijke knelpunten waarop zij botsen in kaart te brengen en op die manier een mogelijkheid te creëren om daarover met lokale besturen en officiële instanties het gesprek aan te gaan. Het moeten dus laagdrempelige plekken zijn en het zouden perfecte voelsprietten kunnen worden voor onze samenleving.

Als het over ontmoeting en sociale cohesie gaat in het jeugdwerk, wijzen wij heel sterk op het belang van het langetermijnperspectief. Wat ons bijvoorbeeld getroffen heeft bij ons werkbezoek aan ROJM, is dat daar al meerdere generaties moslims, jongeren en hun ouders, gepasseerd zijn, waardoor de verschillende jeugdwerkers en de organisatie heel veel families kennen. Daardoor wordt het jeugdwerk door zowel de jongeren als – breder – het gezin als een huis van vertrouwen beschouwd.

Ook willen we wijzen op het belang van cultuursensitieve ondersteuning.

Een ander element is participatie als uitgangspunt. Ik bedoel daarmee dat we, vanaf het begin, dus ook op het moment dat we tot een probleemdefinitie komen, knelpunten in kaart brengen en vaststellen waar jongeren op botsen en wat hun vragen en noden zijn, hen een plek geven in dat verhaal. We zullen niet in eerste instantie dat verhaal definiëren en een oplossing suggereren en dan pas participatie van jongeren naar voren schuiven.

Een ander element is: ondersteun ouders in hun strijd tegen gewelddadig radicalisme door hun opvoedingsverlegenheid ernstig te nemen. Ik ben bijzonder benieuwd naar de presentatie van 'Les parents concernés'. Het is heel belangrijk om vrijwillige initiatieven, initiatieven die door ouders zelf worden ontwikkeld, te ondersteunen.

We moeten de jongeren ook ondersteunen in hun strijd tegen gewelddadig radicalisme door een veilige omgeving te verzekeren. Uit verschillende onderzoeksresultaten over jongeren in relatie tot radicalisering blijkt dat het belang van een veilige omgeving niet sterk genoeg kan worden beklemtoond. Het is dus belangrijk om die plekken te creëren. Ik kom daar nog op terug.

Tot slot: ondersteunen is uiteraard ook informeren, zowel van ouders als van jongeren. Ook daar ga ik straks even op in.

In onze maatregelen voor een inclusieve samenleving besteden we ook aandacht aan het belang van het geven van ruimte aan de geloofsbeleving van jongeren. Ik weet dat dit item vandaag fel bediscussieerd is. Maar zowel in verhalen van jon-

geren over wat op school en binnen het jeugdwerk gebeurt, als uit onze contacten met Uit De Marge en ROJM, schuift men keer op keer het belang van geloofsbeleving naar voren. Als we dat concreet proberen te vertalen, gaat dat over de vrijheid van godsdienstbeleving in de publieke ruimte. Jongeren moeten de kans krijgen om te tonen wie ze zijn. Dat is absoluut geen vrijbrief voor proselitisme. Je voelt hoe de publieke ruimte het vandaag lastig heeft met elementen die gerelateerd zijn aan godsdienstbeleving. Tegelijkertijd merk je dat jongeren vragende partij zijn om die discussie te voeren.

Jongeren moeten ook ruimte krijgen binnen de eigen geloofsgemeenschap. De lokale overheden kunnen hierin een belangrijke rol spelen.

Ten slotte moeten de jongeren op school de ruimte krijgen om te tonen wie ze zijn. Het recente arrest van de Raad van State rond het hoofddoekenverbod is heel duidelijk: het hoofddoekenverbod wordt door de Raad van State aanvaardbaar geacht, zij het beperkt binnen tijd en ruimte, namelijk bij situaties die een verbod zouden legitimeren. Daarnaast zie je dat het arrest een duidelijke deur openzet om mogelijkheden te creëren voor minderjarigen om op school te tonen wie ze zijn en waar ze voor staan.

Het laatste domein is het beleidsdomein Onderwijs. Daarin spelen verschillende zaken. We vragen in eerste instantie aandacht voor een meer genuanceerd beeld van de islam. De huidige eindtermen bieden daar eigenlijk al mogelijkheden voor. Zo staat in eindterm 5 van de tweede graad van het secundair onderwijs algemeen secundair onderwijs (aso), het kunstsecundair onderwijs (kso) en het technisch secundair onderwijs (tso) dat alle leerlingen fundamentele kenmerken van een niet-westerse samenleving in een bepaalde periode moeten kunnen omschrijven.

We willen tegelijkertijd ook wijzen op het belang van geschiedenis in het curriculum. In sommige richtingen van het secundair onderwijs is geschiedenis de voorbije periode uit beeld verdwenen. Dat wordt voor een stuk opgevangen door het project algemene vakken. Bij het bezoek aan ROJM bleek dat er daar heel veel aandacht wordt besteed aan geschiedenis. Dat verbaasde mij. 's Avonds krijgen jongeren daar geschiedenisles. Dat is uiteraard een interessant initiatief, maar is het niet de taak van de school om zulke zaken op te vangen?

Een ander element is het belang van de initiatie in de eigen levensbeschouwing en tegelijkertijd het belang van ontmoeting en dialoog. Ik denk dat bijna iedereen het erover eens is dat ontmoeting en dialoog een plek moeten krijgen in het onderwijs. Er is minder eensgezindheid wat de initiatie in de eigen levensbeschouwing betreft. Ik ben mij ervan bewust dat we de discussie moeten voeren of het wel aan de school is om de initiatie in de eigen levensbeschouwing te doen. Vandaag is de school echter nog steeds de plek waar de meeste kinderen en jongeren voor lange tijd vertoeven. Daarom denken we dat het niet uitgesloten mag/moet zijn dat die initiatie in de eigen levensbeschouwing een plek krijgt op school.

In ons advies vragen we ook aandacht voor de opleiding tot islamleraar, imam, islamconsulent. We merken namelijk dat de leefwereld van de imams vaak niet aansluit op de leefwereld van jongeren. Het is belangrijk om in de opleiding aandacht te besteden aan dat element. We vragen ondersteuning voor scholen en leraren. Het incident in het VTI in Aalst heeft die discussie al voor een stuk uitvergroot. Leerkrachten en directies worden geconfronteerd met grote verwachtingen ten aanzien van de school. Ze weten niet altijd welke antwoorden ze daarop moeten geven. In die zin suggereren wij het belang van een onderscheid tussen enerzijds een aanspreekpunt en anderzijds een meldpunt. Een aanspreekpunt moet de scholen ondersteunen in de opvang en begeleiding van leerlingen. Een meldpunt kan de bronnen van gewelddadig radicalisme aangeven. Dat onderscheid lijkt ons belangrijk om ervoor te zorgen dat er zich geen al te grote paniek nestelt in onze scholen.

Tot slot denken wij dat het gepast is om vandaag meer aandacht te vragen voor een goed uitgebouwde kinderrechteneducatie. De voorbije jaren zijn er al belangrijke stappen gezet, maar we stellen vast dat er nog te grote verschillen zijn tussen scholen op het vlak van kinderrechteneducatie. Het lijkt ons belangrijk om alle scholen te wijzen op het belang daarvan.

2. De heer Erik de Soir, crisispsycholoog en psychotraumatheapeut

De heer Erik de Soir: Voorzitter, dames en heren, als algemeen uitgangspunt wil ik in de eerste plaats mijn bekommernis uiten over de heel gebrekkige en onvoldoende kennis over trauma en oorlogstrauma in het algemeen in ons land. Voor andere vormen van trauma, vroegkinderlijke trauma en acute of recente trauma's, is het ook voor goed geïntegreerde mensen bijzonder moeilijk om de juiste psychotherapeut te vinden. In ons land is er geen enkele psychiatrische instelling die een fatsoenlijk residentieel behandelprogramma heeft. Inzake dit onderwerp lijkt het me dan ook echt een grote bekommernis. Het zou wel eens kunnen dat we 'from scratch' moeten beginnen na te denken over hoe we jonge mensen met een recent oorlogstrauma kunnen begeleiden om meer onheil voor hen en voor onszelf te voorkomen.

Jammer genoeg kan ik veel minder zeggen over de preventie vooraleer mensen vertrekken, mijn bekommernis betreft voornamelijk het opnieuw integreren van mensen die verschillende soorten ervaringen hebben meegemaakt.

Ik refereer graag aan een uitzonderlijk boek van een Amerikaanse collega, de historicus en filosoof Jonathan Shay: 'Combat Trauma and the Undoing of Character – Achilles in Vietnam'. Hij heeft zich gespecialiseerd in de studie van 'combat trauma' en hoe dat het karakter en de persoonlijkheid van een mens totaal kan uiteenraffelen. Hij gaat daarbij omzichtig te werk en neemt daarvoor de metafoor van de oude verhalen. Met 'Achilles in Vietnam' refereert hij aan Achilles uit de Trojaanse oorlog. Hij kwam in zijn eigen ogen als een oorlogsheld terug van de Trojaanse oorlog, maar werd in de eigen maatschappij geconfronteerd met bedrog van de hoogste rang. Het thema om goed te willen doen, om in eigen ogen te denken voor een hoger en nobel doel te gaan strijden, maar daarin verraden te worden en met een verraden en beschadigd gevoel terug te komen in de maatschappij van oorsprong, is een bijzonder pijnlijke, maar ook een bijzonder gevaarlijke situatie.

In mijn betoog ga ik in op wat dit verraad van het goede is, ongeacht welk geloofstelsel mensen aanhangen. De oorlogsliteratuur staat bol van verhalen van mensen die dachten dat ze het goede gingen doen. We hoeven zelfs niet verder te kijken dan naar onze eigen militairen, die in het jaar 1993 allemaal dachten dat ze het goede gingen doen in Somalië, maar die een jaar later vaststelden dat ze verzeild waren geraakt in een onhoudbare situatie waarin het heel moeilijk was om het juiste te doen.

We kunnen ook kijken naar andere, niet-conventionele oorlogssituaties, zowel in de geschiedenis als heel recente. Telkens vinden we vreselijke verhalen terug over gedragingen die we ons amper kunnen inbeelden, maar die nochtans niet nieuw zijn. Wat er op dit ogenblik gebeurt in het Midden-Oosten of in het noorden van Afrika is helemaal niet nieuw. Het gebeurt in elke oorlogssituatie. Het gebeurt met de best opgeleide militairen. In bepaalde omstandigheden staan de strijdende partijen als beesten tegenover elkaar en ontstaat er achteraf een ontzaglijk groot probleem om die mensen opnieuw te integreren in de maatschappij.

Er is een inkrimping van de sociale en morele horizon van mensen die uit dit soort situaties terugkomen. Heel klassiek is het dehumaniseren van de vijand. We hebben meer dan genoeg theorieën in de sociale psychologie om dat te begrijpen. Het

is jammer dat we die theorieën telkens opnieuw moeten uitvinden op het moment dat het probleem zich voordoet.

Er zijn ook breekpunten, en dan is er de tragedie van het herstel. Ik heb me sedert meer dan twintig jaar toegelegd op het proberen helpen van diverse soorten strijders die in diverse soorten conflicten hebben gezeten. Het gaat dan over Belgische militairen, maar evengoed over mensen die als asielzoeker in België binnenkomen of mensen die in de Tsjetsjeense oorlog hebben gestreden en zich hier proberen te re-integreren, maar die eigenlijk als een tikkende tijdbom rondlopen. Het gaat dus om menselijke tragedies.

Ik heb niet meteen een keurige set met raadgevingen en aanbevelingen. Ik zou daar zelf heel goed over moeten nadenken. Ik wil niet vervallen in keukenreceptenpsychologie en de indruk wekken dat er een simpele set van 'do's and don'ts' is. De grootste aanbeveling is: heel goed begrijpen wat mensen meemaken als ze uit dit soort gebieden terugkomen en het degelijk opleiden van alle partijen die met deze mensen in contact komen zodat ze weten wat de psychische lading is waarmee iemand in ons land riskeert terug te komen.

Ik wil even een fenomenologische beschrijving van wat een oorlogstrauma inhoudt, met u overlopen. Laten we in de eerste plaats niet vergeten dat, naarmate mensen meer blootstelling hebben gehad aan acute gevechtssituaties en ze meer gruwelijkheden hebben gezien en eraan hebben deelgenomen, er een verlies van controle over de mentale functies is.

Er is een verstoorde waarneming en er is een probleem op het vlak van de encoding in het geheugen. Het is niet zo dat je eigenlijk een coherent verhaal kunt vertellen over de meest ernstige vormen van traumatisering. Als er al taal is, dan is er al een deel van het herstel gebeurd. Mensen die in het gevaar hebben gezeten en die hebben gevreesd voor het eigen leven, zeker als dat gedurende een langere periode dagelijks het geval was, worden geconfronteerd met een voortdurende mobilisatie van lichaam en geest, met een voortdurend herbeleven van gevaarsituaties, met een permanent gevaar op ontploffing. De kleinste trigger kan voor die ontploffing zorgen. Ook daarover bestaat heel wat literatuur. We moeten gewoon al maar naar de Westerse militairen kijken. Dat zijn mensen met een degelijke opleiding, een degelijk vertrekniveau en een degelijke omkadering. Toch worden ook zij geconfronteerd met deze voortdurende mobilisatie. Het voortduren van die activiteiten of het voortduren en het geactiveerd worden van 'combat survival skills', maakt die mensen gevaarlijk in een civiele context.

Laten we ook de gezondheidsproblemen niet vergeten die voortkomen uit die voortdurende mobilisatie. Mensen reageren op een mogelijk of ingebeeld verhaal. Vaak vallen ze terug op automatismen. Het is best wel een complex verhaal. In één persoonlijkheid lijken er soms verschillende personen te leven. Er is een persoon die schijnbaar normaal is en er is een persoon die bij de minste knip of trigger kan veranderen in een monster. Dit is eigenlijk heel typisch aan complexe traumatologie.

Anderzijds is er de voortdurende verwachting van bedrog, zeker als je bedrogen wordt in wat je zelf dacht dat goed was, als je daar met een verraden of bedrogen gevoel uitkomt. Elke persoon die langdurig deelneemt aan een oorlogssituatie komt er ergens met een bedrogen gevoel uit. Dit heeft tot gevolg dat men ook verwacht om constant verder bedrogen en uitgebuit te worden. Er is eigenlijk een zwaar aangetast vermogen om nog 'sociaal vertrouwen' te hebben. Sociaal vertrouwen is het vertrouwen in de sociale omgeving, in de samenleving in het geheel. Het is niet voor niets dat in heel wat landen mensen die in oorlogen hebben gezeten, zich terugtrekken uit de samenleving.

Vandaaruit is er ook een voortdurende preoccupatie met de toestand van lotgenoten en met de toestand in het oorlogsgebied waaruit men weg is en weg wilde, maar waarnaar men eigenlijk ook een soort nostalgisch verlangen blijft hebben. Alleen degenen die daarin hebben gezeten, hebben immers de capaciteit om te geloven en te begrijpen hoe het er geweest is.

Er is ook misbruik van middelen, wat die ook mogen zijn: alcohol, drugs of medicatie.

Een gevaarlijk punt vind ik het algemeen gestegen 'risk taking' gedrag. Wie een periode heeft doorgemaakt waarbij hij elke dag op het einde van de dag beseft dat hij eigenlijk al dood had moeten zijn, houdt eigenlijk niet meer vast aan het leven. Men gaat dan op een heel andere manier om met risico's. Het lijkt dan alsof het leven een soort leven in extra speeltijd is: eigenlijk moest je toch al dood zijn, dus 'so what' als je nu nog grote risico's neemt. Er is een soort destructieve drang, suicidaliteit, wanhoop, isolatie en zinloosheid van de samenleving en van het leven op zich. Voeg daar nog een bepaald geloofssysteem aan toe en er ontstaat een gevaarlijke cocktail.

Ik verwijs naar François Lebigot, een van mijn Franse leermeesters op het vlak van psychotrauma. Hij zegt dat bij een trauma het probleem is dat er een ruptuur is tussen de betekenis en de betekenaar, 'une rupture entre le signifiant et le signifié' nadat men de dood recht in de ogen heeft gekeken. De dood recht in de ogen kijken, verandert een mens ingrijpend. Als die mens de juiste taal vindt om erover te spreken, is er al een groot stuk van de verwerking gebeurd. Dat betekent dat er misschien geïnvesteerd moet worden in het proberen te vinden van een taal waarin een verhaal verteld kan worden. Voor het uitdrukken van bepaalde oorlogservaringen en gruwel die wij eigenlijk alleen maar kennen uit de media, die voor ons beelden zijn en veel minder de geuren, de kleuren, de beleving, de geluiden en de smaken, bestaat er eigenlijk geen taal.

Een traumatiserende ervaring leidt ook tot een gefragmenteerde ervaring, een gefragmenteerde beleving, een verlies aan integratie. Mensen komen terug uit die gebieden en we verwachten dat ze een coherent verhaal kunnen ophangen. Eigenlijk merken we dikwijls dat het een puzzel is van stukken en brokken, van sensaties, zuiver zintuigelijke indrukken en voornamelijk van momenten van contoleverlies.

Vanuit de cognitieve psychologie kom ik dan uit bij de verloren basiszekerheden, de verloren 'sense of coherence'. Ervaringen in ons leven kunnen wij plaatsen als we de samenhang van het leven behouden, namelijk als we die ervaringen kunnen begrijpen, als ze beheersbaar en zinvol zijn. In het algemeen verliezen mensen het vertrouwen, de voorspelbaarheid, de veiligheid, de zinvolheid, de zekerheid en de controle in het leven als ze gedurende langere tijd blootgesteld worden aan gevaarsituaties.

U gaat er allemaal van uit dat u vanavond levend thuis geraakt, een aantal van u heeft misschien de zomervakantie al vastgelegd. U denkt niet dat op dit ogenblik uw huis in brand staat of dat uw dochter of zoon verkracht wordt. U bent er allemaal zeker van dit nu niet gebeurt. Nochtans zijn deze zekerheden illusies. De mensen bij wie het dan wel gebeurt, dat zijn de mensen met wie ik werk. Het zijn mensen die alles kwijt zijn. Mensen die uit een oorlog komen, hebben geen enkele van deze zekerheden nog, ze zijn alles kwijt. Ze hebben geen referentiepunten meer. We moeten weer op zoek naar lichtbakens of referentiepunten die we hun kunnen geven.

Daar waar we ervan uitgaan dat het gezin, de samenleving, de gemeenschap, de vrienden rond een persoon, een bron van vertrouwen zijn, worden die vrien-

den, die gemeenschap, die familie een bron van wantrouwen en onbegrip wanneer iemand terugkomt uit een oorlogssituatie. Er is eigenlijk geen milieu meer. Dat biedt natuurlijk kansen voor het scheppen van een klimaat waarin er wel herstel mogelijk kan zijn.

Ik herhaal dat de dood recht in de ogen kijken, eigenlijk zorgt voor een situatie waarbij een onuitwisbare ervaring als een wig in het psychisme gedreven wordt, waardoor mensen niet langer beschikken over een taal om zich uit te drukken.

U zult al begrepen hebben dat ik op dit ogenblik vooral reactief kijk naar de hele problematiek van wat we doen met mensen die 'terugkeerders' zijn. Er zijn verschillende sporen. Er is een juridisch spoor, maar er zijn ook sporen die op herstel mikken, op het restaureren en heropbouwen van de persoonlijkheid die riskeert uit elkaar gevallen te zijn.

Zoals ik daarnet al zei, de morele wereld met waarden en normen, met cultuur en geloof, valt voor een groot stuk uit elkaar in een oorlogssituatie. Zelfs het beeld dat wordt opgehangen van een oorlog, is vaak geromantiseerd, maar de oorlog is diepe, diepe ellende. Mensen komen terecht in een verhaal van leugens, bedrog en normloosheid.

Verandering van normen is niet zo moeilijk. We moeten niet te veel op onze borst kloppen, stellen dat wij nooit dit of nooit dat zouden doen. Er zijn genoeg experimenten in de sociale psychologie die dit tegenspreken. De oude experimenten uit de jaren 60 en 70 van gehoorzaamheid aan gedrag, van Stanley Milgram, tonen aan dat ieder van ons in staat is om een totaal onschuldig slachtoffer een elektroshock van 380 volt toe te dienen op basis van het maken van een fout bij aan te leren woordjes. Er zijn labo-experimenten waarbij men mensen blootstelt aan een kunstmatige gezagssituatie en waar mensen een persoon die objectief genomen geen gezag over hen heeft, toch gehoorzamen om een andere persoon te martelen.

We schrikken nogal van die resultaten waaruit blijkt dat we eigenlijk allemaal onderhevig zijn aan processen van de sociale psychologie. Onze individuele normen geven we snel op wanneer we terechtkomen in een groep. Wanneer we er getuige van zijn dat er in een groep een groepsnorm is die heel sterk afwijkt van onze individuele norm, is de kans heel klein dat we nog op onze individuele norm terugvallen. We passen ons aan de groepsnorm aan, we conformeren. Er is een heel grote daadkracht en durf nodig, en het is maar enkelingen gegeven om tot innovatief gedrag te komen en zich tegen de groep te keren. Het is dus eigenlijk een verhaal van sociale psychologie, met fenomenen uit de sociale psychologie die hand in hand gaan met de psychotraumatologie.

Dan zijn er de beelden. Dit is het tijdperk waarin iedereen journalist is, iedereen dingen op het internet plaatst. Daardoor ontstaat er natuurlijk ook een beeldenoorlog. Nochtans dringen bepaalde beelden heel sterk binnen. Iemand kan overtuigd zijn door een proces van voorbereiding. In de media wordt dat nogal snel een proces van 'brainwashing' genoemd, maar dat vind ik geen wetenschappelijk concept. 'Indoctrinatie' en 'brainwashing' zijn oude concepten uit het communistische tijdperk, ze zijn niet langer adequaat voor het beschrijven van deze processen.

Wel is er een proces van verglijding van normen waardoor iemand bij radicale standpunten uitkomt. Uiteindelijk, als daarbij de juiste context wordt geschapen, kan men mensen wegzenden die denken dat wat ze gaan doen, het goede is. Zo kom ik terug bij het punt dat ik al eerder heb gemaakt: de meesten zullen er bedrogen uit komen. Het oude Griekse concept is 'themis'. Mensen met een klassieke opvoeding moeten het maar eens bekijken: 'themis' is echt wat men in het Engels 'the betrayal of what's right' noemt, het verraad van het juiste. Het is een

van de kernproblemen die men ook terugvindt bij een hele generatie getraumatiseerde Amerikaanse militairen die niet zozeer lijden aan posttraumatische stress, maar voornamelijk aan wat men in Amerika 'moral injury' is gaan noemen. De morele blessures halen de bovenhand op het traumatische gegeven.

Er is een inkrimping van de sociale en morele horizon. Mensen passen hun normen aan als een soort overlevingsdrang. Ik kom hier dadelijk op terug.

Het ontmenselijken van de vijand is een normaal proces. We gaan eerst categoriseren: wij-zij. Dan gaan we binnen die twee categorieën de verschillen wegeffenen. We gaan eigenlijk de twee categorieën homogeen maken, alsof er geen verschillen meer zijn. Dan lijkt het alsof er maar één soort islam is en één soort anderen, terwijl er zo veel verschillende soorten zijn. Het is een gevaar voor de maatschappij dat er verschillende soorten worden weggenivelleerd.

En dan komt men tot het benoemen van de andere als vijand, als ongedierte, als uit te roeien ongedierte. Dit is het hele proces van dehumaniseren dat bezig is.

In een situatie waar 'gedehumaniseerd' wordt, is de enige manier om te overleven het aanpassen van de eigen waarden en normen tot een soort oorlogswaarden en -normen. Het probleem is dat men dan wel zal overleven in het operatiegebied, maar eenmaal terug in de maatschappij waaruit men vertrokken was, zal het trauma terug in het gezicht geslingerd worden.

Voor de breekpunten die iedereen heeft, de terugkeer en de weg naar herstel, heb ik ter illustratie een oud krantenknipsel over de Irakoorlog meegenomen. Dit soort cartoons werd getekend door ex-militairen in de Australische media: de medaille die ze kregen, noemden ze 'The Australian Medal of Shame, Disgust and Bitter Sadness'. Het is een duidelijk bewijs dat mensen die vertrokken om zagezegd tegen terreur te gaan strijden, in heel andere situaties terecht zijn gekomen en werden beschadigd in wat ze dachten dat goed was.

Het hervinden van een gemeenschappelijkheid is een grote uitdaging. We moeten mensen in staat stellen om het verhaal op een veilige manier te brengen aan iemand die eerst luistert en dan oordeelt of veroordeelt. Vooraleer te analyseren, te klasseren en te denken dat we het weten, vooraleer boude uitspraken te doen, moeten we eerst in staat zijn om te begrijpen en om wetenschappelijk te bestuderen wat er eigenlijk aan de hand is met die mensen.

Een andere uitspraak uit de Vietnamoorlog is heel erg duidelijk op het vlak van 'betrayal of what's right': het Amerikaanse leger werd beschreven als een moeder die haar eigen kinderen wegstuurde om verkracht te worden om zo haar eigen belangen te beschermen. Dit geeft heel goed aan dat mensen weggaan om het goede te doen, maar daarin bedrogen worden.

De theorieën van de sociale psychologie zouden degelijk onderwezen moeten worden aan welzijnswerkers die in contact komen met mensen die zouden kunnen vertrekken, in een context van preventie, maar misschien ook met mensen die zijn teruggekeerd. Men heeft het dan over de gehoorzaamheidstheorieën, sociale normalisering, conformisme, innovatie en zo meer. Volgens mij is er dringend nood aan meer opleiding met betrekking tot oorlogstrauma's en traumapsychologie in het algemeen. Zowel ikzelf als een aantal collega's worden regelmatig geconfronteerd met hulpverleners van centra voor geestelijke gezondheidszorg (cgg) die met de handen in het haar zitten. Ze zitten met vragen over Syriëstrijders of hun familieleden, ze weten niet hoe ze met die mensen om moeten gaan. Ze vertellen dat ze niet zijn opgeleid om met oorlogstrauma's om te gaan, en dat klopt. Een jonge psycholoog of een jonge assistent van een cgg is niet opgeleid om met een getraumatiseerde 'oorlogsveteraan', om met een oorlogsstrijder, om te gaan. Dat

is zo. Bepaalde situaties kunnen tot gevaar leiden. Ik denk dat we heel wat inhaalbewegingen te doen hebben.

De ruptuur van individuele normen in een disfunctionele omgeving, heb ik ook al geschetst. Er is de instorting van basisassumpties. Er is de cumulatieve of opstapelende ondraaglijkheid in een oorlogssituatie die leidt tot normvergliding en die eigenlijk als een soort antidotum kan werken zolang men in de oorlog zit: je verglijdt samen met de hele groep. Het grote probleem ontstaat wanneer iemand uit de groep stapt en terugkomt in zijn vorige omgeving.

Ik wil graag nog een paar ideeën geven voor transitie bij de begeleiding van oorlog naar vrede. Het is belangrijk om mensen te identificeren en om hen te kunnen benaderen in een context van hulpverlening die op verschillende plaatsen mogelijk is. Volgens mij moet die context van hulpverlening ook mogelijk zijn indien mensen in detentie zijn. Zo komt er ten minste een demobilisatie van hun fysieke en mentale activiteit of hyperactiviteit en kunnen we het ontploffingsgevaar wegnemen.

We moeten ook nadenken over een programma voor sociale re-insertie. Ook de medische controle, het medische aspect zal een heel belangrijk thema zijn: waar komen mensen mee terug?

Ook psycho-educatie over oorlogstrauma's is heel belangrijk. Ik denk daarbij niet in de laatste plaats aan hulpverleners en welzijnswerkers die in contact komen met het publiek. Ook belangrijk is de levensbeschouwelijke counseling, maar dat is minder mijn sector.

In het algemeen moeten we nadenken over nieuwe kansen. We zijn toch een samenleving die mensen nieuwe kansen biedt? We zijn toch niet alleen een repressieve samenleving?

We moeten nadenken over de vraag hoe we in die verschillende contexten kunnen helpen bij het afbouwen van het vijandbeeld.

3. Mevrouw Amy-Jane Gielen, onderzoeks- en adviesbureau A.G. Advies en politicoloog Universiteit Amsterdam

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Hartelijk dank voor de uitnodiging. Ik wil vandaag graag het preventief beleidskader voor het bestrijden van gewelddadig radicalisme met u bespreken.

Ik kom uit Nederland, werk er als onderzoeker en adviseur op het gebied van radicalisering. Ik heb er ook geregeld over gepubliceerd. Ik promoveer op dit moment aan de Universiteit van Amsterdam op het gebied van effectiviteit van antiradicaliseringsbeleid.

Voor ik ga uiteenzetten wat mogelijk effectieve strategieën kunnen zijn in preventieve termen, wil ik een aantal vragen stellen. Wat is het uiteindelijke doel van het beleid dat u als parlement wilt ontwikkelen? Willen we écht voorkomen dat mensen weggaan? En willen we dat mensen terugkeren? Wat is dan de maatstaf voor onze probleem- en oplossingsrichtingen? Zijn dat politieke voorkeuren? Of is het effectiviteit? Of is het vergelding?

In termen van proportionaliteit van beleid zijn er de vragen hoe alle inzet die we nu plegen voor het voorkomen van vertrek en het opvangen van terugkeerders, zich verhoudt tot andere problemen, andere doelgroepen? Rechtvaardigen de kosten de baten en het mogelijke gedrag?

Ik zei het al, ik wil graag een preventief beleidskader schetsen. Ik ga daarbij uit van verschillende vormen van preventie. Voor mij is preventie veel meer dan alleen het voorkomen van radicalisering of het voorkomen van uitreizen. Preventie gaat veel verder. Primaire preventie gaat vooral om het wegnemen van de voedingsbodem waarin jongeren vatbaar worden voor radicalisering. Het gaat ook om het vergroten van hun weerbaarheid en daarnaast ook om het helpen van jongeren die echt al in het radicaliseringspad zitten. Maar dan hebben we het in feite al over deradicalisering. We hebben het dan vooral over het voorkomen dat ze hun radicale gedachten omzetten in radicale of extremistische acties. Toch kan dat niet altijd voorkomen worden, en dan is een aanpak van politie en justitie op zijn plaats.

Maar ook dan houdt preventie, wat mij betreft, niet op. Op het moment dat jongeren vervolgd en veroordeeld worden, zal er waarschijnlijk een gevangenisstraf volgen. Op een gegeven moment keren die mensen toch weer terug in de samenleving. Ook dan willen we voorkomen dat ze opnieuw in de fout gaan of dat ze anderen, zowel in de gevangenis als daarbuiten, inspireren of aanzetten tot radicale ideeën en acties.

Wat dat betreft, kan ik het pleidooi van de heer de Soir helemaal onderschrijven. Hij vroeg zich af hoe we mensen helpen die terugkeren uit Syrië met hun oorlogstrauma. Hoe kunnen we voorkomen dat ze vanwege die trauma's 'vervelende dingen' gaan doen? Dit valt wat mij betreft nog steeds binnen het aspect van preventie.

Voor ik inga op een aantal heel concrete beleidsmaatregelen, wil ik even het spectrum aan uitdagingen schetsen waar we nu precies mee te maken hebben en wat dat dan allemaal betekent voor hoe we interveniëren en welk type beleid we ontwikkelen.

Eenzijds hebben we op wekelijkse of dagelijkse basis te maken met mensen die proberen te vertrekken. Dat zijn niet alleen volwassenen, ook minderjarigen, jongens en meisjes. Zelfs hele gezinnen vertrekken. Zowel in het Nederlandse als in het Vlaamse publieke debat merk ik dat er heel erg een teneur is – om het even plat te zeggen – van: oprotten, opgeruimd staat netjes, laat ze maar daarnaartoe gaan, dan zijn we er hier ten minste van af.

Maar dat is een naïeve gedachte. Ik begeleid ook veel ouders van Syriëgangers. Zij houden contact met het thuisfront via onder andere sociale media, ook met hun oude vriendengroep. En ze proberen anderen aan te sporen om te vertrekken en willen hen inspireren met hun gedachtegoed.

Een meisje dat uit Nederland was vertrokken, gaf bijvoorbeeld een week na haar vertrek al een interview aan de grootste krant van Nederland, paginagroot, waarin ze stelde dat ze daar als een prinses wordt behandeld, dat ze daar ten minste niet vreemd wordt aangekeken en dat ze zich er thuis voelt. Op Facebook plaatst ze een mooie foto van Raqqa, waarbij ze schrijft hoe gezellig het er is. Daarvoor krijgt ze behoorlijk wat 'likes', van jongeren uit Nederland en Vlaanderen, die daardoor mogelijk worden geïnspireerd. Het gaat dus niet enkel om de mensen die weggaan, maar ook om de mensen die hier blijven.

Hoe gaan we om met de families en het netwerk van mogelijk radicaliserende of daadwerkelijk vertrokken jongeren? Dat wil ik illustreren met een filmpje, met een getuigenis van een vader van een zestienjarige jongen uit Amsterdam, die ruim een jaar geleden naar Syrië is vertrokken. Hij merkte dat zijn zoon aan het radicaliseren was. Hij heeft aan de bel getrokken, op alle mogelijke manieren. Hij ging naar de politie, naar de gemeente, naar de huisarts. Er is wel actie ondernomen, er is ook gesproken met die jongen. Maar het risico werd te laag ingeschat. Twee

dagen na dat gesprek is hij vertrokken, gewoon via Schiphol. Hij heeft er een jaar gezeten en is vorige maand gesneuveld.

Ouders hebben in dat hele proces een grote behoefte aan begeleiding en ondersteuning. Hoe moeten ze omgaan met hun kind, dat extreme idealen heeft, dat mogelijk aan het radicaliseren is? Ook: hoe houden ze contact met hun kind in Syrië? Wat als het kind wil terugkeren naar Nederland? Kan dat? Hoe wordt het kind dan opgevangen? Dat zijn uitdagingen en dilemma's waarover we moeten nadenken.

Misschien het belangrijkste punt vind ik: de splijtzwam in de samenleving. Het aantal vertrekkers en terugkeerders blijft, afgezet tegen de hele maatschappij, vrij laag. Maar dit thema zorgt voor enorm veel polarisatie op straat en in de school. Dat is beleidsmatig een grote uitdaging. In de zomer betoogde in Nederland extreem-rechts bijvoorbeeld met de slogan 'Geen jihad in onze straat'. Ook de andere kant van het spectrum demonstreerde.

De aanslagen in Parijs zorgden voor veel spanningen, zeker op scholen. Op de sociale media betuigden veel mensen hun steun door te stellen: 'Je suis Charlie'. Maar er waren ook jongeren die zich niet konden identificeren met iemand die de profeet beledigt, en stelden: 'Je suis Kouachi'. Docenten weten niet zo goed hoe ze ermee moeten omgaan. Moet een docent wel of niet melden dat een leerling zo'n foto op Facebook heeft geplaatst? Hoe ga je er als docent mee om als een leerling in de klas roept dat hij de aanslagen gerechtvaardigd vindt?

Een volgend aspect zijn de terugkeerders, daarbij vallen enkele doelgroepen te onderscheiden. Er is een groep die nog verder is geradicaliseerd, en dus gevaarlijk is bij terugkomst, vanwege de kans op een aanslag, maar ook om te rekruteren of de strijd te financieren. Daarnaast is er een groep die getraumatiseerd terugkomt. Zoals de vorige spreker zei, moeten we echt nadenken hoe we daarmee omgaan. Er is een groep gedesillustioneerde mensen, die niet hebben gevonden wat ze hadden verwacht. Dat zijn spijtoptanten. Wat ik de laatste tijd vaak zie, zijn gezinnen die zijn vertrokken met minderjarige kinderen, die graag willen terugkomen. Of meisjes die vertrokken zijn en inmiddels zwanger, en daarom graag willen terugkomen. Hoe gaan we daarmee om? Er zijn verschillende redenen waarom men vertrekt, en dus ook verschillende motivaties voor terugkeer. Dat vraagt om maatwerk in de aanpak.

In het brede beleidskader van primaire, secundaire en tertiaire preventie zouden we aan een aantal interventies kunnen denken: training van eerstelijns werkers, gesprekken met jongeren, familieondersteuning, tegenverhalen en deradicalisering.

Preventie begint natuurlijk bij mensen die spanningen en polarisatie kunnen signaleren, en alert zijn voor signalen van mogelijke radicalisering. Het begint bij de training van eerstelijns werkers, van heel algemene bewustwordingstraining tot heel sectorgerichte training zoals CoPPra voor de politie in België. Bij voorlichting aan jongeren gaat het over stereotiepen, discriminatie, de democratische rechtsstaat, vrijheid van meningsuiting versus belediging, respect of tolerantie. Ik heb enkele projecten geëvalueerd. Ik heb literatuurverwijzingen opgenomen voor wie er meer over wil lezen.

Familieondersteuning is erg belangrijk. De familieleden kunnen radicalisering herkennen, hebben vaak nog contact met hun familielid in Syrië en zijn ook cruciaal in een eventueel deradicaliseringsproces. Broers, zussen, neefjes, nichtjes en vrienden zijn erg kwetsbaar. Op het moment dat iemand vertrekt, zal die altijd trekken aan de mensen hier. Een vertrokken familielid brengt ook veel zorgen en verdriet

mee, dus veel ouders zijn gebaat bij een vorm van psychologische hulp en ondersteuning.

We moeten vaststellen dat politie en inlichtingendiensten dit niet alleen kunnen. Ze hebben hulp nodig van eerstelijns werkers, maar ook van de gemeenschap. Het betrekken en versterken van gemeenschappen kan een heel belangrijke rol spelen, waarbij overheidsdiensten en sleutelfiguren uit die gemeenschap een vertrouwensrelatie opbouwen en onderhouden. Dat onderhouden benadruk ik. Wanneer er incidenten zijn, zoals de aanslagen in Parijs, weten we die sleutelfiguren uit de gemeenschappen goed te vinden. Maar wanneer de spanning wegeeft, verwatert vaak ook het contact met die mensen. Als zij telkens worden opgeroepen bij crisissituaties maar daarna geen rol van betekenis meer vervullen, gaan zij protesteren dat ze nadien telkens buitenspel staan.

Er bestaan gesprekstechnieken die professionals kunnen inzetten in gesprekken met jongeren die vatbaar zijn voor radicalisatie. Daarbij kan worden gedacht aan het Socratisch gesprek, motiverende gespreksvoering of morele oordeelsvorming. Daar heb ik er enkele van geëvalueerd.

Tegenverhalen of 'counternarratives' zijn heel belangrijk. Direct of indirect betwisten of ondermijnen die het extremistische narratief. Dat kan offline in een gesprek, maar ook online via sociale media. Er is een breed spectrum aan tegenverhalen.

Politieke tegenverhalen spelen in op het wij-zij-denken, waarbij 'het westen' tegen 'de islam' is. De overheid kan duidelijk maken dat ze helemaal niet tegen de islam is, sterker nog, 'de' islam bestaat niet.

Morele tegenverhalen moeten vooral uit de gemeenschap komen, inclusief slachtoffers van terrorisme en extremisme, maar ook families, professionals en peers. Zij doen een moreel appel.

Cruciaal zijn ook religieuze tegenverhalen. Jongeren die radicaliseren, geloven dat het hun plicht is om de gewapende strijd aan te gaan. Dan gaat men heel concreet met Koranverzen uitleggen waarom het niet is toegestaan volgens de islam.

Sommige jongeren die vertrekken, hebben een heel geromantiseerd en heroïsch beeld van de strijd in Syrië. De mensen die gedesillusioneerd terugkomen, de spijtoptanten, zijn bij uitstek geschikt om te benadrukken dat het daar helemaal niet zo geweldig is.

Ik geef enkele voorbeelden van 'counternarratives'. Onlangs verscheen er een boek van een man die in de krant een 'ex-polderjihadist' werd genoemd. Dennis Honing was erg actief, al zijn vrienden zijn naar Syrië gegaan of zitten in de gevangenis. Zelf is hij nog wel heel religieus, maar hij heeft afstand genomen van de gewelddadige kant. Dat is een krachtig tegenverhaal.

Adullah-X is een cartoonist die je kunt vinden op YouTube en Facebook. Het is ontwikkeld door iemand die zelf een extremistisch verleden heeft. Hij heeft er afstand van genomen, en probeert nu te voorkomen dat jongeren zouden radicaliseren. Ik toon een filmpje waarin hij uitlegt waarom je niet naar Syrië zou moeten vertrekken. Zo'n filmpje zal niemand uit Syrië terughalen, maar het kan wel effectief zijn. We merkten dat jongeren letterlijk in Google intikken: 'How to join jihad in Syria'. Hoe mooi is het dan als zij eerst dit soort filmpjes tegenkomen, in plaats van rouwbeschrijvingen?

We moeten nadenken hoe we die tegenverhalen inzetten, al dan niet in samenwerking met Google of YouTube, en ook wie die boodschap afgeeft. In dit geval komt

het van een spijtoptant. Dat is een krachtige boodschap. Als die boodschap van de overheid komt, is die minder krachtig.

Tegelijk zijn tegenverhalen erg lastig. Door de overheid wordt wel eens in de media geroepen om er niet naartoe te gaan, je bent er slechts kanonnenvoer, je krijgt verroeste wapens. Vlak na die uitspraken werd op een Facebookpagina van de Nederlandse strijders in Syrië een bericht geplaatst met een foto van een wapenuitrusting. Er stond bij, tussen haakjes: "Hoe bedoel je verroeste wapens!". Dat is een letterlijke referentie aan wat in Nederlandse kranten had gestaan. Zij volgen wat hier gebeurt. Dat is ook een element waarop we moeten inspelen.

De laatste interventie is deradicalisering. Dat is voor sommigen misschien een vaag begrip, maar in feite zijn het programma's die ervoor zorgen dat mensen afstand nemen van geweld, dus uittreden, of van hun radicale gedachtegoed, dus deradicaliseren. Een deradicaliseringsprogramma is een combinatie van interventies, gericht op individuele coaching en gesprek, sociale en economische ondersteuning. Het kan bijvoorbeeld gaan om het helpen met het zoeken naar een woning of werk, het ondersteunen van familie. Mensen die getraumatiseerd terugkomen, hebben psychologische ondersteuning nodig. Als zij met religieuze vragen rondlopen, kan er ook een vorm van religieuze of ideologische ondersteuning worden geboden.

Wat mij betreft begint dit al, zeker gedeeltelijk, in de gevangenis. Als we wachten tot mensen vrijkomen, zijn we te laat. Ook kunnen zij in de gevangenis anderen inspireren en misschien zelfs rekruteren. Mehdi Nemmouche, die de aanslag pleegde op het Joods Museum in Brussel, Mohamed Merah, die de aanslag pleegde in Toulouse, en enkele daders in Parijs zijn in de gevangenis geradicaliseerd. Deradicalisering moet ook in de gevangenis een punt van aandacht zijn.

Ik wil graag afsluiten met de vraag waarmee ik ben gestart: wat willen we als samenleving? Willen we werkelijk dat mensen weggaan? Vinden we het fijn dat ze 'oprotten'? Wat wordt onze maatstaf om dat beleid te bepalen: politieke voorkeuren, vergelding? Of willen we een effectief beleid? Ik hoop dat u daarmee rekening houdt in uw gedachtevorming.

4. Mevrouw Saliha Ben Ali, vzw Les parents concernés

Mevrouw Saliha Ben Ali: Ik wil eerst en vooral het Vlaams Parlement bedanken voor de kans die wij krijgen om ons hier als betrokken ouders uit te spreken.

Mijn bijdrage bestaat uit drie delen. Het eerste deel is mijn getuigenis over de radicalisering en het vertrek van mijn zoon. In het tweede deel zal ik het hebben over het ontstaan van onze vzw. In het derde deel zal ik het hebben over enkele prangende vragen, als ik het zo mag stellen, die wij aan het federale niveau zouden willen voorleggen. Dat wordt dus een politieke boodschap.

Ik ben moeder van vier kinderen. Ik werk al bijna twintig jaar als sociaal werker in een katholieke caritatieve instelling. Tot voor enkele maanden woonde ik in de jammer genoeg berucht geworden gemeente Vilvoorde. Onze 19-jarige zoon Sabri verliet het huis op een dag in augustus 2013. Hij vroeg me die dag of hij het huwelijk van een moslimbroeder mocht bijwonen. Ik vond dat een eigenaardig verzoek, ik heb er pas nadien de betekenis van begrepen. Wij hebben hem nooit teruggezien. Vier dagen later heeft hij ons via Facebook laten weten dat hij in Syrië was. In december 2013, vier maanden later dus, vernamen wij dat hij dood was.

Onze zoon was een vriendelijke en open jongen. Hij hielp graag. Hij was loyaal ten aanzien van zijn vrienden en zijn familie. Onrechtvaardigheid verdroeg hij niet. Hij was een goede leerling, maar hij stelde zich toch vragen met betrekking tot zijn

toekomst. Zoals de meeste jongeren van zijn leeftijd. Na de kerstvakantie besliste hij om zijn studie te onderbreken. Hij deed een interim. Hij was trots op het feit dat hij wat geld verdiende. Hij kocht soms kleine geschenkjes voor mij. Hij had het over het starten van een beroepsopleiding vanaf september.

Op een dag in mei kwam hij thuis met een jeugdvriend. Hij vroeg of die vriend een paar dagen mocht blijven logeren. Vanaf dat ogenblik ging Sabri met die vriend naar de moskee, voor elk gebed van de dag. Hij ging niet meer werken. Hij kwam steeds later thuis en soms bleef hij elders slapen. Telkens zei hij me dat ik niet ongerust moest zijn, dat hij de godsdienst leerde kennen samen met een bekeerling. Later zouden wij erachter komen dat hij 's nachts onder meer deelnam aan fysieke trainingen in zalen en parken. We begonnen ongerust te worden want door zijn godsdiensttoefeningen brak hij met zijn vroegere vrienden, maar ook met zijn werk en de sport. Wij zagen hem bijna niet meer. Hij liet zich indoctrineren. Toen zijn vader en ikzelf hem daarover aanspraken, zei hij: "Maar ik ga toch niet naar Syrië!". Op die manier probeerde hij ons blijkaar gerust te stellen.

Ik denk dat zijn vertrek toen al enige tijd vaststond. Maar eerst moest hij slagen in 'het examen van de uitverkorenen'. Hij bestudeerde onvermoeibaar de Koran, die hij uiteindelijk in het Arabisch begon te lezen. Toen hij klein was, had hij lessen Arabisch gevolgd. Hij zei me dat we het Syrische volk moesten helpen. Hij begon met het inzamelen van kledij. Daarna wilde hij voedsel naar daar opsturen. Uiteindelijk had hij er zijn leven voor veil.

Mijn zoon begon zich het lot van de moslims in de hele wereld meer en meer aan te trekken: hij had het vaak over Palestina en Birma. Tijdens de ramadan van 2013 gingen we naar Marokko. Daar hield hij zich uitsluitend met bidden bezig, en met Facebook. Hij zei me dat hij contact onderhield met vrienden uit Vilvoorde. Wat ik niet wist, was dat die vrienden al in Syrië zaten. Die vrienden stuurden hem video's. Hij week niet van mijn zijde. Hij bekeek me voortdurend. Hij wist dat hij weldra zou vertrekken. De avond voor zijn vertrek schoor hij zijn baardje af. Hij vroeg me zijn grootouders, die hij op handen droeg, te bezoeken. Hij vertelde me dat een les over de apostasie zijn laatste les was geweest. Hij vroeg me of ik zijn rapport had gevonden. Dat had hij nodig om zich 's anderendaags in te schrijven in zijn nieuwe school.

Wanneer we in België over religie spraken, hield hij zich gedeisd. Hij wilde geen verdenking op zich laden. Hij moest zijn geheim bewaren. Pas in Syrië voelde hij zich zeker. Hij legde ons uit wat hij de ware islam noemde. Hij veranderde van naam. Hij nam een strijdersnaam aan. Maar hij vroeg me hem niet bij die naam te noemen. Voor mij wilde hij Sabri blijven. Hij vond dat wij in gevaar verkeerden. Hij vond dat we dit land moesten verlaten en hem vervoegen in Syrië. Voor hem was er geen sprake van dat hij naar hier zou terugkeren, naar dit land vol verlokkingen. Hij stelde me gerust. Hij zei dat hij zich goed voelde, dat hij de zieken en de kinderen verzorgde, en dat hij voldoende middelen had om daar te kunnen leven en de islam te praktiseren. Hij zei me vaak: "Maar mama toch, dit is Afghanistan niet!".

Hij vroeg ons iedere keer dat we iets van hem hoorden op Facebook of aan de telefoon om te bidden. Toen vroeg hij ons om hem geld te sturen. Dat weigerden we omdat we dachten dat we hem er op die manier toe zouden kunnen bewegen om terug te keren. Daarop verbrak hij elk contact. Dat was in oktober. Half november desactiveerde hij zijn Facebookaccount. Op zondag 8 december 2013 kreeg zijn vader een telefoontje uit Syrië. Hij was blij want hij had zijn zoon sinds diens vertrek nooit aan de lijn gehad. Een Syriër vertelde hem dat zijn zoon de martelaarsdood was gestorven. Wij waren onze zoon, ons tweede kind, definitief kwijt.

Nu wil ik u iets vertellen over mijn strijd. Ongeveer anderhalf jaar geleden werd, na het overlijden van een jonge Syriëstrijder uit Brussel, een vereniging van wanho-

pige en in hun lijden eenzame ouders opgericht: 'Les parents concernés'. Families die een dergelijk drama hadden meegemaakt, konden er nu over praten. Zij wilden samen oplossingen zoeken, maar zij wilden vooral opstaan en tot actie overgaan. Hun voornaamste betrachting was om andere kinderen te verhinderen om ook te vertrekken. Zij wilden ook de kinderen die vertrokken waren doen terugkeren, alsook de rekruteringsnetwerken aanklagen. Deze groep werd, jammer genoeg, steeds groter. Zoals ook haar eisen: het statuut van kindsoldaat erkennen voor de vertrokken jongeren; erkenning van een slachtofferstatuut voor de getroffen families; de verantwoordelijken voor het gerecht brengen.

De vereniging organiseerde vervolgens gerichte en punctuele acties: postkaartpetities ter attentie van de regering; afspraken met de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie; samenkomst van de moeders in het stadscentrum en voor de Europese Commissie; deelname aan debatten en conferenties over het vertrek van de jongeren; interviews met journalisten uit de hele wereld. Dat alles was niet genoeg om ons, ouders van deze vertrokken jongeren, geloofwaardig te maken bij de regeringsinstanties. We hebben alleen en met weinig middelen moeten handelen om alle families te helpen die zich tot de groep richtten. Met dit doel voor ogen zijn we kleine bijeenkomsten blijven organiseren met externe mensen, zoals psychologen, criminologen, sociologen, islamkenners, bemiddelaars en ook de verantwoordelijke van Child Focus. Voor ons was dit belangrijk omdat we ons op die manier konden opwerpen als onmisbare partner in discussies en denkoefeningen.

In het begin hebben wij ons gebruikt gevoeld door anderen, die er uiteindelijk in slaagden om de financiering in de wacht te slepen, zonder iets concreets te doen voor het wegwerken van de radicalisering en de keuze van sommigen voor geweldadige actie.

Wij hebben dus een nieuwe vzw opgericht met een juridisch statuut en dus een zekere erkenning. We zijn heel open, al dragen op dit ogenblik maar drie steunmoeders bij tot de vzw. Maar we hebben ook de inbreng van een politieagent, een antropoloog en een specialist in geestelijke gezondheid. We blijven ervan overtuigd dat deze verscheidenheid niet anders dan goed kan zijn. Deze groep, die totaal onafhankelijk is van de eerste groep, heet 'Aux parents concernés'. Dit klinkt als de aanhef van een brief. Wij hopen die brief op een dag te kunnen voltooien.

Wij stellen enkele oplossingen voor. Wij willen samenwerken met partners in het verenigingsleven maar ook in de politiek. Wij stellen een globale aanpak voor, die zowel de religieuze als de niet-religieuze sectoren raakt. Deze aanpak moet progressief zijn en preventieprogramma's bevatten die gelden voor de korte en de lange termijn. Wij stellen ook een actieve benadering voor van de betrokkenen: de ouders, de jongeren, de familie, de verwanten. Zo kunnen deze mensen in het proces van deradicalisering uitgroeien van een passief slachtoffer tot een actieve deelnemer.

Wij streven naar een preventie in drie fases. De eerste fase blijft de detectie. Hoe merk je de eerste signalen van radicalisering bij het kind op, of bij een vriend of buur? De tweede fase blijft voor mij de belangrijkste: de preventie. De derde fase is de begeleiding.

De signalen kunnen gedetecteerd worden binnen de gezinnen, op school of in de activiteitscentra. Daartoe moeten wij tools in werking kunnen stellen. Als rechtstreekse interventie denken wij aan een groene telefoon voor de burgersamenleving, een dienst die dus niets te maken heeft met het veiligheidsaspect. Bezorgde ouders, verwanten of leerkrachten kunnen op die manier vragen stellen over de plotse verandering in het gedrag van een jongere, zonder dat ze daarom moeten aankloppen bij de politie of bij justitie. Soms ligt een gewone puberteitscrisis aan de basis van die bezorgdheid. Wij willen ook voortwerken met praatgroepen: een

groep voor de ouders en de rechtstreeks of onrechtstreeks met de jongere verbonden verwanten, en een groep voor de jongeren. De derde vorm van rechtstreekse interventie is de psychologische ondersteuning en begeleiding, in samenwerking met andere diensten en structuren die al bestaan of die in het leven worden geroepen.

Bij de detectie onderscheiden we ook de indirecte interventie: het aanmaken van filmpjes, contrapropaganda, een tegendiscours. Wij zouden deze filmpjes op grote schaal willen verspreiden via het internet. Op die manier willen wij de filmpjes counteren die de ronselaars op de sociale media posten. Ook met brochures en affiches moeten we, in het kader van een sensibiliserings- en preventiecampagne, de betrokkenen zo goed mogelijk informeren.

Wat de preventie van radicalisering betreft, blijf ik ervan overtuigd, samen met onze vzw, dat alle actoren van de samenleving hierbij betrokken moeten zijn. Onze vzw zou hierin een onmisbare rol kunnen spelen. Wij stellen een rechtstreekse en een onrechtstreekse interventie voor.

Wij zouden willen bijdragen tot de opleiding van mensen die in het onderwijs het kader vormen van onderwijzers, psychologen, sociologen. Wij zouden hier belangrijke informatie kunnen aanbrengen, op basis van onze ervaring. Wij zouden willen samenwerken met religieuze en niet-religieuze organisaties. Wat is de plaats van de moskee in de islamgemeenschap? Iemand zei daarnet dat de opleiding van de imams in België het grote probleem blijft. Ook al werken een aantal imams met de beste bedoelingen, er blijft de taalbarrière waaraan ze zich moeten aanpassen. Onze kinderen begrijpen niet altijd een preek in het Arabisch. Ik vind ook dat de moskee meer moet zijn dan een gebedsplaats. De moskee moet een oord van ont-haal zijn en van gemeenschappelijkheid. Er moeten opleidingen plaatsvinden over de geschiedenis van de godsdienst. Ik begrijp dus niet waarom de moskee pas tien minuten voor het gebed zijn deuren opent en die alweer sluit tien minuten na het gebed. De moskee moet een open en voor iedereen toegankelijke cultusplaats zijn. Dan zouden onze kinderen hun informatie niet op straat moeten gaan zoeken, zoals ze het tot nu toe hebben gedaan.

Er moet met de jongeren gewerkt worden. We moeten regelmatig naar de scholen gaan, en naar de plekken waar de jongeren aan sport doen, naar hun verenigingen. Er moet een dynamische uitwisseling tot stand komen, een open communicatie. We moeten het vertrouwen in de jongeren herstellen. Ik denk aan een systeem van peter- en meterschap. De activiteiten die we samen met hen moeten doen, hoeven niet altijd met de godsdienst te maken hebben. De godsdienst kan en moet het sociale leven van de mensen begeleiden, maar mag niet de absolute prioriteit zijn. Je moet bepaalde jongeren opnieuw leren leven, zonder welke druk ook.

Het laatste punt wat betreft de rechtstreekse interventie gericht op preventie, zou het werken met ouders moeten zijn, zoals we het al van in het begin doen, maar we moeten legitimiteit geven aan dit werk. We moeten aan de ouders zeggen dat zij zich niet schuldig hoeven te voelen. In deze samenleving is er niet één die schuldig is, we zijn het allemaal. We moeten allemaal verantwoordelijkheid opnemen voor wat er gebeurt. We moeten ons afvragen welke samenleving we wensen.

Bij de preventie is er ook nog een onrechtstreeks aspect. Als ouder of verwante kunnen we bijdragen tot brochures, filmpjes en andere pedagogische middelen die zullen worden verspreid in de scholen en op de plaatsen waar jongeren en kinderen komen. We moeten ook waakzaam zijn bij alles wat rondwaart op het internet. Wij, de ouders, kunnen helpen bij het decoderen van boodschappen en filmpjes die de bedoeling hebben om onze kinderen te indoctrineren en te radicaliseren. Wij kunnen in dit proces een belangrijke rol spelen. Bepaalde filmpjes kunnen wij als educatief materiaal gebruiken, om een tegenbetoog te vormen.

De begeleiding van de slachtoffers van radicalisering en indoctrinatie, maar ook van hun familie en verwanten, en van hun omgeving van vrienden, klaskameraden en burens, vergt een voortdurende aandacht. We moeten dit fenomeen indijken. Sabri was mijn tweede kind. Hij heeft een grote broer van 24, een kleine broer van 14 en een zusje van 9. Wanneer men denkt aan de familie, denkt men meestal aan de moeder en de vader, maar niet aan de broers en zussen, aan de neven en nichtjes, aan de vrienden en schoolkameraden. Ook zij blijven getraumatiseerd achter. Welke steun krijgen zij?

Ik weet niet meer hoe ik over mijn eigen godsdienst met mijn kinderen moet spreken. Ik ben bang. Misschien zal ik hun een boodschap meegeven die niet de juiste is. Daar moet de keten van de solidariteit helpen. Zo vroeg mijn dochter van 9 jaar enkele dagen geleden: "Mama, hoe moet ik bidden?". Ik heb het niet aangedurfd haar te antwoorden. Ik heb haar doorverwezen naar een vriendin die islamonderricht geeft. Zij begon net met een cursus over de geschiedenis van de religies en was bereid om mijn dochter, hoewel zij daarvoor nog te jong is, daarin op te nemen. Op die manier hoeft mijn dochter niet per se op het internet informatie te zoeken om de religie te begrijpen. Zo kan zij ervaren dat er reële mensen zijn die haar willen helpen, die in de plaats willen treden van diegenen die daarvoor te getraumatiseerd zijn.

Wij, de ouders, moeten proberen om in deze samenleving opnieuw onze plaats als ouders in te nemen. Dat kan, maar op voorwaarde dat de culpabilisering verdwijnt. Maar daarvoor hebben wij een ondersteunend netwerk nodig. Pas dan kan de verantwoordelijkheid als burger, de morele verantwoordelijkheid terugkeren. Pas dan kan ik opnieuw met mijn dochter over religie praten en haar daarbij helpen.

Ik kom tot mijn besluit. Ik zou u willen vragen om ons discours naar het federale niveau over te brengen. U bent de eerste politieke instelling die ons het woord geeft. Wij zouden enkele punten willen aankaarten.

Wij wensen dat er een structureel georganiseerde groene telefoonlijn komt. Zo hadden wij onlangs een moeder die ons belde. Ze zei dat ze bang was. Haar dochter, die net geen 18 jaar was, had het plan opgevat om naar Syrië te vertrekken. Ze vroeg ons wat ze moest doen. Die vraag is vandaag reëel. Wat moet je dan doen? Er bestaat in België geen enkele structuur die een jonge minderjarige of zelfs iemand die al 18 is, kan verhinderen om te vertrekken. Moet je zo iemand in een psychiatrische instelling steken of interneren? Moet je zo iemand een elektronische enkelband aandoen? Hoe kun je de wanhopige ouders helpen?

Het tweede wat we vragen is dat de ouders die dat wensen worden betrokken in alle fases van het deradicaliseringsprogramma, zowel op het civiele niveau als wat betreft de veiligheidsproblematiek. Wij zijn niet alleen ouders, voor alles zijn wij ook verantwoordelijke burgers. Wij hebben niet gearzeld toen onze kinderen naar Syrië vertrokken om hen aan te geven. Wij hebben meteen met alle politiediensten samengewerkt: de lokale én de federale politie, maar ook de Staatsveiligheid. Wij hebben alle informatie die mogelijk belangrijk was meteen afgestaan, met de veiligheid van het land voor ogen. Wij zijn ouders, wij houden van onze kinderen en wij zullen van hen blijven houden tot het eind van onze dagen. Maar we zijn in de eerste plaats verantwoordelijke burgers. Wij hebben dus de mogelijkheid en de capaciteit om te participeren, ook op het niveau waar wordt nagedacht over de veiligheid.

Er is een veel opener en minder repressief terugkeerbeleid nodig voor de jongeren die dat wensen. In december waren we enkele dagen in Wenen met de vereniging Women Without Borders. Wij werkten er samen met experts, met Oostenrijkse politici en met een Deense experte die het deradicaliseringsprogramma van Aarhus

voorstelde en ook het terugkeerbeleid van haar land. Dat is een programma op maat.

De terugkeer kun je niet op een globale manier benaderen. Je moet dat geval per geval bekijken. Je kunt een terugkerende jongere debriefen. Maar wie gaat dat doen? De heer de Soir legde het zeer goed uit: oorlogstrauma's kunnen niet alleen door psychologen of psychiaters die daartoe geen speciale opleiding hebben genoten worden opgevolgd of gedetecteerd. Hoe kun je een kind waarvan je hebt gehouden en dat je tolerantie, de bereidheid om te delen en menselijkheid hebt proberen bij te brengen, opvangen als het terugkeert van een totaal andere wereld waar het mogelijk verschrikkelijke dingen heeft gedaan? Hoe is dat kunnen gebeuren? Wat heeft zo'n kind plots doen veranderen? Mijnheer de Soir, u hebt mij vandaag veel geleerd. Wij moeten ervoor zorgen dat dit soort verklaringen iedereen kan bereiken. Zo kunnen wij een discours stoppen dat alleen maar angst teweegbrengt, maar dat voorbijgaat aan de oorzaak.

Ik ben ervan overtuigd dat bepaalde terugkeerders goed opgevangen kunnen worden. Maar je moet ze de tijd geven. Er zijn er die een veiligheidsprobleem veroorzaken. Dat is de trieste werkelijkheid. Moet je die jongeren, die 'gedesillusioneerde' zijn teruggekeerd, de kans geven om een nieuw leven te starten, onder begeleiding van professionele mensen maar ook van verwanten?

Ik vind dat we een slachtofferstatuut moeten kunnen geven aan de ouders, maar ook aan de kinderen die ons werden ontnomen, door een netwerk van ronselaars maar ook door toedoen van een beleid dat laks was en geen besef had van het discours dat men jarenlang niet heeft tegengehouden en dat onze samenleving heeft verziekt. Ik denk dan aan Sharia4Belgium en aan Jean-Louis Denis.

We moeten het statuut van overleden persoon toekennen aan de jongeren die daar zijn gestorven. Ik zal waarschijnlijk nooit als moeder het rouwproces kunnen aanvatten. Ik zal waarschijnlijk nooit een antwoord krijgen op al die legitieme vragen die ik me stel om de dood van mijn zoon te aanvaarden. Ik zou, bijvoorbeeld, willen weten waar en hoe hij is gestorven. Wat heeft hij voor zijn dood gezegd? Ik zal de antwoorden nooit kennen. Ik heb mijn zoon niet kunnen begraven. Ik heb geen plek waar ik heen kan. Het is hard opnieuw een leven op te bouwen voor iemand die door ziekte of een ongeval op tragische wijze een kind heeft verloren. Ik heb echter niets. Ik kan wettelijk zelfs niet zeggen dat mijn kind dood is. Hij wordt verondersteld dood te zijn.

Uiteindelijk moeten we ook het statuut van de kleine kindjes regelen. Er worden ginder kindjes geboren. Als zij op een dag naar België zouden komen, hebben de grootouders dan het recht om die kinderen hier, in ons land, op te vangen?

Dames en heren, ik dank u allen voor uw aandacht. (*Applaus*)

De voorzitter: Mevrouw Ben Ali, ik denk dat ik namens alle commissieleden spreek als ik u ons diepste respect betuig. Ik wil u in het bijzonder danken voor de moedige getuigenis. U hebt het zelfs aangedurfd een aantal concrete aanbevelingen te formuleren waarmee we in ons voorstel van resolutie verder aan de slag kunnen. U bent zeker een inspiratiebron voor ons verdere werk. Ik dank u hartelijk voor uw getuigenis.

Nu zal nog een moeder getuigen, maar dat zal achter gesloten deuren gebeuren. Zij zal haar getuigenis in het Frans afleggen. Nadien zullen we opnieuw tot een open zitting overgaan en zullen er vragen kunnen worden gesteld.

5. **Mevrouw Geraldine Henneghien, vzw Les parents concernés**

Deze hoorzitting verloopt achter gesloten deuren (Regl. art. 28, 3, b).

6. **Vragenronde**

De heer Joris Poschet: Voorzitter, ik dank alle sprekers voor hun zeer interessante en aangrijpende toespraken. Ik ben vooral geschrokken van het gebrek aan ondersteuning voor de ouders. Ik dacht dat we al een stap verder stonden en ons meer bewust waren van wat er aan de hand is. Er is blijkbaar nog veel werk aan de winkel.

Mijnheer de Soir, ik zou u graag één concrete vraag stellen. Er is een discussie over de beelden van martelingen en gruwelijke moorden door IS. De VRT heeft beslist die beelden niet uit te zenden. Anderen doen dat wel. Mijn vraag is of het tonen van die beelden helpt in de strijd tegen de radicalisering of net een tegenovergesteld effect heeft.

De heer Erik de Soir: Ik zou een dergelijke vraagstelling liefst in een wetenschappelijke context benaderen. Ik wil dit bestuderen en vermijden dat we slogans of gespeculeerde meningen lanceren.

Ik herinner me een gelijkaardige discussie in een totaal andere context, die ik hier toch even wil aanhalen. De vraag was toen of we verkeersdoden konden vermijden door langs de scholen te gaan en de scholieren vreselijke beelden te tonen. Het antwoord was neen. Als het de bedoeling is de jongeren te sensibiliseren en hierbij gruwelijke beelden te gebruiken, moeten die beelden worden geprojecteerd op de binnenmuren van een dancing op het ogenblik dat ze gedrag willen stellen dat schadelijk voor hen kan zijn. We moeten hen daarmee niet in een andere context confronteren.

De vraag is wat we met die beelden zouden bereiken. We zouden dat materiaal eigenlijk moeten kunnen gebruiken in een context waarbinnen tot de daad kan worden overgegaan. Volgens mij heeft het heel weinig zin dergelijke beelden te gebruiken of te verspreiden in een preventieve context, zoals in het vijfde of zesde jaar van een middelbare school. Als preventiemaatregel zou dat weinig zin hebben.

Dus eerst moeten we terugschakelen en ons afvragen wat ons doel zou zijn als we beelden uitzenden of beschikbaar stellen. Willen we ze gebruiken als bewijsmateriaal, dan komen we terecht in een welles-nietesspel. Beelden maken deel uit van de propaganda van elke oorlog. Alle partijen in een oorlogscontext gebruiken psychologische oorlogsvoering in beide richtingen. In het eerste grote wereldcongres over de oorlogstrauma's van de Balkanoorlog in voormalig Joegoslavië in een groot vijfsterrenhotel, was er een ruimte waar je de misdaden van de Bosniërs kon bekijken, een ruimte waar je de misdaden van de Kroaten kon bekijken en een ruimte waar je de misdaden van de Serviërs kon bekijken. Ze waren allemaal even vreselijk. Je krijgt dus een heen-en-weerschieten. Ik ben voorstander van behoedzaam omspringen met die beelden. Voor mij zijn ze niet uitzendbaar op antenne. Want we gaan er altijd in de een of andere richting schade mee teweegbrengen. Ik zou het liever wetenschappelijk bestuderen, maar ik ben geneigd om het standpunt van de VRT aan te nemen.

De heer Karl Vanlouwe: Ik wil namens mijn fractie de verschillende sprekers bedanken voor de zeer interessante uiteenzetting, zeker expliciet de twee moeders, voor de bijzonder moedige en aangrijpende getuigenissen.

Ik heb een specifieke vraag aan mevrouw Gielen over het belang van de tegenverhalen, de counternarratives. U hebt verteld dat er vanuit politieke hoek een ver-

haal moet komen, waarin er duidelijk wordt gemaakt dat het Westen niet in oorlog is met de islam. Dat is heel belangrijk. Tegelijk moet dat vanuit de civil society komen, vanuit families en verenigingen, want die hebben ook een bepaalde verantwoordelijkheid. De moeders zijn ook zelf actief in verschillende verenigingen die hen ondersteunen. Waarschijnlijk is het van belang dat ze daarin een rol spelen.

Ook een belangrijke groep tegenverhalen zijn de religieuze tegenverhalen door de imams en door voormalige extremisten. We hebben het filmpje gezien. Ik vraag me af of de imams niet nog meer nadruk kunnen leggen op het feit dat het geen wij-zij-verhaal is, dat het niet wij is tegen de islam, maar dat het een wij-verhaal is, waarbij ook een de religieuze moslimgemeenschap betrokken is. Tegelijk vraag ik me af of de tegenstelling binnen de moslimgemeenschap, zoals tussen soennieten en sjiïeten, een rol kan spelen in het hele verhaal.

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Beide partijen hebben een rol in het tegengaan van het wij-zij-discours en het Westen dat in oorlog is met de islam, zowel de overheid als de religieuze gemeenschap. Ik zou de nadruk nog willen leggen op de overheid, want na 9/11 ging het over 'You are either with us or against us' en over 'de as van het kwaad'. Zoveel jaar later hebben we geconcludeerd dat dat buitengewoon ineffectief is geweest en net heeft geleid tot radicalisering. Ik snap dat ook, maar tot mijn spijt en woede zag ik na de aanslagen in Parijs toch weer krantenkoppen, zelfs van politici, zeggende: 'Wij zijn in oorlog'.

Dan is het voor een imam heel erg lastig om dat beeld te bestrijden. Ja, ik vind dat de islamitische gemeenschap en de imams daar een verantwoordelijkheid in hebben, maar die verantwoordelijkheid is wederkerig en ligt bij beide partijen.

Welke vorm van islam zien we nu in Syrië? Daar speelt het verschil tussen soennieten en sjiïeten, maar wat nog veel meer speelt, is de strijd binnen het soennisme. Wat je nu ziet, is de meest extreme interpretatie van de islam, en dat is het salafistisch jihadisme. De gematigden en misschien zelfs een deel van de orthodoxen, zul je moeten mobiliseren binnen het soennisme in de gemeenschap om dat salafistisch jihadisme tegen te gaan.

Dat is geen discussie soennieten-sjiïeten, maar vooral binnen de soennitische gemeenschap zouden we de meer gematigden moeten uitleggen waarom volgens hun interpretatie de hele extremistische interpretatie niet is toegestaan. Dat moeten we gemotiveerd uitleggen aan de hand van overleveringen en koranverzen. Ik hoor nog vaak: "Het is volgens de islam niet toegestaan", zonder meer. Jongeren krijgen, zoals ze zelf zeggen, via sjeik Google allerlei informatie waarom het wel zou zijn toegestaan. Ze hebben een veel breder kader en veel meer uitleg en confrontatie en spiegeling nodig om hun denkbeelden te veranderen. Ook daar zie ik zeker een rol binnen de soennitische gemeenschap zelf.

Mevrouw Yasmine Kherbache: Ik wil namens de sp.a-fractie de experts bedanken voor de heel interessante inzichten in het debat, en in het bijzonder wil ik mijn respect betuigen voor de moeders omdat het veel moed vraagt hier zo'n verhaal te komen vertellen. Jullie hebben op een heel sprekende manier duidelijk gemaakt hoe machteloos we staan ten aanzien van het radicaliseringsproces. Als een kind vertrekt, is het heel confronterend, ook vanuit de politiek, te zien hoe weinig instrumenten we tot nu toe hebben om daadwerkelijk behulpzaam te zijn en in te grijpen. We moeten er alles aan doen om werk te maken van concrete oplossingen. Signalen zijn gegeven, suggesties zijn gedaan.

Ik heb twee vragen. Een vraag aan mevrouw Gielen, inspelend op wat de twee moeders hebben aangegeven. Als het probleem zich voordoet, willen we contact opnemen met iemand die ons kan helpen, die kan vermijden dat ons kind vertrekt, die ervoor kan zorgen dat ons kind zichzelf en anderen niet in de problemen

brengt. Dan worden we geconfronteerd met een administratie en bureaucratie, met een systeem, een establishment. De beide moeders hebben gezegd dat het belangrijk is dat er een vorm van groene lijn is, een telefoonlijn waar men in alle vertrouwen een signaal kan geven, dat men erop kan vertrouwen dat daar gevolg aan wordt gegeven, en dat er een permanente beschikbaarheid is van die lijn.

Mevrouw Gielen, zijn er voorbeelden in uw onderzoek waar er zo'n groene lijn bestaat, en waar er een vorm van ouderbetrokkenheid is? Tot nu toe hebben we altijd gesproken over het belang van experts en ondersteuning, maar de meest sprekende ondersteuning die ouders kunnen krijgen, is soms van andere ouders. Hebt u kennis van dergelijke voorbeelden uit het buitenland die direct ingrijpen?

Mijn tweede vraag is voor de heer de Soir. Er zijn al Syriëstrijders die teruggekeerd zijn en die op de een of andere manier, waar mogelijk, worden opgevolgd. Het is een van de problemen dat we ze niet allemaal intensief kunnen opvolgen. We hebben geen tijd te verliezen in het uitrollen van een aanpak die erop gericht is zo veel mogelijk problemen te vermijden, ervoor te zorgen dat die personen worden gere-integreerd voor de daden die ze daar hebben gedaan, dat ze correct worden berecht en gesanctioneerd. Hebt u zicht op een integrale aanpak ten aanzien van die groep? Ik heb het gevoel dat we nu proberen aan de hand van de verschillende instrumenten die we hebben, ons rechtssysteem toe te passen op die personen, en waar mogelijk de begeleiding toe te passen. Dat gebeurt geval per geval. Het zou ook nuttig zijn om vanuit uw ervaring met andere conflictgebieden, te horen hoe we daarmee kunnen omgaan. Kunnen we niet op korte termijn al minstens een draaiboek uitwerken, zodat we op een gedragen manier de opvolging van die terugkeerders kunnen doen?

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Er bestaan inderdaad telefoonlijnen voor gezinnen. Dat is een jaar of drie geleden voor het eerst ontwikkeld in Duitsland. Het was een minister die vanwege een aangrijpend verhaal van een moeder vond dat we ouders moeten helpen. Daar hebben ze van overheidswege op nationaal niveau een telefoonlijn opgericht. Die wordt bemand door experts, en die kunnen doorverwijzen naar organisaties die zijn gespecialiseerd in deradicalisering en in familieondersteuning. Het Duitse Hayatprogramma is daar misschien het beste voorbeeld van. Ouders kunnen bellen, ook anoniem, naar die telefoonlijn. Dan kunnen ze hun verhaal kwijt bij iemand aan de telefoon. Op het moment dat men denkt dat er meer aan de hand is, kunnen ze worden doorverwezen naar een dergelijke organisatie.

Dat Duitse voorbeeld is het leidende voorbeeld geweest in Europa. Inmiddels zijn de voorbije maanden ook zulke telefoonlijnen opgericht vanuit de overheid in Oostenrijk en Frankrijk. In Nederland is die afgelopen maand van start gegaan vanuit het samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders, dus vanuit een maatschappelijke organisatie op vrijwillige basis. Dat is het spectrum op het gebied van telefoonlijnen.

Wat de ouderbetrokkenheid betreft, werken de telefoonlijnen van overheidswege en de organisaties waarnaar je wordt doorverwezen, met deskundigen en experts, maar niet zozeer met ervaringsdeskundigen, zoals deze moeders. Dat bestaat wel in Denemarken. De gemeente Aarhus is behoorlijk ver in het ontwikkelen van zo'n aanpak. Daar hebben ze groeps gesprekken opgezet voor ouders van uitreizigers, met een psycholoog erbij en iemand dat dat hele proces begeleidt.

Dit is wel het mooiste initiatief omdat het van ouders voor ouders is, met echte ervaringsdeskundigen, met mensen die het helaas zelf hebben meegemaakt en op die manier hun ervaring kunnen delen. Ik begeleid zelf ook een aantal ouders in Nederland. Hun verhalen zijn helaas zeer herkenbaar. De gemiddelde ouder die het overkomt, maakt een vergelijkbaar proces door. Die ervaring uitwisselen, kan heel waardevol zijn.

Wat weten we over effectiviteit en onderzoek? Er is nog geen onderzoek gedaan naar de vraag of telefoonlijnen helpen tegen uitreizen. Kan familieondersteuning helpen in het deradicaliseren? Het staat in de kinderschoenen. Het wordt momenteel veel toegepast in Europa. Maar volgens mij kunnen we niet zonder. Die ouders verdienen steun, en ook de mensen uit het omringende gezinssysteem zijn zo kwetsbaar dat we dat moeten doen.

De heer Erik de Soir: Met een deel van mijn betoog wilde ik duidelijk maken dat een welstellend gezin in Vlaanderen dat met een traumatische ervaring wordt geconfronteerd – een gezin waar beide ouders werken en de kinderen een fatsoenlijke opvoeding hebben en naar school gaan – het al zeer moeilijk heeft om de juiste therapeut, die 60 tot 90 euro per uur zal kosten, te vinden en dan uit eigen zak te betalen. Dat is voor ons allemaal de waarheid. Als iemand wegens een ernstige problematiek moet worden opgenomen in een psychiatrische instelling, waar hij terecht komt in een programma van algemene zorg met wandelen en knutselen en een contact van 10 minuten met een psychiater per week, krijgt hij een psychiatrisch verpleegkundige die misschien een half uurtje per dag tijd heeft. Dat krijgen wij als ons iets overkomt.

Het is schrijnend om vast te stellen, na de verhalen die we net van beide moeders hebben gehoord, dat we nu in een situatie zitten die maakt dat er vanuit de bredere laag van de samenleving bijna geen gevoel van solidariteit is met wat die mensen meemaken. Ik word regelmatig geïnterviewd door de media. Dan vraagt men, zoals onlangs bij het proces van Britta Cloetens, of het niet erg is voor die familie, dat zij niet weet waar die vrouw ergens begraven ligt. Kunnen ze hun rouwproces wel beginnen? Daar staan de kranten vol van. Maar die mensen stellen dezelfde vragen als de moeder die haar zoon heeft verloren. Er gaapt een onvoorstelbare kloof tussen die twee belevingswerelden. We moeten daar dringend een integrale aanpak voor uitwerken.

Moeten mensen die aantoonbare en bewijsbare misdaden hebben gepleegd, worden gestraft? Ik heb in mijn carrière militairen begeleid die tijdens een operatie een kind van een rijdende vrachtwagen hadden gegooid. Ik heb mensen begeleid die op iemand geschoten hadden om te zien wat dat gaf. Ik heb een Servische scherpshutter begeleid die mij op een kaart van Servië aantoonde waar hij zijn 127 slachtoffers had neergeschoten. Die mensen komen in ons land als asielzoeker en vinden dan werk ergens in een garage, maar ze moeten wel afrekenen met een oorlogstrauma. Dat is de achtergrond. Op de voorgrond hebben we deze jonge strijders, waarvan er een aantal terugkeren. Hoe word ik daarop aangesproken door collega's, bekenden of vrienden vanuit de politiediensten? Of wanneer ik als spreker op een congres kom en tijdens de pauze een paar psychologen van een cgg mij vragen of ze mij mogen uitnodigen in hun centrum omdat ze een paar gevallen hebben waarmee ze niet weten wat ze moeten doen?

Ik heb geen enkel zicht op een integrale aanpak. Ik probeer alle stukken een beetje bij elkaar te leggen, maar de aanpak is artisaan. Het is op dit ogenblik ook totaal niet mijn functie. Voor Defensie begeleid ik wetenschappelijk onderzoek. Ik ben geen traumapsycholoog voor Defensie. Ik kan echter wel 'uit de kast worden gehaald' om mee te helpen bij de begeleiding van een ramp of een ernstige situatie. Maar hier heb ik het gevoel dat de manier van werken op dit ogenblik zeer lokaal en divers is. Op korte termijn kan men daar een draaiboek voor opstellen. Misschien is een draaiboek te ver gesprongen. Maar wat men minstens kan doen, is een associatief netwerk maken van hulpverleners die als welzijnswerker, buurtwerker of maatschappelijk assistent met deze problematiek worden geconfronteerd, en op zijn minst dat gesprek op gang brengen zodat we collectief kunnen komen tot een soort voorlopige set van richtlijnen voor een good practice.

De heer Jo De Ro: Beste Saliha, ik wil u eerst en vooral heel erg bedanken voor uw getuigenis. Het is niet alleen zeer moedig, het heeft ons allemaal enorm geraakt. Alles wat u hebt gezien en gezegd is voor onze commissie zeer relevant, dat heeft de voorzitter u al gezegd.

Ik wil één punt onderstrepen want het gaat om iets dat ik ook heb ervaren in Vilvoorde: we moeten niet alleen voor de vaders en de moeders aandacht hebben. Ook de broers, de zusters, de leerkrachten en de sporttrainers vormen een hele gemeenschap, een stad of dorp, die hierdoor wordt geraakt. Dit vormt ook een brug naar wat de heer de Soir en mevrouw Gielen hebben gezegd.

In jullie verhaal zit ook heel duidelijk het ernstig nemen van trauma's, niet alleen bij potentiële terugkeerders, maar ook bij iedereen in de omgeving van mensen die vertrokken zijn. Niet alleen defensief, om te vermijden dat mensen de indruk krijgen dat men niet met hen inzit, waardoor ze de weg van de broer of vriend of zus volgen, maar ook vanuit het menselijke aspect. Dat mogen we niet uit het oog verliezen.

Ik richt mij tot beide professionele sprekers. U hoort de getuigenissen van de beide mama's, en u ziet dat ze al zo ver zijn om zich te verenigen met mensen die hetzelfde hebben meegemaakt en nog altijd meemaken. Ziet u in heel het verhaal van zowel het verwerken van de trauma's als van de counternarratives mogelijkheden? Zijn dat dan de oprechte en authentieke counternarratives, want u zei daarnet dat we met counternarratives moesten opletten? Als ze doorprikbaar zijn, zijn ze eigenlijk niets waard en zijn ze integendeel zelfs bruikbaar om te ronselen. In een cultuur als de onze, waar het respect voor ouders en voor mama's bijna heilig is, als ik dat woord in deze context mag gebruiken, kan ons dat helpen.

Mijnheer de Soir, u had het daarnet over de Serviër die hier als asielzoeker binnenkomt. Kinderen van asielzoekers en erkende vluchtelingen hebben een bijzondere plaats in wat ik ondertussen beleefd heb. Moeten we uw verhaal niet doortrekken? Onze commissie vertrekt van gewelddadige radicalisering en van de vraag wat we aan de Vlaamse Regering zullen moeten aanbevelen. Moeten we dit niet opentrekken? Hoe weinig expertise er ook voorhanden is, trek ze alstublieft open en zorg dat mensen in CLB's, in onderwijs, in cgg's ook die opgebouwde expertise kunnen inzetten voor bijvoorbeeld getraumatiseerde jongeren uit oorlogsgebied, kindsoldaten die in ons onderwijs komen en die we een toekomst willen bieden.

De heer Erik de Soir: Wij hebben teruggekeerde strijders in onze samenleving gehad. Wij hebben in Brussel Afrikaanse jeugdbendes gehad waarvan er een aantal bijzonder gewelddadig waren, net omdat ze in Afrika kindsoldaten waren geweest. Wij hebben die problematiek eigenlijk al gehad en we hebben er in die tijd niets mee gedaan.

Voor wat betreft het verhaal van de beide moeders, zou ik even de vergelijking willen maken met mensen die door een ramp worden getroffen. Je kunt vanuit je academische of expertisepretentie zeggen te weten wat goed is voor die slachtoffers. Maar ik zie het liever anders. Ik zie liever dat die mensen zich verenigen. Zij moeten hun hulpverleners voor een deel opleiden. Ik vond het pijnlijk maar ook bijzonder interessant om te horen dat een van de moeders zei dat haar zoon op een bepaald ogenblik twijfelde. Die stukken van twijfel moeten we gebruiken om counternarratives te ontwikkelen. Je kunt daar de beste communicatiespecialist op zetten, maar laat ons eerst eens horen hoe de betrokken gezinsleden en de families de experten kunnen opleiden in plaats van het omgekeerd te doen. Dan kun je in een context van gelijkheid elkaar wederzijds bevruchten. Zo zeg ik tegen een individuele traumapatiënt: "Jij bent specialist in wat jij hebt meegemaakt en wat voor jou traumatiserend was, en ik ben specialist in de theorie. Laten wij elkaar specialist maken in elkaars verhaal en daar iets mee doen." Dat zou hier zeer

waardevol kunnen zijn. Zo bouwen we de kennis op die we kunnen doorgeven aan de eerstelijns- en tweedelijns werkers.

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Ik kan dit alleen maar onderschrijven. De verhalen van deze moeders en alle activiteiten die zij momenteel ontplooiën, kunnen een enorm krachtig tegenverhaal vormen. De heer de Soir heeft gelijk dat het goed is om daarin de samenwerking op te zoeken. Laat het deze moeders niet helemaal in hun eentje doen. Zij zijn ervaringsdeskundig. Zij kennen inderdaad die momenten van twijfel. Anderen kunnen dat ook aanvullen.

Ik illustreer dit even. Ik help momenteel een moeder wier zoon recent is vertrokken. Zij is daar helemaal kapot van. Als ik haar, voordat ik aanbel, huilend voor het raam zie zitten, denk ik: "Als haar zoon nu zou weten hoe kapot zij hiervan is, zou hij toch nooit zijn vertrokken.". Inmiddels hebben ze contact. Dan zegt zij hoe verdrietig zij is en hoeveel last zijn broers en zusjes van zijn vertrek hebben. Dan zegt hij: "Mama, denk niet aan je eigen verdriet. Denk aan de vrouwen en kinderen in Syrië.". Op die antwoorden zou je moeten inspelen. Je moet de ouders helpen om daar dan weer een antwoord op te hebben.

Ik ben ook betrokken bij het Radicalisation Awareness Network van de Europese Commissie. Daar zitten professionals in die zich met het thema bezighouden. We hebben daarin een werkgroep die Voices of Victims of Terrorism heet: mensen die slachtoffer zijn van terrorisme. Zij hebben de enorme behoefte om anderen daarvoor te behoeden. Zij willen hun verhaal in scholen vertellen. Daar hebben wij geleerd dat mensen die dat willen doen, eerst moeten werken aan hun eigen trauma. Ze moeten eerst weer zelf mentaal sterk en gezond worden, voordat ze anderen gaan helpen. Ik weet niet of deze moeders daar behoefte aan hebben, maar ik wil toch vragen deze vrouwen niet in de steek te laten. Zorg ervoor dat zij professionele ondersteuning krijgen.

De heer Peter Wouters: Mevrouw Gielen en de mama's, jullie gebruiken het filmpje van die vader. U bent naar de politie geweest. Ik ga nu misschien een beetje advocaat van de duivel zijn, maar in ons rechtssysteem kan de politie heel weinig doen als er nog geen misdaad is begaan. Jullie gaan daar met een noodkreet naartoe. Maar wat had u dan eigenlijk verwacht? Had u überhaupt verwacht dat ze u daar zouden kunnen helpen? In uw situatie zou ik ook hulp zoeken en alles doen wat binnen mijn mogelijkheden ligt. Maar wat had u verwacht van de politie?

Mevrouw Ben Ali, ik kan begrijpen dat u misschien mijn volgende vraag niet wilt beantwoorden. Maar hoe gaan uw andere kinderen met deze situatie om?

Mevrouw Saliha Ben Ali: We zijn inderdaad naar de politie gegaan. Ons kind was al meer dan 48 uur verdwenen. Het was dus onze plicht om zijn verdwijning aan te geven. We zijn naar de politie gegaan om hulp te vragen voor het geval hem iets zou zijn overkomen. Vier dagen later pas vernamen we dat hij in Syrië was. We waren naïef, toen. Het was de eerste keer dat we zo'n traumatiserende ervaring meemaakten. We dachten dat de politie ons zou helpen omdat de politie toch de bemiddelaar is voor alles wat gebeurt op het niveau van de samenleving. De politie heeft mij inderdaad geholpen, want zij heeft mij de weg gewezen naar de schepen voor Sociale Zaken in Vilvoorde, Fatima Lamarti. Zij heeft mij in contact gebracht met een praatgroep. De politie heeft ons dus de hulp geboden die zij op dat moment kon bieden.

Maar het is waar dat het voor een moeder lastig is. Er is een verantwoordelijkheid. Men vraagt zich af wie schuldig is. Er is geen eenduidig antwoord. Die vraag moet je vandaag niet meer stellen. Het is waar dat men de politie veel verwijt. Maar het was geen kwade wil. Het ging om een slecht functioneren. De politie was even ver-

rast als wij, de ouders, toen bleek dat onze kinderen daar waren. Men heeft het fenomeen niet zien aankomen.

Nu is het toch al tweeënhalf jaar dat kinderen vertrekken. Ondertussen had er een veel efficiëntere structuur moeten zijn om te vermijden dat minderjarigen blijven vertrekken. En zelfs als ze tussen 18 en 25 jaar zijn: voor mij blijven dat kinderen, ondanks alles.

Hoe reageren mijn andere kinderen? Mijn zoon van 24 jaar kan maar niet accepteren dat zijn kleine broer dood is. Op een bepaald moment is hij zijn broer willen gaan zoeken in Syrië. Hij was dus klaar om zich 'op te offeren' om zijn broer in Syrië te gaan zoeken. We liepen dus het risico een tweede kind te verliezen. We hebben geprobeerd het maximale te doen opdat hij niet zou vertrekken.

Mijn zoon van 14 jaar zit op de topsportschool van Leuven, als intern. Hij doet aan basketbal op hoog niveau. Hij is dus goed omringd, hij is altijd bezig, hij heeft zijn roeping. Af en toe praten we over zijn broer, maar hij heeft moeite om erover te praten.

Het probleem zat veeleer bij mijn dochter, die op dat moment 8 jaar was. Ik slaagde er niet in om haar uit te leggen dat haar broer naar een oorlogszone was gegaan. Zelfs al zit ik in de sociale sector – ik heb psychologie gestudeerd enzo voort – ik vond de woorden niet om haar te doen begrijpen dat haar broer ons had achtergelaten om te gaan sterven in een oorlog die ons niet aangaat.

Ik heb dus hulp gevraagd in een centrum voor psychologische bijstand in Vilvoorde. Men zei me daar dat er een wachtlijst van zes maanden was en raadde me aan elders te gaan kijken. Ik wierp tegen dat mijn kind misschien morgen zou sterven. Ik heb dus moeten uitleggen aan mijn dochter dat haar broer was vertrokken voor hij is gestorven. Anders had dat helemaal geen zin. Wat heb ik gedaan? Ik heb een persoonlijke psychologe gevonden. Zij heeft mijn dochter terzijde genomen. Tot dan hadden we haar gezegd dat haar broer in Tunesië was om er Arabisch te leren. Ik ben immers van Tunesische herkomst. Kinderen zijn echter niet naïef. Mijn dochter had begrepen wat er gebeurde. De psychologe heeft haar gevraagd of ze wist waar haar broer was. Ze heeft geantwoord dat hij naar Syrië was vertrokken. De psychologe heeft gevraagd of ze wist waarom. Ze heeft geantwoord dat hij oorlog ging voeren. De psychologe heeft dan gevraagd waarom ze er niet over had gepraat met haar ouders. Ze heeft geantwoord dat ze daar niet over kon praten met haar ouders. Ze voelde zich dus verplicht om ons te beschermen.

Dat zijn ervaringen waarvan ik vind dat we die aan iedereen moeten uitleggen. Sindsdien is mijn dochter, die vandaag 9 jaar is, de mascotte van de groep geworden. Ze komt naar al onze bijeenkomsten. Als ze min of meer genoeg heeft van onze besprekingen, dan zet ze haar hoofdtelefoon op en luistert ze naar haar muziek. Zij is het die de limiet bepaalt tot waar ze kan luisteren. Ik wil dat dit gevecht ook het hare zou zijn, en dat ze over twee à drie jaar, als ze de leeftijd zal bereiken waarop ze de andere jongeren of de andere volwassenen hoort, haar eigen opinie kan hebben. Ze zal dan op een spontane manier hebben deelgenomen aan dat proces van preventie, van deradicalisering. We werken dus met haar zonder echt te werken met haar, gewoon door haar deel te laten nemen aan het proces. Iedereen heeft immers zijn plaats, en dat geldt zeker voor kinderen. Laten we dus ophouden met de samenleving of onze kinderen te willen overbeschermen. Men moet hun gewoon hun plaats geven, en ieder heeft een plaats in te nemen.

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Er was de vraag over de broertjes en de zusjes. Krachtiger dan het voorgaande kan ik het niet verwoorden. Dit illustreert maar hoe belangrijk het is om ook iets te doen voor dat netwerk eromheen, voor de broertjes en zusjes. Die moeten ook gewoon nog steeds naar school. Vaak weten mensen

op school en uit de gemeenschap dat hun broer of zus daarheen is gereisd. Tijdens de aanslagen in Parijs kreeg ik een telefoontje van een moeder. Ze was gebeld door de directrice van haar dochter met de mededeling dat haar dochter naar huis kwam, omdat ze zo overstuur was. De klasgenoten, en eigenlijk de hele school, hadden 'Parijs' op haar afgereageerd. "Dat is jouw broer die daarachter staat. Jij staat daar ook achter.". Ze worden daar dus ook op die manier in de samenleving mee geconfronteerd. Daarom is een vorm van ondersteuning en begeleiding ongeloflijk belangrijk.

De heer Erik de Soir: Ik vind het treffend wat wordt gezegd. Ouders hebben de neiging om hun kinderen te sparen, maar kinderen gaan hun ouders ook sparen. Ze gaan die reacties ventileren in een omgeving die voor hen niet verandert, en dat is de school. In het gezin is alles veranderd: die kinderen verliezen hun broer, maar eigenlijk verliezen ze in zekere zin ook hun ouders, want die ouders worden totaal anders doordat ze hun kind hebben verloren. Die kinderen gaan dan uiteindelijk hun reacties voor zich houden, en die ouders denken: 'We gaan niet alles aan die kinderen zeggen, want het is te erg voor hen'. Dan krijgen we die reacties op school, wat heel typisch is.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Ik wil alle sprekers en experts bedanken. Dit waren heel sterke betogen. We hebben een heel leerrijke voormiddag gehad. In het bijzonder wil ik natuurlijk de moeders bedanken. Ik kan me voorstellen dat het ontzettend moeilijk is om telkens te getuigen, zodat de wonden telkens weer opengaan. Ik kan alleen maar zeggen dat er niets sterkers is om de dingen echt in beweging te krijgen. Het is dus erg belangrijk dat u dat blijft doen.

Wat me vooral is bijgebleven, is het belang van die gezinsbegeleiding en het gebrek daaraan op dit moment nog. In de eerste plaats gaat het dan over jongeren die terugkeren, maar ook over begeleiding voor de mensen die achterblijven als jongeren vertrokken zijn, voor de gezinnen, voor de omgeving. Dat is heel duidelijk geworden. Mevrouw Gielen, we hebben van u gehoord dat er in andere landen wel voorbeelden zijn van dergelijke programma's. Het Hayatprogramma was me enigszins bekend. Ook het Aarhusprogramma is een voorbeeld uit de praktijk. Wat is de structuur van die programma's? Zijn dat telkens vzw's? Zijn dat programma's waarin ouders met professionals verenigd zijn? Hoe werken die programma's? Kunt u daar meer uitleg over geven? Ik meen immers dat we ook in Vlaanderen daarmee moeten beginnen. Hoe doen we dat het best?

Wat me ook heeft gefraspeerd in uw verhalen, is dat de politie niet goed weet hoe ze dit moet aanpakken. Ik meen dat dit inderdaad geen kwestie van kwade wil is. U gaat daar al met lood in de schoenen heen. Eigenlijk is dat een laatste redmiddel. Dan blijkt echter dat men zelfs daar eigenlijk niet de tools en de kennis heeft om u op een goede manier op te vangen. Ik ben blij dat we hier iemand uit Nederland hebben, zodat we dan toch af en toe kunnen vergelijken. Mevrouw Gielen, staat men in Nederland al verder op dat vlak? U hebt immers de nadruk gelegd op het trainen van mensen, van hulpverleners, maar zeker ook van de politie. Hebben jullie daar al ervaring mee? Meer algemeen, heeft Nederland een gecoördineerd beleid ter zake? Hoelang loopt dat al? Hebben jullie daar resultaten van? Is dat veeleer centraal, landelijk georganiseerd, of is dat decentraal, zijn het vooral de steden en gemeenten die financieel of op andere manieren worden ondersteund? Ook in Vlaanderen rijst immers de vraag op welk niveau we dat het best aanpakken. Of gebeurt dat op de diverse niveaus?

Is daar in Nederland een budget voor vrijgemaakt, of moeten de huidige welzijnsorganisaties, jongerenorganisaties en scholen dat vooral zelf doen, met de huidige budgetten?

Wat me ook frappeert, is dat het internet de strijd de huiskamers binnenbrengt. Het lijkt me een gigantisch moeilijke strijd om te proberen dat tegen te gaan. Die groep die u vernoemde, Nederlandse Mujahideen in Syrië, is blijkbaar nog steeds op het internet te vinden. Ze kan haar boodschappen blijven verspreiden. Hoe wordt dat aangepakt? Zet Nederland veel veiligheidsmensen in om het internet te surveilleren en boodschappen proberen tegen te gaan? Haalt men die eraf? Keren die dan niet terug? Wat is jullie ervaring met het aanpakken van dat internet?

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Ik zal beginnen met wat er centraal in Nederland is, om vervolgens in te gaan op een paar specifieke vragen. Sinds september 2014 hebben wij het actieplan Jihadisme. Het is een samenwerking tussen enerzijds het ministerie van Veiligheid en Justitie en anderzijds het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, om die combinatie van de harde en de zachte kant, die we volgens mij echt wel nodig hebben, te benadrukken. Enerzijds zijn dat dus vooral een aantal wettelijke maatregelen die zullen worden genomen. Een voorbeeld is het investeren in het verwijderen van bepaalde sites, het samenwerken met wat 'industry partners' wordt genoemd, zoals Google, Facebook en YouTube, om accounts te verwijderen. Aan de andere kant zijn er de veeleer zachte maatregelen. In Nederland willen we bijvoorbeeld een nationaal, maar onafhankelijk familiesteunpunt gaan opzetten. Dat zal in de zomer gereed zijn.

Wat waarschijnlijk ook in de zomer gereed zal zijn, is een soort centrale exitfaciliteit. Dat houdt in dat voor mensen die terugkeren, deradicaliseringsprogramma's kunnen worden aangeboden. Op dit moment is een en ander sterk gedecentraliseerd. Dat past ook wel in de Nederlandse traditie. Er is een sterke rol voor de gemeenten. Op dit moment zijn de gemeenten verantwoordelijk voor dat beleid. De wat grotere gemeenten, die te maken krijgen met wat meer uitreizigers, krijgen dan ook ondersteuning. We zien echter steeds meer gemeenten waar misschien maar een of twee mensen uitreizen of mogelijk uitreizen. Voor die gemeenten is het, ook capaciteitstechnisch en budgettair, ongelooflijk lastig om programma's op te zetten.

Met dat actieplan is er dus wel een budget beschikbaar gekomen, vooral op nationaal niveau, om bijvoorbeeld die exitfaciliteit en dat steunpunt op te gaan zetten, maar er is geen extra budget voor gemeenten om met betrekking tot dit thema aan de slag te gaan. Wel is er vanuit de nationale overheid een training ontwikkeld, en er zijn een aantal experts in Nederland geselecteerd die die training mogen geven. Gemeenten en welzijnsorganisaties kunnen dan zo'n training aanvragen. Ze betalen niet voor de ontwikkelingskosten van de training. Dat is eigenlijk een soort cofinanciering. Ze betalen alleen de daadwerkelijke training.

Er komt dus een nationaal steunpunt om families te ondersteunen. Tot die tijd is dat ook weer heel erg afhankelijk van de gemeenten, van wat zij doen om gezinnen te ondersteunen. De ene gemeente doet dat wat actiever dan de andere. Ook de politie worstelt met datgene waarmee iedereen in heel Europa worstelt.

Daarmee kom ik tot de vraag wat we eigenlijk van de politie verwachten, wat de politie kan doen. Ik meen dat we dan een onderscheid moeten maken tussen minderjarigen en meerderjarigen. Als er echt een acute dreiging van uitreizen is, zou men voor minderjarigen een paspoortmaatregel kunnen invoeren en eventueel zelfs een tijdelijke plaatsing in een gesloten jeugdzorginrichting kunnen overwegen. Dat is dan de harde kant, maar zorg ook voor een aanvullende aanpak zoals een gesprek, een vorm van familieondersteuning enzovoort.

Voor meerderjarigen is het alweer lastig omdat het niet strafbaar is – in ieder geval niet in Nederland – om naar Syrië te reizen. Het is daarentegen wel strafbaar om je aan te sluiten bij een terroristische organisatie. We kunnen in principe meerderjarigen, waarvan we vermoeden dat ze zich gaan aansluiten bij IS of bij een andere

organisatie, met die wet wel tegenhouden. In de praktijk zie ik tegelijkertijd helaas nog dat er bijvoorbeeld tegen ouders die aangifte komen doen, wordt gezegd dat hun zoon meerderjarig is en men niets kan doen. Het gevolg is dat de aangifte niet eens wordt opgenomen en dat politie en inlichtingendiensten niet eens weten dat mensen weg zijn.

Ik kan het niet vaak genoeg zeggen: investeer ook op die manier in ouders want zij zijn de sleutel tot informatie. In Nederland wordt op zo'n moment standaard een wijkagent aan het gezin toegewezen die regelmatig bij dat gezin op bezoek gaat, die ook uitlegt wat ze kunnen verwachten en die kan helpen met allerlei praktische vragen. Moet ik de studiefinanciering van mijn zoon opzeggen? Moet ik de zorgverzekering van mijn dochter stopzetten? Hoe doe ik dat? Dit alles zou nu al kunnen worden gedaan.

Ik heb een artikel geschreven over de concretere structuren van familieondersteuning in de verschillende landen. Het is maatwerk per land. Frankrijk is van nature een heel sterk gecentraliseerd land. Er is daar een nationale telefoonlijn en men probeert er op nationaal niveau familieondersteuning te organiseren. Duitsland is heel erg federaal georganiseerd. Er is ook een nationale telefoonlijn met deskundigen. Er zijn geen ouders bij. Er zijn ook een aantal maatschappelijke organisaties die door de federale overheid ondersteund zijn om de gezinnen te helpen. Ook daar zitten geen ouders in. In Denemarken is er gekozen voor groepsbijeenkomsten en om veel meer te werken met de kracht van ouders die met elkaar praten. Ik heb daar met diverse professoren in Europa over gediscussieerd, en sommigen zeiden dat het bij hen in de gemeente niet zou werken omdat het een kleine gemeente is met een ons-kent-onscultuur. Er zijn ook vermoedens dat ze elkaar hebben geronseld en ouders zijn ook boos op elkaar. In een relatief anonieme stad kan het misschien veel beter werken. Als je in België of in Vlaanderen familieondersteuning gaat doen, moet je zorgen dat het aansluit bij de meer traditionele structuren, maar maak zeker ook gebruik van deze ervaringsdeskundigen.

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Is er in het Nederlands nationaal actieplan ook aandacht voor de heel primaire preventie? Een zekere openheid tegenover die godsdienst ligt misschien toch wel moeilijk in onze maatschappij. Wij worstelen daarmee, terwijl blijkt dat als er meer islamscholen die godsdienst op een goede manier zouden onderwijzen, er minder problemen zouden kunnen zijn. Zit dat vervat in jullie actieplan?

Mevrouw Amy-Jane Gielen: Het is een actieplan tegen jihadisme dat zich vooral focust op de secundaire en tertiaire preventie, namelijk de dreiging van uitreizen en de vraag wat er moet gebeuren als mensen terugkomen. Er zitten ook wel elementen van primaire preventie in, wel iets minder, bijvoorbeeld hoe men het gesprek moet aangaan met de religieuze gemeenschap en hoe men de religieuze gemeenschap kan ondersteunen om tegenverhalen te ontwikkelen.

Mevrouw Nadia Sminate: Mevrouw Ben Ali, ik denk dat uw reactie op de vraag van de heer Wouters opnieuw een eyeopener was. De manier waarop u ervoor probeert te zorgen dat uw kinderen op een goede manier met de problematiek omgaan, vind ik ongelooflijk. Ik heb er heel veel respect voor. Voor mij is alvast één zaak duidelijk: na het horen van alle experts meen ik dat Vlaanderen toch wel een belangrijke rol heeft, voornamelijk bij het ondersteunen van eerstelijns werkers en van de ouders. Het voorbeeld van de groene telefoon is een element dat absoluut in onze resolutie aan bod moet komen. Het is in het verleden ook al een aantal keren gesuggereerd. Het moet absoluut een instrument worden waar een multidisciplinair team mee werkt en niet zoals vandaag een meldpunt dat bestaat uit één e-mailadres dat niemand kent en waarvoor je heel wat moeite moet doen om het te vinden. Het aantal reacties is dan ook op één hand te tellen.

Mijnheer de Soir, u hebt ons duidelijke inzichten gegeven in de psychologie en de problematiek waarmee mensen in oorlogssituaties worden geconfronteerd. U zegt dat het voor de modale Vlaming al moeilijk is om de juiste hulpverlening te vinden, maar dat er weinig solidariteit is vanuit de maatschappij voor deze jongeren en teruggekeerde Syriëstrijders. Het klinkt misschien heel cru, maar als parlementslid is het eigenlijk niet mijn probleem dat er te weinig solidariteit is. Als parlementslid is het onze taak om na te gaan of er een manier bestaat om die jongeren te helpen, of de therapie die u toepast bij de Servische sluipschutter, ook hier kan worden toegepast. Ik vraag u niet of die kan worden gekopieerd – ik denk dat dat moeilijk zal zijn – maar wel of we kunnen aanbevelen dat er naar u wordt gekeken wanneer wij zelf programma's ontwikkelen om deze teruggekeerde Syriëstrijders te helpen. Vandaag kennen we enkel het Hayatprogramma en Aarhus. Die bevatten zeer waardevolle elementen, maar als ik zie wat er nu in Vlaanderen gebeurt, dan zitten de instellingen en jeugdwerkers toch met de handen in het haar. Wat moeten we doen met terugkeerders? Vandaar dat we u hebben uitgenodigd.

De heer Erik de Soir: Ik ben graag bereid om mee te werken en met de hulpverleners te werken aan een grootste gemene deler. Zonder dat meteen te gaan vergelijken met een individuele therapie voor elke terugkeerder, wil ik werken met een aanpakprogramma waarbij ik geneigd ben om te spreken van een soort 'decompressieprogramma' waarin verschillende insteken zitten, om samen te werken met een team waarin verschillende disciplines zijn vertegenwoordigd en om zeker te luisteren naar de familieleden die tijdens de periode van afwezigheid contact hebben gehad met hun strijder die al dan niet terugkeert. Zij kunnen ons zeker vertellen welke hefboommomenten er zijn geweest waarop een actie mogelijk was geweest.

Als die mensen terugkeren, zijn ze maar gedurende een bepaalde tijd bereikbaar voor hulp. Is er geen hulp, dan klappen ze dicht en zijn ze verloren en riskeren ze een ander spoor op te gaan, een spoor van zelfvernietiging of van actie tegen de maatschappij die hen niet heeft opgevangen. Zowel vanuit menselijk standpunt als vanuit veiligheidsstandpunt zijn we als samenleving verplicht om hard te werken en niet meer tijd te verliezen. Er is al heel wat tijd verloren.

Ik wijs erop dat bij Maklu Uitgevers, gespecialiseerd in politieboeken, het eerste boek over de radicalisatieproblematiek verscheen in 1995, toen nog niemand in Vlaanderen daarin was geïnteresseerd. We mogen echt niet veel tijd meer verliezen, zodat we geen programma's moeten ontwikkelen op het moment dat er misschien een bijkomende ernstige situatie heeft plaatsgevonden in de maatschappij, die de validiteit van die programma's zou ondermijnen en zou afdoen als reactief omdat er iets is gebeurd dat te vergelijken is met wat in andere landen is gebeurd.

De heer Jo De Ro: We hebben inderdaad al heel veel tijd verloren. Op basis van getuigenissen van mama's hebben toenmalig collega Bouckaert, mevrouw Meuleman en ikzelf in november 2013 een aantal maatregelen aan de Vlaamse Regering voorgesteld. De toenmalige regeringspartijen hebben die ook ondersteund. Ik vermeld dit niet om te zeggen: kijk eens wat we hier toen al hebben geschreven. Toen was ons uitgangspunt het samenbrengen van de weinige expertise die er in Vlaanderen was, en die ten dienste stellen van de eerste en de tweede lijn en van ouders en familieleden.

Een emotioneel getuigenis raakt ons, maar we moeten allemaal, meerderheid en oppositie, in de komende weken en maanden onszelf overstijgen om de juiste conclusies te trekken en onze rol als parlement te blijven spelen. We moeten elke minister van de Vlaamse en van de Federale Regering en ook elk lokaal bestuur, elk provinciaal bestuur, elke organisatie die ook maar een rol kan spelen, achter de veren zitten om hier het maximum voor te doen. Het menselijk drama is te groot. De olievlek in de gemeenschappen is te groot, los van de nationale veiligheid die

ons allemaal moet bezighouden, samen met de menselijke aspecten. Daarvoor moeten we waakzaam zijn.

Voorzitter, ik ben u dankbaar dat u voor deze vijfde vergadering uw nek hebt uitgestoken. De samenstelling was goed. De expertise en de menselijke getuigenis waren een heel mooi sluitstuk van onze vijf weken werkzaamheden. Het is nu aan ons om daar de juiste conclusies uit te trekken. Ik hoop op een kamerbrede meerderheid om die aan de Vlaamse Regering en het Vlaamse volk voor te leggen.

De voorzitter: De sense of urgency is bij ons allemaal aanwezig vandaag. We hebben de hoorzittingen gehad. In de komende weken gaan we werk maken van onze aanbevelingen. De bedoeling is om dat kamerbreed te doen. Het moment is gekomen om partijpolitiek te overstijgen. De problematiek is ernstig genoeg om dat te doen. Ik zal me er als voorzitter toe engageren om een consensus te bereiken waar alle partijen zich in kunnen vinden.

Dit gezegd zijnde, wens ik de mensen rond de tafel uitdrukkelijk te bedanken voor hun bijdrage. Het is voor mij de meest leerrijke hoorzitting geweest die we tot nu toe hebben gehad. Jullie zullen allemaal een inspiratie zijn voor ons werk in de toekomst.

Nadia SMINATE,
voorzitter

Ward KENNES
Yasmine KHERBACHE,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (in Nederland)
aso	algemeen secundair onderwijs
ATV	Antwerpse televisie
Bloso	Agentschap voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtrecreatie
bso	beroepssecundair onderwijs
CAW	centrum algemeen welzijnswerk
cgg	centrum voor geestelijke gezondheidszorg
CLB	centrum voor leerlingenbegeleiding
EU	Europese Unie
FMDO	Federatie van Marokkaanse en Mondiale democratische organisaties
FOD	Federale Overheidsdienst
GO!	onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
GOK	gelijke onderwijskansen
IS	Islamitische Staat
ISIL	Islamitische Staat in Irak en de Levant
ISIS	Islamitische Staat van Irak en Syrië
JES	jeugd en stad
KAJ	Katholieke arbeidersjeugd
kso	kunstsecundair onderwijs
KU Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
LARS	Leerling Administratie en Registratie Systeem
LEF	Levensbeschouwing, Ethiek, Filosofie
LOP	lokaal overlegplatform
M-decreet	decreet betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften
MOF	als misdrijf omschreven feit
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (= NATO)
NCTV	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid
OCAD	Coördinatieorgaan voor de dreigingsanalyse
OCJ	ondersteuningscentra jeugdzorg
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OTA	Ondersteuningsteam Allochtone Jongeren in de Bijzondere Jeugdbijstand
PBD	pedagogische begeleidingsdienst
POS	problematische opvoedingssituatie
PPGO	pedagogisch project van het gemeenschapsonderwijs
ROJM	Regionaal Open Jeugdcentrum Mechelen
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SSCAT	Syria strategic communication advisory team
tso	technisch secundair onderwijs
UGent	Universiteit Gent
ULB	Université Libre de Bruxelles
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VGC	Vlaamse Gemeenschapscommissie
VIVO	Vlaams Instituut voor Vorming en Opleiding in de Social Profit
Vlor	Vlaamse Onderwijsraad
VRT	Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie
VSKO	Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs
VTI	vrij technisch instituut
VUB	Vrije Universiteit Brussel